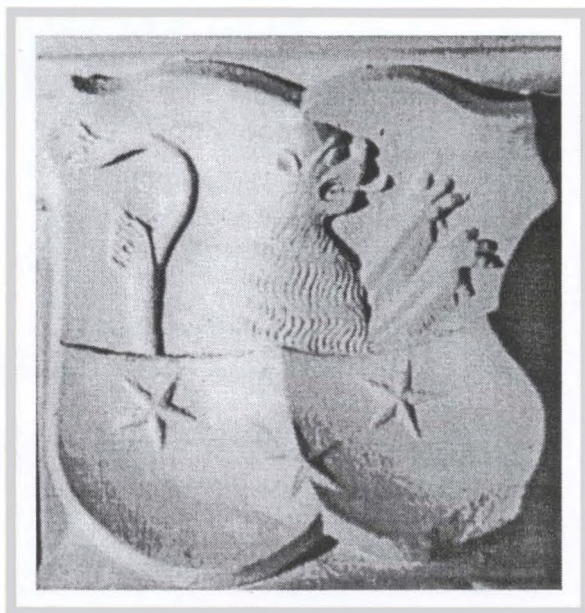

BULETINUL

COMISIEI

MONUMENTELOR ISTORICE

București
1995

Coperta I: Blazonul lui Thomas Altemberger, aflat împreună cu cel al soției sale Affra deasupra intrării în camera din turnul locuință.

Coperta IV: Biserica Pătrăuți, Arhiva DMI.

COLEGIUL DE REDACȚIE:

**Anca Brătuleanu
Peter Derer
Ștefan Gorovei
Eugenia Greceanu
Sergiu Iosipescu
Ioan Istudor
Dan Mohanu
Cezara Mucenic
Paul Niedermaier
Constantin Pavelescu
Andrei Pippidi (președintele colegiului)
Marius Porumb
Tereza Sinigalia
Georgeta Stoica
Aurelian Trișcu**

REDACȚIA:

Redactor-șef: **Doina Florea**
Redactor: **Maria-Elena Negoescu**
Secretar de redacție: **Dragoș Ardeleanu**

**Comisia Națională
a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice**

BULETINUL

**COMISIEI NAȚIONALE
A MONUMENTELOR, ANSAMBLURILOR
ȘI SITURILOR ISTORICE**

Nr. 3–4/1995

Anul VI

SUMAR

MONUMENTE, ANSAMBLURI, SITURI Atitudini și Mentalități

PETER DERER, *Intervențiile pe clădiri și statutul de monument* 9

SANDA VOICULESCU, *Dilemele restaurării. Între conservare integrală și compromisurile necesare* 11

LIVIU BRĂTULEANU, *Cuhnia de la Broșteni. O particularitate în boltirea monumentelor istorice din Țara Românească* 16

HANNA DERER, *Despre activitatea de construcții în Sibiu secolului al XVIII-lea* 21

PETRE MUNTEANU - BEȘLIU, *Cetatea medievală de la Sadu* 36

COMUNICĂRI ȘI RAPORTE DE CERCETARE

DAN IONESCU, *Arcul de triumf din București* 45

CAROL STORCK (II), *Repertoriul monumentelor de for public și funerare ale sculpturilor Storck existente și teritoriul aferent. Monumente de for public* 62

ADRIANA STROE, AURELIAN STROE, *Valchid-Waldhütten. Fișă de localitate* 122

METODOLOGII ȘI TEHNICI DE LUCRU

FLORIN DOBRESCU, *Necesitatea organizării unui serviciu de evidență* 131

IZVOARE

EUGENIA GRECEANU, *Procesele verbale ale ședințelor de avizare organizate de Comitetul de Stat pentru Arhitectură și Construcții, 1953* 139

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

MARINA ILIESCU, *Simpozionul româno-german Brașov, 18-20 noiembrie 1994* 151

MARINA ILIESCU, *Simpozionul Internațional „Teoria și practica reabilitării monumentelor istorice”. Tușnad 20–25 martie 1995* 155

RECENZII, EXPOZIȚII, PREZENTĂRI

ADRIAN SILVAN IONESCU, *Memoria unui oraș* 158

ECATERINA CİNTEZA-BUCULEI, *Dan Căceu (1944–1994)* 160

CONTENTS

MONUMENTS, ENSEMBLES, SITES – Attitudes and Mentalities

- PETER DERER, *Interventions on the buildings and monument statute ....* 9
- SANDA VOICULESCU, *Dilemmas of restoration. Between entire preservation and necessary compromises* 11
- LIVIU BRĂTULEANU, *Kitchen from Broșteni. A characteristic in vaulting historic monuments from Țara Românească .....* 16
- HANNA DERER, *About the building activity in Sibiu in the XVIIIth - century .....* 21
- PETRE MUNTEANU-BEȘLIU, *Medieval fortress from Sadu .....* 36

RESEARCH PAPERS AND REPORTS

- DAN IONESCU, *Triumph arch from Bucharest .....* 45
- CAROL STORCK (II) – *Repertory of funeral and public forum monuments of Storck sculptures still existing and adherent territory .....* 62
- ADRIANA STROE, AURELIAN STROE, *Valchid-Waldhüten. Town, Record card .....* 122
- WORKING METHODS
AND TECHNIQUES
- FLORIN DOBRESCU, *The necessity of organising an office for conspicuous* 131

SOURCES

EUGENIA GRECEANU, *The Reports of (notification) approval meetings organized by State Committee for Architecture and Buildings, 1953.....* 139

SCIENTIFIC LIFE

MARINA ILIESCU, *The Romanian – German Symposium, Braşov, November 18th–20th, 1994 .....* 151

MARINA ILIESCU, *The International Symposium „Theory and Practice of Rehabilitation of Historical Monuments”. Tuşnad, March 20th–25th 1995 .....* 155

REVIEWS, EXHIBITIONS, PRESENTATIONS

ADRIAN SILVAN IONESCU, *Memory of a town .....* 158

ECATERINA CINTEZA-BUCULEI, *Dan Căceu (1944–1994) .....* 160

SOMMAIRE

MONUMENTS, ENSEMBLES ET SITES – Attitudes et mentalités

- PETER DERER, *Les interventions sur les constructions et le statut de monument* 9
- SANDA VOICULESCU, *Les dilemmes de la restauration. Entre conservation intégrale et compromis nécessaires* 11
- LIVIU BRĂTULEANU, „CUHNIA”, *Le bâtiment – cuisine de Broșteni. Une particularité du cintrage des monuments historiques de Valachie.* 16
- HANNA DERER, *L'activité de construction dans la cité de Sibiu du XVIII-ème siècle.* 21
- PETRE MUNTEANU-BEȘLIU, *La citadelle médiévale de Sadu.* 36

COMMUNICATIONS ET RAPORTS DE RECHERCHE

- DAN IONESCU, *L'Arc de Triomphe de Bucarest* 45
- CAROL STORCK (II), *Le répertoire des monuments de forum publique et funéraires des sculptures Storck existantes et le territoire afférent. Monuments de forum publique.* 62
- ADRIANA STROE, AURELIAN STROE, *Valchid – Waldhüten. Fiche de localité* 122

MÉTHODOLOGIES ET TECHNIQUES DE TRAVAIL

- FLORIN DOBRESCU, *La nécessité de l'organisation d'un service d'évidance* 131

SOURCES

la réhabilitation des monuments historiques, Tuşnad 20–25 Mars 1995. 155

EUGENIA GRECEANU, *Les procès-verbaux des séances d'avis organisées par le Comité d'État pour Architecture et Constructions, 1953* 139

COMPTES-RENDUS, EXPOSITIONS, EXPOSÉS

LA VIE SCIENTIFIQUE

ADRIAN SILVAN IONESCU, *La mémoire d'une ville* 158

MARINA ILIESCU, *Le Symposium Roumain – Allemand de Braşov, 18–20 Novembre 1994* 151

NÉCROLOGUE

MARINA ILIESCU, *Le Symposium International „La théorie et la pratique de*

ECATERINA CINTEZA-BUCULEI, *Dan Căceu (1944–1994)* 160

Atitudini și mentalități

INTERVENȚIILE PE CLĂDIRI ȘI STATUTUL DE MONUMENT*

Definirea statutului de monument (în cadrul palierelor de protecție a clădirilor și ansamblurilor cu valoare culturală) a parcurs o evoluție istorică complexă până la stabilizarea sa în perioada actuală (a se vedea Carta de la Veneția și actele inspirate de aceasta). Totuși, teoria și, mai ales, practica de conservare și restaurare din diferite țări tind să introducă nuanțe în conținutul definiției, nuanțe determinate de condițiile locale în care se desfășoară activitatea specifică.

1. Constatări critice

Perioadei de control sever exercitat asupra sectorului construcțiilor înainte de 1989 i-a urmat, în ultimii cinci ani, o activitate constructivă care se desfășoară într-un fel cu totul diferit, determinat de modificarea radicală a contextului (trecerea de la economia dirijată la economia liberală). Nu numai că demersul constructiv este departe de a se înscrie în toate regulile profesionale (urbanistice, inginerești, arhitecturale), dar nu respectă nici măcar modesta legislație din domeniul disciplinei edilitare (Legea autorizării construcțiilor) care a înlocuit legile abrogate (total) după decembrie 1989.

Rezultatul se reflectă atât la nivelul obiectelor (inclusiv a celor având atribute culturale ce ar impune protecția), cât și la nivelul orașelor ori satelor – sau a părților lor componente – dintre care unele presupun intervenții similare. În condițiile presiunii sectorului construcțiilor (dezvoltat excesiv în deceniul nou, conducând în prezent la formarea unor grupuri de presiune cu tentacule în toate straturile de decizie), a dezinteresului față de valorile multiple – nu numai de utilizare – ale fondului clădit, mai ales atunci când intervine prețul terenului, și în lipsa cadrului legal specific (o lege de protecție a monumentelor, cuprinzând structura instituțională de organizare și urmărire a domeniului) ș.a.m.d. efectele nu sunt greu de imaginat.

Trecerea în revistă a gamei de intervenții recente pe clădirile existente nu este facilă. Cele de întindere modestă (înlocuirea tâmplăriei, transformarea paramentului ca materiale, culoare și textură, modificarea golurilor, desființarea împrejurimilor din fier forjat etc.) se întâlnesc cel mai frecvent, afectând și imaginea de ansamblu. Totuși, nu de rare ori, se recurge la operații „curajoase”, cu efect nu numai asupra ansamblului, ci mai ales asupra valorii obiectului propriu-zis (transformarea fațadelor, adăugiri în plan orizontal

ori vertical, extracții sau înlocuiri, recompartimentări interioare ș.a.). Rezultatele sunt deja vizibile în multe orașe și sate, unde urmărirea disciplinei în construcții înțelege ca respectare a tuturor criteriilor profesionale (nu numai a celor administrative) a lăsat cale liberă autorilor coruptibili și comanditarilor fără scrupule.

2. Elemente noi

Intervențiile „curajoase” se grupează în câteva categorii. Pot fi astfel amintite cele concentrate asupra coronamentului clădirilor precum acoperișurile, turlele etc. (interesul pentru exploatarea sub diverse aspecte a podurilor înalte a făcut obiectul unor lucrări la Palatul Apor din Alba-Iulia, a unor proiecte la Hanul lui Manuc și Hotelul „Continental” din București, cu efect asupra siluetei asemănător cu cel rezultat prin scurtarea turlelor de biserici, ca la Sf. Vasile din Ploiești sau vechea biserică din Vălenii de Munte, Prahova etc.). Mult mai răspândite sunt intervențiile care rezultă pe fațade în urma consolidărilor sau completărilor, modificând negativ simetria, detaliile, textura sau chiar imaginea generală (pe lângă alte intervenții la Timișoara și Iași, sunt de notat cele de la fostul Hotel „Negoiu” sau de la blocul interbelic din Piața Unirii, toate din București). Nu de ocolit sunt și numeroasele operații interioare, multe necunoscute celor responsabili de disciplina în construcții, care conduc la înlocuiri de planșee ornamentale ori funcționale (mobile), dispariția unor compartimentări sau piese de mobilier fix sau înlocuiri de materiale etc. (Iași, vechea facultate de medicină, casa Wolfahrt și hotelul „Continental” din Cluj, clădiri civile la Galați sau porticul Ateneului Român la București etc.).

Multe intervenții radicale sunt datorate schimbărilor de destinație și modernizărilor impuse prin cerințe de reprezentare. În cadrul lor, asigurarea antiseismică joacă, evident, nu numai un rol de protecție dar și de afișare a puterii și influenței nu numai economice (modificarea fațadei simetrice la imobilul fost „ARO” al lui Horia Creangă de pe Calea Victoriei, amenajarea de la parterul unei clădiri eclectice de pe strada Alba-Iulia din Timișoara). Drept rezultat se înregistrează o reducere a ponderii materialelor tradiționale, precum și modificarea vechilor structuri. Adesea au fost reamenajate și vecinătățile (surroundings) clădirilor reprezentative, ținându-se seama numai de aspectele utilitare (complexul Ministerului Finanțelor și Băncii Naționale din București), fațade valoroase de

* Text prezentat la Simpozionul internațional „Teoria și practica reabilitării monumentelor istorice” de la Tușnad, martie 1995.

arhitectură academizantă sau modernă au suferit operații de „chirurgie”, nu totdeauna estetică.

Multe din aceste intervenții sunt explicate prin imperativul protecției contra cutremurelor. Ca reacție la repetarea mișcărilor seismice din ultima vreme (1977, 1986, 1990) chiar și în zone altădată liniștite (Banat, 1992) și a creșterii performanțelor în proiectare, s-a precizat un nou cadru normativ (P 100). El impune asigurarea certă a fiecărei clădiri existente la solicitările seismice caracteristice amplasamentului, pentru protejarea utilizatorilor și a bunurilor adăpostite. În principiu, cu cât gradul de asigurare este mai ridicat, cu atât mai mari sunt modificările (de formă, substanță, structură etc.) impuse clădirilor luate în considerare. Trebuie precizat că, deși textul normativului limitează valabilitatea proprie la clădirile neprotejate, în lipsa unui instrument asemănător care să se adreseze fondului clădit cu valoarea culturală, solicitările impuse acestuia sunt aproape identice.

Concomitent (1992) s-a pus la punct un program guvernamental de expertizare și consolidare a fondului clădit existent (a cărui aplicare preocupă în prezent administrația locală), incluzând și obiecte cu valoare culturală, deci supuse protecției. După încheierea fazei de expertizare și gruparea pe categorii de risc se pregătește trecerea la faza operațională, temporizată deocamdată din considerente organizatorice (absența unei rezerve locale pentru cazarea temporară a locatarilor din imobilele luate în considerare). Nu s-au clarificat însă aspectele teoretice și practice legate de „gradul de suportabilitate” a clădirilor cu statut de monument în ceea ce privește modificările care, inerent, rezultă prin consolidare. Se cere amintit că o parte din fondul locativ necesar a fi consolidat este trecut sub protecție (până la revizuirea Listei Monumentelor, conform discutatei Ordonanțe guvernamentale nr. 68/1994) fiind constituit din imobilele naționalizate după 23 august 1944.

3. În loc de concluzii

Dacă prin statut de monument se înțelege calitatea de martor autentic complex (funcțional, estetic, constructiv etc.) înseamnă că intervențiile ulterioare trebuie să se înscrie în anumite limite. Depășirea acestor limite poate conduce la alterarea în totalitate sau a unor componente, cu efect asupra schimbării statutului (după aceste criterii turnul Catedralei din Koln, pavilionul de expoziție a lui Miles van der Rohe de la Barcelona sau Stare Miasto din Varșovia fiind reconstrucții parțiale ori totale rămân simple copii, nefiind în principiu supuse protecției). În unele țări, există exigențe precise în ceea ce privește păstrarea tencuiei originare, fără a mai pune în discuție schimbări de substanță materială ori de sistem constructiv etc. Acolo, însă, degradarea naturală nu este atât de profundă ca în regiunile unde se pune problema supraviețuirii clădirilor în urma cataclismelor (alunecări de teren, taifunuri, cutremure etc.).

În cazul României (dar nu numai al ei) protecția antiseismică a clădirilor prin realizarea unui grad ridicat de asigurare – inclusiv a celor cu statut de monument – este obligatorie. Aceasta duce însă – în condițiile actuale de proiectare și execuție – la modificări ample în substanța clădită, depășind limitele admise prin definirea actuală a statutului de monument. Sigur, se poate pune în discuție și cealaltă variantă (a reducerii gradului de asigurare) cu riscul sacrificării nu numai a clădirilor și a bunurilor depozitate de acestea, ci înainte de toate a utilizatorilor, punct de vedere cu totul inadmisibil. Cel mult, ar fi de discutat dacă o asigurare parțială (50–70%), coroborată cu alte soluții de evitare a riscurilor pentru utilizatori, ar putea limita intervențiile de consolidare. Cert este că, pe măsură ce acestea se extind și se aprofundează, în aceeași măsură se diminuează substanța originală, afectând în același grad și statutul de monument potrivit acceptului general.

Problema nu este simplă și nici nu se circumscrie la câteva cazuri. Ea pune în discuție concomitent soluțiile de consolidare a monumentelor și conținutul teoretic al definiției de bază. În ceea ce privește practica de consolidare, ea merită discutată pe baza experienței din diferite țări, unde intervențiile masive au cedat locul unora „high tech”. În context, se cer urmărirea experiențele recente de la Mănăstirea Andronache, Prahova și Biserica din Deal de la Sighișoara unde, colective mixte de specialiști români, francezi și germani au încercat soluții noi, cu modificări minime ale originalului. Pe de altă parte, interesul conservatorilor din România privind organizarea (cu sprijinul declarat, încă din 1992, al Comisiei de specialitate a Consiliului European) unui schimb de experiență european sau internațional pe probleme de consolidare seismică a monumentelor se justifică tocmai din acest unghi de vedere. Nu întâmplător seminariile anuale de la Tușnad (organizate de Universitatea Tehnică și Muzeul Ardelean din Cluj cu sprijinul a numeroase instituții din țară și străinătate) au inclus în 1995 discutarea intervențiilor de consolidare pe clădirile protejate.

Problema intervențiilor – îndeosebi de consolidare, dar nu numai – pe monumente, cu condiția respectării statutului de protecție, se cere clarificată. Rezultă ca posibile trei alternative: ori se acceptă criteriile actuale de definire a monumentelor și se reduce gradul de asigurare, ori în condițiile unui grad crescut de asigurare se acceptă nuanțarea definiției. Ultima variantă – asigurare mare, intervenții reduse în spiritul definiției actuale – trebuie verificată practic. Clarificarea tehnică și administrativă este cu atât mai necesară cu cât statutul de monument trebuie să se asocieze cu obligații financiare (publice și individuale) precise. Altfel, riscurile de diminuare a fondului monumental – așa cum se întâmplă în prezent – se vor extinde.

PETER DERER

DILEMELE RESTAURĂRII

Între conservarea integrată și compromisurile necesare

Într-o încercare de abordare a complicităților probleme ale patrimoniului construit, un punct de pornire îl poate constitui descifrarea nodului de contradicții generate de legitima obligație de conservare a valorilor și varii factori care intervin din sfere diferite – economie, societate, tehnică, educație etc. Cum în mare parte asemenea contradicții decurg din reale și adesea justificate realități, actul de protecție/restaurare se conturează ca fiind un proces de compromis, de echilibrare a unor interese disjuncte. Cunoașterea termenilor acestei serii de contradicții care declanșează dilemele restauratorului îi pot facilita deciziile printr-o evaluare a posibilităților cedări și îl pot înarma cu argumente în confruntările de interese și opinii.

Aceste contradicții, ca și necesarul compromis care au existat în fapt încă de la configurarea ideii de conservare a patrimoniului arhitectural, transpar din însuși conceptul de conservare integrată.

Între **Carta de la Veneția**, devenită acum un *monument istoric* doctrinar, și documentele internaționale recente, concepțiile au evoluat către extinderea treptată a ariei protecției, de la scara zonală la cea a orașului și a teritoriului. Conceptul de conservare integrată asociază procesul de protecție/restaurare, conservator în esență, celui dinamic al dezvoltării urbane, controlată prin sistemul de planificări și reglementări. Esența acestui mod de a pune problema este trecerea de la conservarea pasivă la cea activă, de la restaurarea ca scop în sine la restaurarea ca expresie a interesului comunității.

Conservarea integrată, așa cum a fost concepută, ca o particularizare a dezvoltării durabile a localităților, încearcă să impună continuitatea în dezvoltare, organicitatea intervențiilor în defavoarea fracturilor urbanistice, arhitecturale și, nu în ultimă instanță, sociale.

Conservarea activă devine astfel mai mult decât o preocupare secundară în elaborarea politicilor de dezvoltare urbană, ci o orientare de principiu a acestora. Abordat de pe această poziție, patrimoniul construit, supus protecției datorită interesului public pe care îl reprezintă, depășește sfera proprie, a valorilor istorice, estetice, memoriale ce îl definesc, integrându-se valorilor sociale, economice, supunându-se implicit impactului – adesea agresiv – al necesarelor racordări la evoluția macrosistemului din care face parte.

Conservarea integrată apare ca un concept benefic dar care induce un întreg sistem de contradicții, de divergențe de interese – reale ori subiective –

accentuându-le pe cele deja existente în procesul de protecție a patrimoniului construit.

Din coroborarea prescripțiilor axiomatice ale **Cartei de la Veneția** cu principiile conservării active, se conturează dilemele restauratorului pus în fața unor opțiuni rezultate din realitatea unor divergențe de interese.

În esență aceste divergențe apar între dorința profesională și legală a conservatorului de a proteja integritatea substanței originare a construcției, ansamblului sau sitului investit, din interes public, cu statut juridic de monument și un alt interes public sau privat, cel de a integra istoria într-un proces de continuitate firească, în structuri viabile.

Restauratorului îi revine în consecință rolul de a propune căile de echilibrare a celor două categorii de interese, decizia și responsabilitatea pentru actul final constituind atribuția esențială a protectorului – Comisia de specialitate investită în a reprezenta interesul public privind monumentele, ansamblurile și siturile istorice.

Apare necesară în consecință, o definiție a cuplurilor de interese divergente rezultate din relația conservare-integrare, termeni statuați doctrinar în documentele internaționale actuale. Aceste cupluri apar atât în cazul construcției monument, cât și în cel al ansamblului/zonelor/teritoriului.

Conservare/reutilizare

Utilizarea într-o formă viabilă a obiectului protejat este o condiție a supraviețuirii acestuia. Contradicțiile apar însă între funcțiunile originare ale clădirii/ansamblului și nevoile contemporane. Există foarte puține categorii de construcții în care funcțiunile și modul lor de organizare inițial s-au menținut. Este cazul arhitecturii de cult deși, la o analiză atentă, au apărut numeroase modificări în utilizare, aparent neesențiale, dar care au implicat și implică schimbări spațiale¹. La polul opus se situează acele programe care au devenit caduce: societatea modernă, de pildă, nu mai are nevoie de o arhitectură de apărare. Între aceste extreme se plasează un număr mare de categorii de programe a căror integrare impune fie schimbarea radicală a funcțiunii inițiale, fie modificarea acesteia la nivelul concepțiilor și necesităților actuale. De-a

¹ Printre acestea, interzicerea folosirii lumânărilor în interior pentru protecția frescelor obligând la amenajări speciale, sau mărirea spațiului naosului prin unificarea cu pronaosul, ca urmare a creșterii numărului de membri ai parohiilor.

lungul timpurilor, acest proces de schimbare a funcțiilor – necontrolat – a fost o constantă a evoluției așezărilor umane, vădind atitudinea pragmatică a societății de a valorifica fondul construit existent. Oamenii secolelor trecute au trăit împreună cu trecutul lor, folosindu-l, adaptându-l, transformându-l permanent. Creșterea unui cartier pe grădinele arenelor din Nîmes nu este în fond altceva decât o conservare integrată avant la lettre.

Doriinței de conservare a integrității construcției originare i se opune deci necesitatea unor intervenții menite să reorganizeze spațiile pentru noua utilizare, sau pentru modernizarea celei inițiale. Din unghiul de vedere al conservatorului, soluția optimă, dar evident neviabilă, ar fi cea de încremenire în forma originară. Numeroase experiențe demonstrează, în egală măsură, că transformarea oricărui monument în muzeu este departe de a reprezenta o utilitate acceptată, o reală integrare socială. Este greu de imaginat că o bancă modernă poate utiliza integral spațiile unei bănci proiectate în secolul XIX după cum, în alte cazuri, rațiuni economice, de politică urbană, opțiuni ale proprietarului sau incompatibilități spațiale conduc spre o nouă funcțiune. Restauratorul este pus astfel în fața unui necesar compromis, având ca principal instrument operant selectarea acelor funcțiuni oportune care să conducă la un minim de alterări a configurației originare a clădirii și eliminarea celor evident agresive². Funcțiunile noi implică și intervenții noi, apărând pericolul unei răsturnări de echilibru care, după Françoise Choay, poate genera o „dezistoricizare” a monumentului³.

Conservare/modernizare a echipării.

Schimbările survenite în modul de locuire, în tehnicile instalațiilor de încălzire, iluminat, apă, canalizare etc., generează incompatibilități în raport cu prezervarea substanței originare a construcțiilor. Se definește o altă dilemă: echipare „istorică” sau „modernă”, câștigul de cauză revenind, evident, celei de-a doua opțiuni. În această situație restauratorul trebuie să se îndrepte către acele soluții care implică sacrificii minime. Există însă situații în care o echipare modernă poate deveni nocivă clădirii monument, exemplul cel mai edificator fiind cel în care o instalație nouă poate altera echilibrul termic existent, antrenând efecte secundare. Se conturează astfel un alt compromis necesar, rezultat din conceptul de conservare integrată.

² În acest spirit, Alberto Sartoris afirmă că „din vechi nu se poate face nou dar vechiul poate fi eliberat pentru a se proceda înțelept la o armonie de reanimare, la o adevărată reînviere” (*Riflessioni sulla città a integrata e sul costruire nel vissuto*, în „Anastiosi”. *L'antico; il restauro, la Città*, Editori Lateraza, p. 143).

³ Autoarea se referă la „transferul de valori prin inserția prezentului în trecut, dar nu printr-un obiect construit” (*L'allegorie du patrimoine*, Paris, 1992, p. 173).

Conservare/consolidare.

Asigurarea stabilității clădirilor cu statut de monument conduce, în general, la cele mai traumatizante intervenții, situând restauratorul în fața unor probleme de maximă dificultate. Soluția optimă din punctul de vedere al conservatorilor ar fi revenirea la tipul originar de structură, implicit la utilizarea materialelor și tehnicilor de construcție tradiționale (formulă pentru care optează, între anumite limite, școala engleză de restaurare⁴). Asemenea situații se întâlnesc însă extrem de rar. Îmbătrânirea materialelor, deteriorări grave ale structurii, defecte de concepție și execuție inițiale și, nu în ultimă instanță, gradul de seismicitate al anumitor zone impun consolidări importante. Intră în discuție opțiunea între o consolidare „grea” și o consolidare „ușoară”, pe cât se poate reversibilă, între folosirea sau evitarea materialelor artificiale de tipul betonului armat, unele insuficient validate în timp. Dacă inginerii structuriști susținută de legislația specifică tind spre crearea unei noi structuri, conformă normelor (introducând sau nu în calcule și capacitatea de rezistență a structurii originare), restauratorul trebuie să caute calea minimului sacrificiu.

În zone cu grad mare de seismicitate problemele devin acute, responsabilitatea celui care concepe consolidarea este maximă iar normele de protecție împing către intervenții dintre cele mai brutale. Se conturează o altă zonă a compromisului posibil a fi rezolvat prin cedări ale restauratorului și profesionalism inventiv al structuristului, pe fondul unei adaptări a legislației la particularitățile construcției monument.

Conservare/integrare urbană.

Dacă primele contradicții definite – care, de altfel, decurg din stipulațiile **Cartei de la Veneția** – sunt rezultatul unor confruntări relativ simple de interese, iar compromisurile necesare se situează între limite firești, transferul problemelor conservării la scara organismului urban generează stări conflictuale care antrenează multiple interese. La acest nivel compromisul necesar presupune un grad superior de responsabilitate. Între orașul contemporan și valorile sale patrimoniale se creează relații posibile și imposibile, compatibilități și incompatibilități. Fracturile produse în structurile urbane începând din momentul declanșării revoluției industriale, accentuate pe parcursul secolului XX, cu o accelerare în anii 60–70, au generat discontinuități fizice, funcționale, estetice în defavoarea centrelor vechi⁵.

⁴ „Utilizarea tehnicilor și materialelor tradiționale este de o importanță esențială. Totuși, acolo unde metodele tradiționale nu sunt adecvate conservării caracteristicilor culturale, pot fi completate prin utilizarea tehnicilor moderne care trebuie să fie reversibile, probate prin experiențe și aplicabile la scara proiectului și la mediul său climatic” (Bernard M. Feilden, *Conservation of Historic Buildings*, Oxford, 1994, p. 9).

⁵ Leonardo Benevolo apreciază că „orașul antic este cel care a precedat revoluția industrială și primul model coerent care a derivat din aceasta, cel haussmannian sau post-liberal” (*Transformazione urbana e permanenza della città antiqua*, în „Anastiosi”, p. 74).

La nivelul unei aşezări, contradicţiile devin acute opunând interesul public, naţional sau local, de protecţie a fondului istoric, unui alt tip de interes public al comunităţii, cel îndreptat către rezolvarea unor probleme vitale de dezvoltare, modernizare, circulaţie etc. Se suprapune interesul privat, al celor al căror drept de proprietate este lezat de restricţiile şi reglementările menite să asigure protecţia valorilor istorico-architecturale.

Un oraş-muzeu nu are şanse de supravieţuire, lipsit fiind de impulsul vital al activităţilor umane obişnuite. Formula centrelor istorice transformate în zone preponderent turistice pentru „cultura de consum” a epocii noastre, sub aparenţele înviorării activităţilor, s-a dovedit că este generatoare a ceea ce Françoise Choay numeşte „efecte perverse”⁶, adesea destructurante pentru viaţa comunităţii. Soluţia nu poate fi decât o abordare a patrimoniului construit ca o componentă necesară a oraşului în care, în consecinţă, trebuie să se integreze firesc, vizual şi funcţional, social şi urbanistic. Este motivul pentru care **Carta Europeană a Patrimoniului Arhitectural**⁷ precizează: „conservarea patrimoniului arhitectural depinde în cea mai mare măsură de luarea sa în atenţie în planurile de amenajarea teritoriului şi de urbanism”.

Conservarea activă – altfel singura cale viabilă – face ca termenii compromisului să se multiplice; conservatorului purist i se opun presiunile urbaniştilor, ale autorităţilor locale cu argumente care decurg din reale nevoi ale locuitorilor, ale investitorilor domici de a exploata la maximum terenurile. Intervine frecvent şi o insuficienţă asumare a identităţii istorice a aşezării de către înşişi locuitorii ei, care pot prefera modernitatea unităţilor şi a formelor. Concilierea unor asemenea interese – reale de ambele părţi – presupune cedări reciproce. Sacrificarea unei construcţii sau a unui ansamblu de valoare istorică poate să se justifice printr-o „cauză de utilitate publică” – cazuri au existat şi vor mai exista – dar extinderea sau generalizarea unor asemenea intervenţii poate deveni periculoasă. Carta Europeană a Patrimoniului Arhitectural, reluată în **Declaraţia de la Amsterdam**⁸ sugerează căile de urmat care se situează în zone de decizie şi acţiuni diferite.

Propunând „o identificare, delimitare şi protecţie prin reglementări specifice a zonelor cu valoare istorică”, **Declaraţia** se adresează legislaţiei ca bază a controlului, adesea incomod, al atitudinilor în raport cu fondul construit.

O a doua treaptă implică schimbări doctrinare importante: **Declaraţia** militează pentru „o planificare

⁶ „Cult sau industrie, practicile patrimoniale sunt ameninţate de autodistrugere graţie tocmai succesului de care se bucură, mai precis de către fluxul debordant al vizitatorilor trecutului”. (Franoise Choay, op. cit., p. 177).

⁷ Adoptată de Comitetul de Miniştri al Consiliului Europei, 26 sept. 1975.

⁸ Adoptată de Consiliul Europei, Congresul patrimoniului arhitectural european, 24 oct. 1975.

urbană pe termen lung” şi pentru „un nou urbanism bazat pe cooperare permanentă cu specialiştii în conservare”. Această cooperare ar putea deveni sursa echilibrării intereselor divergente ale profesioniştilor antrenaţi în procesul de orientare a dezvoltării aşezărilor. Dialogul între urbanistul profesionist şi conservatorul profesionist cere însă un limbaj comun obligând la asimilarea, de către ambele părţi, a unor cunoştinţe aparţinând meseriei celuilalt. Poate că cea mai importantă concluzie care s-ar desprinde din principiile **Cartei** şi ale **Declaraţiei** este cea a necesităţii reevaluării doctrinelor urbanistice, implicat a formării profesioniştilor, în spiritul care decurge din obligaţia integrării active a patrimoniului construit în sistemul urban. Françoise Choay este mai radicală în afirmaţia conform căreia ştiinţa actuală a urbanismului este caducă spunând că: „oricare ar fi nostalgia unora şi alibiurile altora, noi am intrat în era post-urbană”⁹.

Presupunând îndeplinite în totalitate aceste deziderate, atât restauratorul cât şi urbanistul specializat nu pot evita compromisurile în ambele direcţii: fie o demolare a unor valori, fie o corectare sau renunţare la anumite formule concepute la nivelul oraşului.

Conservare/creativitate.

Alte dileme apar la nivelul ansamblurilor în cazul inserţiei unor construcţii noi, arhitectul având a decide între arhitectură „în stil”, neutră sau orgolios modernă. Este o zonă în care se intersectează dorinţa conservatorului de a reface imaginea ansamblului şi opţiunile arhitectului, uneori susţinut de beneficiar, de a-şi manifesta personalitatea şi de a se racorda la curentele contemporane. Cum o arhitectură mimetică este neconformă doctrinar (prin însăşi prescripţiile **Cartei de la Veneţia**), un echilibru între conservatorul protector şi arhitect nu se poate realiza fără o deschidere către modernitate a primului şi o cultură profundă, capabilă a induce modestia celui de-al doilea în faţa unor valori validate de timp, de a le înţelege spiritul şi de a-l continua. Este ceea ce a afirmat (şi a confirmat) G. M. Cantacuzino: „personalitatea în arhitectură e o chestiune de cuviinţă, care reiese tocmai din felul cum se suportă o disciplină şi pe urmă este vorba de a înfăptui o atmosferă unitară, nu de a exterioriza o colecţiune de personalităţi”¹⁰.

Conservare/economie.

În cazul unor aşezări care deţin un fond patrimonial – şi este cazul mării majorităţi a oraşelor – politicile urbane se află în faţa unei situaţii cu un grad superior de complexitate. Abordările problemelor oraşului în temeiul conservării integrate complică operaţiunile necesar a fi întreprinse şi implicit le scumpesc.

⁹ Op. cit., p. 185.

¹⁰ *Arhitectura românească de azi*, în „Izvoare şi popasuri”, p. 370, Buc. 1977.

Conservatorilor li se opun restricții financiare inerente: posibilitățile întotdeauna limitate ale comunității de a investi suplimentar pentru a-și proteja patrimoniul și dorința legitimă a proprietarilor de a extrage maximum de profit din clădiri și terenuri, indiferent de valoarea istorică a acestora, ideea conform căreia o restaurare este mai costisitoare decât o construcție nouă. În această situație conservatorul apare singur în fața tuturor, într-o luptă dificilă, opunând subtile argumente culturale unor argumente concrete, economice. În distribuirea banilor publici (ai statului sau ai comunităților locale) există tendința de a încuraja finanțarea acelor activități cu profit maxim și rapid. Pe de altă parte, situarea zonelor istorice în centrul așezărilor mărește valoarea terenurilor, ceea ce conduce la dorința de ocupare intensivă a acestora. Prin reducerea la absurd, Paolo Leon și Pier Antonio Valentino, consideră că „o aplicare a criteriului cost/opunitate ar fi condus la distrugerea Colosseului și la înlocuirea lui cu un fast-food”, motiv pentru care susțin că „este necesar de a asocia strâns naturii culturale a bunului o calificare economică, de instrument pentru dezvoltare și ocupare” (a forței de muncă)¹¹.

Este motivul pentru care toate documentele internaționale recente, inclusiv **Declarația de la Amsterdam**, situează în centrul preocupărilor „depistarea căilor economice care să asigure revitalizarea centrelor istorice”. Domeniul economic este cel care, în ultimă instanță, colectează toate contradicțiile, dilemele și compromisurile necesare pe care le implică protejarea și preservarea patrimoniului. Revitalizarea centrelor istorice, cheia integrării acestora, înseamnă găsirea unor direcții de dezvoltare în concordanță cu nevoile sociale ale comunității implicat a soluțiilor economice – financiare și fiscale – necesare. Dialogul între conservatori protectori ai trecutului și celelalte părți nu poate conduce la rezultatele necesare dacă se eludează căile concrete, economice de realizare a unor programe pe termen mai scurt sau mai lung. Echilibrarea dintre procesul de protecție/restaurare și limitele financiare ale comunității este o zonă care generează cedări care pot avea consecințe grave. În acest sens **Carta de la Amsterdam** cere „implicarea autorităților locale în procesul de conservare integrată” dar restauratorul trebuie să fie înarmat, la rândul său, cu argumente convingătoare.

Conservare/societate.

Aliații posibili ai conservatorilor pot fi chiar locuitorii pentru educarea și implicarea cărora în protecția patrimoniului construit militează documentele internaționale recente. Această educație nu înseamnă

¹¹ Paolo Leon, Pier Antonio Valentino, *La valutazione costi/benefici nei piani d'intervento sui beni culturali*, în „Anastilos”, p. 125.

numai informarea primară cu privire la valorile de care beneficiază. Mult mai importantă este recunoașterea de către locuitori a faptului că aceste valori le creează propria identitate generând un mediu în care istoria se conectează prezentului și care induce un sentiment de stabilitate și de apartenență la comunitate. Leonardo Benevolo afirmă că „echilibrul unui mediu de viață cere stabilizarea raportului dintre persoane și locuri, gradualitatea modificărilor”, apreciind ca esențial rolul cadrului construit: „vitala exigență a comunicării cu trecutul trebuie să parvină pe căi mediate, pornind de la măturările fizice încă prezente în mediul nostru cotidian”¹².

Este importantă, în egală măsură, receptarea de către populație a potențialului de utilizare a arhitecturii vechi, datorat tocmai încărcăturii istorice, estetice, simbolice de care beneficiază (care induce acel „snob effect” asupra investitorilor și utilizatorilor), dar și a valorii economice incluse.

În acest mod indirect, persuasiv și de lungă durată, se poate anihila sau atenua dorința de modernitate cu orice preț ca expresie a interesului locuitorilor și care intră adesea în contradicție cu ideea de protecție. Și aceasta pentru că scopul esențial al prezervării valorilor trecutului este o expresie a interesului public, sintetizat în **Declarația de la Amsterdam**: „Continuitatea istorică a mediului trebuie să fie păstrată dacă dorim să menținem sau să creăm un cadru care să-i facă pe indivizi capabili de a-și găsi identitatea și, în ciuda schimbărilor sociale abrupte, de a se simți în siguranță”.

Din încercarea de a defini acele confruntări de interese divergente care apar între procesul de conservare și cel de integrare, generatoare ale dilemelor restauratorului în elaborarea deciziei, se pot desprinde unele direcții posibile de acțiune.

O opoziție de interese implică un dialog, iar dialogul, un același limbaj. Decurge de aici necesitatea apropierii printr-o pregătire complexă a specialiștilor implicați, fie ei conservatori, restauratori, urbanisti, arhitecți, economiști etc.

Un dialog nu poate fi tranșat decât prin cedări reciproce de ambele părți. Decizia restauratorului este în ultimă instanță un compromis dar calea trebuie să fie cea a compromisului minim, recunoscând și echilibrând celelalte interese. Ideea compromisului necesar trebuie să fie însă asumată de toți cei care participă sau de care depinde protecția/restaurarea/integrarea, de conservatori ca și de urbanisti, de economiști, autorități locale și populație. Această posibilă convergență de poziții prin acceptarea compromisurilor este o condiție pentru conservarea activă a patrimoniului construit. Este ceea ce susține și Françoise Choay: „Din momentul în care va înceta să fie obiectul unui cult irațional și al unei puneri în

¹² Leonardo Benevolo, *op. cit.*, p. 79.

valoare necondiționată, spațiul patrimonial ar putea deveni terenul neprețuit al rapelului către noi înșine și către viitor¹³.

O dată definite cuplurile de interese divergente și acceptată ideea compromisurilor minime, pot fi descifrate și diferențele de pondere, intensitate și calitate ale acestora în arii culturale distincte. Din această realitate rezultă și particularizările doctrinare sesizabile în politicile de restaurare regionale. Un singur exemplu poate fi edificator: relația conservare/consolidare cere răspunsuri diferite în funcție de gradul de seismicitate al locului. Se adaugă și alte criterii nu

mai puțin importante: potențialul economic al comunităților, gradul de cultură al populației, sistemul administrativ, tradițiile etc.

O nuanțare a doctinelor și reglementărilor pentru fiecare țară poate fi benefică. Pornind de la exemplul **Cartei italiene** din 1972, o similară Cartă ar putea particulariza doctrinele de restaurare unanim recunoscute la condițiile economice și cele culturale, la tipul de administrație, la gradul de seismicitate, la tipologia așezărilor rurale și urbane din țara noastră.

SANDA VOICULESCU

¹³ Françoise Choay, *op. cit.*, p. 198.

CUHNIA DE LA BROȘTENI. O PARTICULARITATE ÎN BOLTIREA MONUMENTELOR ISTORICE DIN ȚARA ROMÂNESCĂ

Pe drumul național care duce la Slobozia, nu mult după ce părăsești Urziceni, în satul Broșteni, se zăresc ruinate, zidurile unei foste curți boierești. Nu departe peste drum, se înalță ctitoria boierească, singura componentă a ansamblului de curte cunoscut sub numele „Conacul Zappa”. Curtea bisericii adăpostește mormintele familiei ctitorului Vangele (Evanghelie) Zappa, figură prominentă a mijlocului secolului al XIX/lea, fondatorul jocurilor olimpice moderne ¹.

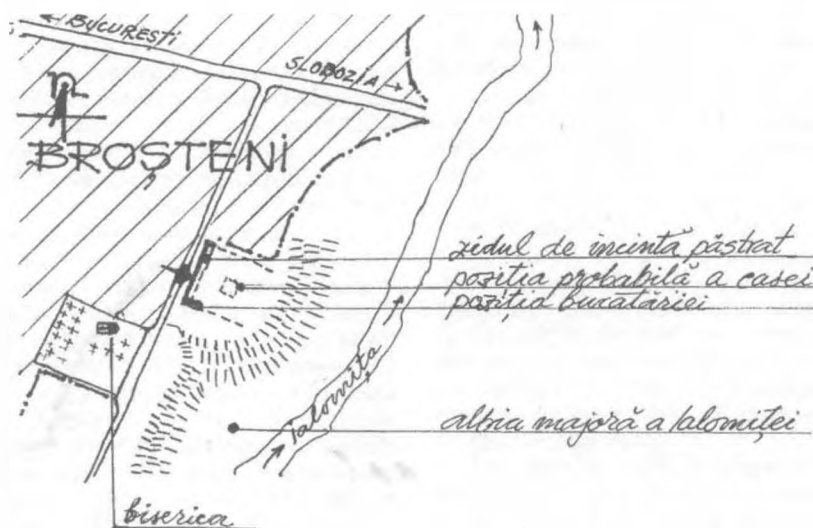
Despre ceea ce reprezintă această curte boierească, loc de popas important în câmpia Bărăganului aflăm din relatarea lui Dimitrie Bolintineanu, care la 1859 îl însoțea pe domnitorul Alexandru Ioan Cuza, pe drumul spre Istanbul: „...localul d-lui Vangele, în aceste părți singuratice, este văzut cu plăcere de toți călătorii. O casă mare,

îngrădită cu ziduri, o grădină cu fructele și florile cele mai plăcute... iată acest locaș renumit în părțile locului. D. Vangeli este de națiune albanez” ².

Nu întâmplător socotim că Domnitorul împreună cu suita care îl însoțea în misiunea spre Istanbul alege acest loc de popas în mijlocul câmpiei Bărăganului.

În ceea ce privește ansamblul de curte, declarat în anul 1955 monument de arhitectură, referirile sunt extrem de sărace, fișa monumentului fiind unicul document de referință (la nivelul anilor '60) ³. În prezent, cu excepția zidului vestic al incintei, rămas în picioare, clădirile menționate în documentul sus-amintit au fost demolate în ultimii ani.

„Casa cea mare” în care fusese găzduit Al. I. Cuza, a fost demolată în perioada interbelică, urmele sale cu greu pot fi bănuite în centrul curții.

SCHIȚA - AMPLASARE CURȚII DIN
BROȘTENI - IALOMITA

Plan de încadrare în sit

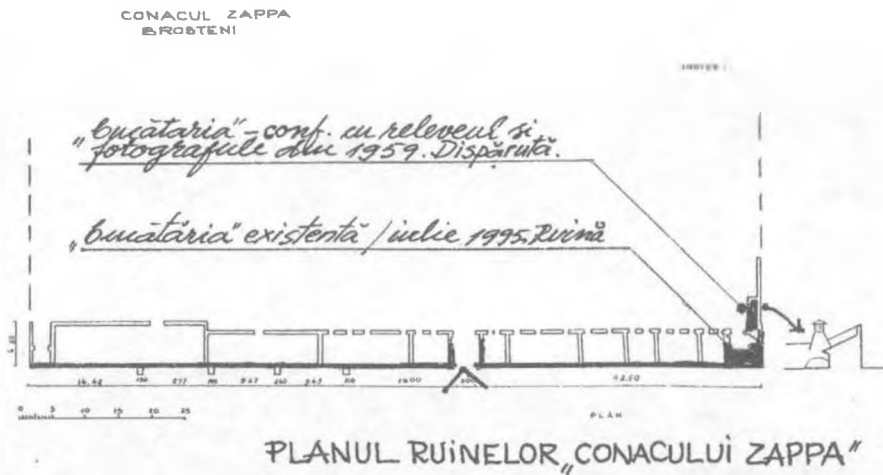
¹ Vangele (Evanghelie) Zappa, albanez de origine stabilit în principate, a fost una din personalitățile de seamă de la mijlocul secolului trecut. Acest fapt explică și de ce Domnitorul Al. I. Cuza poposește cu suita sa la această curte din Broșteni pe drumul spre Galați.

² Dimitrie Bolintineanu. Călătorii, vol. II, Editura pentru literatură, București, 1968. „Călătoria Domnitorului Principatelor Unite la Constantinopol”, p. 313-314.

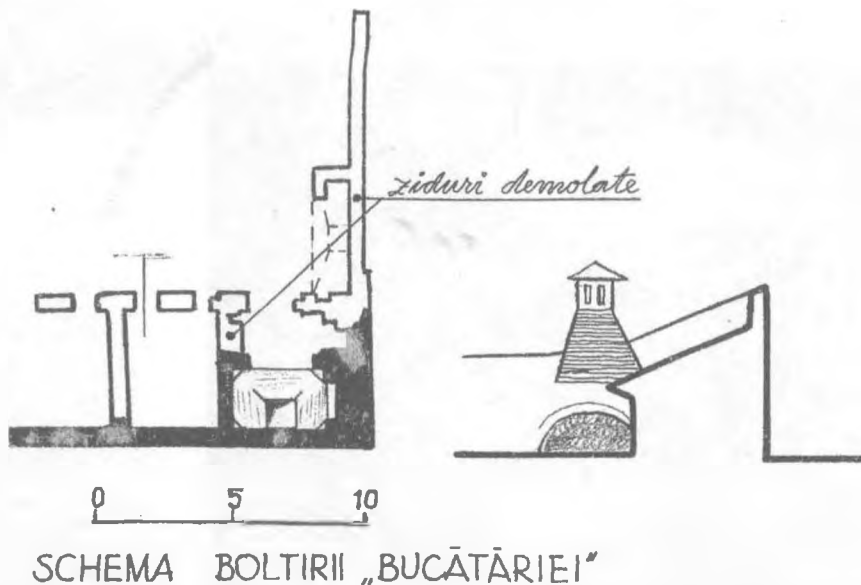
³ Fișa monumentului aflată în arhiva DMI (DMASI) cuprinde în sumar referiri la data și etapele construcției, un plan de situație a zonei rămasă în picioare și fotografii ale corpului de clădiri. În fotografia apare vizibil doar extradosul nișei-încăpere adosată zidului sudic și corpului vestic de clădiri.

Exemplar târziu de ansamblu rezidențial, „conacul Zappa” se înscrie în linii mari tipologiei curților boierești: dualitatea incintă-biserică, situarea pe un promontoriu dominând o vale de râu sau un lac, casa – elementul principal – așezată separat de servicii și anexe, bucătăriile neincluse în locuința stăpânului, orientarea casei spre intrare și spre vale. În anul 1959, când arhitecta Paula

Popescu făcea releveul clădirilor, se mai păstra doar latura de apus, din stradă: această latură a incintei cuprindea funcțiunile anexe ale gospodăriei: poarta de intrare, bucătăriile, dependențele adosate zidului vestic al incintei. Lungimea de peste 100 m a acestui zid, ce se mai păstrează încă, poate da o vagă imagine asupra dezvoltării pe care a avut-o „Conacul Zappa”.

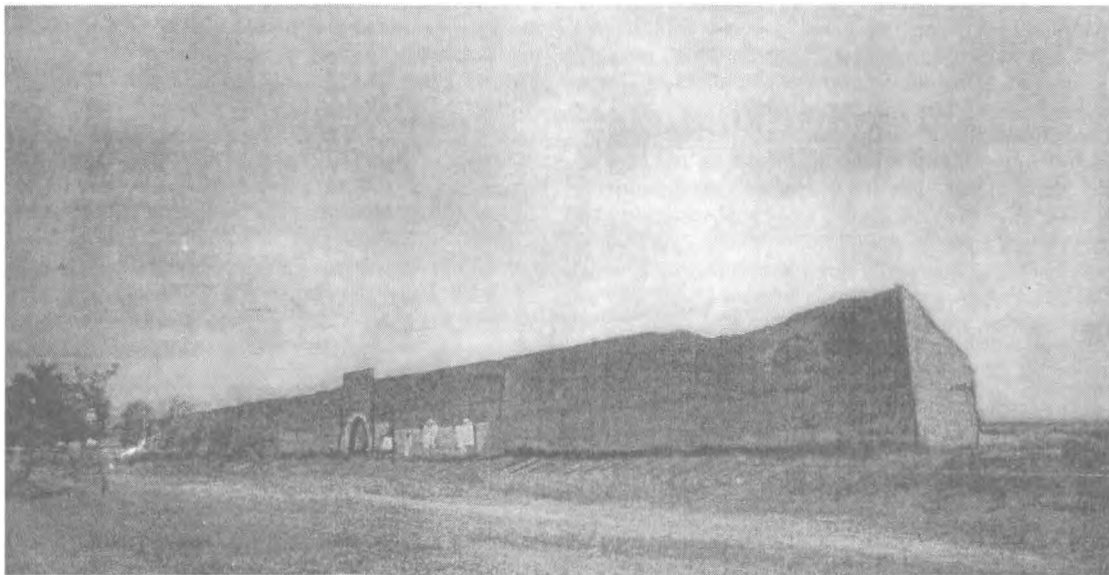
Planul incintei ruinate cu specificarea poziției bucătăriilor

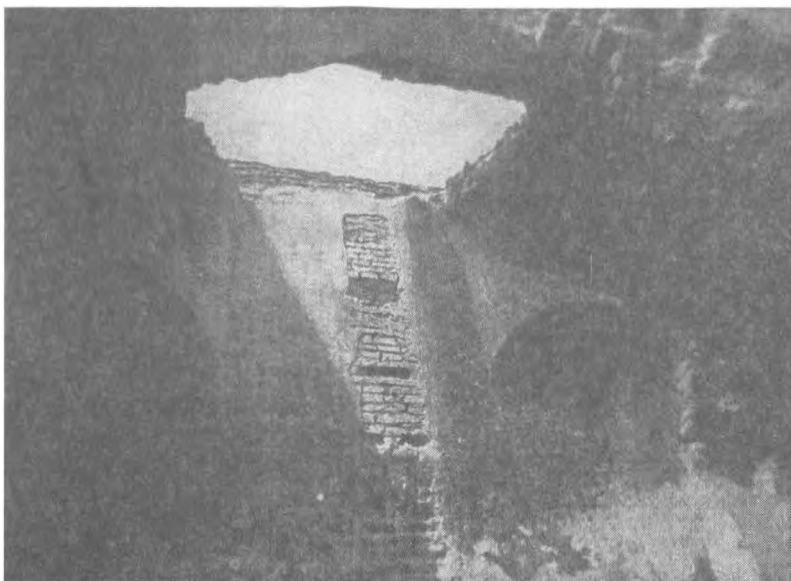
Detaliu de alcătuire a bucătăriei existente

În colțul de sud-vest al incintei (probabil patrulater) așa cum se poate vedea în fotografiile realizate cu trei decenii în urmă, se înălța un masiv coș prismatic, suprapus unei baze piramidale reprezentând extradadosul unei încăperi boltite. Această încăpere (de plan dreptunghiular) era închisă pe trei laturi, cea de-a patra fiind străpunsă de o largă deschidere acoperită cu arc în plin centru. Amintita încăpere, azi complet demolată putuse servi la prepararea hranei.

Analizând materialul ilustrativ (releveul și fotografiile) putem deduce că în acel colț al incintei a existat un spațiu pentru pregătirea hranei cuprinzând două încăperi alăturate, grupare întâlnită adeseori la ansamblurile religioase și la cele laice: bucătăria și brutăria (cuhnia și magopia). Poziția lor, în raport cu celelalte funcțiuni se înscrie în linia generală de organizare a ansamblurilor de curte: gruparea în zona serviciilor, separarea de locuința stăpânului.

Latura de vest a incintei conacului

*Boltirea încăperii
(evidențierea sistemului
sector boltă-trompă)*

Alcătuirea constructivă diferă în acest caz de soluțiile cunoscute⁴ ce fuseseră adoptate la bucătăriile (cuhniile) ansamblurilor tradiționale de curte sau mănăstirești din zona extracarpatică.

Avem de-a face la Broșteni cu încăperi de mici dimensiuni, de plan dreptunghiular, acoperite relativ simplu, fără acele registre suprapuse de arce piezișe, trompe de colț, sectoare de boltă pe care le întâlnim

la monumentele din secolul XVII și XVIII. Încăperile fiind dreptunghiulare, iar nu de formă pătrată ca de obicei, constructorul a recurs la o boltire asimetrică: unul din pereții exteriori constituie și una din laturile coșului, acoperirea încăperii fiind asemănătoare cu hota unui șemineu.

Se cunoaște silueta (extradosul) așa cum apare din documentul fotografic al bucătăriei mici – azi

Ruina bucătăriei (trompa de colț)

⁴ Într-un studiu ce abordează un program de arhitectură românească care reprezintă realizări tehnice remarcabile: *Cuhniile ansamblurilor civile și religioase din Țara Românească – o particularitate în boltirea monumentelor istorice civile și religioase, în curs de tipărire* în „Revista monumentelor istorice” (RMI) se scot în evidență caracteristicile tipologice ale cuhniilor, realizate în secolele XVI–XVIII în principatele extracarpatiche (preponderent în Valahia).

Cuhnia (brutăria) ce se mai poate vedea la Broșteni–Ialomița, între ruinele „conacului Zappa” este o realizare târzie: mijlocul secolului 19. Ea nu se înscrie planimetric și arhitectural în categoriile tipologice identificate de către subsemnatul în principatele române.

Prezenta comunicare nu-și propune a identifica presupuse filiații cu bucătării din zona sud-dunăreană, zonă de unde provenea proprietarul și în care în epoca modernă principatele aveau puternice legături.

dispărută. În privința intradosului, putem doar presupune că avea o aceeași structură cu a bucătăriei mari, care se mai păstrează fragmentar.

Cum era realizat extradosul bucătăriei mari de asemeni se pot face doar presupuneri, probabil că era tot de formă piramidală și cu un coș prismatic deasupra. La această imagine ne conduce forma (decupajul) lăsată în partea superioară a bolții de golul coșului.

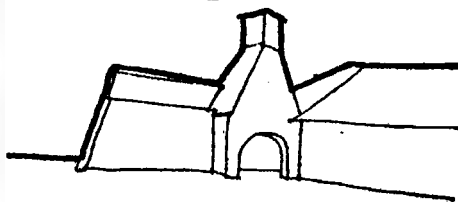
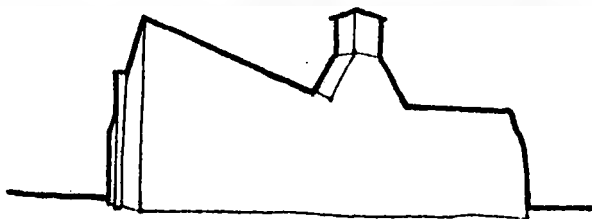
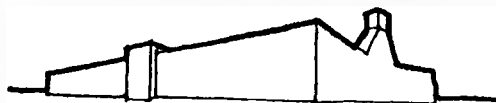
Realizarea boltirii bucătăriei (cuhniei) păstrate este destul de ambiguă, ea se poate reduce la trei sectoare

concave rezemate pe ziduri, iar la colțuri pe cele patru trompe conice, acestea din urmă clar realizate, ca geometrie.

Cuhnia de la Broșteni, exemplar târziu, de la mijlocul secolului al XIX-lea, al unei arhitecturi civile pe care o mai putem numi „tradițională” completează dosarul privind tipologiile acestui program de arhitectură românească.

LIVIU BRĂTULEANU

Silueta Cuhniei demolate

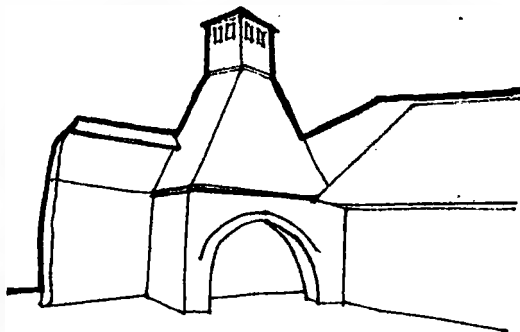
„Conacul ZAPA” - Broșteni

Silueta - Incinta, latura vest

Silueta - Incinta, latura sud

Silueta - Incinta, colțul sud-vest

Cuhnia - Incinta, colțul sud-vest

DESPRE ACTIVITATEA DE CONSTRUCȚII ÎN SIBIUL SECOLULUI AL XVIII-LEA

Abordarea ¹ într-un studiu mai larg a arhitecturii baroce din Sibiu, arhitectură mai puțin cunoscută, a presupus în primul rând o etapă de studii preliminare.

Primul dintre acestea a avut drept subiect arhitectura barocă central-europeană – sursă a barocului transilvănean – principalul scop fiind analiza metodelor de cercetare folosite de autori consacrați, căreia i s-a alăturat, desigur, o documentare mai profundată în domeniu.

Având în vedere relația, specifică barocului, dintre obiectul de arhitectură și contextul său, urbanismul și „orașul baroc”² au format obiectul unui al doilea studiu preliminar, care a încercat să identifice acele elemente ale arhitecturii baroce care rezultă din principiile de amenajare a spațiului.

Motto:

„Stârșitul secolului al 17-lea și secolul al 18-lea au conferit tuturor teritoriilor sud-estice... noua înfățișare și prin aceasta, participarea la spațiul cultural baroc. Acesta se manifestă din spiritul de apărare și afirmare (cetățile și construcțiile militare), din ideea de stat (clădirea camerală, palatele urbane și casele burghezilor) și din spiritul creștinismului materializat în biserici, mănăstiri, catedrale și monumente”.

HANS DIPLICH ³

I. CERCETAREA DE ARHIVĂ

1. Ipoteza de lucru și scopurile cercetării de arhivă

Arhitectura nu a putut rămâne în afara procesului de reorganizare generală a Transilvaniei, inițiat și dezvoltat de perioada gubernială (1691–1848). Se poate deci presupune existența unui organism central sau local de concepție și/sau avizare, care să fi transmis până azi un fond arhivistic capabil să descrie detaliat cantitatea și calitatea activității de construcții în Sibiu secolului al 18-lea.

Găsirea și studierea acestui fond arhivistic ar permite cunoașterea și identificarea majorității construcțiilor realizate sau transformate în secolul al 18-lea, dintre care multe au suferit desigur modificări sau au dispărut pe parcursul secolelor 19 și 20, și deci o cercetare de teren a acestora nu ar fi concludentă.

Același fond arhivistic ar oferi informații privind modul concret de realizare – de la comanditar și arhitect până la materiale și tehnici constructive – chiar și pentru intențiile arhitecturale nefinalizate, cât și informații despre cadrul legal, administrativ și financiar

¹ Abordare destinată elaborării tezei de doctorat cu titlul „Arhitectura barocă în Transilvania: – studiu de caz: zona Sibiu”.

² Ghilimelele se datorează controverselor înregistrate de literatura de specialitate în această problemă.

³ Hans Diplich, *Der Dom zu Temeswar. Ein Beitrag zu ihrer Baugeschichte*, Verlag des süddeutschen Kulturwerkes, München 1972.

Ultimul studiu preliminar a fost dedicat noțiunii de „baroc”. De aici decurge necesitatea formulării unei definiții operante pentru cercetarea propriu-zisă a arhitecturii baroce din Transilvania. Aceasta se cere alcătuită din elemente constante – acceptate și validate de cercetarea internațională – și din elemente variabile – capabile de a atenua tensiunea produsă prin încercarea de adaptare a fenomenului arhitectural concret la tiparele proprii demersului științific.

Dacă elementele constante ale unei asemenea definiții pot fi extrase din bibliografia în domeniu, elementele variabile nu pot rezulta decât din cercetarea directă a fenomenului arhitectural și a cadrului în care acesta se desfășoară.

Studiul de față reprezintă o parte a acestei cercetări.

al activității de construcții în general, și, nu în ultimul rând, ar oferi posibilitatea unor datări certe.

2. Atribuțiile primăriilor orașelor săsești în domeniul construcțiilor

Cum nu s-a găsit până acum nici un indiciu care să confirme reglarea activității de construcții din secolul 18 de către Hofbauamt (Oficiul de construcții al Curții) din Viena – cum a fost cazul Banatului ⁴ –, s-a cercetat activitatea primăriei, care în secolul 16 avea în mod cert obligația de a aviza orice activitate de construcții⁵, care ablegație s-a menținut și în secolul 17 ⁶.

⁴ „... des Wiener Hofbauamtes, der allein zuständigen Stelle für alle militärischen, zivilen und sakralen Bauten im Temeswarer Banat”. „Alle Pläne die von den Architekten des Hofbauamtes in Wien entworfen oder genehmigt wurden...”. Hans Diplich, *Der Dom zu Temeswar. Ein Beitrag zu ihrer Baugeschichte*, Verlag des süddeutschen Kulturwerkes, München 1972, pag. 25, resp. 27.

⁵ „Der Rat überwachte alle Veränderungen. Wie beispielsweise aus Bistritzer Regelungen von 1570–1572 hervorgeht, musste er sowohl den völligen oder teilweisen Verkauf der Parzellen, als jede Bautätigkeit bewilligen”. Paul Niedermaier, *Siebenbürgische Städte*, Editura Kriterion, București, 1979, pag. 15.

⁶ „... beschloss der Leschkircher Stuhl im Jahr 1715, dass die aufgelassenen Hofstellen nach altem Brauch in den Besitz der Dorfer zurückkehren und an Arme verteilt werden sollen; den Nachkommen der ehemaligen Inhaber stand allein der Schätzungswert der Baulichkeiten zu. Ein ähnlicher Beschluss war ungefähr hundert Jahre vorher in Heltau gefasst worden... Es ist wahrscheinlich dass der Rat auch in Städten ähnlich vorgegangen ist”. Paul Niedermaier, *Siebenbürgische Städte*, Editura Kriterion, București, 1979, pag. 15.

De aceea se poate presupune existența acestui tip de sacini și la începutul secolului 18. În plus este cunoscut faptul că cel puțin în perioada 1711–1714, între inspectoratele orașenești se număra și un inspectorat al construcțiilor, neidentificat însă până în prezent în actele și documentele orașului Sibiu.

3. „Oficiu de Arhitectură al Orașului”

În aceste condiții, faptul că în listele funcționarilor orașului din prima jumătate a secolului 18 (mai exact până în 1768), nu s-a găsit până în prezent titulatura de: arhitect, constructor⁷, respectiv inginer al orașului, întărește ipoteza conform căreia de activitatea de construcții se ocupa un organism separat de magistrat, chiar dacă subordonat acestuia.

În schimb, există un indiciu privitor la un asemenea organism, și anume o chitanță de plăți, datată 1734, semnată de Johann Georg Vette, și care este adresată „Oficiului de Arhitectură al Orașului”⁸. Acest unic document nu este însă înregistrat arhivistic, și deci nu a permis continuarea cercetării în această direcție. În consecință, informațiile utile pot fi extrase în prezent numai din actele primăriei. O privire asupra acestora, arată că preocupările magistratului siban s-au limitat în prima jumătate a secolului 18 la rezolvarea punctuală a problemelor curente, în timp ce în a doua jumătate a secolului, aceste preocupări s-au extins la emiterea unor hotărâri și la transmiterea ordonanțelor și instrucțiunilor imperiale referitoare la construcții.

4. Documente din arhiva primăriei sibiene cu privire la activitatea de construcții din prima jumătate a secolului 18

Construcții militare

Se pare că cel puțin în prima jumătate a secolului 18, atenția magistratului siban în domeniul construcțiilor a fost solicitată aproape în întregime de întreținerea și extinderea fortificațiilor. Citadela proiectată pentru sud-vestul orașului este obiectul unor hotărâri repetate ale magistratului din 1702 până în 1705, după care Sibiul sprijină activitatea de construcții (probabil în domeniul fortificațiilor) din Alba

⁷ De altfel, datele cunoscute despre Johann Eberhardt Blaumann, singurul „constructor al orașului” despre care avem cunoștință în această calitate oficială, pot fi astfel interpretate, încât se poate deduce că această funcție a fost creată pentru el, la intervenția Mariei Tereza, și că deci nu a existat înainte de 26 martie 1770 – data numirii lui Blaumann. Mircea Țoca, *Clujul baroc*, Editura Dacia, Cluj, 1983, pag. 36–37.

⁸ „Officiu Architectura Civica”; Oficiu de Arhitectură al Orașului, a cărui ștampilă – pusă în 1904 – a fost identificată pe planurile de modificare a Casei Generalilor (Piața Mare nr. 14), planuri din care unul singur este datat, și anume 1861. Arhivele Statului Sibiu, fond „Primărie” U 57. Toate numerele de înregistrare indicate în note sunt ale unor documente aflate în Arhivele Statului Sibiu.

lulia (anii 1709, 1716)⁹. Chiar dacă citadela este abandonată temporar¹⁰, întreținerea fortificațiilor existente¹¹ este o operație suficient de importantă pentru a împiedica magistratul de a se ocupa intens și de construcțiile civile.

Lucrările efectuate de bresle pentru oraș debutează în 1702 (și sunt înregistrate, până cel puțin în 1758), fiind menționate aproape anual¹². În anii în care lipsesc, apar mențiuni despre alte tipuri de eforturi destinate apărării orașului (în 1712, de ex., magistratul discută achiziționarea de armament pentru turnurile orașului).

De aceea, registrele de socoteli privind fondurile cheltuite pentru construcțiile orașului¹³, se referă în cea mai mare parte la cele militare.

Construcțiile civile și religioase aflate în proprietatea orașului

Cercetarea de arhivă a identificat însă și registre separate pentru un lazaret (1717), un birt (1735), un magazin (1736) și 3 poduri (1752), care dovedesc modificarea și extinderea fondului construit aflat în proprietatea orașului.

Celelalte documente ale magistratului, având ca obiect clădiri din acest fond, apar sporadic și se referă fie la tranzacții (în care partenerul este un domn al Țării Românești sau un ordin monahal), fie la litigii și procese, dovadă că magistratul nu se ocupa decât de problemele importante de proprietate sau administrativ-financiare ale clădirilor civile și religioase¹⁴.

⁹ Acțiune începută probabil în 1700. Arhivele Statului, fond „Primărie”, Socoteli economice. V. Socotelile construcțiilor: nr. 549 – Registrul de materiale și muncitori trimiși la Alba-Iulia.

¹⁰ Lucrul la citadelă va fi reluat, de vreme ce este menționată în documente datate 1773 și în care se fac referiri la anii 1755, 1767–1768, 1772.

¹¹ În 1722, de exemplu, magistratul discută proiectul și devizul pentru modernizarea arsenalului din oraș.

¹² Există, de exemplu, un contract referitor la lucrări efectuate la Poarta Cisnădiei (Porta Heltau) și la Poarta Elisabetei (Elisabeththor) între anii 1723 și 1728.

¹³ În fondul „Primărie (Magistrat)” orașului și scaunului Sibiu. Socoteli economice. Anii 1501–1878* se găsesc „Registrul de socoteli privind fondurile cheltuite pentru construcțiile orașului. Anii 1702–1715* și „Registrul de socoteli privind fondurile cheltuite pentru construcțiile orașului. Anii 1718–1743* – socoteli ținute de vilicul orașului și continuate pentru anii 1736–1753, respectiv 1753–1790.

¹⁴ Se găsesc documente privind: Tranzacții de clădiri și terenuri de construcții cu ordine monahale (iezuïți, franciscani, ursuline) în anii 1701, 1711, 1717, 1719, 1721, 1722, 1723, 1725, cumpărarea unor case în Transilvania de către Constantin Brâncoveanu în anii 1703, 1709, 1720, cedări de clădiri și biserici catolicilor și reformaților neluterani în 1720, construcții de biserici și de școli noi în 1750, desemnarea unor clădiri drept oficiale în 1746, 1747, dreptul unguilor de a dobândi bunuri imobiliare în Sibiu în 1747, cereri de autorizații de înstrăinări de terenuri și case din oraș în 1711, 1714, 1721, 1725, procese de proprietate asupra unor terenuri și clădiri în 1712, 1714, 1719, 1720.

Construcțiile

afiate în proprietatea cetățenilor orașului

Desigur magistratul a dispus și în secolul 18 de o evidență exactă a întreg fondului construit din oraș, prin listele de cetățeni contribuabili, liste ce se reînnoiau periodic¹⁵.

În plus au existat (în mod cert în perioada 1751–1774, dar probabil și în restul secolului 18) evidențe ale locuitorilor din Sibiu (și din comunele scaunului) care „și-au ridicat case”¹⁶, evidențe făcute pe baza memoriilor de scutire de impozit, adresate primăriei. Din 1756 datează chiar o rezoluție favorabilă a magistratului în acest sens. Aceste evidențe și rezoluții pot facilita datarea clădirilor respective.

5. Documente referitoare la activitatea de construcții din a doua jumătate a secolului 18

Activitatea de construcții din Sibiu continuă și în a doua jumătate a secolului 18, dar – se pare – cu o altă ordine a priorităților.

Construcțiile militare

În afara citadelei, menționată cert în acte până în 1772¹⁰, singurele construcții militare prezente în documentele din a doua jumătate a secolului, sunt cazărmile construite în perioada 1791–1807¹⁷.

Este posibil ca între timp, construcțiile militare, în special fortificațiile să fi fost preluate în administrare de către armata imperială, care, cel puțin în 1784, avea la Sibiu un administrator al construcțiilor, un furier al fortificațiilor și o cancelarie a fortificațiilor și construcțiilor¹⁸.

Locuințele oficiale

În mod evident, Sibiu are de rezolvat problema încartiruirii funcționarilor. Actele legate de locuințele acestora sunt date din 1758 până în 1786¹⁹ – de altfel anul de debut al reformei administrative în Transilvania, prin care s-a produs probabil și mutarea capitalei principatului de la Sibiu la Cluj în 1790.

¹⁵ Asemenea evidențe ale cetățenilor contribuabili existau deja în 1702 și mai apar în actele magistratului în 1711, 1712, 1713, 1715, 1716, 1718, 1721, 1746, 1748, 1749, 1750. Din 1758 datează listele de meșteri pe bresle, desemnați ca delegați la discuțiile privind impozitele.

¹⁶ În colecția „Acte fasciculare”, U 5. La acestea se adaugă evidențele locuitorilor păgubiți de incendii, din 1720, 1723, 1747 (urmate în 1750 de emiterea unui regulament de prevenirea și stingerea a incendiilor – în ordine cronologică primul asemenea document identificat până în prezent).

¹⁷ Fondul „Primăria (Magistratul) orașului și scaunului Sibiu. Socoteli economice – Registrul de socoteli pentru construcția de cazărmi 1791–1807”.

¹⁸ „Bauverwalter”, „Fortifications Fourier”, „Fortifications und Bau Cancellary”, fondul Brukenenthal, CC 98.

¹⁹ Fondul Brukenenthal, Q 1–4.

Însemnătoarea problemei găzduirii funcționarilor, transpore și din documente precum cererea adresată de cojocarul Georgius Michalis magistratului în 1770. Solicitând ajutor financiar pentru supraetajarea locuinței, Georgius Michalis își justifică cererea prin dorința de a înfrumuseța orașul și de a crea condiții mai bune funcționarilor încartiruiți în locuința sa²⁰.

Amenajările edilitare

Înfrumusețarea orașului pare să devină în a doua jumătate a secolului 18 o preocupare atât a cetățenilor, cât și a magistratului.

Între 1762 și 1772 se înregistrează mai multe memorii ale locuitorilor adresate primăriei, ce au ca obiect modernizarea unor străzi²¹. Între 1767 și 1772, magistratul ia măsuri pentru păstrarea salubrității orașului²².

Discuțiile din ședințele magistratului asupra prevenirii incendiilor menționate în documente în perioada 1770–1853, denotă prezența în continuare a acestui pericol, dar și preocupările de a-l evita²³. În 1791 sunt înregistrate observații și comentarii ale magistratului privind rostul taxei percepute de la persoanele care solicită accesul în oraș după închiderea porților, taxă folosită pentru înfrumusețarea orașului²⁴.

Clădirile aflate în proprietatea cetățenilor orașului

Dorințele cetățenilor proprietari nu corespundeau întotdeauna unei funcționări a orașului, de care magistratul era răspunzător.

În 1779, de ex., tipograful Johannes Barth solicită magistratului de două ori permisiunea de a amenaja în porțiunea de portic din fața casei sale, o librărie. Este refuzat în ambele cazuri, magistratul constatând că cererea contravine constituției orașului²⁵, act care consfințează dreptul tuturor cetățenilor de a folosi neîngrădiți porțile, și pe care magistratul depusese jurământul²⁶. Alte intervenții asupra clădirilor cetățenilor sunt însă aprobate. Când în 1780, P. Bart solicită amânarea banchetului de intrare în casa nou cumpărată, magistratul acordă o amânare de un an al acestui banchet, perioadă care poate fi interpretată ca timpul necesar unei intervenții importante asupra clădirii.

²⁰ Colecția „Acte fasciculare” U 21.

²¹ Colecția „Acte fasciculare” U 21.

²² Colecția „Acte fasciculare” U 24.

²³ Colecția „Acte fasciculare” U 26.

²⁴ Colecția „Acte fasciculare” U 23. Problema înfrumusețării orașului mai apare în 1833, 1844 și în 1874, în acest ultim an ca „Listă de subscripții și indice alfabetic al cetățenilor, care la inițiativa municipalității, varsă în fondul pentru înfrumusețarea orașului, banii pe care i-ar fi cheltuit cumpărând felicitări de Anul Nou”.

²⁵ Constituție elaborată de Johann Georg Vette (identificată în fondul Brukenenthal GG 1–5, 1–48), același Johann Georg Vette care a semnat chitanța de plăți către Oficiul de Arhitectură al Orașului în 1734.

²⁶ Emil Siegerus, *Vom alten Hermannstadt*, manuscris la ediția a 2-a, 1945, Arhivele Statului, Sibiu, în volumul I, pag. 21, unde autorul menționează și un alt caz asemănător, și anume cel al lui H. von Brennerberg din 1819.

De altfel, magistratul păstrează, în continuare, controlul asupra fondului construit, prin diferite situații statistice rezultate din sistemul de impozitare²⁷, cu atât mai mult, cu cât acest fond construit se extinde.

Cartierul Josefstadt este obiectul unui set de documente din perioada 1752–1773²⁸ și este în 1862 încă apt de a fi dotat cu construcții noi²⁹.

Magistratul îi sprijină în continuare pe cei care „ridică și restaurează case” prin scutiri de impozit³⁰. Acest sprijin însă nu a fost suficient, de vreme ce se înființează Fondul de ajutor în construcții, al cărui prim registru de socoteli datează din 1763³¹.

În ce măsură toate aceste înlesniri au determinat procesele între vecini din cauza unor construcții care deranjau, este greu de spus, cert este că memoriile și acte ale unor asemenea procese datează din perioada 1770–1772³².

Clădirile aflate în proprietatea orașului

Cu toată implicarea în problemele fondului construit privat, magistratul se ocupă în special de construcțiile publice.

Registrele de socoteli privind fondurile cheltuite pentru construcțiile orașului, începute în 1702, sunt continuate³³.

Între aceste construcții se numără clădiri deosebite: spitalul³⁴, orfelinatul Theresianum³⁵, orfelinatul evanghelic³⁶, și nu în ultimul rând teatrul³⁷, dar și clădiri mai puțin reprezentative, precum magazinele de lemne³⁸. Parte din aceste clădiri apar și în registrul de evidență a caselor construite, reconstruite sau reparate în perioada 1773–1776³⁸.

²⁷ Din 1754, de exemplu, datează o situație statistică ce înregistrează clădiri și pe posesorii acestora din Piața Mare și Piața Mică. Lista încăperilor casei Frankenstein din Piața Mare, listă în care există o rubrică separată pentru încăperile boltite poartă data 1772–1773. În același fond din care provin cele 2 evidențe susmenționate și anume fondul „Acte fasciculare” U 4 se găsește și o evidență a caselor de zidărie dintr-un oraș presupus a fi Mediașul și datată probabil 1770.

²⁸ Fondul Brukenenthal E II 7–19, 109–173.

²⁹ An în care se pune piatra de temelie a unei noi biserici – fondul Brukenenthal, N 1–5, 1–172.

³⁰ Colecția „Acte fasciculare” U 5.

³¹ „Bauhilfsfond”; în fondul „Primăria. Socoteli economice” există registre de socoteli ale Bauhilfsfond pentru anii 1763 și 1776–1799, iar în colecția „Acte fasciculare”, U 27, acte ale Bauhilfsfond din perioada 1764–1778.

³² Colecția „Acte fasciculare” U 26.

³³ Din care una face obiectul corespondenței privind amenajarea ei – colecția „Acte fasciculare” U 15.

³⁴ Menționat în documente în 1764, 1774–1776 – fondul Brukenenthal KK 1–31, 1–322.

³⁵ Fondul Brukenenthal Qq 1–4, 1–272, pentru anii 1770–1777.

³⁶ Fondul Brukenenthal MM 1–5, 1–117.

³⁷ Fondul Brukenenthal DD 1–4, 1–195.

³⁸ Fondul „Primăria. Socoteli economice V” – „Socoteliile construcțiilor”.

6. Hotărâri privitoare la construcții

Intensitatea activității de construcții, dovedită de documentele identificate până în prezent, a fost probabil unul din motivele apariției în a doua jumătate a secolului 18, a numeroase hotărâri care se referă direct sau indirect la fondul construit.

Hotărâri

destinate supravegherii activității de construcții

O primă categorie de asemenea hotărâri dirija prin diferite mijloace intervențiile de orice natură asupra clădirilor.

Astfel, primăria sibiană a emis în 1765–1766³⁹ „Reglementări privind modul de construire, extindere și transmitere a caselor” din care a fost identificată însă numai o ciornă incompletă. În afara acestui document, până în prezent nu a mai fost identificată decât o singură ordonanță de construcții emisă de magistrat pentru orașul Sibiu, datată 14 iulie 1853⁴⁰. Ultimul document cunoscut, emis de primărie, care poate fi utilizat la datarea construcțiilor, este hotărârea care stabilea – în 15 martie 1827 – noile dimensiuni (și prețuri) ale cărămizilor și țiglelor⁴¹.

Există în schimb o serie de hotărâri emise de guvernul Transilvaniei sau de Curtea imperială de la Viena, care oferă date despre activitatea de construcții din secolul 18.

Un asemenea document identificat este „Prescripție. Despre modul în care, în viitor trebuie să fie constituite devizele”, elaborat la Viena (de Mathias Lechner) și emis în 9 martie 1785⁴². Această prescripție se referă la construcțiile noi, și în mod special la cancelarii, depozite, biserici, case parohiale și școli. Clădirile vechi fac obiectul acestei prescripții dacă necesită „adaptare” – ele nemaicorespunzând funcțiunii inițiale, sau dacă necesită reparații importante. Atât pentru refuncționalizări, cât și pentru reparații capitale, prescripția solicită prezentarea stării existente, „fără proiect”, a clădirii, cât și propunerea și secțiunea clădirii – „așa numitul profil, pentru a se putea cunoaște înălțimea”. Atât pentru clădirile noi, cât și pentru cele vechi („... în vederea reparațiilor sau restaurărilor...” – se pot trimite, odată cu devizul și planurile. Urmează apoi solicitarea unor serii de date privind materialele de construcții: piatra, cărămida, cărămida de bolți, cărămida de pavaj, nisip și argilă, lemn, pentru care trebuie indicate, după caz, tipul, dimensiunile, cantitățile, prețul (inclusiv de transport).

³⁹ Colecția „Acte fasciculare” U 1.

⁴⁰ Fondul Brukenenthal CC 98.

⁴¹ Fondul Brukenenthal CC 98.

⁴² „Vorschrift. Ueber die Art, wie für die Zukunft die Bau Ueberschläge beschaffen seyn müssen” în Fondul Brukenenthal O 1–6, 13.

Prescripția cere și informații despre diferitele lucrări de construcții: săpături de fundație, lucrări de zidărie, dulgherie, geamgierie, sobărit și vopsitorie, pentru care trebuie indicate volumul de muncă, salariul (unui meșter, unei calfe) și durata unei zile de lucru.

În final se precizează că, în ceea ce privește materialele de construcții, prețurile și cantitățile indicate în deviz trebuie confirmate de beneficiar (comitatul, stăpânirea) și întotdeauna și de către comunitatea locală.

Nu reiese însă din text unde și cui trebuie predată documentația rezultată, deci și eventualele planuri.

Documentul identificat reprezintă o copie a originalului elaborat la Viena, copie editată la Martin Hochmeister, cunoscut tipograf din Sibiu, ceea ce înseamnă că acestei prescripții i s-a dat curs cel puțin de către primăria din Sibiu și că ar fi trebuit să fie respectată.

În orice caz, în 26 noiembrie 1787, guvernul Transilvaniei face cunoscută: *ordonanța de curte din 8 noiembrie*⁴³, conform căreia se impunea ca în orice problemă de construcție, să se raporteze Curții necesitatea realizării clădirii respective. Raportul trebuia să fie însoțit de motivele și de costurile aproximative. Se preciza că în cazul în care răspunsul Curții era favorabil, urmau să fie realizate planurile și devizul, care la rândul lor trebuiau trimise la Viena. Ordonanța fusese comunicată comisarilor regali, oficiilor de comitate, inspectoratului cameral, inspectoratului salinelor, administrației vâmlor.

De altfel, prin *decret imperial, datând tot din 1787*, inginerul comitatului – enumerat între funcționarii unui comitat – era obligat „să se lase folosit prin ordinele prefectului adjunct” și la lucrări și probleme ale clădirilor publice („de teren și de apă”), precum era obligat să realizeze și toate desenele necesare rapoartelor⁴⁴.

În aceste scopuri probabil, inginerul unui comitat, dar nu numai el, avea la dispoziție: „*Instrucțiune. Cum trebuie să se comporte acei funcționari, dar și alți indivizi, cărora li se încredințează conducerea sau numai inspectarea execuției construcțiilor*”⁴⁵, elaborată la Viena, unde fusese emisă în 31 martie 1788, și înregistrată la Sibiu cu nr. 7203 din 1788. Din modul în care, în acest document, sunt structurate și formulate instrucțiunile, reiese ordinea problemelor în funcție de importanța ce le era acordată.

Prima parte, succintă, se referă la modificările survenite în timpul execuției față de planurile aprobate (nu se specifică de către cine), modificări admise numai cu aprobarea autorităților.

A doua parte prezintă concentrat sistemele de lucru în antrepriză, în acord și în regia statului.

Cea mai cuprinzătoare parte, a treia, stabilește în detaliu obligațiile inspectorului de lucrări de construcții, diferențiate când este cazul, în acvatică, terestre și drumuri – șosele. Fiind vorba de o abordare economică a problemelor de construcții, acestea sunt clasificate în: obținerea materiilor prime, producerea și procurarea materialelor de construcții, transportul materiilor prime și a materialelor de construcții și lucrările propriu-zise, inclusiv urmărirea de șantier.

Din cauza unităților de măsură diferite, necesare în calculul prețurilor diverselor materiale și lucrări, aceste două domenii sunt la rândul lor sistematizate: materialele de construcții în piatră, cărămidă, țiglă, var, nisip, lemn, iar lucrările de construcții în lucrări de zidărie, dulgherie, învelitori, pietrărie, tâmplărie, vopsitorie, lăcătușărie, geamgierie, sobărit, stucatură și pavaje.

Acest grad ridicat de detaliere în tratarea problemelor, permite și includerea problemei calității, descriindu-se concret modalitățile de evaluare a calității diferitelor materii prime și materiale de construcție, și trecându-se în revistă problemele legate de eficiența transportului acestora și a punerii lor corecte în operă. În cele mai multe cazuri, prin indicații privind modul de calcul al necesarului de materiale și de volum de muncă, cât și prin indicarea tipului potrivit de contractare (inclusiv prin licitație) se caută obținerea unui echilibru între calitate și economie.

O mențiune specială necesită clasificarea clădirilor terestre în „civile și arhitectonice”, ambele tipuri diferențiindu-se probabil de cele utilitare. În orice caz, pentru clădirile „civile și arhitectonice” noi se subliniază faptul că, modificările față de planurile inițiale, devizul estimativ și devizul final, sunt permise numai la nivelul fundațiilor, și numai în cazuri rare peste acestea.

Interesantă este și partea „psihologică” a acestor instrucțiuni, prezentă de la descrierea felurilor în care diferitele părți contractante încearcă să profite necinstit de pe urma lucrărilor, afectând astfel calitatea construcției, mergând până la indicarea modurilor concrete de preîntâmpinare a unor asemenea situații și până la interdicția angajării unui supraveghetor al șantierului înrudit cu vreo altă parte implicată în șantierul respectiv. Această indicație face parte din ultimul subcapitol al documentului, subcapitol care se referă la urmărirea de șantier, inclusiv din punct de vedere financiar.

Se poate presupune că pentru evidența financiar-contabilă există o instrucțiune asemănătoare cu unicul

⁴³ Fondul Brukenthal Q 1-4, 202, „Extras cronologic al ordonanțelor privind problemele generale, făcute cunoscute de către guvernul regal al Principatului Transilvania între 1 septembrie și 31 decembrie 1787”, tipărit la Sibiu, la Martin Hochmeister, tipograf și librar cezaro-crăiesc.

⁴⁴ Fondul Brukenthal AA 4, 10, „Instrucțiunile privind administrarea comitatelor”.

⁴⁵ „Instruction. Wie in Sachen der Bauökonomie jene Beamte, oder auch andere Individuen sich zu verhalten haben, denen die Bauführung selbst, oder auch nur die Inspektion dabey anvertrauet und aufgetragen wird”, în fondul Brukenthal AA 4, 10.

document de acest gen identificat până în prezent, și anume: „Instrucțiune. În ce mod trebuie să acționeze, în domeniile ereditare cezaro-crăiești, acei funcționari cărora li se încredințează inspectarea și calculul financiar al clădirilor de stat”⁴⁶, datat probabil tot 1788.

Considerând că „Oricare funcționar leal, căruia i se încredințează inspectarea și calculul unei construcții trebuie să fie în primul rând preocupat de a ști cum trebuie să acționeze pentru a obține maximum în prea înaltul serviciu, și în același timp de a se pune în siguranță în fața răspunderii...”, instrucțiunea prezintă și explicită actele financiar-contabile care oferă siguranță atât „statului, cât și funcționarului”: jurnalul de casă, jurnalul de materiale, listele săptămânale ale plății cu ziua, protocolul de acte de livrare, cartea de înmatriculare a „profesioniștilor”, devizul. Jurnalul de casă, jurnalul de materiale, precum și devizul sunt exemplificate în cele două anexe ale documentului, atât ca structurare, cât și ca mod de completare și încheiere a diferitelor bilanțuri, luându-se drept caz concret construcția unei biserici.

În afara unor asemenea hotărâri care se referă la toate tipurile de construcții, au existat și hotărâri direcționate spre anumite funcțiuni sau anumite grupe de probleme.

Astfel, la 28 septembrie 1787, guvernul emitea, cu acord imperial (datat 21 august 1787) o hotărâre privind continuarea tuturor bisericilor, caselor parohiale și școlilor finanțate din fondul religios, hotărâre pe care o comunica clericilor, consiliilor școlare, oficiului de plăți și contabilități⁴⁷.

Hotărâri privind evidența fondului construit

Desigur, existența unor asemenea hotărâri cu caracter particular, mai ales prin referirea la un anumit tip de construcții, se baza pe o evidență suficient de precisă a fondului construit.

Construcțiile religioase, cel puțin cele catolice, erau probabil obiectul unor inventarii directe, realizate periodic, de vreme ce asemenea inventare au fost identificate pentru anii 1786 și 1787⁴⁸. Prin instruc-

⁴⁶ „Instruction. Auf welche Art in den kaiserl. königl. Erbländen jene Beamte fürzugehen haben, denen bey einzelnen Aerial Gebäuden die Bau Inspection, und Verrechnung anvertrauet wird“ în fondul Brukenenthal AA 4, 10.

⁴⁷ Fondul Brukenenthal Q 1-4.

⁴⁸ Fondul Brukenenthal Q 1-4, 113, „Primăria Inviatoria”, respectiv „Verhaltungspunkte wie die Gespannschaften Siebenbürgens bey den allerhochsten Orts bereits begnähmigten neuu Pfarreyen, Lokalkaplaneyen und Kooperaturen vorzugehen, und ihren schlüsslichen Bericht oder ausweis zu verfassen, dann der Landesstelle einzusenden sind”, „în care se fac referiri și la reparații, extinderi de biserici existente, cât și la construcția de biserici și case parohiale noi, făcându-se pentru ambele funcțiuni recomandarea de a se încerca reamenajarea unor clădiri existente potrivite (hambare, respectiv locuințe).

țiunile celui din urmă se solicitau chiar și precizări privind alcătuirea bisericii și numărul de persoane pe care îl putea cuprinde.

Construcțiile civile erau însă cunoscute mai degrabă în mod indirect, prin sistemul de impozitare, asupra căruia oferă informații documente precum: „Învățămintele pentru perceptorii regali, magistrații de rang inferior, comisarii și toți acei funcționari care se ocupă re rectificarea sistemului de impozitare” din 19 octombrie 1789⁴⁹.

Conform acestui document, cetățenii orașelor libere, între care se numără și Sibiul, plăteau nu o taxă pe cap de locuitor, ci așa-numita „Taxa Civica”, ce era clasificată în 4 grupe de sume fixe, Sibiului revenindu-i prima clasă, cu suma cea mai mare. Grupele de orașe ce corespundeau celor 4 clase de „Taxa Civica” se împărțeau la rândul lor⁵⁰ în subgrupe de sume fixe, stabilite în funcție de starea materială a cetățeanului respectiv, în funcție de ocupația sa, „comersant” sau „meșteșugar”. Toți ceilalți cetățeni, deci prelații, funcționarii, militarii, „coelibes”, precum și nobilii care posedau clădiri în orașele respective și erau recunoscuți drept cetățeni, plăteau taxa în funcție de avere.

Instrumentul de clasificare în aceste subgrupe era cartea de impozit, care avea drept primă rubrică, numărul de clădiri aflate în posesia persoanei respective.

În afară de „Taxa civica”, instrucțiunile prevăd și plata așa-numitei „Taxa Domorum”, deci taxa pe clădiri, stabilită în funcție de regulamentul de încartiruire, pe cartiere și ulițe, și care trebuia plătită indiferent dacă posesorul locuia sau nu în clădirea respectivă sau o închiria.

Sibiul este trecut ca cel dintâi dintre cele 7 orașe libere, ai căror cetățeni trebuiau să plătească și „Taxa Domorum”, și deci se înscria în prima din cele trei grupe de orașe, revenindu-i astfel taxa cea mai mare posibilă.

Instrucțiunea recomandă precizarea orientării clădirilor înregistrate și solicită în orice caz numărul de imobile aflate în posesia unei și aceleleași persoane, pentru care urmau să se treacă în registru cartierul și zona, respectiv ulița, de care aceasta aparținea, precum și numărul său curent din cartea de impozit. Clădirile pe care se percepea „Taxa Domorum” erau apoi descrise, existând în acest scop două rubrici: una destinată clădirilor în care locuia cetățeanul în cauză, cealaltă pentru clădirile pe care acesta le închiria.

⁴⁹ „Unterricht für die Konigl. Steure-Einehmer, Unterrichter, zugetheilte Stational-Kommissarien und allen diejenigen Beamten, welche das Steuer-Rectifications-Fach zu besorgen haben” din 19 octombrie 1789, Fondul Brukenenthal CC, 98.

⁵⁰ Și anume de către o comisie formată din 2 magistrați ai orașului, perceptorul regal al orașului, 2 delegați ai Reprezentanței Comunale, notarul orașului, 2 reprezentanți ai vecinătăților, conducătorii de bresle, astfel încât clasificarea să se facă în perfectă cunoștință de cauză asupra stării materiale a fiecărui cetățean, dar și fără partis-pris-uri.

Pentru toate trebuiau trecute în registru următoarele informații: numărul camerelor de locuit, al altor încăperi și al bucătăriilor de la etajele superioare; numărul camerelor de locuit, al altor încăperi și al bucătăriilor aflate la parter, pivnițele de vinuri, grajdurile de cai, numărul hambarelor și al carelor de fân pe care acestea le puteau cuprinde, depozitele de lemn cu volumul de lemne posibil de adăpostit, șopronul de căruțe. Valoarea caselor închiriate de proprietar era trecută într-o rubrică separată, din care rezulta – aplicându-se un procent de 5% – valoarea taxei pentru acestea. Taxa pentru casele locuite de proprietarul însuși rezulta din aplicarea unui procent de 1,4% valorii clădirilor respective. Ultima rubrică înregistra suma totală a taxei pentru toate clădirile, închiriate sau nu.

Valoarea caselor se calcula în funcție de dimensiunile în plan ale camerelor de locuit – dintre care cele boltite suportau o taxă mai mare (cu 2 guldeni) –, precum și din dimensiunile anexelor.

Exemplul concret dat pentru calculul taxei se referă la un cetățean din Sibiu, a cărui locuință este identificată prin numele uliței și numărul casei, dat fiind că sistemul de numerotare al clădirilor fusese introdus în Sibiu în 1778⁵¹.

În final se face precizarea că de această „Taxa Domorum” nu sunt scutiți decât cei care nu posedă case în orașele libere.

Hotărâri diverse

Nu numai clădirile, inventariate direct sau indirect, se aflau în atenția autorităților locale și centrale, ci și amenajările edilitare.

*Un document emis de guvernul la 1 martie 1786*⁵² se referă la construcția și repararea străzilor publice, iar din *13 septembrie 1787* datează un *ordin imperial*, retransmis la 1 octombrie⁵³ comisarilor, pentru întreținerea străzilor, podurilor și trecherilor.

Tot în numele lui Iosif al II-lea se emitea la Sibiu, în 1788 *„Ordonanța de stingere a incendiilor pentru Transilvania”*⁵⁴, în care se fac recomandări detaliate privind sobele și coșurile de fum, precum și supravegherea execuției construcțiilor în sensul ordonanței, de către autorități.

Astfel că nu mai apare neobișnuit *un decret emis* tot în numele lui Iosif al II-lea *la 8 martie 1787*, retransmis de guvernul Transilvaniei la 29 martie 1787⁵⁵, care se referă la disputele între vecini cauzate de construcțiile noi. Conform acestui imperial, dacă părțile solicitau o hotărâre din partea autorităților politice, posesorul construcției în cauză era obligat să prezinte

o secțiune exactă și clară a clădirii, care era avizată sau modificată în funcție de „considerente politice”, nu însă înainte de audierea vecinilor. Dacă nu se putea ajunge la un consens, trebuia apelat la calea legală, conform capitolului 8 al noii legislații, care cu ocazia acestei ordonanțe era reconfirmat. În lipsa altor informații, acest decret imperial suportă două interpretări.

Prima ar pune sub semnul întrebării eficacitatea hotărârilor privind construcțiile, al căror număr este desigur mult mai mare decât cel rezultat până în prezent din cercetarea de arhivă.

A doua interpretare posibilă presupune la sfârșitul secolului 18 o activitate de construcții atât de intensă, încât în ciuda reglementărilor existente, s-au produs atâtea dispute în jurul construcțiilor noi, încât a fost necesar un decret imperial pentru rezolvarea lor.

7. Câteva concluzii rezultate din cercetarea de arhivă

Documentele identificate atestă în secolul 18 o activitate de construcții intensă și diversă, care chiar dacă nu a transformat Sibiu într-un „oraș baroc” (2) din punct de vedere urbanistic și formal, trebuie să fi marcat într-un fel substanța arhitecturală.

Această activitate de construcții a fost urmărită pe tot parcursul secolului – probabil de Oficiul de Arhitectură al Orașului, la care s-a adăugat în a doua jumătate a perioadei și „construcătorul orașului”.

Supravegherea s-a desfășurat probabil punctual în prima jumătate a secolului, perioadă pentru care nu au fost identificate hotărâri privitoare la construcții, deși magistratul a emis încă de la începutul secolului ordonanțe și regulamente privind alte domenii ale vieții urbane⁵⁶, care cel puțin azi, par mai puțin importante.

În schimb, a doua jumătate a secolului înregistrează un număr mare de hotărâri, ale autorităților locale, guberniale și imperiale, care indică o acțiune dirijată de reglementare a tuturor tipurilor de activități de construcții.

Desigur, aceste hotărâri, fiind de natură administrativă, nu se referă la aspecte legate de stilul arhitectural, și este de presupus că nici hotărârile neidentificate până în prezent, nu tratează asemenea probleme. Pot fi însă extrase câteva indicii în acest sens.

Astfel, clasificarea prezentă în *„Instrucțiune. Cum trebuie să se comporte acei funcționari, dar și alți indivizi, cărora li se încredințează conducerea sau numai inspectarea execuției construcțiilor*^{45a}, care împarte clădirile în „civile și arhitectonice”, în opoziție probabil cu cele utilitare, poate fi interpretată ca o clasificare în clădiri „stilistice” și „astilistice”. Această interpretare poate fi făcută direct, din simpla prezență a acestei denumiri

⁵¹ Conform Emil Siegerus, Vom alten Hermannstadt, manuscris la ediția a 2-a, 1945, Arhivele Statului, Sibiu.

⁵² Fondul Brukenthal AA 4, 10.

⁵³ Fondul Brukenthal Q 1-4, 10.

⁵⁴ Fondul Brukenthal AA 4, 10.

⁵⁵ Fondul Brukenthal Q 1-4, 202.

⁵⁶ Deja în 1701 magistratul orașului Sibiu emite un regulament privind îmbrăcămintea, iar în materie de ordine se ocupă de măsurile sanitare impuse de repetatele epidemii de ciumă (1706, 1708, 1713, 1717, 1718, 1720), dar și de probleme precum stabilirea datei de începere a culesului viei sau instrucțiuni privind stăpîrea lăcustelor.

de clădiri „civile și arhitectonice”, fie indirect, prin clasificarea mai cuprinzătoare în clădiri terestre și acvatice, care se face încă de la începutul instrucțiunii în cauză.

Acest al doilea mod de interpretare, care deci subîmparte categoria de clădiri „terestre”, numită în instrucțiune, în clădiri „civile și arhitectonice” și clădiri pe care azi le-am numi utilitare, ar fi confirmat de specificația privind modificările admise în execuție față de planurile inițiale. În cazul clădirilor „civile și arhitectonice” asemenea modificări sunt permise numai la nivelul fundațiilor.

Este adevărat că această specificație este motivată în instrucțiune din punct de vedere economic (și nu estetic), dar acest lucru nu face altceva decât să justifice primul mod de interpretare propus, pentru că în cazul clădirilor „stilistice” o modificare peste nivelul fundațiilor ar atrage după sine un lanț întreg de schimbări ale concepției arhitecturale, necesar pentru a păstra calitatea construcției din punct de vedere estetic – și care lanț de modificări presupune un nou proiect, deci o cheltuială în plus.

Important este și faptul că un alt loc în care cuvântul „arhitectură” mai apare în această instrucțiune, este capitolul despre lucrările de stucatură: „Dacă trebuie decorate cu stucatură, brâie sau cornișe de arhitectură, frize sau arhitrave sau trebuie făcute capitelluri...”. Din context reiese că aceste elemente – considerate azi elemente de vocabular arhitectural – aparțin arhitecturii, și nu construcțiilor în general și deci indică prezența unui aspect stilistic. Contextul în cauză se produce în jurul cuvântului „Gesims”, care apare în paragraful precedent sub două forme: „Architekturgesims” și „Stukaturgesims”, marcând diferențierea între sensul de cornișă (mulură, ciubuc,

⁵⁷ Conform Heinrich Lützelers, *Bildwörterbuch der Kunst*, Ferd. Dummlers Verlag, Bonn, 1962., și verificat în traducere în *Dicționar german-român*, Editura Academiei, București, 1984.

⁵⁸ Până în prezent nu au fost identificate decât 3 seturi de documentație desenată.

Primul, înregistrat în fondul Brukenenthal B 1–2, 102 cuprinde piese desenate ale mai multor obiective:

- palatul Brukenenthal – un plan al etajului I, cu amplasarea sobelor, datat 22.8.1780;
- planuri parțiale, la scări mai mari, ale parterului și ale celor 2 etaje;
- numeroase detalii de ancadrame, decorații parietale, decorații de sobe, piese de mobilier;
- clădire pe drumul spre Nochrich, neidentificată pe teren;
- clădire industrială – planuri, fațade, secțiuni, din care o parte semnate „Fecit Michael Tischler” și dateate „1795 25 Mai”;
- instalația tehnică
- devizul de materiale prezentat baronului Brukenenthal și semnat de Michael Tischler;
- planuri de grădini – una engleză;
- una franceză – semnată „Fecit Baro Michael Speberg in collegio reg. Teresiană 1770”;
- vederea unei decorații de pardoseală – Casa Albastră din Piața Mare;
- plan parter;
- detaliu de scară, ambele dateate 1783.

brâu) și sensul de pervaz, conform, cel puțin, limbii germane contemporane⁵⁷.

Alte indicii privind aspecte legate de stilul arhitectural trebuie să existe în documentația desenată, menționată – chiar ca obligatorie – în multe din hotărârile cercetate. Probabil că această documentație desenată a fost centralizată de Oficiul de Arhitectură al Orașului, al cărui fond arhivistic – dacă mai există – nu a fost identificat până în prezent⁵⁸.

II. CERCETAREA DE TEREN

1. Scopul cercetării de teren

Identificarea elementelor baroce direct pe obiecte de arhitectură devine cu atât mai necesară, cu cât deci documentația oferită de cercetarea de arhivă – mai ales cea desenată – se dovedește săracă în acest sens.

2. Metoda folosită în cercetarea de teren

În lipsa unei documentații de arhivă, care să prezinte concepții arhitecturale baroce (rezolvând eventual și problema amplasării în timp a stilului baroc în Sibiu), capabile să indice cercetării de teren obiecte de arhitectură și eventuale amenajări urbane, cercetarea de teren a debutat într-o primă fază prin încercarea de cartare a formelor exteroare baroce. Selecția acestora s-a făcut fie prin literatura de specialitate, care recunoaște existența unor forme specific baroce, fie prin analiza clădirilor sibiene cu datare timpurie certă, care conform informațiilor oferite de arhitecții din Sibiu⁵⁹ introduc în acest oraș elemente noi.

Al doilea set de documente desenate identificat în colecția „Acte fasciculare” U 16 este format din:

- plan de acoperiș al unei case din strada General Magheru, datată 1818;
- casa nr. 54 din Josefstadt;
- plan, 1 fațadă, 2 secțiuni, plan de acoperiș, semnate Carl Preisenuer și dateate 15 mai 1855;
- casa nr. 962 din ulița? – 2 planuri, 1 secțiune, 1 fațadă, 2 secțiuni prin șarpantă – toate pentru extinderea casei cu 1 cameră și 1 bucătărie, semnate Johann Pollner (care datează planșele în octombrie 1865), respectiv Georg Kapp – meșter dulgher (în cazul șarpantei);
- casa nr. 785 din Neugasse, proprietar Wilhelm Engel;
- planul supraetajării – semnat Johann Pollner și datat 1855;
- casa lui Laurenz Szilagyi;
- plan și secțiune;
- casa din ulița Soldisch nr. 34 – proprietar Christian Gärtner meșter constructor;
- planul extinderii cu 1 cameră și 1 toaletă, dateate 1855.

De altfel, al 3-lea set de documente desenate, identificate în fondul Brukenenthal KK, reprezintă mai multe proiecte ale lui Christian Gärtner, realizate în perioada 1823–1879.

Chiar dacă marea majoritate a acestor documente desenate nu sunt relevante pentru cercetarea arhitecturii sibiene din secolul 18, ele dovedesc aplicarea hotărârilor care prevedeau supravegherea activității de construcții și prin documentație desenată și care în mod cert a fost centralizată.

3. Rezultatele primei faze a cercetării de teren

A rezultat astfel un set de elemente de vocabular formal exterior format în principal din: șarpante frânte, arce de porți și de „Durchgang”-uri în mâner de coș, anumite tipuri de ancadrame de goluri, elemente de compoziție a fațadelor – bosaje, pilaștri, decorații.

Pe parcursul cercetării de teren s-a constatat închegarea acestor elemente în două modele principale de compoziții de fațadă (compozițiile volumetrice s-au dovedit neconcludente în această fază a cercetării), care se manifestă în câte două variante fiecare, și care demonstrează o intervenție coerentă (cel puțin la nivelul anvelopantei) în cazul clădirilor respective.

Primul asemenea model reprezintă o compoziție formată numai din golurile fațadei. Cele două variante ale acestui model se diferențiază prin importanța ancadramentelor golurilor respective în perceperea compoziției: ancadrame, care înconjurând numai golul, se percep cu pondere mică în compoziție (fig. 1); respectiv ancadrame, care cuprinzând și parapetul ferestrelor, devin mai importante în proporția plin-gol a fațadei (fig. 2).

Al doilea model principal se caracterizează prin prezența unor verticale în compoziție, verticale materializate ca pilaștri angajați de tencuială (sau stucatură), prevăzuți pe un singur nivel sau pe mai multe (sub forma unor „ordonanțe” suprapuse sau colosale.

Din nou cele două variante ale acestui model se diferențiază prin ponderea ancadramentelor în compoziție, producând astfel forme diferite de dialog cu verticalele (fig. 3–10).

Chiar în lipsa momentană a unei evidențe statistice, trebuie remarcat numărul mare de clădiri ale căror fațade prezintă unul din cele două modele de compoziție – sub una din cele patru variante posibile, la care se adaugă și fațadele care combină cel puțin două din aceste variante.

În plus, cercetarea de teren a observat conservarea lor și în perioadele ulterioare secolului 18, perioade identificate prin detaliile decorației care materializează aceste modele de compoziție în cazul clădirilor respective.

III. ÎN LOC DE ÎNCHEIERE

Urmează ca într-o a doua fază a cercetării de teren, acele clădiri, care, în urma primei faze, prezintă o tratare barocă închegată a anvelopantei, să fie cercetate și ca spații interioare pentru a se putea completa imaginea concepției arhitecturale. Pe baza acestora se pot apoi considera și clădirile în care s-au păstrat nemodificate doar părți ale concepției arhitecturale inițial baroce sau care prezintă intervenții pe un fond stilistic anterior celui baroc.

Astfel descris, fenomenul arhitectural baroc va putea fi definit și din punct de vedere temporal cu ajutorul indicațiilor oferite de cercetarea de arhivă.

HANNA DERER

Piața Mică nr. 16

⁵⁹ Le datorez deja mulțumiri domnului dr. arhitect Paul Niedermaier, domnului dr. arhitect Hermann Fabini și domnului arhitect Ioan Bucur.

*Str. General Magheru nr. 4, imaginea din curtea
interioară, corpul de vest*

Str. Alexandru Xenopol nr. 26

Str. Filarmonicii nr. 8

Detalii de fațadă din străzile Felinarului și Timotei Popovici

Str. Timotei Popovici nr. 9

Str. Felinarului nr. 6

Str. Filarmonicii nr. 26

Str. Tipografilor nr. 23

Str. Tipografilor (detalii) nr. 23

În memoria lui Radu Popa, inițiatorul cercetării arheologice de la Sadu

Săpăturile arheologice la cetățile medievale din partea central-sudică a Transilvaniei au fost inițiate de d. Thomas Năgler și publicate sub forma unor rapoarte de săpătură însoțite de date istorice și observații personale¹.

Cercetarea arheologică de la Sadu se aliniază unor preocupări mai vechi în istoriografia românească. Limitele primei perioade de cercetare sunt marcate de Johannes Tröster, în a cărui carte, apărută în anul 1666, este menționată cetatea din apropierea Cisnădiei, și de Lucas Joseph Marienburg, autorul unei geografii apărute în 1813². Notăm la cei doi autori unele neajunsuri flagrante ce au făcut carieră în istoriografia noastră, concluzii eronate dictate de conjunctura politică (de exemplu, atribuirea cetății de la Sadu geților sau evreilor, imprecizia situării ei, credibilitatea de care se bucură informatorii contemporani). Dominanta critică a spiritului științific din a doua jumătate a secolului al XIX-lea influențează pozitiv calitatea datelor oferite de repertorii, ceea ce nu exclude confuzia, preluarea necontrolată a informațiilor sau trunchierea izvoarelor în funcție de criterii personale. Se creează astfel o direcție a istoriografiei maghiare și o alta a celei săsești³. Interesul pentru inventarierea monumentelor este benefic, cu toate că, în repertoriile ce le datorăm istoricilor sași, pomenirea contribuției celor maghiari este singulară, realitate reciproc evidentă.

Sursa referirilor la cetatea de la Sadu o constituie repertoriul lui Johann Michael Ackner, publicat în 1857, unde se precizează că în apropiere de Cisnădie ar exista urmele a trei „castele”. Autorul ne trimite, așa

¹ Th. Năgler, *Cercetările din cetatea de la Breaza (Făgăraș) în Muzeul Brukenthal. Studii și comunicări*, 14, 1969, p. 89-121; Th. Năgler, *Cetatea feudală de la Tilișca în lumina recentelor cercetări și săpături arheologice*, în „Sesiunea de Comunicări de Istorie”, II, 1964, p. 185-195; Th. Năgler, *Die mittelalterliche Burg Tilișca nach ihre archäologischen Erforschung* în „Forschungen zur Volks- und Landeskunde”, 10, 1867, p. 77-85; Th. Năgler, *Cetățile feudale de la Orlat și continuitatea românilor în sudul Transilvaniei* în „Muzeul Brukenthal. Studii și Comunicări”, 20, 1977, p. 27-50.

² J. Tröster, *Das Alte und Neue teusche Dacia*, Nürnberg, 1666, p. 368; L. J. Marienburg, *Geographie des Grossfürstethums Siebenburgen*, II, Sibiu, 1813, p. 233.

³ J. M. Ackner, *Die Romischer Alterthumer und Deutschen Burgen in Siebenbürgen*, Viena, 1857; J. Biels, *Die Burgen und Ruinen in Siebenburgen*, Sibiu, 1899, p. 61; L. Kovary, *Erdedy Régiségei*, Budapesta, 1852, p. 163-164; L. Kovary, *Erdely Epiteszetei Emlekei*, Cluj, 1866, p. 56; A. Ipoly, *Magyar Regeszeti Repertorium* în „Archeologiai Közlemenyek”, 2, 1861, p. 282; P. Gereze, *Magyarország műemlekei*, Budapesta, 1906, p. 782-783.

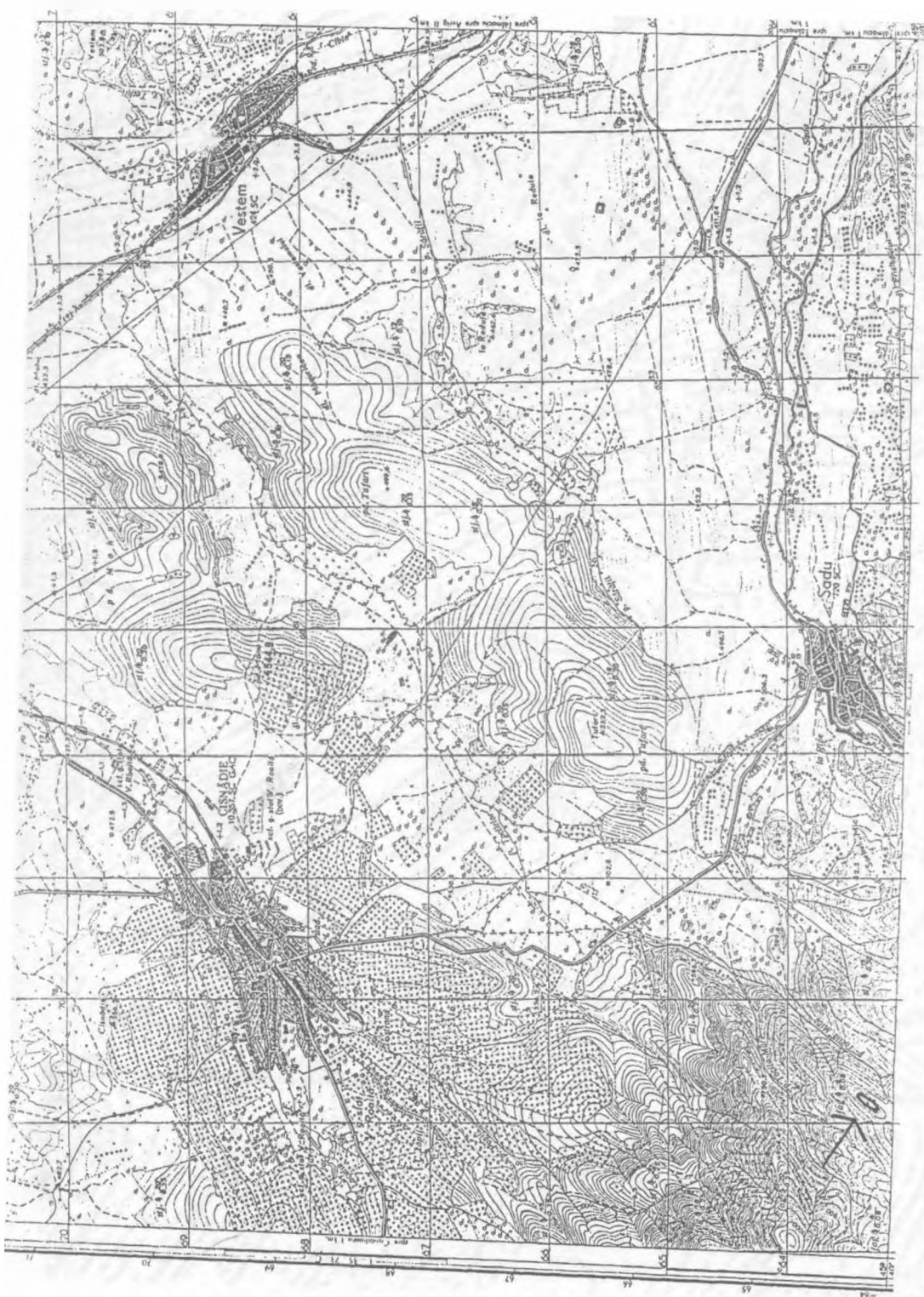
cum o făcuseră Johannes Tröster și Lucas Joseph Marienburg pe Măgura Cisnădiei (Götzenberg), pe cea mai înaltă culme din apropierea Cisnădiei. Excluzând prima identificare și lăsând în domeniul ipotezei pe cea de-a treia (dealurile dintre Cisnădie și Veștem), reținem informația privind localizarea ruinelor cetății numite Höngeburg pe o ramificație a Măgurii⁴. În Evul Mediu teritoriul se afla în administrarea orașului Cisnădie, iar astăzi se află în hotarul comunei Sadu. Istoriografia tradițională a consacrat numele de „cetatea de la Cisnădie (Heltau)” așa cum apare în repertoriul lui Iulian Marțian sau în articolul lui Kurt Horedt⁵. Pentru că la acesta din urmă voi mai avea prilejul să mă refer, menționez doar – pentru a ilustra afirmațiile deja făcute – faptul că distinsul arheolog clujean nu a zărit în periegeza ce a precedat lucrarea urmele „cetății uriașilor”. În 1987, împreună cu Thomas Năgler și Mircea Rusu, am putut urmări traseul zidurilor de incintă, pietre de zid aflându-se la vedere.

Proiectul planului de amplasare a secțiilor arheologice a urmărit să realizeze un echilibru între două cerințe fundamentale, să asigure exigențele cercetării arheologice (dezvelirea prin săpături a unor suprafețe de ziduri ce urmau să devină puncte sigure în planul ridicat de topograf și, în același timp, modele ale structurii zidurilor; identificarea elementelor componente ale sistemului defensiv al cetății sau a unor amenajări interioare; recuperarea de material arheologic necesar încadrării cronologice) dar și să păstreze substanța originală a sitului într-un procent maximal.

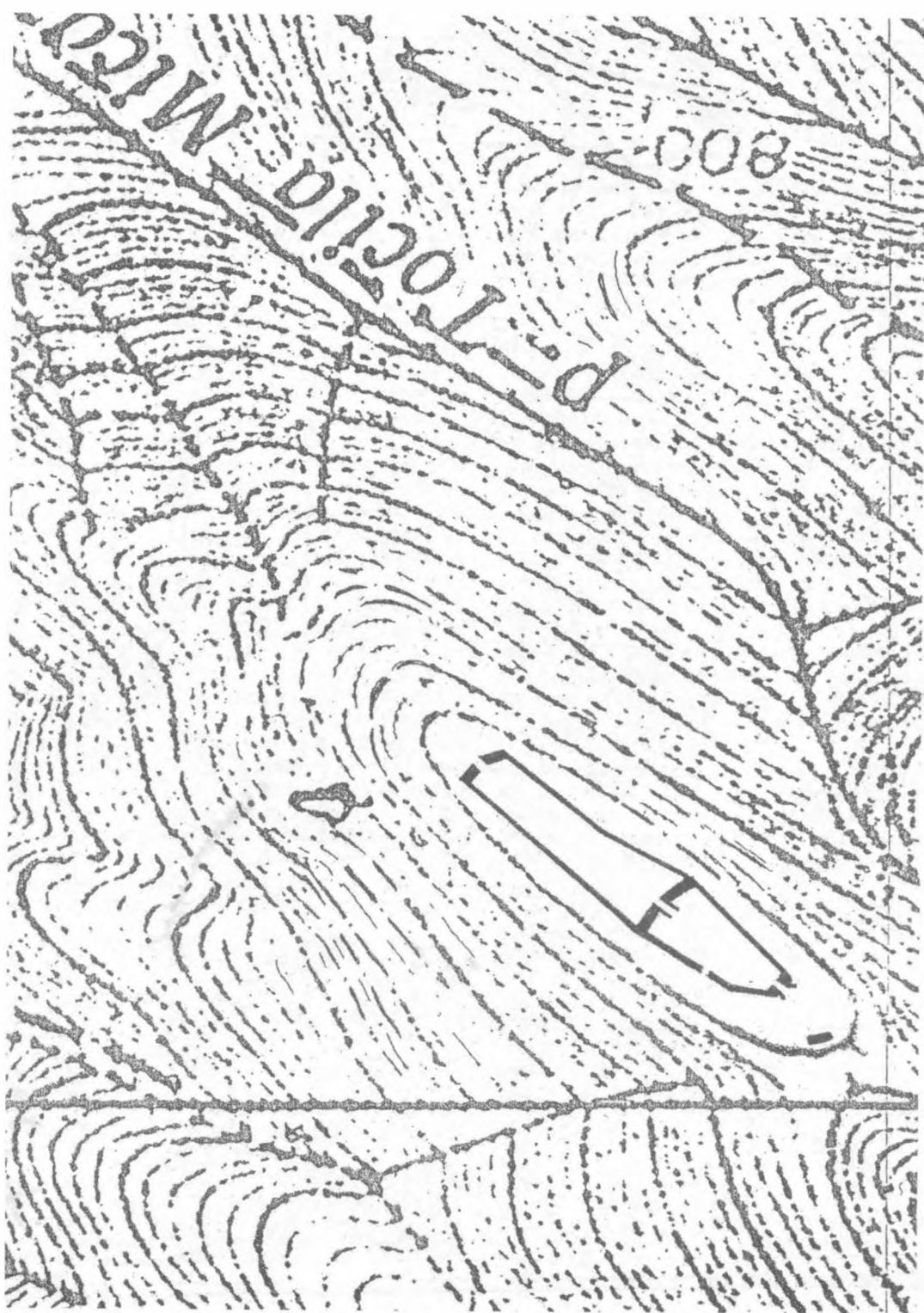
Incinta a fost atinsă într-un număr minim de puncte necesare conturării planului, iar operațiunile finale au purtat răspunderea conservării sitului. Din cele 15 secțiuni și 8 casete, 13 secțiuni au avut direcția perpendiculară pe ziduri, una a trecut prin poarta sudică și alta a sondat spațiul interior. Casetele s-au practicat acolo unde secțiunea perpendiculară nu a fost relevantă (cazul intrărilor) și la colțurile cetății, pentru a marca în plan două din direcțiile incintei. Săpătura nu a afectat ansamblul structurii zidurilor, astfel că numai în 8 dintre secțiuni sau casete au fost dezvelite suprafețe de ziduri. În secțiunea IX au apărut urme

⁴ M. Ackner, *op. cit.*, p. 62-63.

⁵ K. Horedt, *Zur Siebenbürgischen Burgenforschungen* în „Südost Forschungen”, VI, 1941, p. 596; K. Horedt, *Siebenbürgischen Grenzbürgen* în „Siebenbürgischen Vierteljahrschrift”, I, 1940, p. 20; Iuliu Marțian, *Repertoriu arheologic pentru Ardeal, Bistrița*, 1920, p. 14.

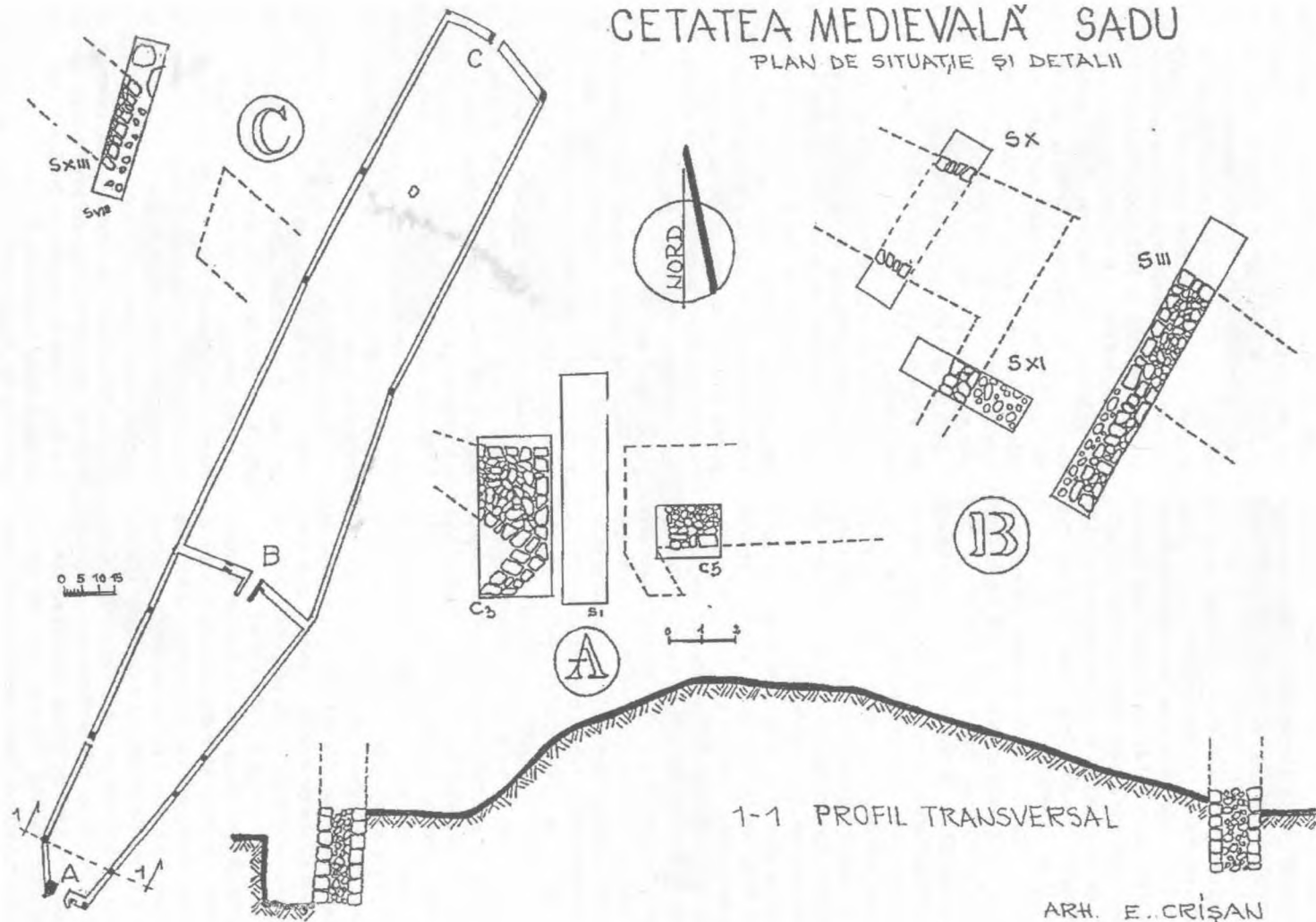
Planșa 1 — Amplasamentul cetății de la Sădu — cadrul geografic.

Plansa a II-a – Amplasamentul cetății de la Sadu pe culmea dealului dintre râurile Tociia Mare și Tociia Mică

CETATEA MEDIEVALĂ SADU

PLAN DE SITUAȚIE ȘI DETALII

- Planșa a III-a - Planul cetății de la Sadu - detalii în zona munților.

de ziduri, probabil prăbușite într-o etapă anterioară. În secțiunea VIII s-au păstrat doar pietre aparținând feței exterioare a zidurilor, ceea ce a permis marcarea lor în planul general. Ultima secțiune prezentată s-a prelungit în interiorul cetății, pentru a permite sondarea unei gropi rotunjite. Aceste gropi, atribuite de obicei jefuitorilor sau diletanților, au putut avea, așa cum a fost cazul cetății de la Sadu, utilități distincte.

Locul pe care a fost așezată cetatea este o culme de deal, cu pantele accidentate și jumătatea vestică scobită de constructorii cetății (Planșa a II-a). Din aceste motive, există puține locuri prielnice unor construcții de suprafață.

Planul cetății de la Sadu, așa cum s-a conturat în urma investigațiilor arheologice, are forma unei cvasielipse, cu axa lungă de 300 m și cea mediană de 62 m. Ultima dimensiune marchează maxima dezvoltare a planului, îngustat în partea de sud până la 17 m. Închiderea spre nord a cetății se realiza prin două segmente – de 27 și 21 m lungime. Zidurile urmează marginile de est și vest ale terasei, cuprinzând în interior o suprafață îngustă, ceea ce ușura deplasarea apărătorilor de la un zid la altul și concentrarea forțelor în zona porților. În partea cea mai înaltă a terasei, se află drumul de legătură între cele trei porți. Zidul median împarte spațiul interior în două incinte inegale ca lungime, de 120 m și 180 m, cu o ușoară diferență de nivel. La capetele axei lungi au fost proiectate intrări late de 3,90 m. Intrarea de la nord este simplă, fără amenajări deosebite. Pandantul ei sudic este marcat de o deschidere evazată spre exterior. O altă intrare se află în partea vestică. Spațiul destinat ei este mai îngust, prelungindu-se cu o terasă exterioară. În zona porților principale, mai des folosite, au fost dezvelite suprafețe amenajate din pietre de mari dimensiuni (în partea nordică) sau pietre mici (poarta de trecere între cele două incinte). Accesul pe terasa inferioară se făcea printr-o intrare de aceeași lățime, ca și în cazul celor principale. Perpendicular pe zidul median au fost amplasate două ziduri din fața porții. Șanțurile de fundație ale zidului de incintă au urmărit un traseu rectangular, în elevație, însă colțurile zidului de incintă au fost rotunjite (Planșa a III-a).

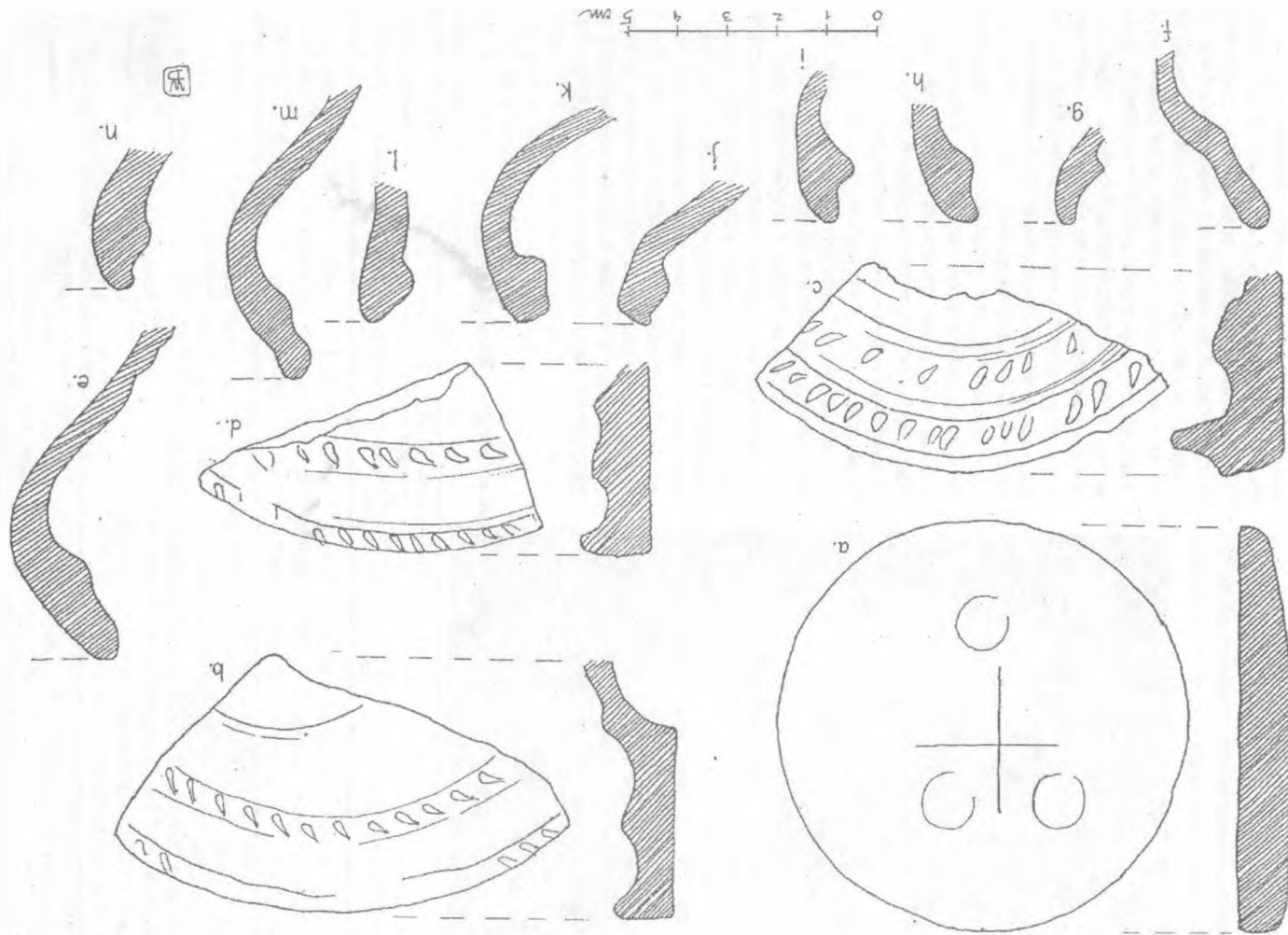
Zidurile de incintă au grosimi diferite. Laturile scurte, direct expuse, se lătesc până la 3 metri, în timp ce zidul median are 4 m. Mai înguste sunt zidurile ce marchează intrările: 1 m – în cazul celei sudice și 0,70 m – la cea de trecere între cele două incinte. Măsurătorile efectuate pe suprafețele dezvelite ale zidurilor de incintă au indicat dimensiuni ce variază între 1,30 m și 1,80 m, ultima dimensiune fiind și cea mai des întâlnită. Zidurile sunt din piatră: paramentul de piatră de talie mare (0,40 m/0,16 m;

0,45 m/0,15 m; 0,20 m/0,30 m; 0,60m/0,30 m; 0,60 m/0,40 m; 0,50 m/0,35 m; 0,60 m/0,15 m), iar emplectonul din pietre mărunte. Exemplele cuprind doar pietrele mari, aflate în zona colțurilor zidului. Între rosturile lor rămâne un spațiu liber, umplut cu lut. Pe unele porțiuni de zidărie nu am observat existența unui liant între pietrele din parament. Informațiile despre elevația zidurilor se pot completa cu observația că, în porțiunea de zid cercetată prin caseta 6, s-a remarcat un ușor decroș, ceea ce nu se regăsește în segmentul de zid păstrat în elevație, în caseta 2. Nici înălțimea zidurilor nu se poate stabili cu certitudine. În schimb, ne este cunoscută modalitatea de fundare a zidurilor. Groapa de fundație din caseta 2 (singurul loc unde s-a sondat) avea adâncimea – față de zidul medieval de călcare – de 0,50 m. Fața interioară a zidului se sprijinea pe peretele amenajat în panta dealului, ceea ce îi mărea rezistența.

În secțiunile trasate în interiorul incintei sau cele ce s-au prelungit în acest spațiu, nu am identificat urme de construcții. Pietrele de talie mare găsite în secțiunea II, așchiile de piatră ce apar în suprafața interioară și fragmentele ceramice sunt urme ale activității constructorilor sau apărătorilor cetății. În secțiunile din partea de est, sub stratul amintit, au apărut urme neînsemnate de cărbune datorate unui incendiu local sau defrișării suprafeței pe care urma să se construiască zidurile.

Materialul ceramic, fragmentar și în cantitate mică, a apărut în mai multe secțiuni. Fără șansa de a fi sondat o groapă cvasicirculară situată în incinta interioară, materialul ceramic ar fi fost catalogat ca „neînsemnat”, iar unele concluzii – diferite. Groapa tăiată în stâncă a avut adâncimea de 0,90 m. La această adâncime a apărut și un bloc de piatră. Groapa s-a aflat lângă peretele stâncii ce mărginea drumul interior și avea axele de 2 și 3 metri. Amănuntele sunt neînsemnate pentru relevarea raporturilor funcționale, ca și pentru judecarea contextului în care au ajuns aici fragmentele ceramice.

Fragmentele ceramice aparțin unei categorii binecunoscute în literatura de specialitate sub numele de „vase de bucătărie”. Ele au fost lucrate la roata rapidă, iar cele mai multe arse într-un mediu bogat în oxigen, ceea ce le-a dat culoarea roșietică. Pereții vaselor sunt lustruiți. Unele fragmente sunt arse reducător. Câteva fragmente provin din recipiente de calitate superioară, de dimensiuni mici. Așa cum se prezintă, nu pot forma categorii și tipuri distincte. Luând drept criteriu modul de întrebuițare, ceramica se împarte în recipiente și capace. Identificarea formelor s-a făcut luând în considerare înfățișarea buzei. Se remarcă astfel fragmente de buze ce au aparținut calelor de tip „kragenrand” și buze ce au făcut parte

Planșa a VI-a – Material arheologic descoperit în cursul cercetării arheologice de la Sadu: iustritor? (a), capace (suporturi pentru lumânări?) (b-d), profile de oale (e-n).

din câni cu gura lobată. Identificarea celei de-a doua categorii întâmpină unele dificultăți, în aparență obiectele putând fi considerate capace de vase. Spre deosebire de acestea din urmă, obiectele descoperite la Sadu au marginea ridicată, profilul drept, cu ornamente evidente. În partea mediană a fragmentelor păstrate, se observă o profilatură ce s-ar putea continua într-o tijă-suport. Forma profilului fragmentului pare a favoriza purtarea obiectului în mână (Planșa a VI-a, b-d).

Oalele ce se termină cu buza lăjită sunt mai bine cunoscute. Din această categorie au fost recuperate 19 fragmente. În două situații s-a putut stabili diametrul gurii: 0,16 m și 0,10 m. Din categoria cănilor cu gura lobată s-au păstrat 16 fragmente, iar 10 fragmente provin de la câni cu buza scurtă. Alte 50 de fragmente aparțin unor funduri de vase cu grosimea cuprinsă între 0,005 m și 0,007 m. Toarta prezentată a aparținut unei câni (Planșa V, K). Profilele dovedesc varietatea tipurilor de buze, rezultată din modalitățile diferite de răsfrângere.

În repertoriul ornamentelor predomină canelurile înguste, dispuse în benzi. Repetarea unor alveole sau încrustațiile de pe așa-numitele „capace” au același rol estetic. (Planșa a VI-a, b-d). Pe două fragmente de vase cu peretele mai gros a apărut ornamentul liniei în val (Planșa V, f, h). Rol ornamental a avut și striația aflată la baza gâtului unor vase. Ornamentul liniei duble în zig-zag apare ștampilat pe gâtul unei câni cu gura lobată (Planșa a V-a, d).

Am lăsat la urmă prezentarea semnului crucii ștampilat pe trei fragmente de oale, pentru că el se leagă de un obiect de gresie, de plan circular, cu diametrul de 0,8 m și grosimea de 0,1 m. Una din fețe are muchii rotunjite, iar pe revers se află semnul crucii, încadrat de trei adâncituri (Planșa a VI-a, a). Obiectul, ca de altfel întreg materialul recoltat pe teren, a fost analizat cu atenție, lipsa unor analogii în literatura de specialitate fiind un obstacol, dar în același timp un imbold. Ipoteza folosirii lui ca lustritor a fost susținută de rezultatele observației la microscop a suprafeței cu muchii teșite, acolo unde capilaritatea pietrei este diferită, iar semnele uzării marginilor sunt evidente. Fără a avea dovada sigură a afirmației, consider că obiectul servea pentru lustruirea calelor de la Sadu, adânciturile de pe revers fiind locuri de apăsare cu degetele. Apariția singulară a lustritorului între fragmentele ceramice nu poate dovedi existența în imediata apopiere a unui cuptor pentru ars oale. Scobitura în stâncă ne pare mai degrabă a fi fost folosită inițial pentru acumularea apei și mai apoi groapă de gunoi. Dacă am fi putut stabili numărul de recipiente din care provin fragmentele ceramice, inventarierea lor ar fi putut oglindi intensitatea și durata folosirii cetății. Finalitatea însă ar fi presupus analize de laborator ce depășesc posibilitățile locale. Astfel, ceramica ilustrează doar raportul cantitativ dintre diferite forme utilizate de locuitorii cetății, fără a exclude existența altora, cum este talerul. Recipientele sunt dintre cele folosite în lumoa germanică între secolele XI-XV, forme aduse de coloniștii germani

Cetățile pe plan longitudinal din zona Sibiului

Localitatea cea mai apropiată	Caracteristicile planului / Caracteristicile zidurilor					
	Amenajări interioare	Amenajări defensive	Lungime	Tip	Lățime	Liant
Tilișca	locuințe camere	turnuri interioare șanț, val	260 m	opus-quadratum	1,40 m	mortar
Orlat	nu au fost relevate locuințe	șanț, val	229 m	opus-quadratum	1,40 m	mortar
Rășinari*	locuințe camere	turn interior, val, șanț	220 m	opus-quadratum	1,50 m	mortar
Sadu (Cisnădie)	cisternă nu au fost relevate locuințe	baraj de pământ	300 m	emplecton	1,80 m	lut

* Am inclus în acest tabel cetatea de la Rășinari, deși cercetarea arheologică de aici nu este finalizată. Datele deținute până în prezent sunt însă suficiente pentru analiza propusă.

în Transilvania și răspândite în secolele XIII–XV în spațiul extracarpatic⁶. Există diferențieri de la o zonă la alta în raport cu înzestrarea tehnică, tradiția sau priceperea meșterului, dar tipurile caracteristice (oala cu buza lătită și cana cu buza lobată) se întâlnesc în toate cazurile. Delimitări cronologice mai strânse nu se pot face chiar dacă comparăm ceramica descoperită la Sadu cu aceeași categorie, dar mai bine reprezentată de descoperirea de la Primăria Veche din Sibiu. Calitatea superioară a ceramicii descoperite la Sibiu se datorează unor condiții locale deosebite și nu neapărat progresului în tehnologia prelucrării lutului.

Încercarea de înscriere tipologică a cetății se lovește de multiple impedimente. Cetatea de plan cvasielipsoidal de la Sadu se alătură cetăților învecinate de la Rășinari, Orlat și Tilișca, într-un tabel ce permite evidențierea trăsăturilor generale sau a unor note particulare.

Tabelul a luat în considerare doar elementele semnificative. Detaliile, cum sunt: grosimea diferită a zidurilor măsurate pe treseul incintei cetății de la Sadu, structura deosebită a zidului turnului cetății de la Rășinari sau aspectele cantitative (numărul de turnuri, șanțul și valul de apărare) nu ar fi făcut decât să îngreuneze receptarea esențialului, a caracteristicilor comune. Trăsăturile definitorii ale cetății, structura zidului par a indica o anumită ordonare tipologică a șirului de cetăți de la simplu la complex. Unele dintre caracteristicile cetății de la Sadu se pot datora unor cauze conjuncturale. De exemplu, varul a fost cunoscut și folosit în mică măsură de constructorii cetății, dovadă fiind granulele sesizate în structura zidului situat în colțul de sud-vest al cetății: există încă două locuri în interiorul cetății favorabile așezării unor construcții de suprafață. În al doilea rând, fiecare cetate are un sistem de apărare specific, așa încât complexitatea lui se explică prin adaptarea la condițiile geografice sau importanța în sistemul general de apărare. Cetatea de la Sadu a fost ridicată pe o culme de deal, cu accesul dintr-o șă aflată la sud. Trei dintre pante de dealului măginit de Valea Tocilei Mari și de cea a Pârâului Cetății (hidronim ce se afla pe o hartă forestieră modernă) sunt abrupte. Drumul de acces în cetate trece pe la est, ocolind platoul, apoi, schimbându-și direcția, se îndreaptă spre nord, panta devenind abruptă. Eventualii atacatori erau obligați, din cauza îngustimii căii de acces, să țină firul drumului. Terasa aflată imediat sub cetatea a fost barată de un val de pământ lung de 15 m și lat de 5,50 m. De aici până la poarta cetății erau doar 20 m.

⁶ Pentru catalogarea formelor ceramicii secolelor XI–XV, a se vedea lucrarea: E. Schirmer, *Die Deutsche Irdeware des 11–15 Jahrhunderts*, Jena, 1939. Din perspectiva materialului ceramic descoperit la Sadu, în general pentru aprofundarea istoriei primei jumătăți a mileniului al doilea, se face simțită necesitatea unui studiu de ansamblu al formelor și evoluției ceramicii. În perioada secolelor XII–XIV se poate înscrie cu siguranță fragmentul de ceramică gros de 0,035 m descoperit în interiorul cetății de la Sadu.

Cetatea de la Sadu domina drumul ce se ramifica de la Tâlmăciu pe Valea Sadului, pe la Cisnădie și Sibiu. Drumul principal de acces spre Sibiu urmărea valea râului Cibin, cel de la Sadu devenind astfel de o importanță secundară. Nici căile de trecere peste munți în Țara Românească nu întretăiau zona Sadului.

Foto 1 – Cetatea medievală de la Sadu, intrarea de la sud

Revenind la problematica bibliografiei subiectului, constatăm că cetățile din sudul Transilvaniei, între care se află și cea de la Sadu, sunt date de Kurt Horedt într-o perioadă timpurie. Pentru cetatea de la Rășinari se propune ca datare perioada secolelor XI–XII. Potrivit aceluiași autor, aceste cetăți din piatră sunt creații ale comunităților săsești, ridicate la porunca autorității centrale și înlocuiesc vechiul sistem organizat de secu⁷. Singură cetatea de la Sibiu, aflată în șirul fortificațiilor din sudul Transilvaniei, are ca termen de datare antequam anul 1322⁸. Dacă pentru această cetate este acreditată datarea la cumpăna secolelor XIII și XIV, pentru celelalte cetăți, inclusiv cea de la Sadu, nu cunoaștem termene de referire sigure.

⁷ K. Horedt, *Siebenburgischen Grenzburgen*, p. 24 și urm.

⁸ Documente privind Istoria României, seria C, veac XIV, II, p. 50.

Materialul arheologic deja prezentat încadrează cetatea de la Sadu între limite largi ce pot pleca de la începutul secolului al XIV-lea. Dincolo de speculațiile legate de tipologia sau materialul recoltat de pe teren, rămâne necesitatea continuării cercetării arheologice la celelalte cetăți, ceea ce poate duce la îndepărtarea sau preîntâmpinarea unor afirmații false și la consolidarea unor concluzii pertinente⁹.

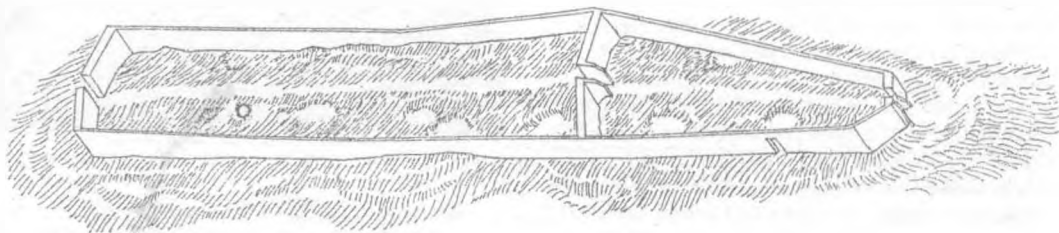
Foto 2 – Cetatea medievală de la Sadu;
fragment din zidul cetății
în timpul lucrărilor de protejare.

PROTEJAREA ȘI CONSERVAREA ZIDURILOR

Structura de rezistență a cetății a fost afectată în decursul timpului de factori naturali și sociali, ajungând astăzi într-o relativă situație de stabilitate. Zidurile dezvelite de săpătura arheologică au fost în totalitate protejate prin lucrări de consolidare sau conservare. Părți din zidărie – zonele intrărilor ce pot atrage interesul turiștilor – au fost acoperite cu carton gudronat, apoi supraînălțate cu o structură rezistentă. În acest fel zidul original este protejat și diferențiat față de cel nou. Structurile fragile de zidărie au fost acoperite cu pământ, chiar dacă au beneficiat de lucrări de consolidare. Zidurile păstrate în elevație, cu spații mari între pietre, au beneficiat de un tratament special, spațiile goale fiind umplute cu lut. Aceste măsuri de conservare se cer a fi continuate, fapt ce implică administrația locală sau societățile de turism cu tradiție și realizări în zonă¹⁰.

Înghețurile din iarna anului 1992 și începutul anului 1993 au dovedit calitatea slabă a mortarului folosit la refacerea zidurilor. Porțiunile de zidărie acoperite superficial cu pământ au rezistat variațiilor de temperatură. Consider că această soluție, cel puțin în condițiile sitului de la Sadu, devine optim-operativă.

PETRE MUNTEANU BEȘLIU

Planșa a VII-a – Propunere de reconstruire a cetății de la Sadu (arh. Emil Crișan)

⁹ A se vedea erorile datorate necunoașterii realităților geografiei Transilvaniei la: H. Glöckenjan, *Hilfsvölker und Grenzwächter im Mittelalterlichen Ungarn*, Wiesbaden, 1979, p. 106, unde se afirma că dealul numit „Besineu” (toponim cu semnificații istorice importante), se afla lângă râul Sadu.

¹⁰ Conservarea sitului arheologic a avut în vedere cerințele formulate în *Carta pentru protecția și conservarea patrimoniului arheologic*, document adoptat la Adunarea generală ICOMOS de la Lausanne din 1991.

ARCUL DE TRIUMF DIN BUCUREȘTI Istoria politică a arhitecturii unui monument 1918–1922

Conceput pe vechea temă a arcului de triumf cu o singură deschidere, acest monument a fost închipuit și realizat într-o arhitectură și un stil amintind pe acelea ale vechilor monumente ale țării. [...] Înalt, până la cornișa aticului având 27 m, lat, la nivelul bazei, de 25 m, monumentul se prezintă ca un bloc paralelipipedic străbătut de o singură mare deschidere în formă de arc, cu înălțimea de 16 m, lărgimea de 9,50 m și adâncimea la bază de 11,50 m. În golurile amenajate în fiecare din picioarele arcului se află câte o scară, care, pornind de la baza fiecăruia, se leagă împreună, deasupra arcului, pentru a forma o singură scară interioară care duce până la aticul ce acoperă partea de mijloc a terasei superioare, aflate la nivelul cornișei principale.

arh. P. ANTONESCU

La 1 decembrie 1918, prin Proclamația de la Alba Iulia a Adunării Naționale „a poporului din Transilvania, Banat și Părțile Ungariei”, care pecetluia, „pentru toate veacurile”, „unirea acestor provincii românești cu Țara mamă și cu celelalte surori alipite ei”, se înfăptuia România Mare.

În aceeași zi, sfârșind sfârșitul victorios al primului război mondial, armatele române, franceze și engleze, comandate de regele Ferdinand și generalul Berthelot, își făceau intrarea în București.

Încoronarea lui Ferdinand și a Mariei ca suverani ai României Mari avea să aibă loc patru ani mai târziu.

Comisiunea pentru Organizarea Serbărilor Încoronării, înființată cu acest prilej în vara anului 1920, hotărăște să ridice două monumente comemorative: *Catedrala Reîntregirii Neamului* de la Alba Iulia și *Arcul de Triumf* din București. Catedrala urma să adăpostească slujba încoronării, iar Arcul, să primască intrarea triumfală în capitala țării a primului rege al României întregite.

Prin *Convențiunea* încheiată la 17 martie 1921, elaborarea proiectelor și conducerea lucrărilor Arcului au fost încredințate arhitectului Petre Antonescu.

Lucrările au fost executate de *Întreprinderile Generale Tehnice Inginer Tiberiu Eremie* și au costat cam 3 milioane de lei.

Arcul a fost inaugurat în dimineața de 16 octombrie 1922, a doua zi după încoronarea de la Alba Iulia.

Pentru că timpul era scurt, *Comisiunea Încoronării* hotărâse, la cererea lui Petre Antonescu, ca execuția să aibă doar parțial un caracter definitiv¹.

Așa că, în 1922, Arcul era o construcție cu structura din beton armat și cărămidă, îmbrăcată, provizoriu, cu elemente de structură pe un schelet ușor din lemn. Dintre elementele de parament, definitiv, fusese realizat, doar soclul², din granit de Deva.

¹ *Arcul de Triumf*, în „Arta și Orașul”, 1928 (studiu nesemnat, aparținând, foarte probabil, lui PETRE ANTONESCU).

² *Idem*.

Opt statui³ din ipsos, înalte de cinci metri și jumătate, figuri simbolice ale istoriei militare a României, decorau, pe fețele de nord și sud, la baza lor, masivele ce susțineau arcul: un soldat roman și unul dac, oșteni ai lui Mircea cel Bătrân, Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, pandurul oastei lui Tudor, dorobanțul războiului pentru independență și ostașul războiului de reîntregire. Lucrările aparțineau sculptorilor Storck, Spaethe, Medrea, Paciurea, Severin, Jalea, Iordănescu și Mățăuanu. Statuile, perechi, încadrau steme și trofee de epocă. Ele erau însoțite de anii 101 (primul război daco-roman), 107 (cucerirea și colonizarea Daciei), 1394 (bătălia de la Rovine), 1475 (bătălia de la Vaslui), 1601 (uciderea lui Mihai Viteazul), 1821 (revoluția lui Tudor Vladimirescu), 1877 (Independența), 1916 (intrarea României în război) și de texte compuse de Vasile Pârvan și Dimitrie Onciul. Sus, deasupra statuilor, pe ambele fețe, erau șapte cuvintele *REGELUI GLORIE* (în stânga) și *EROILOR GLORIE* (în dreapta). Pe frizele de deasupra deschiderii centrale, se aflau scrise, cu litere aurite, următoarele două texte ale lui Iorga: *DUPĂ SECOLE DE SUFERINTE CREȘTINEȘTE ÎNDURATE ȘI LUPTRE GRELE PENTRU PĂSTRAREA FIINȚEI NAȚIONALE, DUPĂ APĂRAREA PLINĂ DE SACRIFICII A CIVILIZAȚIEI UMANE, SE ÎNDEPLINI DREPTATEA ȘI PENTRU POPORUL ROMÂN, PRIN SABIA REGELUI FERDINAND, CU AJUTORUL ÎNTEGEI NAȚIUNI ȘI GÂNDUL REGINEI MARIA* (pe fațadă de nord) și *LIBERATOR DE NEAM ȘI ÎNREGITOR DE HOTARE, PRIN VIRTUTEA OSTAȘILOR SĂI, URMAȘI VREDNICI AI EROILOR CREȘTINĂTĂȚII, FERDINAND I, DOMN ȘI REGE AL ROMÂNIEI, ȘI-A FĂCUT INTRAREA LA 16 OCTOMBRIE 1922. ÎN CETATEA SA DE SCAUN A BUCUREȘTILOR, DUPĂ ÎNCORONAREA LA*

³ Pentru refacerea imaginii Arcului de Triumf construit în 1922, s-au consultat fotografiile din epocă și lucrarea I. POPESCU-BĂJENARU, *Povestea neamului românesc*, București, 1925.

ALBA IULIA * (pe fațada de sud). Cheia arcadei era marcată, pe ambele fețe, de coroana regală, în bronz aurit.

Fațadele laterale cuprindeau proclamațiile regelui Ferdinand date cu prilejul intrării României în război și al încoronării de la Alba Iulia: BUCUREȘTI, 14/27

AUGUST 1916. ROMÂNI, RĂZBOIUL CARE DE DOI ANI A ÎNCINS TOT MAI STRÂNS HOTARELE NOASTRE A SDRUNCINAT ADÂNC VECHIUL AȘEZĂMÂNT AL EUROPEI ȘI A ÎNVEDERAT CĂ PENTRU VIITOR NUMAI PE TEMEIUL NAȚIONAL SE POATE ASIGURA VIAȚA PAȘNICĂ A

POPOARELOR. PENTRU NEAMUL NOSTRU EL A ADUS ZIUA AȘTEPTATĂ DE VEACURI DE CONȚIINȚA NAȚIONALĂ, ZIUA UNIRII LUI. DUPĂ VREMURI ÎNDELUNGATE DE NENOROCIRI ȘI DE GRELE ÎNCERCĂRI, ÎNAINȚAȘII NOȘTRI AU REUȘIT SĂ ÎNTEMEIEZE STATUL ROMÂN PRIN UNIREA

PRINCIPATELOR, PRIN RĂZBOIUL INDEPENDENȚEI, PRIN MUNCA LOR NEOBOSITĂ PENTRU RENAȘTEREA NAȚIONALĂ. ASTĂZI NE ESTE DAT NOUĂ SĂ ÎNTREGIM OPERA LOR, ÎNCHEGÂND PENTRU TOTDEAUNA CEEA CE MIHAI VITEAZUL A ÎNFĂPTUIT NUMAI PENTRU O CLIPĂ: UNIREA ROMÂNILOR DE PE CELE DOUĂ PĂRȚI ALE CARPAȚILOR. DE NOI ATÂRNĂ ASTĂZI

* Pe arc, nu erau marcate nici semnele de punctuație, nici semnele diacritice.

SĂ SCĂPĂM DE SUB STĂPÂNIREA STREINĂ PE
FRAȚII NOȘTRI DE PESTE MUNȚI ȘI DIN PLAIURILE
BUCOVINEI, UNDE ȘTEFAN CEL MARE DOARME
SOMNUL LUI DE VECI. ÎN NOI, ÎN VIRTUȚILE, ÎN
VITEJIA NOASTRĂ STĂ PUTINȚA DE A LE REDA
DREPTUL CA ÎNTR-O ROMÂNIE ÎNTREGITĂ ȘI
LIBERĂ DE LA TISA PÂNĂ LA MARE SĂ
PROPĂȘEASCĂ ÎN PACE, POTRIVIT DATINILOR ȘI
ASPIRAȚIUNILOR GINTEI NOASTRE. ROMÂNI,
ÎNSUFLEȚIȚI DE DATORIA SFÂNTĂ CE NI SE
IMPUNE, HOTĂRÂȚI SĂ ÎNFRUNTĂM CU BĂRBĂȚIE
TOATE JERTFELE LEGATE DE UN CRÂNCEN
RĂZBOIU, PORNIM LA LUPTĂ CU AVÂNTUL
PUTERNIC AL UNUI POPOR CARE ARE CREDINȚA
NECLINTITĂ ÎN MENIREA LUI. NE VOR RĂSPĂLĂȚI
ROADELE GLORIOASE ALE IZBÂNDEI. CU
DUMNEZEU ÎNAINTE! FERDINAND (pe fațada de est)
și ALBA IULIA, 15 OCTOMBRIE 1922. ROMÂNI, CU
ADÂNCĂ EMOȚIUNE PRIMESC ÎN CHIP SOLEMN
ACEASTĂ COROANĂ MOȘTENITĂ DE LA
NEUITATUL ȘI ÎNȚELEPTUL MEU UNCHIU, CA UN
SIMBOL AL VITEJIEI ROMÂNEȘTI ȘI AL UNIRII
ÎNTRE DOMN ȘI ȚARĂ. PLINĂ DE STRĂLUCIRE S-A
AȘEZAT ACUM 41 DE ANI PE CAPUL PRIMULUI
REGE AL ROMÂNIEI, DUPĂ RĂZBOIUL DE
INDEPENDENȚĂ ȘI PROCLAMAREA REGATULUI.
ATOTPUTERNICUL NE-A ÎNVREDNICIT S-O VEDEM
ȘI MAI STRĂLUCITĂ ASTĂZI, CÂND, ÎN URMA
GRELELOR LUPTĂ PURTATE DE ÎNTREAGA
SUFLARE ROMÂNEASCĂ, EA SIMBOLIZEAZĂ
ÎNDEPLINIREA ACELUI MARE ȘI SFÂNT DOR
SECULAR: UNIREA TUTUROR ȚĂRILOR LOCUITE
DE ROMÂNI. DEA DOMNUL CA ACEASTĂ
COROANĂ ÎMPREUNĂ CU ACEEA A SCUMPEI
MELE SOȚII ȘI VREDNICĂ TOVARĂȘĂ DE MUNCĂ
ȘI SUFERINȚĂ PENTRU BINELE OBȘTESC SĂ
ÎNCUNUNEZE DIN NEAM ÎN NEAM PE IUBIȚII
NOȘTRI URMAȘI, ÎNTR-O ROMÂNIE PURUREA
GLORIOASĂ ȘI FERICITĂ. SUS INIMILEI ȘI SĂ
GLĂȘUIM DUPĂ CHIPUL STRĂMOȘILOR: ACEASTA
ESTE ZIUA PE CARE A FĂCUT-O DOMNUL, SĂ NE
BUCURĂM ȘI SĂ NE VESELEM ÎNTR-ÎNSA. ȘI UNII
PE ALȚII SĂ NE ÎMBRĂȚIȘĂM. SĂ ZICEM
„FRAȚILOR” ȘI CELOR CE NE URĂSC PE NOI. SĂ
IERTĂM TOATE PENTRU SFÂNTA UNIRE. AȘA SĂ
FIE! FERDINAND * (pe fațada de vest).

Sub bolta Arcului, erau rânduite denumirile
locurilor unor mari bătălii: MĂRĂȘEȘTI, PLEVNA,
GORĂSLĂU, ȘELIMBERG, CĂLUGĂRENI, ROVINE,

* Conf. textelor originale ale *Proclamațiilor*, aflate în Arhivele
Statului, conf. lucrărilor de specialitate ale lui I. Popescu-Băjenaru
și Const. Kirilescu, conf. materialelor din arhiva Centrului de Proiectare
pentru Patrimoniul Cultural Național, citate, toate, în Note. Între textele
oferite de aceste surse există foarte mici deosebiri și ele vizează,
mai ales, semnele de punctuație, care, oricum, pe Arc, nu erau
marcate.

TISA, MĂRĂȘTI, COSMIN, VALEA-ALBĂ, RACOVA,
BAIA. La nașterea bolții, deasupra trecerilor laterale,
două medalioane în bronz înfățișau chipurile
suveranilor: Ferdinand, cu cască de război, la vest și
Maria, ca soră de caritate, la est.

Încă înainte de a fi construit, Arcul a avut adversari
vehemenți. În fruntea lor, s-a aflat, întotdeauna, criticul
de artă Al. Tzigara-Samurcaș. „Împotriva prevederilor
ce formulasem, cerând să se accelereze chiar
serbările încoronării (propunând ziua de Sf. Maria Mare,
aniversarea proclamării războiului și onomastica
Aceleia care a contribuit atâta la reușita lui) stăruiam
să se amâne înfăptuirea, pretinsă definitivă, a
monumentelor menite să eternizeze serbarea. Cu
prilejul ei propuneam să se puie numai piatra
fundamentală a viitoarelor monumente, înlocuite pentru
încoronare printr-un baldachin în aer liber la Alba-Iulia
și o poartă triumfală ocazională la Șosea⁴, avea să
amintească acesta, mai târziu⁴. „Prin numeroase
articole în presă, prin scrisori deschise, adresate celor
mai înalți factori răspunzători, am căutat să arăt, de
la început, enorma greșală ce se comitea aprobându-
se planurile misterioase ale d-lui Antonescu, care era
executorul și controlorul propriilor sale elaborate. Cu
toată stăruința depusă, n-am izbutit decât să împing
arcul cu 2 kilometri dincolo de Piața Victoriei [...],
conștient fiind însă că «prin mutarea arcului nu se
atenuase monstruoșitatea lui»”, rezumă tot el⁵.

Dar, pentru Samurcaș, bătălia nu era nici pe
departe pierdută. Căci, spune el, „de îndată ce
entuziasmul inerent marilor zile de sărbătoare s-a risipit,
cei mai mulți au început să se convingă de greșeala
comisă, aderând la teza ce susținusem⁶. Printre ei,
prof. O. Tafrați, criticul de artă oficial al liberalilor, sub
care, de altfel, se construise Arcul („Mai întâiu, n-are
proporții. E prea înalt și prea puțin lat. Îți face impresia
unei porți colosale, din care îi lipsesc aripile. Apoi,
statuele, oh! statuele: grosolane, hidoase, nearmonice,
nu la locul lor⁷”, și chiar scriitorul Cezar Petrescu („un
falnic monument de prost gust⁸”).

1923-1936

Construită, în graba încoronării, din materiale
provizorii, fațada Arcului se va degrada rapid.

După doar trei luni și jumătate de la inaugurare,
la o adresă a Președinției Consiliului de Miniștri care
invită Primăria „de a lua asupra Comunei conservarea
Arcului de Triumf⁹”, Primăria „informează că își asumă

⁴ AL. TZIGARA-SAMURCAȘ, *Estetica Capitalei. Arcul de Triumf și Palatul Comunal*, București, 1928.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Textul, apărut la câteva luni doar de la inaugurare, în „Viitorul”,
este reprodus, cu satisfacție, de Samurcaș în *op. cit.*

⁸ „România”, 19 oct. 1923.

⁹ Arhivele Statului, Direcția Arhivelor Centrale, fond Președinția
Consiliului de Miniștri, dosar 12/1924, f. 67, Referat.

această sarcină, cu condițiunea însă ca lucrarea să fie mai întâi adusă în bună stare¹⁰.

De fapt, nici o instituție nu își dorește Arcul. La 26 octombrie 1923, Comisiunea pentru Organizarea Serbărilor Încoronării încunoștințează Președinția Consiliului de Miniștri că lucrările „nu mai pot fi continuate sub controlul agenților tehnici ai Ministerului de Comunicații”¹¹ și propune „ca continuarea acestor lucrări să treacă sub controlul Departamentului Cultelor și Artelor”¹². Președinția se adresează Departamentului Cultelor și Artelor¹³, care însă refuză¹⁴ („avem onoarea a vă aduce la cunoștință că Ministrul nu poate lua asupra îngrijirea acestui arc, îngrijire care, după părerea noastră, cade în sarcina Primăriei Orașului București”). La 28 mai, Consiliul de Miniștri revine¹⁵, cerând Ministerului Cultelor și Artelor ca, înainte de a preda Arcul Primăriei, „să binevoiați a dispune ca reparațiile citate să se facă din fondurile și sub controlul agenților tehnici ai acestui Departament”. Dar Ministrul „nu are nici fonduri, nici personal tehnic” și sugerează¹⁶: „De altfel, credem că această lucrare trebuie făcută de Comisiunea de Încoronare”. Dar „cum Comisiunea Serbărilor Încoronării a lichidat, urmează în mod logic ca Primăria Orașului București, în raza căruia cade Arcul de Triumf, să ia asupra-și reparațiunile ce necesită acest monument”, crede Consiliul de Miniștri¹⁷. Primăria nu acceptă și, apelând la simțămintele patriotice, atacă patetic¹⁸: „avem onoarea a reaminti că acest monument care trebuia să simbolizeze veacuri întregi, ca un bloc de piatră indestructibilă triumful cauzei sfinte a Unirii tuturor Românilor, a fost făcut din paianță cu ipsos, dând încă de la început impresia unei parodii de monument destinat desagregării imediate. În aceste condițiuni Primăria nu poate accepta sub nici un cuvânt această moștenire în starea în care se găsește și vă rugăm să binevoiați a dispune a se lua mai întâi cel puțin măsurile urgente pentru refacerea lui definitivă de Stat, Comuna neavând fonduri pentru acest monument care trebuie să fie al României întregite”. Și, deși „Ministerul Cultelor și Artelor e de aceeași părere cu Primăria Capitalei”¹⁹, Președinția Consiliului de Miniștri hotărăște²⁰: „Consiliul [...] dat fiind că monumentul se află în raza orașului – a decis ca Primăria Capitalei să ia asupra-i conservarea lui. În ce privește cheltuielile necesare reparațiilor ele vor

face obiectul unor descrieri de credit speciale, pe care Primăria le va solicita Ministerului de Finanțe”.

Dar deschiderea de credit se va produce abia peste trei ani.

Până atunci, Arcul continuă să se degradeze. Despre „dărăpănarea Arcului” scrie și Iorga²¹. Iar profesorul G. Ionescu Sisești spune²²: „streinii fac din arc simbolul dezechilibrului dintre pretențiile și mijloacele noastre”.

În toamna anului 1925, Arcul de Triumf a fost trecut Ministerului de Lucrări Publice. În acest cadru, lucrările sunt reluate, tot sub conducerea arhitectului Petre Antonescu²³. Dar, după ce se consumă un milion și jumătate construindu-se patru metri din placajul bazei²⁴, ele se opresc, dând, din nou, prilejul să se scrie: „o monstruoasă, o completă batjocură [...] mai mult decât un scandal, o impietate”²⁵. „o insultă în beton armat svârțit biruinței unui neam întreg”²⁶.

În 25 august 1927, Arcul trece de la Ministrul Lucrărilor Publice la Ministerul Domeniilor și Agriculturii. De construit, nu se mai construiește însă nimic, deși la 14 aprilie 1927, cu trei luni înainte de moartea regelui Ferdinand. Adunarea Deputaților votase o lege prin care „se deschide pe seama Președinției Consiliului de Miniștri un credit extraordinar de 30 000 000, pentru ridicarea în Capitala Țării a unui monument în amintirea războiului independenței și pentru glorificarea proclamării acestui mare eveniment”.

Formularea, voit sau nevoit echivocă, lasă loc de discuții: care monument? Mai ales că zările scriu în continuare: „Arcul de triumf nu merită să fie reparat. El trebuie dărâmat și refăcut. Așa cer cunoarea și jertfele făcute de acest popor”²⁷.

O violentă campanie de desființare a Arcului este condusă de același Al. Tzigara-Samurcaș. În toamna anului 1928, el scria²⁸: „Dărâmarea monstrului de la Șosea se impune cât mai neîntârziat, ca să nu avem și alte victime de înregistrat. Umlat de furtună, hidოსul schelet, învăluit în giulgiul zdrențuit de urgia vremii și

²¹ N. IORGA, *Necuviniță față de Coroană*, în „Neamul Românesc”, nr. 140/23 iunie 1925.

²² „Argus”, 13 aug. 1925.

²³ *Decizia ministerială nr. 14895/12 aug. 1925*.

²⁴ Arhivele Statului, Direcția Arhivelor Centrale, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 4/1935, f. 27, *Referat privind Istoricul refacerii Arcului de Triumf* (v. nota 38) („S-au refăcut 4 m din bază, măsurat de la marginea superioară a soclului, care era construit definitiv”) și dosar 28/1929, f. 20, *Arcul de Triumf de la Șoseaua Kiseleff*, Istoric, anexă la Referatul nr. 46635/18 mai 1929 al Ministerului Domeniilor („executându-se definitiv din piatră baza Arcului pe 4 metri înălțime”).

²⁵ „Dreptatea”, în „Cuvântul”, 13 martie 1927.

²⁶ Pamfil Șeicaru, în „Cuvântul”, 13 martie 1927.

²⁷ „Politica”, 25 iunie 1927.

²⁸ Al. Tzigara-Samurcaș, *op. cit.*

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, f. 66, Adresa nr. 15689/14 mai 1924.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, f. 85, Adresa nr. 1427/28 mai 1924.

¹⁶ *Ibidem*, f. 86, Adresa nr. 28169/4 iunie 1924.

¹⁷ *Ibidem*, f. 109, Adresa, nr. 1654/5 iulie 1924.

¹⁸ *Ibidem*, f. 116, Adresa, nr. 4704/51413/20 aug. 1924.

¹⁹ *Ibidem*, f. 114, Adresa nr. 48192/18 sept. 1924.

²⁰ *Ibidem*, f. 156, Adresa nr. 2529/7 oct. 1924.

a contemporanilor, se va prăbuși pe neașteptate dând, în fine, satisfacția convenită opiniei publice, atâta vreme ultragiată". Și propune²⁹: „Acum s-ar conveni să chibzuim dacă nu ne-ar șede mai bine, față de aliați mai ales, să renunțăm la refacerea arcului, după ce ne-am satisfăcut în parte cel puțin vanitatea. [...] Iar dacă, în ciuda rațiunii, ideea arcului ar triumfa totuși, [...] luând drept model direct arcurile de triumf ale lui Traian sau ale celorlalți împărați, să ridicăm o poartă triumfală [...], în proporțiile și în stilul prototipurilor clasice. [...] Oricât de ademenitoare, această soluție ar fi aplicabilă numai în cazul când oficialitatea hotărâtoare n-ar renunța la ideea triumfală a arcului, iar opinia publică nu ar protesta. Cu riscul de a rămânea singur, ca în 1921, voi emite o altă propunere [...]. În locul sfințit prin intrarea triumfală în Capitala României Mari să se ridice monumentul Regelui Ferdinand, simbolul întregirii neamului românesc”.

Replica, dură, vine chiar din partea lui Antonescu³⁰. „Arătând lumii înfățișarea puțin simpatică a ruinărilor aparente de la Șoseaua, tristul personaj al zilelor de ocupație germană îndrăznește să ne îndemne la săvârșirea unei fărădelegi. [...] Trebuie dat jos Arcul de Triumf? Nu ți se pare imprudent, d-le Tzigara, ca tocmai d-ta care a doua zi după războiu, ai fost scos ca indezirabil din Comisia Monumentelor Istorice să ceri dărâmarea istoricului monument al Victoriei? Și crezi că tocmai detectivul Kaizerului o să ne învețe pe noi ce să facem cu monumentele istorice ale sfântului războiu de întregire?”.

Dar detectivul descoperă, printre lucrările elevilor cunoscutei *Ecole Nationale Supérieure des Beaux-Arts din Paris*, un proiect cu care Arcul bucureștean avea destule asemănări și acuză³¹: „Departate de a fi original, planul D-lui Antonescu nu este decât plagierea proiectului unui elev”.

Între timp, chestiunea dărâmării Arcului se pune și în cadru oficial.

Încă din 13 august 1928, pe lângă Ministerul Agriculturii și Domeniilor, ce patrona, atunci, monumentul, se instituieste *Comisiunea Arcului de Triumf*. Din *Comisiune* face parte și Tzigara-Samurcaș. Și, în ședința de constituire, din 24 octombrie 1928, cu ajutorul lui I. Costinescu, primarul Capitalei, – care susține că defunctul prim-ministru Ion I.C. Brătianu și însuși regele Ferdinand îi ceruseră dărâmarea Arcului –, Samurcaș reușește să-și impună, parțial, punctele de vedere demolatoare.

Doar că, numai peste două săptămâni, guvernul (liberal) cade și, cum: lori Mihalache, noul ministru al Domeniilor și, drept urmare, noul președinte al *Comisiunii*, nu pare dispus să ia vreo inițiativă, în

ședința din 14 ianuarie 1929 a Camerei, deputatul Vasilescu Nottara interpelează³²: „Am onoarea a întreba pe D-l Ministeru de Domenii ce intențiune are asupra menținerii ruinelor Arcului de Triumf de la Șoseaua Kiseleff și dacă nu crede că ar fi momentul să se procedadă la dărâmarea acestor ruini, având în vedere pe de o parte lipsa de gust estetic în care a fost conceput, pe de altă parte faptul că starea în care se află astăzi, în loc să reprezinte simbolul gloriei naționale, reprezintă simbolul guvernărilor dezastruoase din ultimii zece ani”.

Mihalache ia notă și convoacă, pe data de 5 mai, în a doua ședință, *Comisiunea Arcului de Triumf*. Membrii *Comisiunii* au păreri divergente³³. Tzigara-Samurcaș se pronunță din nou împotriva Arcului, pe care îl consideră „o sfidare față de națiunile aliate, care nu au Arc de Triumf” și, cu perseverență, propune aceleași trei variante: dărâmarea sa, construirea, peste baza actualului arc, a unui grup sculptural (pentru care depune chiar și o schiță) sau – dacă se păstrează totuși ideea unui arc de triumf – realizarea unei copii după un arc roman, „arătând prin aceasta, legătura noastră cu romanii”.

A. Mavrodi, deși „un admirator al D-lui Arh. Petre Antonescu”, pe care „îl consideră un distins artist al nostru”, preia ideea și îi recomandă acestuia „să studieze și un Arc Roman”, „fiind convins că ar place mai mult și publicului”. Lui Petre Antonescu „i se pare monstruoasă idee de a dărâma monumentul sub care a trecut armata victorioasă în cap cu Regele Ferdinand, [...] primul Rege al tuturor Românilor”. Pe de altă parte, „ideea de a face un Arc în stil clasic roman e fundamental greșită, deoarece nu a fost niciodată vorba să comemorăm latinitatea noastră [...], ci să slăvim victoria vea mare a Istoriei noastre. [...] În loc de a copia o artă de acum 2000 de ani, bună pentru vremurile acelea, trebuie să ne afirmăm voința de a avea o artă a generațiilor ce au făcut România Mare. Această artă nu este arta romană, ci arta românească, după cum limba noastră nu mai e cea latină ci cea românească. Făcând din monumentele noastre niște copii servile după altele, ar fi să dăm un brevet de incapacitate generației de azi, care s-a dovedit a fi aceea a înfăptuirilor celor mai mari di istoria noastră”. Și Antonescu amintește că „toți oamenii de specialitate s-au pronunțat, în mod unanim, pentru terminarea Arcului în forma care există” (dar, cu prevedere, adaugă, așa cum consemnează procesul-verbal al ședinței, „cu mici modificări propuse chiar de *Domnia sa*”). El respinge acuzația de plagiat remițând *Comisiunii* scrisori elogioase semnate de

²⁹ *Ibidem*.
³⁰ Arcul de Triumf, în „Arta și Orașul”, 1928 (v. nota 1).
³¹ Al. Tzigara-Samurcaș, Arcul de Triumf, în „Convorbiri Literare”, dec. 1928 (Extras, Sococ & Co., 1929, p. 5, 6).

³² Arhivele Statului, Direcția Arhivelor Centrale, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 3/1929, f. 3, Adresa 258/14 ian. 1929 a Președinției Camerei Deputaților către Președintele Consiliului de Miniștri.
³³ *Ibidem*, dosar 28/1929, f. 21, 22, 23, Proces Verbal al ședinței Comisiunii..., anexă la Referatul nr. 16635/18 mai 1929.

arh. M. Labro, elevul de odinioară, și arh. A. Defrasse, președintele Societății Arhitecților Francezi. Iar despre temerile privind rezistența Arcului, „d-l Antonescu mai arată că s-a indus opinia publică în eroare, făcând-o să creadă că Arcul e așa de slab clădit încât stă să cadă, fiind construit din șipci și ipsos, pe când, de fapt, el stă pe bază de piatră și are structura complet executată din beton armat, iar exteriorul ce se ruinează e o simplă îmbrăcăminte, făcută de la început provizoriu, din lipsă de timp”. În sprijinul lui Antonescu se exprimă toți ceilalți membri ai Comisiunii prezenți (arh. Paul Smărăndescu, arh. N. Nenciulescu și Gral. C. Tănăsescu, delegat al Ministerului de Război); prin scrisori trimise Comisiunii, pictorul Gh. Mirea și arh. Ghica-Budești, „și mențin părerile enunțate în prima ședință și aduc elogiul proiectului”.

După ședință, Mihalache înainteaș Președinției Consiliului de Miniștri un referat³⁴ („Date fiind însemnătatea națională – istorică a acestui Monument, cât și îngrijorarea opiniei publice, cu nesfârșitele polemici ce se ivesc în privința terminării sale – dând naștere la tot felul de legende – și efectul fără îndoială penibil pe care starea sa actuală de părăsire îl produce [...], chestiunea trebuie să primească fără întârziere o soluțiune demnă și Vă rog, Domnilor miniștri, să binevoiți a hotărî cele ce veți găsi cu cale”) însoțit de un scurt istoric și de procesul verbal al ședinței.

Consiliul nu hotărăște nimic; primele semne ale marelui crize economice apăruseră deja.

Pe data de 7 iunie 1930, a doua zi după revenirea lui Carol în țară, G.G. Mironescu, prim-ministru pentru o săptămână, în locul lui Maniu, care demisionase, trece Arcul de Triumf în patrimoniul Ministerului Armatei.

Maniu revine, revine și Mironescu, dar abia peste un an, când cabinetul va fi condus de Nicolae Iorga, generalul Amza, ministrul de atunci al armatei, solicită, la rândul său, Consiliului de Miniștri o decizie³⁵. Precizând însă: „Înainte ca Ministrul să ia în primire acest monument, am cerut ordinea M.S. Regelui”. Iar regele – după cum spune ministrul – leagă chestiunea Arcului de cea a monumentelor proiectate a se ridica defuncțiilor suverani Carol I și Ferdinand I, sugerează, chiar, un alt amplasament pentru Arc și promite că, „în ceea ce privește planurile definitive ale Arcului de Triumf, [...] va da la timp indicațiunile necesare din punct de vedere arhitectonic”.

După încă o jumătate de an, la 22 ianuarie 1932, Consiliul de Miniștri, luând în discuție referatul lui Iorga, decide să instituie, pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri, o comisie, „care să ia în cercetare și să hotărască asupra chestiunii Arcului de Triumf de pe Șoseaua Kiseleff din Capitală”³⁶. Comisia este

compusă din Iorga, gral. Amza, primul general al Capitalei și arh. Petre Antonescu.

La 11 mai, în prima sa ședință, comisia decide continuarea lucrărilor sub conducerea lui Petre Antonescu³⁷: „Dându-ne seama că construcția acestui monument se află ridicată în cea mai mare parte din materiale definitive și că toată structura interioară, din fundații până la terasa superioară, e clădită din beton armat cu scări de piatră și rămpi, uși și ferestre din fier, – și că dărâmarea ar cere o sumă cu prea puțin inferioară continuării într-o măsură modestă a restului de fațadă ce n-a fost încă terminată prin înlocuirea vestământului provizoriu de ipsos cu acela definitiv de piatră, – decide a se continua lucrarea, însărcinând pe Dl. Arhitect P. Antonescu cu dirijarea și organizarea construcției”.

Dar, la nici o lună, Iorga își depune mandatul. În răstimp de un an și jumătate se succed alte patru guverne și Arcul pare din nou uitat.

Însă după 19 aprilie 1934, când, sub Gh. Tătărescu, Arcul revine la Ministerul Armatei (la 30 mai 1933, în scurta perioadă de 10 luni în care a fost prim-ministru, Alex. Vaida-Voievod îl trecuse în grija Ministerului de Interne), lucrurile se precipită. La doar patru săptămâni, Cabinetul Ministrului, prin lt. col. Roată, întocmește un referat³⁸: „Cum în jurul proiectului Arcului de triumf a fost o polemică neîntreruptă timp de 14 ani – după cum se poate vedea chiar din dosare – subsemnatul am cercetat, în mod confidențial, părerile celor mai mari arhitecți ai țării. Domnul State Ciortan (decanul Corpului Arhitecților), Domnul I. D. Enescu (președintele Societății Arhitecților), Dl. Duiliu Marcu (arhitectul Consiliului Tehnic Superior), Dl. Emil Gureș (arhitectul Ministerului Apărării Naționale) mi-au declarat că proiectul – așa cum a fost conceput – este foarte slab. [...] Pentru a se pune capăt oricărei polemici în jurul acestei chestiuni [...] și pentru că asupra noastră cade întreaga răspundere morală a continuării unei lucrări discutate, soluția cea mai logică este cea dată de Domnia Voastră: **CONCURS**”. Iar Ministrul Apărării îl solicită, verbal sculptorului Oscar Han chiar întocmirea unei teme de concurs. Han acceptă imediat și însoțește schița de temă de următorul comentariu antologic³⁹: „Totodată vă aduc la cunoștință că intențiunea Domniei

³⁷ *Ibidem*, f. 5, Proces-verbal nr. 1/11 mai 1932.

³⁸ *Ibidem*, dosar 4/1935, f. 27, 28, Referat (nr. 380 din 17 mai 1934) privind Istoricul refacerii Arcului de Triumf, întocmit de Ministerul Apărării Naționale, Cabinetul Ministrului, prin col. ROATĂ. referatul nu este înregistrat și poartă mențiunea confidențial. Pe referat, într-o notă manuscrisă – parțial ilizibilă – se comentează: „În acest Referat al D-lui. Colonel Roată lipsește în întregime situația Arcului de Triumf din 1933–1934, privind (?) încredințarea de M.S. Regele, din nou D-lui. Ar. Antonescu cu facerea proiectelor supuse M.S. și corectate(?) în mod definitiv de M.S.R.E. cu [...]”.

³⁹ *Ibidem*, f. 37, Scrisoare, nedatată, neînregistrată.

³⁴ *Ibidem*, f. 18–23, Referatul nr. 46635/18 mai 1929.

³⁵ *Ibidem*, dosar 21/1932, Adresa 05589/11 iun. 1931.

³⁶ *Ibidem*, dosar 21/1932, f. 8, Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 45/21 ian. 1932.

Voastre de a publica concursul în lumea arhitecților, această fapt a fost primit cu foarte mare entuziasm. Artiștii români înțeleg că un Arc de Triumf aparține unei națiuni și că glorificarea celor ce și-au dat tributul de sânge pentru patrie și ca atare la rândul lor înțeleg că ei să contribuie la realizarea acestui măreț monument cu toată desinteresarea lor pe care înțeleg să o aibe ca arhitecți și ca foști ostași pentru întregirea neamului românesc⁴⁰.

Cam în același timp, pe același controversat subiect, Scanavi, personaj important din anturajul Elisabetei (sora lui Carol II și, o vreme, regina Greciei), întocmește, la cererea acesteia, un memoriu informativ⁴⁰, din care spicuim: „Dar alături de marea opinie publică care cerea terminarea cu orice preț, s-au agitat câțiva interesați profesioniști care pentru a zădărnici și opri o lucrare ce nu le fusese încredințată lor au încercat să ridice tot felul de obiecțiuni prin care să impresioneze pe aceia ce nu puteau judeca decât după aparențe și nu puteau controla afirmațiunile lor neexacte”; „cei interesați sperau ca pentru noua construcțiune care trebuia să înlocuiască pe cea dărămată, să poată ajunge să li se încredințeze lor afacerea noului monument”; „S-a constatat însă prin mergerea la fața locului a însăși M.S. regelui împreună cu Dl. Profesor Arhitect Antonescu și diferiți Miniștri că construcția Arcului de Triumf este perfect solidă și că toată structura interioară este completă și executată pentru eternitate în materiale trainice de zidărie, de piatră și beton armat”; „s-au pus la cale discuțiuni nesfârșite asupra stilului și asupra proporțiunilor monumentului”; „Însă acei factori răspunzători [...] după ce și-au adus aminte că Monumentul Victoriei a fost ridicat sub Regele Ferdinand prin consultarea unei comisiuni formată din înalte competențe și personalități [...] au finit să consulte din nou o comisiune de competențe și specialiști instituită pe lângă Ministerul de Domenii [...] Toți specialiștii din această Comisiune au opinat că Arcul de Triumf este solid construit și trebuie terminat cât de repede ca monument istoric al Țării și Victoriei”; „Dar mai presus de aceste comisuni Dl. Petre Antonescu Rectorul Academiei de Arhitectură a avut să asculte de indicațiunile de supremă instanță pe care a binevoit să i le dea însăși Majestatea Sa Regele Carol II-lea care asistat și de Majestatea Sa regina Elisabeta a arătat în mod precis modul în care trebuie terminat Arcul de Triumf”; „Azi însă se încearcă sub îndemnul lăaturalnic și ocult al unor falși reprezentanți de opinie publică care de fapt nu

⁴⁰ Ibidem, f. 39, 40, 41, copie dactilografiată, purtând înaintea textului următoarele însemnări, scrise de aceeași mână care a adnotat și referatul colonelului Roată (v. nota 38): 20 mai 1934 / Ministrul Armatei Dl. G.-al. Uică / La cererea M.S. Reginei Elisabeta, Dl. Scanavi alcătuiește un memoriu informativ asupra situației generale a Arcului de Triumf.

reprezintă decât interesele unui cerc foarte restrâns de oameni interesați în schimbarea ordinii naturale și legale al lucrului, să se atace o chestiune rezolvată definitiv de Majestatea Sa regele”; „Metoda nouă [...] este metoda unui concurs public printre arhitecți pentru a se face un alt Arc de Triumf”; „Dl. Ministru al Armatei [...] care pare că ar voi să accepte noua metodă de sabotare [...] nu cunoaște probabil regulile precise profesionale care nu îngăduiesc ca opera unui artist să fie nimicită prin transformări neconsimțite”.

Și concursul nu mai are loc.

Mai mult, la 10 aprilie 1935, se înființează, sub președinția lui Gh. Tătărașcu, o Comisiune ministerială⁴¹ „care urmează a executa programul guvernului cu privire la ridicarea în Capitală a Monumentelor Regilor Carol I și Ferdinand I și la construirea Arcului de triumf”.

Înșușindu-și punctele de vedere din referatul ministrului Cultelor și Artelor, Al. Lapedatu, membru al Comisiunii, în ședința de guvern din 19 aprilie 1935, Consiliul de Miniștri decide⁴² „terminarea lucrărilor Arcului de Triumf [...] pe cale de regie, [...] sub conducerea și controlul Ministerului Instrucțiunii, Cultelor și Artelor, conform planurilor întocmite, sub direcția D-lui Prof. Arhitect Petre Antonescu”. „Cu executarea lucrărilor [...] se însărcinează Societatea Întreprinderile Generale Technice Ing. Tiberiu Eremie, Soc. Autonomă din București”⁴³.

Lucrările aveau să conste⁴⁴ „din îmbrăcarea scheletului existent din beton armat cu piatră de talie; din complectarea cu betoane și zidării în dosul îmbrăcămintei de piatră; din eventuale complectări și transformări a scheletului existent; din lucrări de sculptură, din învelitori speciale și din diverse lucrări de inscripții în piatră și plăci în bronz”.

Devizul estimativ, întocmit de Petre Antonescu, se ridica la suma de 15 milioane de lei⁴⁵.

Cu controlul tehnic și administrativ al lucrărilor este delegat arh. Victor G. Ștephănescu, membru în Comisia Monumentelor Istorice⁴⁶.

Contractul dintre Ministerul Instrucțiunii, Cultelor și Artelor și Întreprinderile Tiberiu Eremie se semnează la 24 aprilie 1935⁴⁷.

⁴¹ Ibidem, fond Departamentul Artelor, dosar 66/1935, f. 22, Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 676/10 apr. 1935.

⁴² Ibidem, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 4/1935, Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 734/19 apr. 1935 (copie).

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Ibidem, f. 29, Referatul Ministerului Cultelor și Artelor, Al. Lapedatu, în ședința de Guvern din 19 apr. 1935.

⁴⁵ Ibidem, fond Departamentul Artelor, dosar 66/1935, f. 22, Deviz estimativ pentru completarea construcției Arcului de Triumf din Capitală.

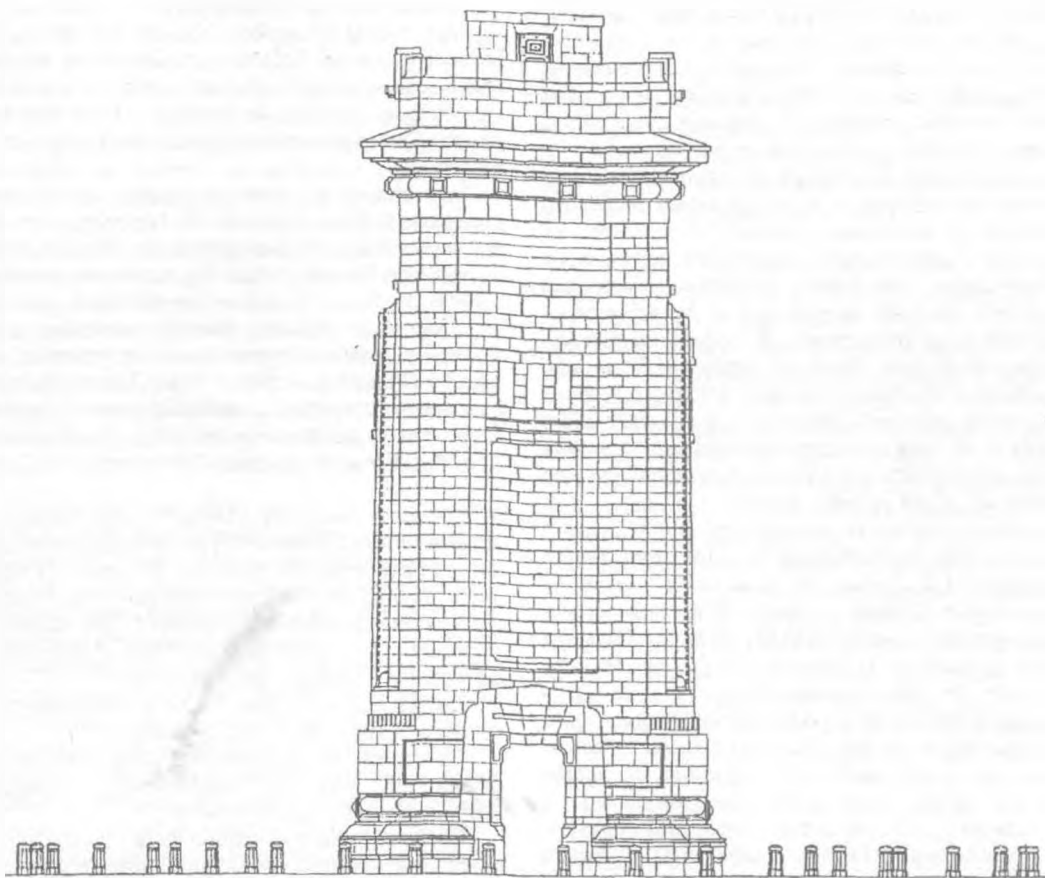
⁴⁶ Ibidem, f. 15, Delegația Ministerului Instrucțiunii, Cultelor Artelor, nr. 078411/24 apr. 1935.

⁴⁷ Ibidem, 16, 18, Contractul..., înreg. sub nr. 078412/24 apr. 1935.

Comisionul constructorului este de 12%⁴⁸. Onorariul arhitectului Petre Antonescu este „ca și pentru lucrările executate până azi, adică 7% (șapte la sută) din valoarea lucrărilor”⁴⁹.

Lucrările au durat un an și jumătate. La 1 decembrie 1936, în prezența regelui Carol II, a înalților demnitari ai statului, a unor delegații parlamentare din țările aliate și a trimișilor din toate provinciile României, Arcul de Triumf „a fost dat în stăpânirea și păstrarea poporului românesc”⁵⁰.

Acest studiu nu-și propune să fie o critică de artă. Dar, în contextul violentelor polemici duse pe seama Arcului din 1922, nu poate rămâne neremarcat faptul că arhitectura acestuia suferise modificări substanțiale. În timp ce volumele majore ale noului monument se îndreptau mai curând spre arhitectura arcului clasic roman, decorația dobânda geometrie, ancorându-se puternic în arhitectura contemporană epocii. „O arhitectură și un stil amintind de acelea ale vechilor monumente ale țării”, de care scrie, în 1963, chiar

Petre Antonescu⁵¹, se regăsesc pregnant doar în ceea ce se mai păstrase intact din Arcul pe sub care trecuse Ferdinand: soclul de granit (gata încă din 1922) și baza (al cărei finisaj fusese realizat, conform proiectului inițial, în campania din 1925–1926).

Arcul din 1936 era complet îmbrăcat în piatră de talie, provenită de la cele mai cunoscute cariere ale țării: Turcoaica, Albești, Bașchioi, Bampotoc și Rușchița.

Elementele decorative ale fiecărei fațade principale erau dominate de o pereche de medalioane din marmură albă. Pe fațada de sud (dinspre oraș), ele înfățișau chipurile suveranilor Ferdinand și Maria, sculptate de Al. Călinescu în ipostaze asemănătoare celor de pe arcul din 1922; pe fațada de nord (dinspre

⁴⁸ *Ibidem*.

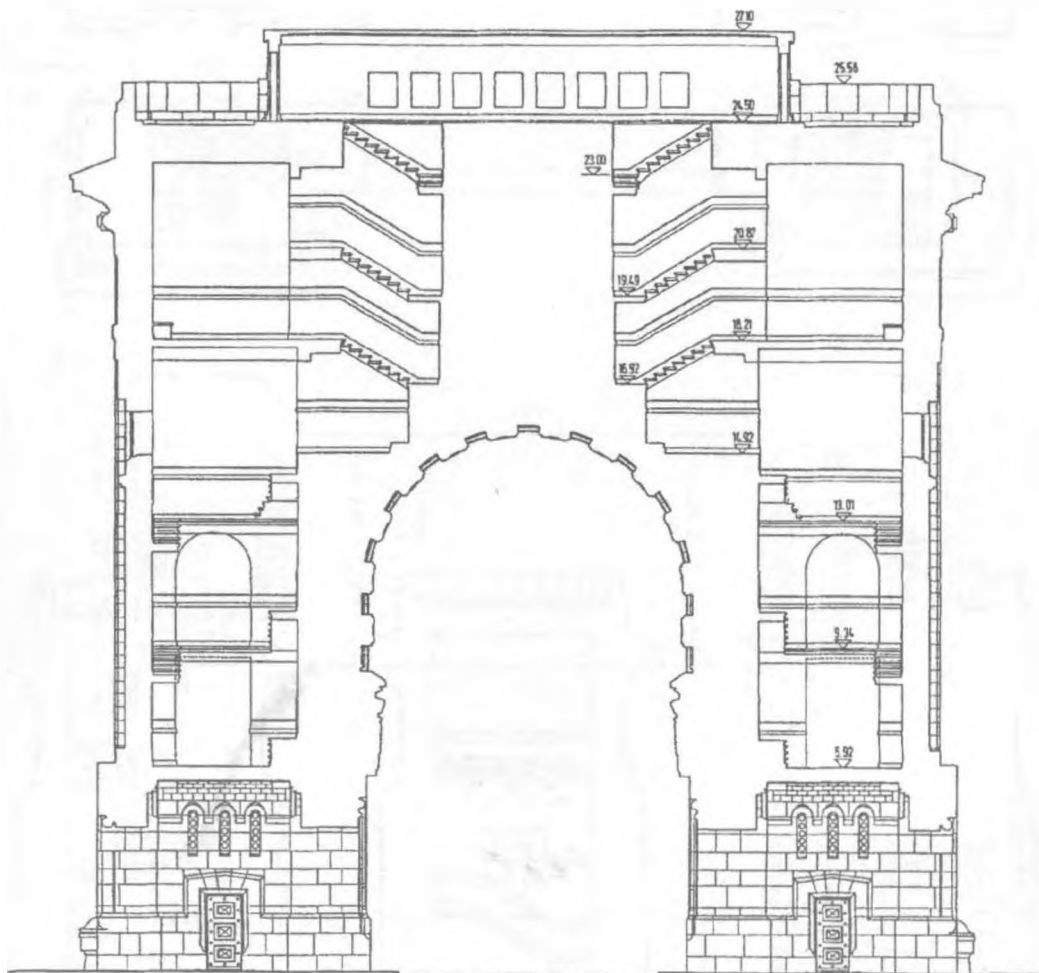
⁴⁹ *Ibidem*, f. 17, Adresa nr. 083252/8 mai 1935.

⁵⁰ CONSTANTIN KIRIȚESCU, *Arcul de Triumf și Epopeea română*, București, Editura Casei Școalelor, 1937, p. 29.

⁵¹ PETRE ANTONESCU, *Clădiri, construcții, proiecte și studii*, București, Editura Tehnică, 1963, p. 41.

Băneasa), ele reprezentau două alegorii, ale *Bărbăției și Crediinței*, realizate de Ion Jalea și Const. Baraschi. Medalioanele, timbrate cu coroane regale, se aflau la partea superioară a unor panouri, ușor trapezoidale, ce plăcau cele două masive ale Arcului. La partea inferioară, erau săpate șase date: spre sud – 15 AUG 1916 (intrarea României în război) și 15 OCT 1922 (încoronarea de la Alba Iulia); spre nord – 16 AUG

1916 (prima intrare a armatelor române în Ardeal), 10 NOV 1918 (a doua intrare a armatelor române în Ardeal), 8 IAN 1918 (intrarea armatelor române în Basarabia) și 24 OCT 1918 (intrarea armatelor române în Bucovina). Textele lui Iorga ce compuneau frizele din 1922 se regăseau și în 1936. Ele erau încadrate de patru *Victorii* înaripate, sculptate, în bazoreliev, de Medrea, Onofrei, Mac Constantinescu și Baraschi.

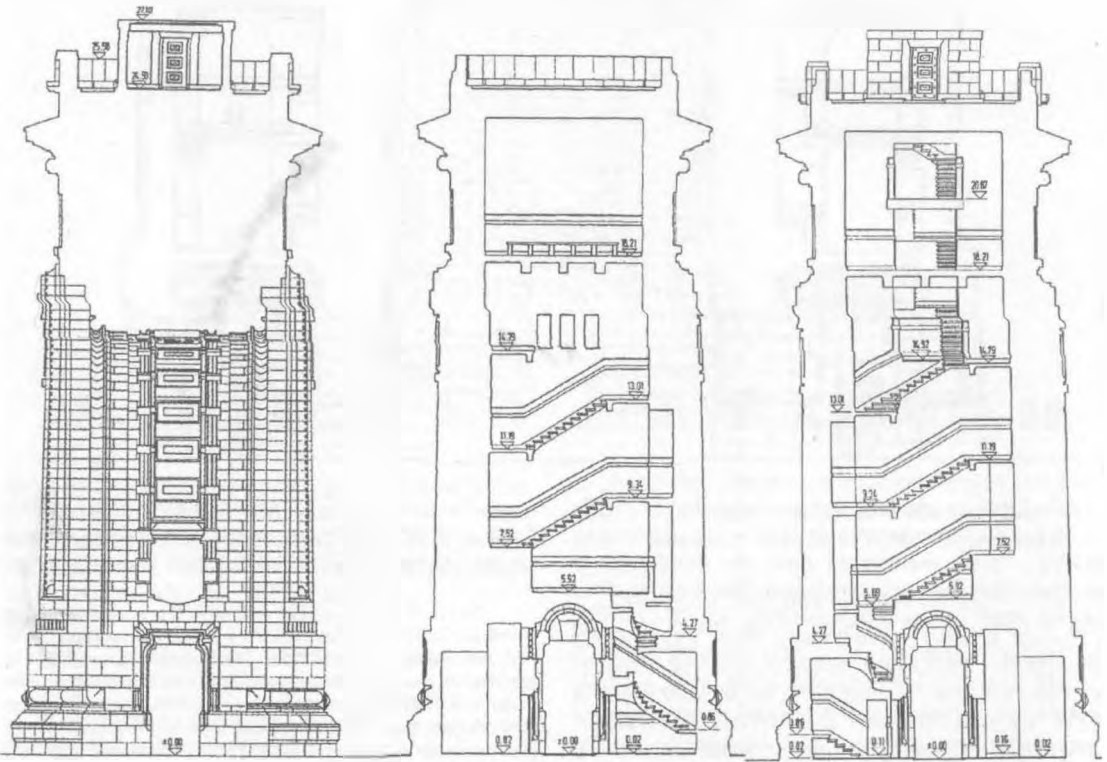
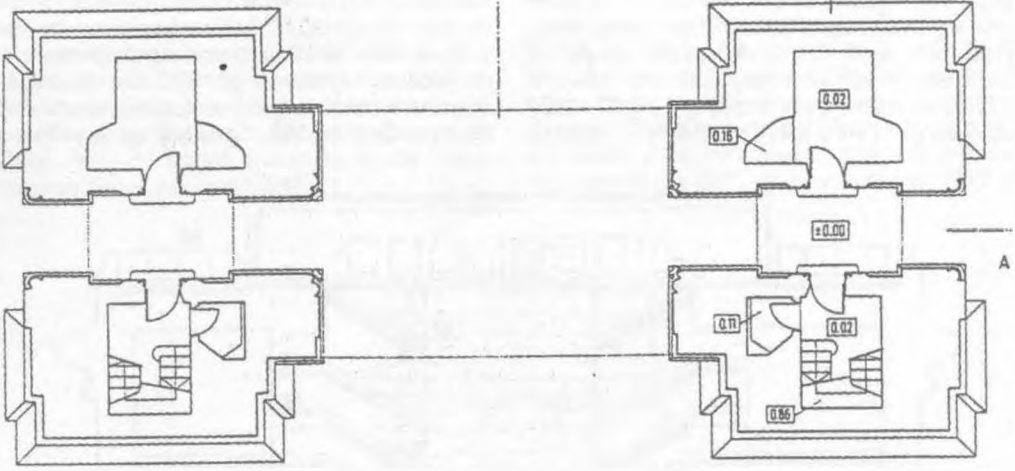
Pe fațadele laterale, pe locul ocupat și în 1922, două panouri de marmoră de 3 m × 8 m conțineau aceleași două proclamații date de Ferdinand la începutul războiului și la încoronare. Sus, pe frize, erau cioplite următoarele cuvinte: *GLORIE CELOR CE PRIN LUMINA MINȚEI ȘI PUTEREA SUFLETULUI AU PREGĂTIT UNITATEA NAȚIONALĂ* (la vest) și *GLORIE CELOR CE PRIN VITEJIA ȘI PRIN JERTFA LOR DE SÂNGE AU ÎNFĂPTUIT UNITATEA NAȚIONALĂ* (la est). Deasupra portalelor laterale, era

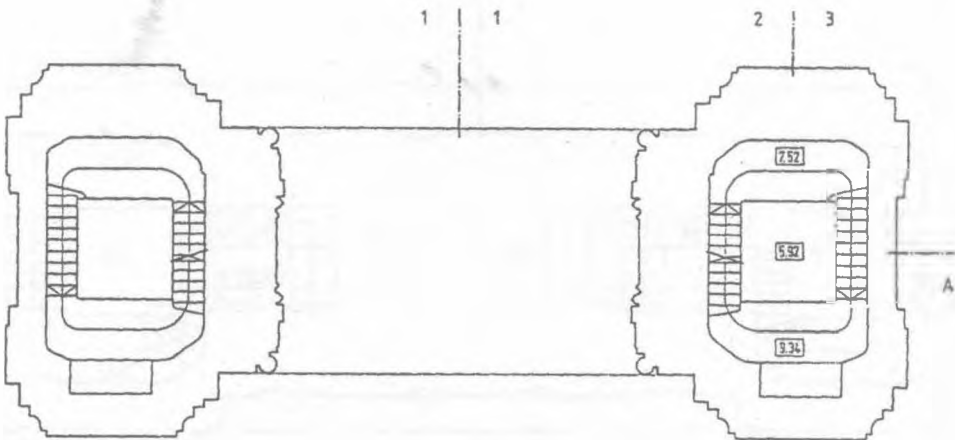
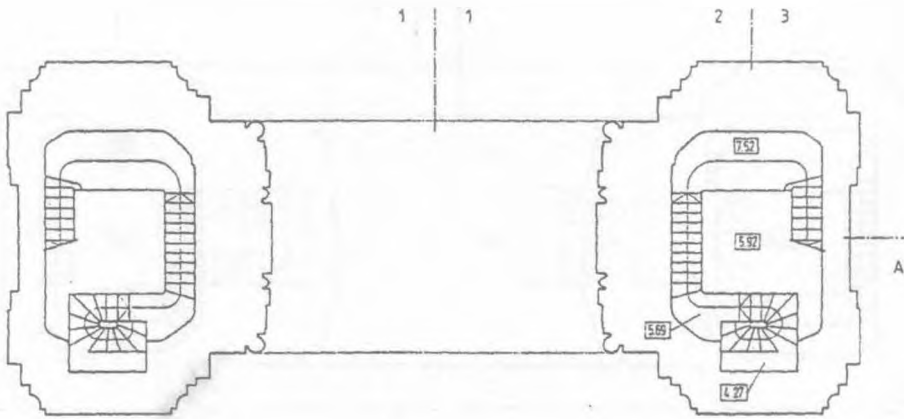
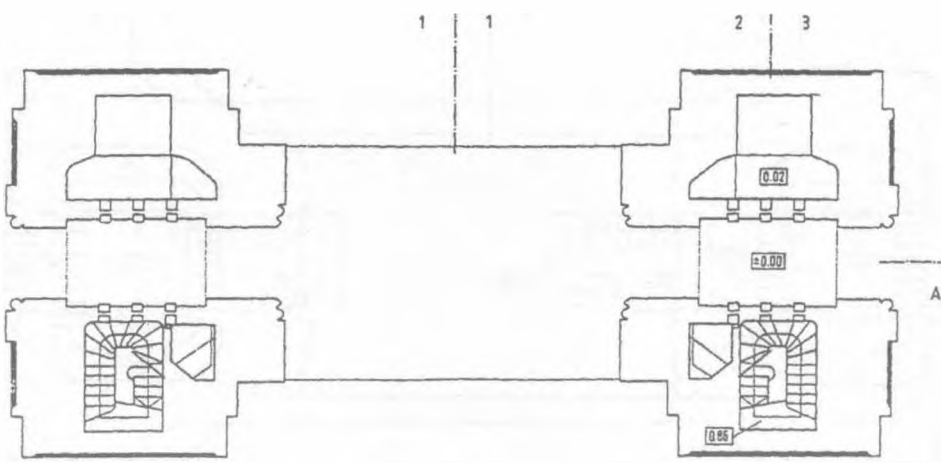
scis, în limba latină, *MCMXXXVI REGNANTE CAROLO SECUNDO* (la vest) și, sub monograma regală, *ANNO NONO REGNI EJUS** (la est).

* Nu era, de fapt, al nouălea an (*nono*), ci doar al șaselea. Prin hotărârea Consiliului de Coroană din 31 decembrie 1925 și votul Parlamentului din 4 ianuarie 1926, Carol II fusese îndepărtat de la succesiunea tronului și, chiar dacă la 7 iunie 1930 actul avea să fie anulat, între 1927, când a murit Ferdinand, și 1930, rege a fost totuși Mihai. Oricum, după 1940, când Carol va părăsi pentru a doua oară țara, inscripțiile de pe Arc privind domnia sa vor dispărea.

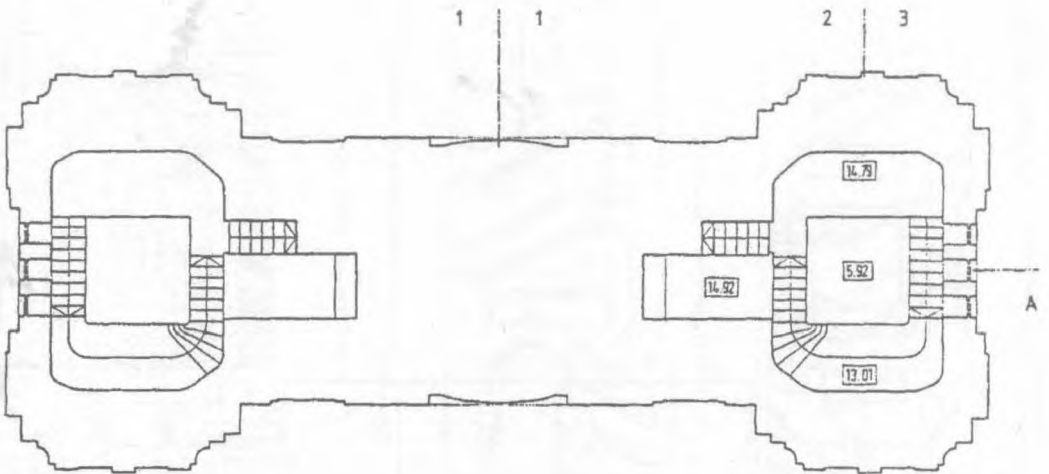
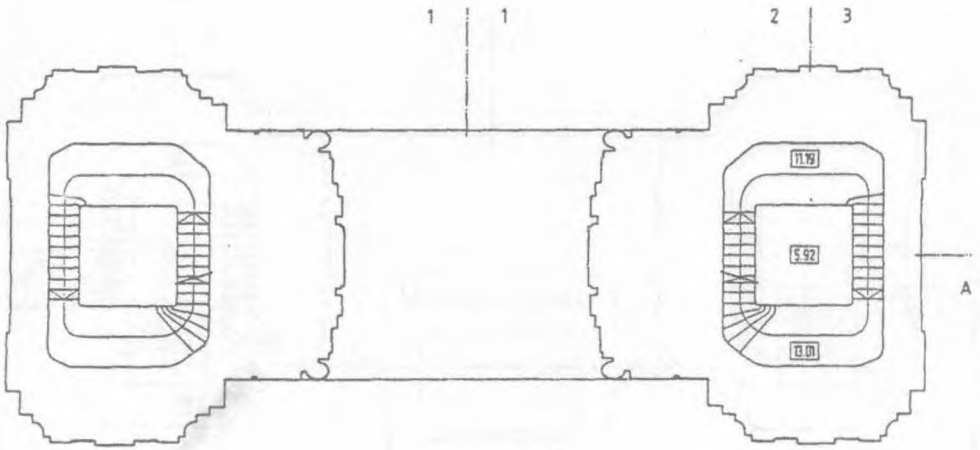
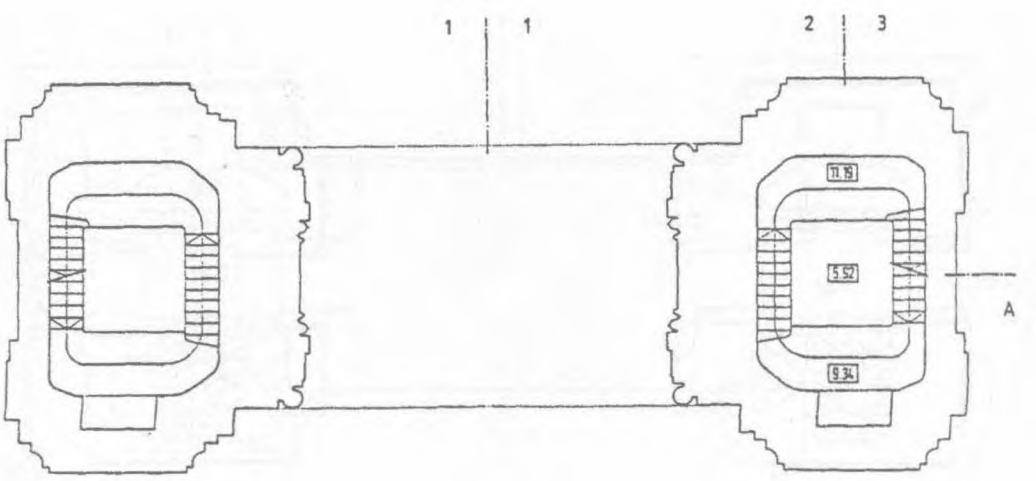
1 | 1

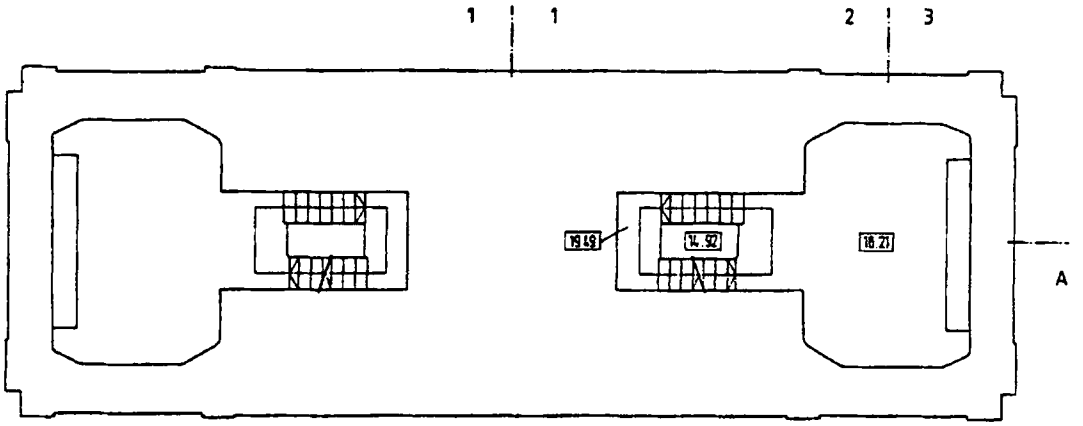
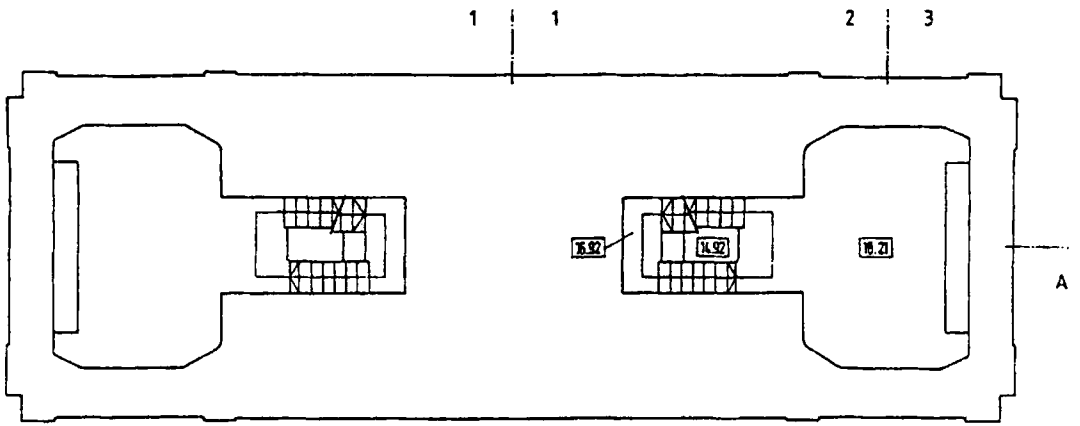
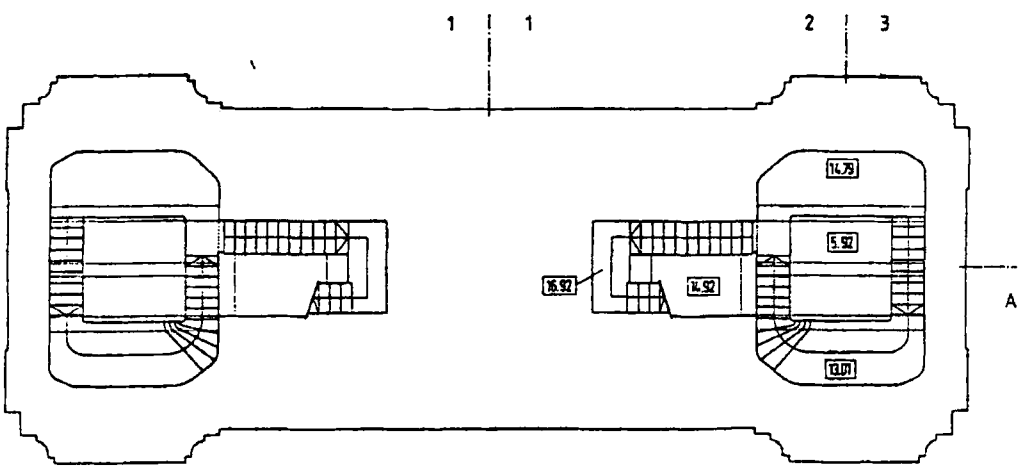
2 | 3

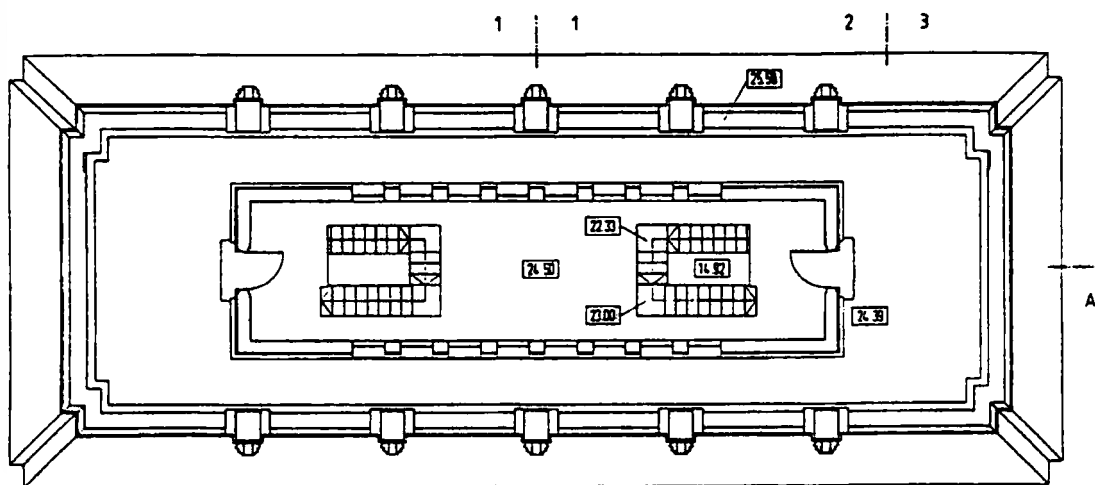
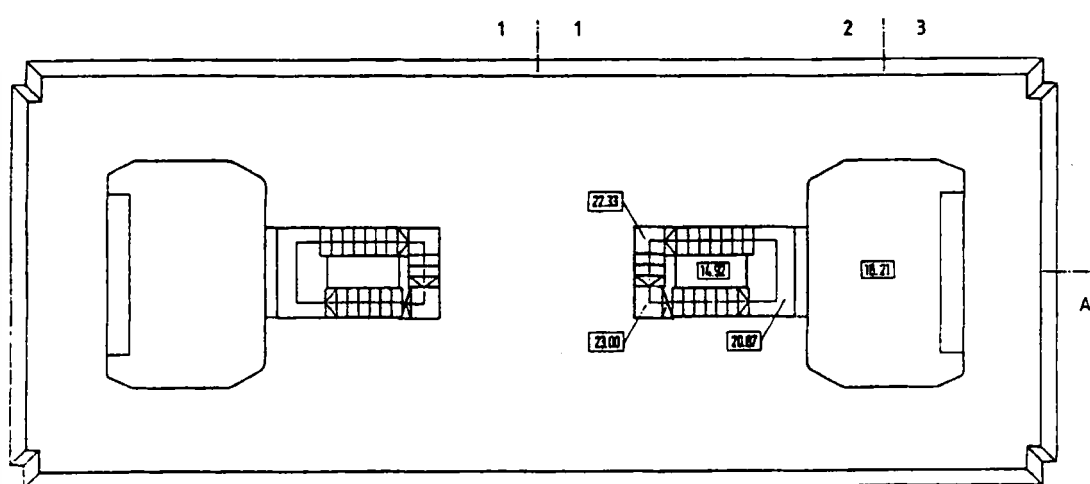

Reluând o idee din 1922, fața interioară a arcadei era decorată cu o succesiune de panouri cuprinzând denumirile locurilor marilor bătălii ale războiului întregirii: CERNA, JIU-OLT, DRAGOSLAVELE, NEAJLOV, OITUZ, MĂRĂȘTI, MĂRĂȘEȘTI, RĂZOARE, VRANCEA, MUNCCELUL, COȘNA, BUDAPESTA. La nașteri, bolta era marcată de stelele țării, de dinainte și de după război.

1952–1992

La 9 iunie 1952, pe adresa Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, se primește o Notă documentară⁵²: „Sesizez prin prezenta că pe frontispiciul «Arcului de Triumf» mai sunt păstrate

⁵² Arhiva Centrului de Proiectare pentru Patrimoniul Cultural Național, fond Arcul de Triumf / București / 1952–1966, dosar 1, f. 1, Notă documentară.

neatinse inscripțiile dedicate regelui. Apreciez că aceasta este o neglijență a org. de resort. De aceea rog ca prezenta sesizare să fie adusă la cunoștința forurilor în drept pentru a se lua măsurile necesare. LAZĂR STERE O.B. 18”. Pe 6 septembrie, Cancelaria Secretarului C.C. al P.C.R. solicită⁵³. Sfatului Popular al Capitalei (tov. Jan Ilie) să ia măsuri: „Vă trimitem nota informativă adresată Comitetului Central de Lazăr Stere din București [...]. Cu salutări tovrășești [...]”. O rezoluție, datată 10 septembrie, cere urgentarea rezolvării: „Gospodăria comunală va cerceta și propune măsuri în termen de 3 zile de la primire”. Un tov. ing. M. Cojocarul însărcinat cu rezolvarea cazului e plimbat telefonic de la Comisiunea Monumentelor Istorice la Ministerul Forțelor Armate,

⁵³ *Ibidem*, f. 2, Adresa 18112/6 sept. 1952.

de aici, din nou, la Comisiunea Monumentelor Istorice, apoi la Comisiunea Științifică a Monumentelor Istorice de pe lângă Academia R.P.R., din nou la Comisiunea Monumentelor Istorice și iar la Comisiunea Științifică a Monumentelor Istorice de pe lângă Academie. O ultimă dispoziție de care avem cunoștință („*Tov. ing. M. Cojocar. Rog a lua contact personal cu responsabilii în materie și referiți*“) nu are, nici ea, deocamdată, vreun rezultat⁵⁴.

Dar, în preajma Festivalului din 1953, Comitetul pentru Artă de pe lângă Consiliul de Miniștri primește sarcina⁵⁵ de a înlătura „*unele texte cu conținut reacționar și a bassoreliefurilor reprezentând pe Maria și Ferdinand de Hohenzolern, de pe Arcul de Triumf*“. Consultați în acest sens, arh. Horia Maicu, membru în Comitetul de Stat pentru Arhitectură și Construcții, și arh. Mircea Alifanti propun⁵⁶, cu acordul arhitectului șef al Capitalei, Pompiliu Macovei, „*scoaterea medalioanelor cu portretele foștilor regi*“ și „*înlocuirea lor prin elemente decorative*“, „*desființarea celor două inscripții de pe fațadele laterale*“ și „*scoaterea inscripției «Buda-Pesta» de pe unul din butonii de pe fața interioară a arcului*“. La solicitarea Comitetului pentru Artă de pe lângă Consiliul de Miniștri, Comisia Monumentelor Istorice avizează, fără tragere de inimă, propunerea⁵⁷. În baza referatului întocmit de arh. Gh. Curinschi, „*Consiliul de Avizare (Monumente Istorice și de Arhitectură) este de părere că monumentele istorice trebuiesc păstrate intacte, astfel cum ne-au rămas. Cum însă – în cazul de față – Comitetul pentru Artă a primit sarcina precisă de a aduce modificări unor inscripții și decorații cu caracter reacționar, Consiliul este de acord cu propunerile făcute [...] și recomandă a se face cât mai puține modificări monumentului în sine*“. Semnează arh. Duiu Marcu. Propunerile lui Maicu și Alifanti sunt aduse la îndeplinire rapid. Dar medalioanele suveranilor nu sunt înlocuite, ci mutilate, sub decorația florală din stuc ce avea să le acopere 40 de ani.

Rămăseseră încă neatinsse inscripțiile de pe cele patru frontispicii.

Și D. Manea, un corespondent ocazional al „*Informației Bucureștilui*“, scrie ziarului, în noiembrie 1958⁵⁸. „*Trec adesea pe șoseaua Kiseleff pe jos, până dincolo de Arcul de Triumf. Acum, toamna, când*

⁵⁴ *Ibidem*, f. 2 și 7, dispoziții și referate schimbate, între 29 sept. și 9 oct., în cadrul serviciului C.T.:C. al Sfatului Popular.

⁵⁵ Arhiva Centrului de Proiectare pentru Patrimoniul Cultural Național, fond Arcul de Triumf / București / 1953–1966, dosar 2, f. 2, Adresa 22127/8 iul. 1953.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 1, Notă anexată la adresa de mai sus.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 4, Aviz nr. 144/10 iul. 1953.

⁵⁸ Arhiva Centrului de Proiectare pentru Patrimoniul Cultural Național, fond Arcul de Triumf / București / 1952–1966, dosar 1, f. 9, Sesizare, înreg. sub nr. 16706/14 oct. 1958 (copie).

frunzele cad una câte una pe aleile pietonilor [...], în suflet și se strecoară acea melancolie care te cufundă în meditare despre ființă și neființă, despre rostul nostru pe pământ, și în ce măsură am contribuit noi, cât de cât, prin fapte pozitive, la instituirea unei societăți, în care toți oamenii să se bucure deopotrivă și din plin, de avantajile pe care ni le oferă natura, prin frumusețea și fertilitatea ei. [...]. Aceste simțăminte le încercam deunăzi, când, apropiindu-mă de Arcul de Triumf [...], atenția mi-a fost atrasă de doi adolescenți [...] cari, rezemați strengărește, de umerii unei școlărițe, o încadrau [...], formând parcă un grup statuar. Privirile lor erau îndreptate spre inscripția gravată pe frontispiciul Arcului de Triumf.

Am trecut mai departe, gândindu-mă ca la reîntoarcere să nu uit să citesc și eu acea inscripție [...]. Până atunci, îmi rememoram toate fazele prin care a trecut acest arc de triumf, încă de la data construcției sale.

La numai câțiva ani după ce a fost făcut, Arcul de Triumf începuse să se dărâpăneze. Curgea molozul din el. Critici aspre în presa burgheză a vremii care acuză cheltuieli exagerate și lucru de mântuială. Apoi, Arcul de Triumf a fost refăcut. Desigur cu altă cheltuială.

Dar istoria, implacabilă, a adus actul de la 23 August 1944, cu iare la 30 Decembrie 1948 (sic) monarhia, cu toate tentaculele ei, a fost măturată pentru totdeauna din fruntea țării.

Cu toate acestea, la atâta vreme după eliberare, răstimp în care cuceririle revoluționare ale poporului nostru au pus temelii de granit regimului nostru democrat-popular în mers spre socialism, tineretul nostru, căruia în școli i se dă o altă educație, mai poate citi și comenta inscripții ca aceea de pe frontispiciul arcului de triumf, care sună cam astfel: «*cu sabia Regelui Ferdinand, cu ajutorul poporului român și cu gândul (?) Reginei Maria s-a înfăptuit...*».

N-aș vrea să se creadă că am pretenții să se pună, imediat, o altă inscripție, în loc. [...]

Până la «reprofilarea» acestui arc de triumf, eu cred însă că trebuie scoase, neapărat de pe el, toate inscripțiile ce nu corespund istoricește regimului politic instaurat în țară de poporul român sub conducerea partidului nostru». Ziarul sesizează Sfatul Popular al Capitalei, care, prin Secțiunea de Arhitectură și Sistematizare, se adresează⁵⁹ Comisiei Științifice a Muzeelor, Monumentelor Istorice de pe lângă Academia R.P.R.: „*rugându-vă să binevoiți [...] a lua măsurile pe care le veți crede de cuviință*“. Comisia (președinte – Em. Condurachi, Secretar științific – Dan Bădărău) amână jumătate de an răspunsul și, în final, socoate⁶⁰ că „*o astfel de problemă depășește*

⁵⁹ *Ibidem*, f. 8, Adresa nr. 5544/oct. 1958.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 11, Adresa nr. 322/18420/19 iunie 1959, către Sfatul Popular al Capitalei și f. 12, Adresa nr. 19766/340/30 iunie 1959, către acad. Ath. Joja, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri.

atribuțiile sale", „că sarcina ei este de a păstra intacte monumentele de cultură ce se află sub protecția Statului”, dar că, întrucât situația face parte dintr-un context „în atingere cu politica generală a Partidului și Guvernului”, decide, bineînțeles, „să se conformeze unor directive generale ale Consiliului de Miniștri și roagă să i se dea instrucții în acest sens”. Nu știm dacă s-a dat vreo instrucțiune și nici ce poziție va fi avut academicianul Athanasie Joja, căruia, în calitate de vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, i se adresa Comisia. Dar textele de pe Arc au rămas.

În cursul anului 1980 se profilează posibilitatea unei „vizite de lucru” la Arcul de Triumf, care redevine, în spiritul politicii naționaliste a vremii, „edificiu reprezentativ al Capitalei, monument istoric de arhitectură, [...] realizat pentru comemorarea faptelor de arme din primul război mondial [...], care a culminat cu actul reîntregirii neamului.”⁶¹.

Cu această ocazie, se constată, la toate nivelurile de responsabilitate, grave degradări ale construcției și se decide executarea unor reparații capitale.

Dificultăți de finanțare, de documentare, de soluționare tehnică, de avizare și imensul material birocratic care a trebuit întocmit determină prelungirea proiectării la aproape un an și jumătate. Execuția a avut loc în cele 4–5 luni ale iernii 1981–1982 „sub presiunea «vizitei», care, până la urmă, nu a mai avut loc”⁶².

Se refac integral, conform soluției originare, hidroizolația din folie de plumb a terasei (înlocuind totuși plăcile de protecție din mozaic cu plăci din travertin dens) și elementele de scurgere (jgheaburi și garguie) din tablă de cupru. Zidăria de cărămidă afectată de umezeală este uscată sau înlocuită. Zidării și elemente de beton ale rampelor scărilor, fisurate în urma cutremurelor, sunt injectate cu rășini epoxidice. Se refac în întregime tencuielile interioare. Se execută zugrăvelile și vopsitorii. Se execută ample

⁶¹ Notă privind lucrările de reparații necesare la Arcul de Triumf, înaintată conducerii superioare de partid și de stat de Gh. Pană, președintele Comitetului Executiv al Consiliului Popular al Municipiului București.

⁶² DOINA CONSTANTINESCU, *Mereu în actualitate: Arcul de Triumf*, în „București. Materiale de istorie și muzeografie”. XI 1992.

lucrări de înlocuire sau curățare a elementelor degradate ale placajului de piatră. Se spală fațada cu jet de apă de joasă presiune, iar rosturile deschise se chituiesc și se tratează cu substanțe fungicide. Cele două rozete din stuc, așezate peste efigiile distruse ale suveranilor, sunt înlocuite cu altele de marmoră. (Un memoriu, întocmit în vederea refacerii medalioanelor originare și a textelor de pe fațadele laterale, a fost, desigur, respins). Se repară sau se refac ușile de acces de la nivelul parterului și al terasei. Se refac platforma și trotuarele, stâlpii de piatră și lanțul metalic al împrejmuirii. Se înlocuiesc sau se revizuiesc

instalațiile sanitare și electrice. După două întreprinderi timide (în 1960* și 1966**), era „prima încercare mai importantă de reparare a monumentelor după cel de-al doilea război mondial”⁶³.

În toamna anului 1992, pe locul celor două alto-șee reliefuri de marmoră cu chipurile suveranilor Ferdinand și Maria, distruse în 1953, s-au montat bronzurile (din fericire, păstrate în colecțiile Muzeului de Istorie și Artă al Municipiului București) care, pe Arcul din 1922, împodobeau pereții de vest și de est ai deschiderii centrale.

DAN IONESCU

* Documentație întocmită de S.P.C., Secțiunea Gospodăriei Comunale, Serviciul Construcții-Instalații.

** Proiect nr. 4379/1966, întocmit de Institutul Proiect București.

⁶³ *Ibidem*.

II

CAROL STORCK

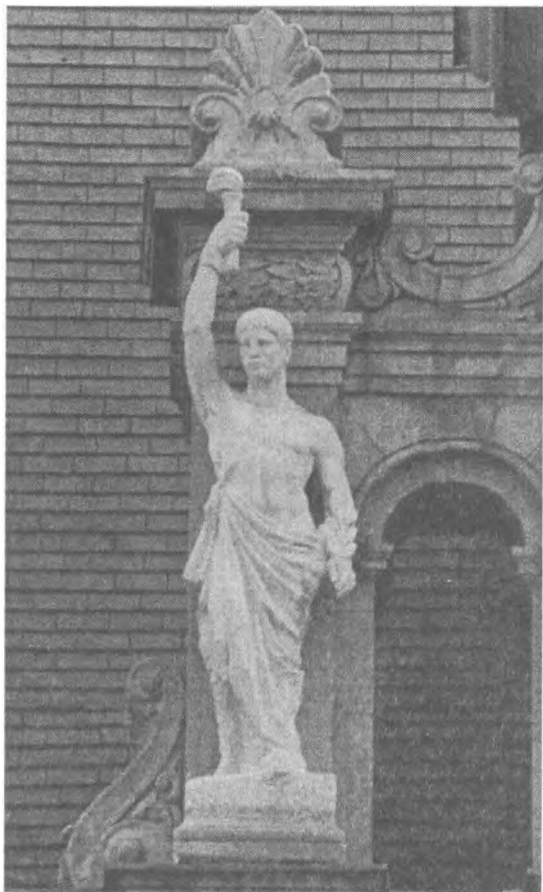
(1854–1926)

MONUMENTE DE FOR PUBLIC

PALATUL DE JUSTIȚIE a fost construit între anii 1890–1895 după planurile arhitectului Albert Ballu în stilul renașterii franceze. Proiectul inițial de decorare a fațadei principale prevedea amplasarea a 9 sculpturi alegorice și 7 frize decorative.

La inaugurarea tribunalului, în octombrie 1895, se menționează o singură statuie, cea a Justiției „Zeița cu ochii ascunși sub eșarfă” amplasată deasupra lucarnei ce adăpostește orologiul, lucrare ce nu mai apare în descrierea monumentului făcută de Frederic Dame în 1906. Monografia precizează în schimb existența a 6 statui simbolizând Forța, Prudența, Legea, Dreptul, Justiția și Adevărul.

Studiul întocmit de arh. Liana Blăciurescu (Prodomus S.A.) și ing. geolog Nicolae Cernei (Procema S.A.) cu prilejul lucrărilor de curățire a sculpturilor (1992–1993) amplasate pe fațada principală a Palatului de Justiție, de stratul de lapte de ciment cu care au fost acoperite pentru protecție, menționează pentru prima oară semnăturile și datarea a 6 din cele 8 lucrări, analiza chimică a materialului, starea de conservare înainte și după curățirea mecanică, ordinea amplasării în anexele monumentului.

44. FORȚA

Figură întreagă, bărbat în picioare, cu toga prinsă pe umărul stâng, bustul gol, ținând cu mâna dreaptă ridicată o făclie, iar cu cealaltă mână o ramură.

– ronde bosse, marmură albă (Gușețel)

– 250 x 70 cm.

– nesemnat, nedatat (Carol Storck, 1895–1896)

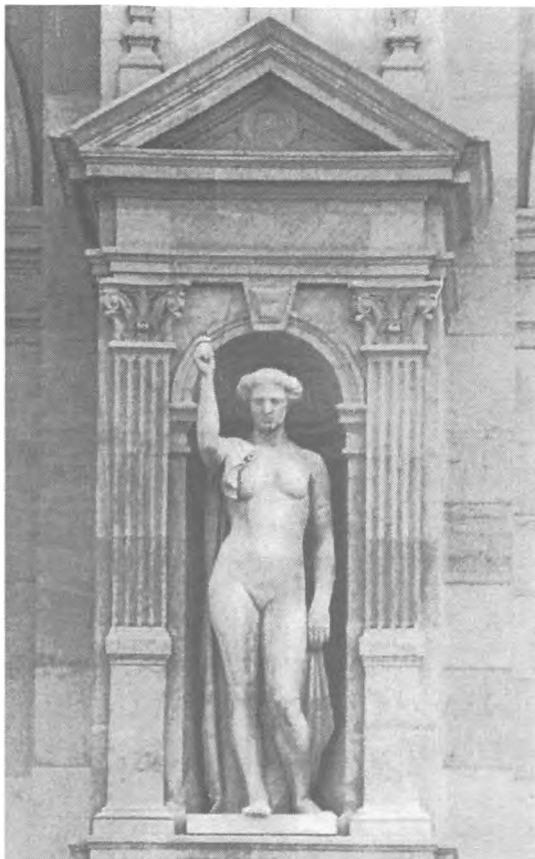
– stare de conservare: gât și torace fisurate, coroziuni, rugozitate.

– Palatul de Justiție, în partea centrală a fațadei principale, în stânga lucarnei orologiului, registrul superior al axului 4.

45. ADEVĂRUL (VERITAS)

Figură întregă, nud de femeie cu draperie atârând pe spate și pe umărul drept; în mâna dreaptă ridicată ține o balanță ce simbolizează adevărul și minciuna.

- ronde bosse, marmură albă (Rușchița)
- 260 x 75 cm.
- semnat, datat pe partea superioară a plintei: Fr. Storck, 1907.
- inscripție cu majuscule în limba latină: VERITAS
- stare de conservare: lipsă balanța, coroziuni, rugozitate
- Palatul de Justiție, partea centrală a fațadei principale, prima din stânga, parte componentă a axului 2.

46. ELOCINȚA (ELOCVENTIA)

Femeie cu părul ondulat, strâns în coc, îmbrăcată în tunică, mâna dreaptă într-un gest larg, exprimă hotărârea și puterea cuvântului.

- ronde bosse, marmură alb-roz (Rușchița)
- 228 x 73 cm.
- semnat și datat pe partea superioară a plintei: C. Storck, 1901
- inscripție cu majuscule în limba latină: ELOCVENTIA
- stare de conservare: brațul drept rupt în trei părți, consolidate cu ciment, lipsă degetul mic, la trei degete lipsă ultima falangă, slăbirea consistenței marmurei în zonele ascuțite, rugozitate.
- Palatul de Justiție, în partea centrală a fațadei principale, a doua sculptură din stânga, parte componentă a axului 3.

47. ATENȚIA (VIGILENTIA)

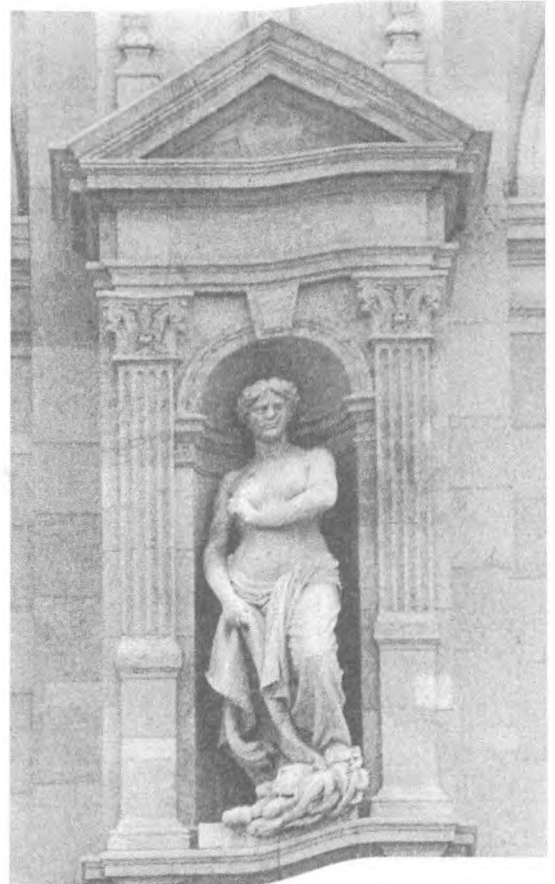
Figură întregă – femeie îmbrăcată într-o tunică cu falduri ample, având aer meditativ, ține în mâini o plantă.

- ronde bosse, marmură alb-roz (Rușchița)
- 230 x 70 cm.
- semnat și datat pe partea superioară a plintei:

C. Storck, 1895

- inscripție cu majuscule în limba latină: VIGILENTIA

- stare de conservare: lipsă palma mâinii drepte și cea mai mare parte a plantei, rugozitate
- Palatul de Justiție, a patra sculptură din stânga, pe poziția mediană a fațadei principale, parte componentă a axului 5.

48. VIGOAREA (ROBUR)

Figură întregă – femeie privind înainte, bustul gol, mâna stângă îndoită sub sâni, piciorul stâng calcă pe un cap de leu.

- ronde bosse, marmură alb-roz (Rușchița)
- 230 x 75 cm
- semnat și datat pe partea superioară a plintei:

C. Storck, 1896.

- inscripție cu majuscule în limba latină: ROBUR

- stare de conservare: bună, aspect rugos după îndepărtarea stratului de lapte de ciment.

- Palatul de Justiție, penultima sculptură din partea dreaptă a fațadei principale, parte componentă a axului 6.

49. GENERAL DOCTOR CAROL DAVILA (1828–1884)

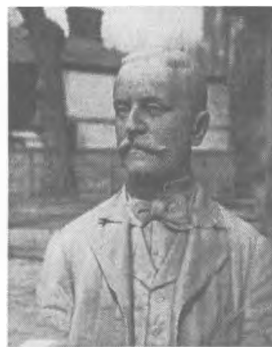
Figură întreagă în uniformă de mare ținută general medic, chipiul ținut la spate într-o mână, iar în cealaltă mână, sprijinită pe garda spadei, ține un rotul;

- ronde bosse, bronz.
- 200 x 124 x 123 cm pe un soclu în trepte cu ecuson central din bronz, cu $\hat{h}$ = 380 cm.
- semnat și datat pe pînta dreaptă: Carol Storck. Sculpt./1902.

- inscripție cu majuscule pe soclu față:
GENERALUL DOCTOR / CAROL DAVILA / 1828–1884 / SPITALUL OȘTIREI DIN MIHAI VODĂ / ȘCOALA NAȚIONALĂ DE MEDICINĂ ȘI FARMACIE / ȘCOALA VETERINARĂ / SERVITIUL SANITAR AL ARMATEI / SERVITIUL SANITAR AL PRINCIPATELOR UNITE / AZILUL ELENA DOAMNA / EFORIA SPITALELOR CIVILE / ȘCOALA DE SURDO-MUȚI / FACULTATEA DE MEDICINĂ DIN BUCUREȘTI / INSTITUTUL DE CHIMIE / INIȚIATOR CREATOR, ORGANIZATOR 1853–1884.

- inscripții pe spate: COMITETUL DE ERICERE / G-RAL DR. IULIU TEODORI (PREZIDENT) / DR. IACOB FELIX / G-RAL ZAHARIA PETRESCU / DR. CNST. SEVEREANU / DR. DIMITRIE GRECESCU / DR. DINU DRĂGHICESCU / DR. FLOREA TEODORESCU / MEDIC VETERINAR ALEX. LACUSTEANU / FARM. MAIOR DIM. NICULESCU / FARM. DIM. ROȘU / 1903.

- stare de conservare bună.
- Facultatea de Medicină

50. FÂNTÂNA LAHOVARY

Bust de bărbat plasat în partea de sus a unui soclu paralelipipedic, în trepte, care are la bază un bazin oval pentru apă, iar la vârf, încadrând bustul, o cupolă așezată pe patru stâlpi cu capiteluri corintice; la baza soclului patru baluștrii cu lanț.

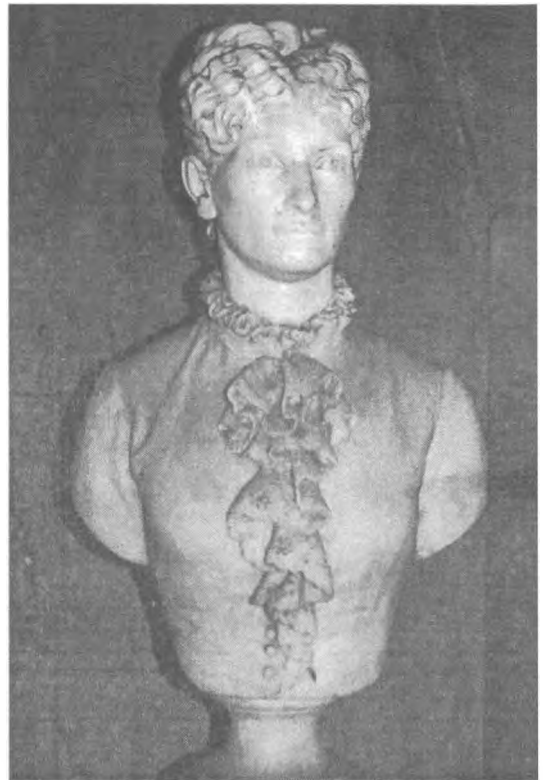
- ronde bosse, marmură
- $\hat{h}$ = 500 cm.
- nesemnat, nedatat (Carol Storck, 1903)
- a) *BUST GEORGE EM. LAHOVARY (+ 1897)*
- ronde bosse, marmură
- 80 x 58 x 46 cm
- semnat și datat pe spate: Carol Storck fecit/1903.

- inscripție pe soclu față: FÂNTÂNA G. EM. LAHOVARY / 1903 / Donațiune făcută de PRINCIPESA ZOE SUȚU în memoria lui GEORGE EM. LAHOVARY.

- stare de conservare: baluștrii lipsă, soclul ciobit și dezmembrat. Mutat în 1986 de pe amplasamentul inițial din Splaiul Independenței și depozitat în str. Dr. M. Obedenaru.

51. MEDALION CU EFIGIILE SUPRAPUSE ALE LUI EMMANUIL ȘI ECATERINA ARGYROPOL

- 1882
- vezi monumentul funerar Emmanuil Argyropol (Karl Storck, vezi Repertoriu I)

52. FAMILIA BRAGADIRU

- a) *Bust de bărbat*
- ronde bosse, marmură albă
  - 76 x 58 x 40 cm pe un soclu din marmură bej cu î = 100 cm.
  - semnat și datat dreapta umăr: Fr. Storck [1]915

- b) *Bust de femeie*
- ronde bosse, marmură albă
  - 80 x 42 x 29 cm pe un soclu din marmură bej cu î = 100 cm.
  - semnat și datat pe spate: Storck fiul 1885
  - stare de conservare, bună
  - Cimitirul Belu fig 12/13 în cripta familiei Bragadiru.

53. MEDALION CU PORTRET DE BĂRBAT

- 1882
- vezi monumentul funerar Dimitrie Zissu

54. IOAN DALLES (1816–1886)

– Medalion cu portret de bărbat 3/4 spre stânga încadrat de o coroană de lauri, fixat pe un soclu masiv cu baza în trepte surmontat de o cruce.

– basorelief, marmură albă

– j = 64 cm pe un soclu din granit negru cu î = 450 cm

– semnat stânga jos: Storck Jun., nedatat (1886)

– inscripție cu majuscule pe soclu: AICI REPAUSEADĂ / JOANU DALLES / ÎNCETATU DIN VIAȚĂ LA 4 JANUARIU 1886 / ÎN ETATE DE 70 ANI / ȘI FIULU SEU GEORGE / ÎNCETATU LA 31 MARTIU 1873 ÎN ETATE DE 2 ANI / FIE-LE MEMORIA ETERNĂ

– stare de conservare, bună.

– Cimitirul Belu, fig. 9 bis/8.

55. AUGUST TREBONIU LAURIAN (1810–1881)

– ronde bosse, marmură albă

– 78 × 53 × 36 cm pe un soclu din marmură albă ornamentat cu profile și cunună de laur, cu î = 110 cm.

– semnat și datat pe spate: Storck/jun. / 1886.

– inscripție cu majuscule stânga soclu: TENTAMEU CRITICUM / ÎN LINGUA ROMANICA / MAGAZINUL ISTORIC / PENTRU DACIA: / ISTORIA ROMÂNILOR / CHARTA DACIEI ANTICE /ȘI / MODERNE/DICȚIONARUL ACADEMIEI/ROMÂNE, etc.

– inscripție cu majuscule pe față soclu: MARIA AVGLAVRIAN / 1826–1895/AVG. TR. LAVRIAN / NĂSCUT ÎN MDCCCX / FOFELDA TRANSILVANIEI / MORT ÎN BUCUREȘTI / MDCCCLXXXI.

– inscripție cu majuscule dreapta soclu: STUDIA IN SIBIU / CLUJ, VIENA, PROFESA / IN COLEGIUL ST. SAVA / 1842, FRUNRAȘ AL RE / VOLUȚIUNEI DIN ARDEAL / 1848, ORGANIZA SCOLELE DIN MOLDOVA / 1851–1858. EFOR AL / ȘCOLELOR DIN ROMÂNIA / PROFESOR UNIVERSITAR / MEMBRU AL ACADEMIEI.

– inscripție cu majuscule spate soclu: ÎNTRU AMINTIREA LUI / LAURIAN STATUL ROMÂN/A DAT LICEULUI DIN / BOTOȘANI NUMELE DE / LICEUL LAURIAN / SOȚIA ȘI COPII I-AU RIDI/CAT ACEST MONUMENT.

– stare de conservare: nas rupt

– Cimitirul Belu, fig. 40/24.

56. ION GR. MIRESCU (1817–1885)

- ronde bosse, marmură albă
- 70 × 50 × 30 cm pe un soclu din marmură albă având central o cunună ornamentală; $\hat{h}$ = 137 cm.
- semnat și datat pe spate: Storck Jun. 1886.
- inscripție cu majuscule pe soclu: JONU GR. MIRESCU/NĂSCUTU LA 5 IUNIE 1817/DECEDATU LA 19 FEVRUARIE 1885.
- stare de conservare bună.
- Cimitirul Belu, fig. 2/12.

57. SUBLOCOTENENT CONSTANTIN C.H. FILITTI (1865–1887)

- ronde bosse, marmură albă
- 48 × 42 × 28 cm.
- nesemnat, nedatat (Carol Storck, 1887); [cf. M. Oroveanu, – op. cit.]
- inscripție pe o placă de aramă fixată la baza bustului: SUBLOCOT. CONST. C.H. FILITTI 1865–1887.
- stare de conservare bună.
- Cimitirul Belu, fig. 26/22 în cripta familiei Filitti.

58. DIMITRIE BOLINTINEANU (1819–1872)

- ronde bosse, bronz
- 100 x 55 x 42 cm. pe un soclu din marmură albă, ornamentat central cu o cunună de lauri, cu $\bar{i}$ = 150 cm.
- semnat și datat pe spate bust: Storck jun. fec. 1888
- inscripție cu majuscule pe soclu: DIMITRIE /BOLINTINEANU / NĂSC. 1819 / DECE. 1872
- stare de conservare bună
- în curtea bisericii Adormirea Maicii Domnului – Bolintinul din Vale.

59. FAMILIA BOLINTINEANU

Construcție simbolizând un templu grec cu patru stâlpi de susținere, două coloane canelate) și frontoane decorate cu palmete. Totul surmontat de o cruce pe un soclu masiv.

- ronde bosse, marmură albă
- 400 x 140 x 100 cm.
- nesemnat, nedatat (Carol Storck, 1888)
- inscripție cu majuscule la baza frontonului:
FAMILIA BOLINTINEANU
- stare de conservare: lipsă fragment între coloane.
- Cimitirul bisericii Adormirea Maicii Domnului – Bolintinul din Vale.

60. ARETI N. GHENOVICI (+ 1888)

- ronde bosse, marmură albă
- 70 x 37 x 23 cm pe un soclu din marmură albă cu $\hat{t}$ = 120 cm.
- semnat și datat pe spate: Carol Storck fiul, 1888
- inscripție cu majuscule pe soclu: ARETI N. GHENOVICI + 1888 / MAI REPAUZEAZĂ / MĂRIA ALEXE GHENOVICI / (MAMA) + 5 MAI 1936 / ING. AGR. JUSTI 23 ANI / + 8.IV.1934 / MARIE NONU THEODORESCU / NĂSC. GHENOVICI / 1882-1924
- stare de conservare, bună
- Cimitirul Belu, fig. 54/83.

61. CONSTANTIN N. NICULESCU (1854-1887)

- ronde bosse, marmură albă
- 80 x 50 x 36 cm pe un soclu din marmură gri cu $\hat{t}$ = 135 cm
- semnat și datat pe spate: C. Stock fec. 1889
- inscripție cu majuscule pe soclu: versuri pe 16 rânduri / CONSTANTIN N. NICULESCU / NĂSCUT LA 2 AUGUST 1854 / DECEDAT 2 MARTIE 1887.
- stare de conservare, bună.
- Cimitirul Belu, fig. 56/11.

62. FAMILIA STORCK

a) *Bust Karl Storck (1826–1887)*

– ronde bosse, marmură albă
– 78 × 51 × 36 cm pe un soclu din marmură albă
cu $\hat{h}$ = 230 cm

– semnat și datat pe spate: Storck, Jun. 1889

b) *Medalion Clara Storck (1829–1864) efigie spre stânga (dreapta soclu)*

– basorelief, marmură albă

– j = 36 cm

– nesemnat, nedatat (Carol Storck 1889?; 1915?)

– inscripție cu majuscule sub medalion: CLARA STORCK / GEB. IHM AUS. HANU / GEB. 3 MAI 1829 GEST. 6 APRIL 1864.

c) *Medalion Frederike Karl Storck (1843–1915) efigie spre dreapta (stânga soclu)*

– basorelief, marmură albă

– j = 36 cm

– semnat czu majuscule stânga medalionului: F.S., nedatat (1915).

– inscripție cu majuscule pe soclu față: HIER RUHEN IN FRIEDEN / ROSA STORCK/GEB. 11 AUGUST 1858 / GEST. 1 FEBRUAR 1867 / HERMANN STORCK / GEB. 6 MAI 174 / GEST. 2 NOVEMBER 1875 / VICTOR STORCK / GEB. 24 OCTOBER 1882 / GEST. 19 JANUAR 1886/KARL STORCK BILDHAUER U. PROFESSOR / GEB. 21 MAI 1826 / GEST. 30 MARZ 1887 / REGHINA OLESCHER/GEB. 6 SEPTEMBER 1819 / GEST. 25 MAI 1887 / JEANNE MARIE STORCK / GEB. HERZOG / GEB. 29 MAI 1874 / GEST 23 SEPT. 1910 / FRIEDERIKE KARL STORCK / GEB. OLESCHER / GEB. 1 DEZ. 1843 GEST. 25 FEBR. 1915 / JOHANN STOECK/GEB. 30 MARZ 1832 GEST. 10 DEZEMB, 1977 / REGINA STORCK / GEB. 8 SEPT. 1853 GEST. APRIL 1880.

– stare de conservare, bună.

– Cimitirul Evanghelic.

63. CHARLOTTE BORCK (1838–1890)

– Medalion oval cu efigie spre dreapta, în chenar ornamentat cu un buchet de trandafiri.

– basorelief, marmură albă

– 48 × 39 cm pe un soclu din marmură gri terminat cu o urnă funerară din marmură albă cu $\hat{h}$ = 295 cm

– nesemnat, nedatat (Carol Stork, 1890).

– inscripție cu majuscule pe soclu: HIER RUHEN IN FRIEDEN / KARL GUST. FERD. BORCK KOENIGL. PREUSS. KANZLER / GEB 7 JULI 1830 GEST 5 MARZ 1864 / CHARLOTTE BORCK / GEB. 21 JAN 1838 – GEST. 9 JULI 1890.

– stare de conservare, bună.

– Cimitirul Evanghelic.

64. GEORGE ENESCU (+ 1884)

- ronde bosse, marmură albă
- 75 x 48 x 28 cm pe un soclu din marmură albă cu $\hat{h} = 130$ cm
- semnat și datat pe spate: C. Storck fec. 1890
- inscripție cu majuscule pe soclu: IN MEMORIA / REGRETATULUI NOSTRU / SOȚU ȘI PĂRINTE / GEORGE ENESCU / DECEDAT LA 22 NOEMBRIE 1884. .
- stare de conservare – atac biologic
- Cimitirul Belu, fig. 21/11.

65. MEDALION LUCA KOSLINSKI

- 1890
- vezi monumentul funerar Emmanuil Argyropol

66. COLONEL ADJUTANT CONSTANTIN H. FILITTI (1831–1890)

- ronde bosse, bronz
- 55 x 59 x 33 cm
- semnat și datat stânga umăr: C. Storck 1891
- inscripție la baza bustului: COLONEL ADJ / CONST. H. FILITTI / 1831–1890.
- stare de conservare bună.
- Cimitirul Belu, fig. 26/22 în cripta familiei Filitti.

67. THEODOR AMAN

- ronde bosse, bronz
- 80 x 56 x 34 cm cu soclu din marmură albă cu $\hat{t}$ = 145 cm
- semnat și datat pe spate: C. Storck, 1892 (turnat 1992 la Combinatul Fondul Plastic).
- inscripție cu majuscule pe soclu: THEODOR AMAN / 1831-1891 / PICTOR ȘI GRAFCIAN / ÎNTEMEIATORUL ȘCOLII / DE BELLE ARTE / DIN BUCUREȘTI 1864 / ACADEMICIAN / POST MORTEM 1991.
- stare de conservare, bună.
- Cimitirul Belu, fig. 33/15.

68. GHEORGHE ȘI NANU GHERMANI

- Cruce așezată pe un soclu dreptunghiular, masiv.
- ronde bosse, marmură neagră
  - 310 x 130 x 82 cm.
  - semnat stânga soclu: C. Storck, nedatat (1892)
  - inscripție pe soclu față: Aici se odihnesc frații / GHEORGHE. A. GHERMANI / decedat la 3 iulie 1871 / în vârstă de 51 ani / NANU GHERMANI / decedat la 6 iulie 1892 / în vârstă de 71 ani / născut la Seras / Eftimia gheorghe A. Ghenovici (soție) decedată la 7 aprilie 1901.
  - stare de conservare - crucea desprinsă de pe soclu și aplecată mult în față.
  - Cimitirul Belu, fig. 15/12.

69. FAMILIA LUTHER

Cupolă casetată, sprijinită pe două coloane cu caneluri și capiteli neocorintici și două coloane adosate, grilaj, feronerie; pe cupolă un înger cu trâmbiță; central două busturi.

a) *Bust Erhardt Luther (1841–1890)*

- ronde bosse, marmură albă
- 82 × 58 × 31 cm pe un soclu din marmură albă cu $\hat{t}$ = 105 cm

- semnat și datat pe spate: C. Stork fec. 1892
- inscripție cu majuscule pe soclu – citat din Epistola I către Corinteni, 13, V, 8 și 10, V, 7.

b) *Bust Sophie E. Luther (1851–1905)*

- ronde bosse, marmură albă
- 75 × 60 × 35 cm pe un soclu din marmură albă cu $\hat{t}$ = 105 cm
- semnat și datat pe spate: C. Stork / Buc. 1899
- inscripție cu majuscule pe soclu – citat din Isaia 57, V, 2; Psalmi 41, V.I.
- inscripție cu majuscule pe medalionul din bronz din fundal: ERBANT IM IAHRE 1831 VON FRAU SOPHIE LUTHER, ENTWORFEN MIT AUVGEFÜHRT VON CARL STORCK
- inscripție pe placa din marmură neagră din fundal: Ruhestette der Familie/E. Luther/hier ruhet / Erhardt Luther geb. Zu Kainsbach in Baiern den 4 Juli 1841 gest. Zu Bukarest den 27 Juni 1890 / citat din Apocalipsa 14, V, 13/Sophie G. Luther / geb. Kaltmeger / geb. zu Bukarest den 10 Ferbruar 1851 – gest. den 10 April 1905 / Rosa Alex. Jonescu / Geb. 10 Oct 1863 gest. 26 Juli 1931.
- stare de conservare: tencuiala căzută
- Cimitirul Evanghelic.

70. ELISA GHICA (+ 1894)

- Placă funerară cu un înger în contemplație, sub un arc gotic sprijinit pe două coloane cu capiteli fitomorfe, așezată pe un soclu dreptunghiular, în trepte.

- basoreliev, marmură albă
- 267 × 91 × 51 cm
- semnat în față dreapta pe soclu: AICI DACE / FIICA A MARELUI BANU PRINCIPELE / CONSTANDIN GRIGORE VODĂ GHICA / ÎNCETĂȚĂ DIN VIAȚĂ LA 6 MARTIE 1894.
- stare de conservare, bună
- Biserica Înălțarea Domnului – Doamna Ghica.

71. NICOLAE CĂMĂRĂȘESCU

Bust de bărbat așezat într-o nișă a unui soclu masiv ornamentat cu volute, casete, frunze de laur și fronton sprijinit pe pilaștrii, totul surmontat de o cruce.

- ronde bosse, marmură albă
- 65 x 60 x 37 cm pe un soclu cu dimensiunile 450 x 195 x 100 cm
- semnat și datat pe spate bust: C. Storck 1895; semnat soclu stânga jos: C. Storck
- pe cartuș, sus, inițialele NC.
- stare de conservare bună; placă centrală cu inscripția martelată.
- Cimitirul Mănăstirii Pasărea.

72. DIMITRIE J. BORĂNESCU (+ 1894)

- ronde bosse, marmură albă
- 70 x 67 x 40 cm pe un soclu din marmură neagră cu $\hat{h} = 240$ cm
- semnat și datat pe spate: C. Storck, 1896; pe soclu dreapta: Carol Storck.
- inscripție cu majuscule pe soclu: AICI ODIHNEȘTE / COMERCIANTUL / DIMITRIE J. BORĂNESCU / DECEDAT LA 13 JULIE 1894 / ÎN VÂRSTĂ 45 DE ANI.
- Cimitirul Belu, fig. 13/3.

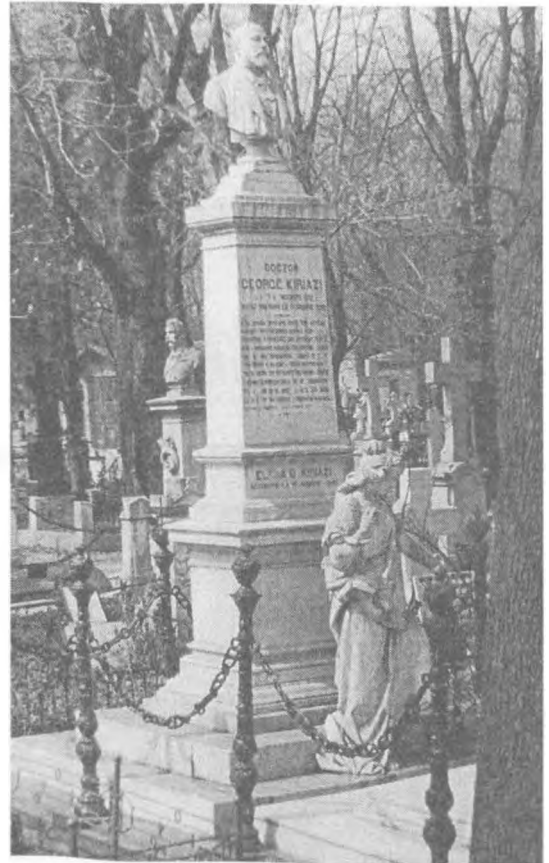
73. ALEXANDRU DANCOVICI

- ronde bosse, marmură albă
- 67 x 48 x 38 cm pe un soclu din piatră cu $\hat{h}$ = 75 cm.
- nesemnat, nedatat (carol Storck, 1896)
- inscripție cu majuscule pe soclu: VASILE T. DANCOVICI (1840–1896) / ALEXANDRU DANCOVICI.
- stare de conservare, bună.
- Cimitirul Belu, fig. 46/7.

74. DR. GEORGE KIRIAZI (1829–1893)

- Bust de bărbat așezat pe un soclu înalt, masiv, în trepte: în fața soclului o femeie în picioare, bogat drapată

- ronde bosse, marmură albă
- 80 x 54 x 38 cm pe un soclu din marmură albă cu $\hat{h}$ = 336 cm
- semnat și datat pe spate bust: C. Storck, 1896
- a) Femeie în picioare, bogat drapată având un șarpe încolăcit pe mână (Hygeea)
  - ronde bosse, marmură albă
  - 170 x 79 x 56 cm
  - nesemnat, nedatat (Carol Storck, 1896)
  - inscripție cu majuscule pe soclu față: DOCTOR / GEORGE KIRIAZI / NĂSCUT LA NOEMBRE 1829 / ÎNCETAT DIN VIAȚĂ LA FEBROARE 1893 / urmează 11 rânduri în limba greacă / ELENA G. KIRIAZI / decedată la 17 MARTIE 1897
  - inscripție cu majuscule în limba franceză pe soclu spate: DOCTEUR GEORGES KIRIAZI / NE LE 28 NOVEMBRE 1829 / DÉCÉDÉ LE 24 FEVRIER 1893.
  - stare de conservare: femeia cu o mână ruptă, gâtul fracturat, capul șarpelui rupt.
  - Cimitirul Belu, fig. 33/9.

75. MARTIN STÖHR (1819–1896)

– Medalion central cu efigie spre stânga susținut pe două ramuri prinse în eșarfă și placă dreptunghiulară la bază, pe o placă tip stelă funerară.

– basoreliev bronz; marmură roșie
– j = 50 cm, pe o placă din marmură roșie ci î = 250 cm

– semnat dreapta jos medalion: C. Storck nedat (1896):

– inscripție cu majuscule placă bronz; MARTIN STÖHR/1819–1896;

– inscripție cu majuscule la baza monumentului: DEM MÜDEN KÖNIG CARL/IM WELTGEBRAUSE/ BILDHAUER UND ARHITECT / FREUND UND SCHREINER / CARMEN SILVA.

– stare de conservare bună
– Cimitirul Evanghelic.

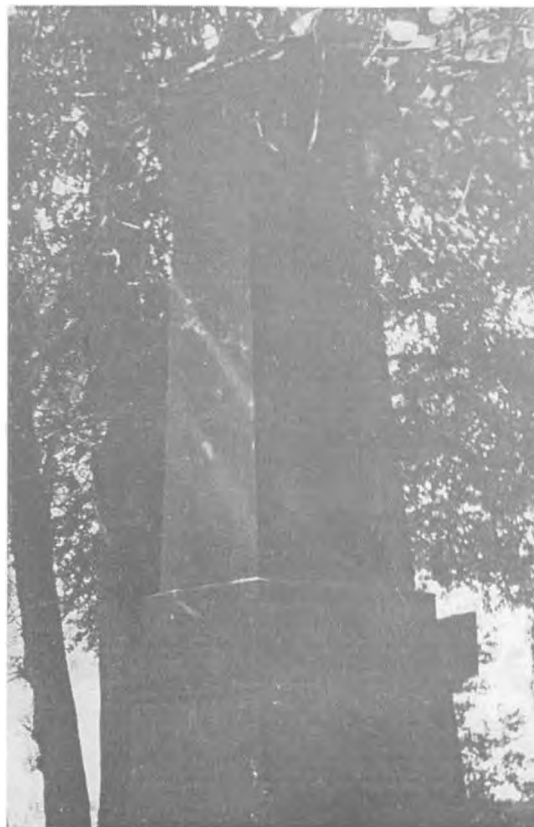
76. TEODOR VĂCĂRESCU

– ronde bosse, marmură albă

– 69 x 61 x 37 cm

– semnat și datat pe spate: Storck. 1896

– stare de conservare bună; desprins de pe soclu
Mutat în 1977 de pe amplasamentul inițial – Cimitirul Mănăstirii Cernica în Muzeul Mănăstirii.

77. LASCĂR CATARGIU (1823–1899)

Obelisc format din două corpuri suprapuse

– ronde bosse, marmură neagră

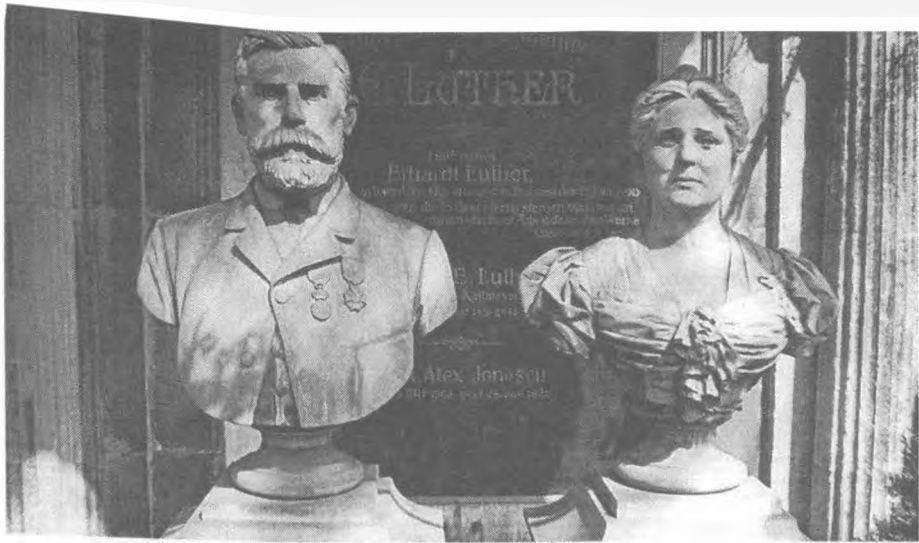
– 320 x 200 x 170 cm.

– semnat dreapta, soclu: C. Storck, nedat (1899)

– inscripție pe soclu față: LASCĂR CATARGIU / născut la 25 Noembrie 1823 / decedat la 30 Martie 1899 / EUFROSINA CATARGIU / născută VENTURA / 12 dec. 1834 – 28 oct. 1907.

– stare de conservare, bună

– Cimitirul Belu, fig. 39/30.

78. Bust SOPHIE LUTHER

- 1899
- vezo monumentul funerar al familiei Luther.

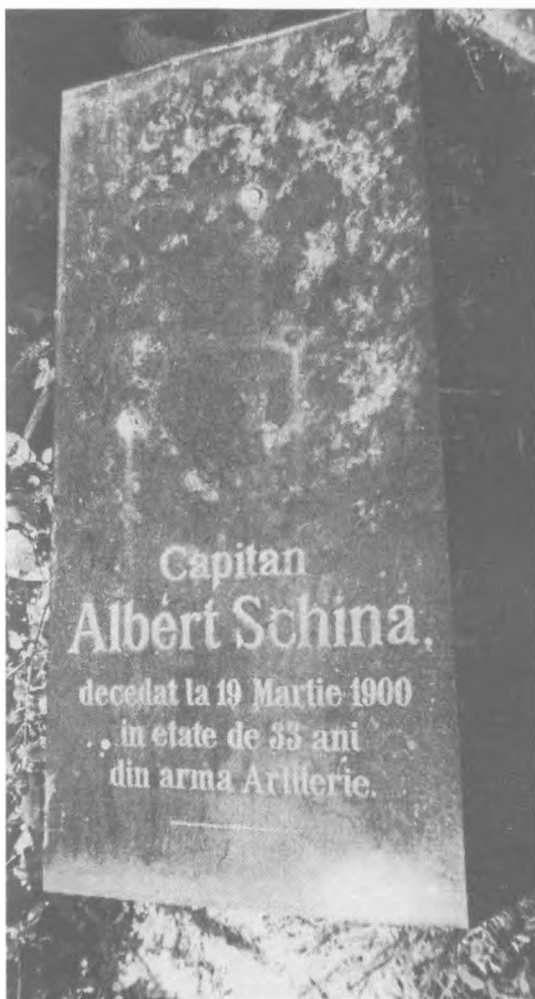

79. ALEXANDRU IZVORANU

- Ansamblu funerar compus dintr-o cruce cu soclu masiv în fața căreia, o femeie îngenunchiată se roagă; totul pe o platformă în trepte
- ronde bosse, marmură albă
- 280 x 155 x 100 cm
- semnat și datat dreapta platformei: Carol Storck / 1900
- a) „Mamă îndurerată”, femeie îngenunchiată, drapată cu vâl, cu mâinile împreunate în față; la picioare presărate flori.
- ronde bosse, marmură albă
- 107 x 150 x 80 cm
- nesemnat, nedatat (Carol Storck, 1900)
- inscripție în limba franceză pe soclu față, deasupra unei ghirlande: Alexandre Izvorano / mort 21 ans
- inscripție în limba franceză pe soclu dreapta: Alexandre Izvorano / 1840-1872
- inscripție pe soclu stânga; Elena Izvoranu / născută Orbatsky / 6 Martie 1846 + 30 octombrie 1918 / Alexandrina Costescu
- stare de conservare, bună
- Cimitirul Belu, fig. 24/23.

80. XENIA POENARU (1880–1899)

- ronde bosse, marmură albă
- 76 × 49 × 28 cm pe un soclu din marmură albă cu $\hat{t}$ = 150 cm
- semnat și datat spate bust: C. Storck/1900
- inscripție cu majuscule pe soclu: LOCOTENENT / MIHAIL COȘOIU / MORT CA UN EROU / ÎN LUPTELE DE PE „VÂRFUL CERNICA” LA 13 OCT. 1916 / ÎN ETATE DE 27 ANI / AICI ODIHNEȘTE / XENIA POENARU / NĂSC. COȘOIU ÎN LUNA DECEMBRIE 1880 / DECED. LA 5 MAI 1899.
- stare de conservare: nas spart
- Cimitirul Belu, fig. 53/53

81. ALBERT SCHINA (1867–1900)

- ronde bosse, marmură albă
- Carol Storck, 190 (cf. Gunther Ott op. cit.)
- inscripție pe soclu: Căpitan / Albert Schina decedat la 19 martie 1900 / în etate de 33 ani / din arma Artilerie
- stare de conservare: bust dispărut, soclu dezmembrat
- Cimitirul Belu, fig. 29/10

82. TUDORACHE VELICU (1843–1902)

- ronde bosse, marmură albă
- 80 × 52 × 34 cm pe un soclu din marmură cu $\hat{t}$ = 170 cm
- semnat și datat pe spate: Carol Storck, 1902
- inscripție pe soclu: Aici se odihnește / TUDORACHE VELICU / născut la 1843 lunie / Decedat la 1902 / Ianuarie 28 / Fie-i țărâna ușoară / iubitului meu soț (urmează cinci rânduri versuri)
- stare de conservare, bună
- Cimitirul Belu, fig. 47/20.

83. CAROL M. MITILINEU (1866–1936)

- ronde bosse, marmură albă
- 58 × 54 × 32 cm
- semnat și datat pe spate: Carol Storck, 1903
- stare de conservare, bună.
- Cimitirul Belu, fig. 16/19, în cavoul familiei Mitilieu.

84. GUSTAV ADOLF RIETZ (1818–1903)

– Medalion central cu efigie spre stânga fixată pe o placă tip stelă, din marmură având un timpan cu însemn masonic;

– relief plat; marmură albă

– j = 38 cm pe o placă din marmură gri cu $\hat{i} = 250$ cm

– nesemnăt, nedatat (Carol Storck 1903).

– inscripție cu majuscule pe soclu: GUSTAV ADOLF RIETZ / 18 OCTOBER 1818 / 17 NOVEMBER 1903. DEM SCHIFF AUFF DER SEE LEIGHT DAS LEBEN NIENIEDEN/DER TOD IST DIE HILPPE AN DER ER ZERSCHNELT / DEN HIMMEL GEWÄHRT UNS DER INNERG FRIEDEN / UND HÖLLE IST DAS WAS UNS DIESEN VERGÄLT.

– stare de conservare, bună.

– Cimitirul Evanghelic.

85. GRIGORE ANDRONESCU (1855–1900)

– ronde bosse, marmură albă

– 78 x 55 x 34 cm pe un soclu din marmură neagră cu $\hat{i} = 137$ cm

– semnat și datat stânga jos: Carol Storck, 1904

– inscripție cu majuscule pe soclu: GRIGORE ANDRONESCU / 1855–1900 / ȘI SOȚIA SA / ELISA ANDRONESCU / 1863–1939.

– stare de conservare, bună.

– Cimitirul Belu, fig. 40/48.

86. GENERAL MIHAIL RASTY

- Ansamblu funerar compus dintr-un bust de bărbat și o sculptură tip sarcofag

a) Bustul generalului Mihail Rasty

- ronde bosse, marmură albă

- 78 x 64 x 36 cm pe un soclu din piatră cu $\hat{i} = 116$ cm

- semnat și datat pe spate: Carol Storck, 1904

b) Sarcofag decorat cu ramuri de laur prinse cu panglică la bază; pe soclu sunt așezate mantaua, chipiu, sabia și mănușile generalului

- ronde bosse, marmură albă

- 127 x 110 x 76 cm

- semnat și datat dreapta jos: Carol Storck, fec. 1909

- inscripție cu majuscule: CAVOUL / SEVER ȘI VIRGIL / XANTOPOL

- stare de conservare, lipsă garda sabiei

- Cimitirul Belu, fig. 48/13.

87. JENIGA LĂZĂRESCU (1883–1905)

- ronde bosse, marmură albă
- 70 × 50 × 33 cm pe un soclu din marmură gri ornamentat central cu cruce, ghirlandă oblică de flori și panglici cu $\hat{h}$ = 210 cm
- nesemnat, nedatat (atribuit Carol Storck, 1905)
- inscripție cu majuscule pe soclu: JENIGA LĂZĂRESCU/NĂSCUT LA 2 MARTIE 1883 / DECEDAT LA 30 IANUARIE 1905 / ȘI FAMILIA
- stare de conservare, bună
- Cimitirul Belu, fig. 7/12.

88. RADU I. NEGULICI (1871–1904)

- ronde bosse, marmură albă
- 75 × 50 × 36 cm pe un soclu din marmură albă decorat cu frunze de palmier și emblema meseriei, cu $\hat{h}$ = 130 cm
- semnat și datat pe spate: Carol Storck, 1905
- inscripție cu majuscule pe soclu: RADU I. NEGULICI / INGINER DE MINE / NĂSCUT ÎN ORAȘUL CÎMPU-LUNG / ÎN ANUL 1871 IUNIE 11 / ÎNCETAT DIN VIAȚĂ ÎN BUCUREȘTI, LA 12 OCT. 1904.
- stare de conservare, bună
- Cimitirul Belu, fig. 48/4.

89. DR. J. VELLAN (1866–1904)

- ronde bosse, marmură albă
- 75 × 50 × 36 cm pe un soclu din marmură neagră decorat cu o frunză de palmier din bronz, cu $\hat{h} = 260$ cm
- semnat și datat pe spate: Carol Storck, 1905
- inscripție cu majuscule pe soclu: DOCTORUL J. VELLAN / NĂSCUT LA 4 MARTIE 1866 / +LA 9 OCTOM. 1904 / + / ECATERINA VELLAN / 1875–1961
- stare de conservare, bună
- Cimitirul Belu, fig. 55/23.

90. TRAUGOTT WITTING

Construcție în formă de arc cu aripi laterale sprijinite pe coloane surmontată de o cruce; central firidă cu bust și placă dreptunghiulară cu inscripție

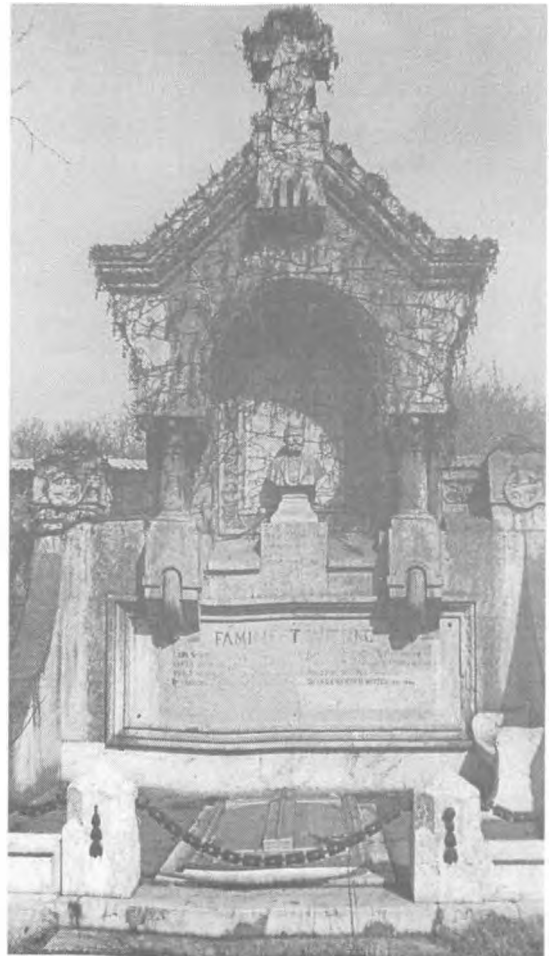
a) Bust Trauggott Witting (1837–1906)

- ronde bosse, marmură albă
- 60 × 50 × 35 cm pe un soclu cu $\hat{h} = 36$ cm
- nesemnat, nedatat (Carol Storck, 1906)
- inscripție cu majuscule pe placă: FAMILIE T.

WITTING

- inscripție cu majuscule pe soclu: TRAUGOTT WITTING OCTOBER 1837 / APRIL 1906 / CAROLINA WITTING / GEB. FIELK/IULI 1852 + 1947

- stare de conservare, bună
- Cimitirul Evanghelic.

91. PROFESOR IULIA MUȚESCU (1872–1902)

- ronde bosse, marmură albă
- 77 × 46 × 30 cm pe un soclu din marmură albă cu $\hat{h} = 130$
- semnat și datat pe spate: Carol Storck, 1907
- inscripție cu majuscule, încadrată de o ghirlandă de flori și panglici, pe soclu: JULIA MUȚESCU / PROFESOARĂ / NĂSCUTĂ LA 21 DECEMBRIE 1875 / DECEDATĂ LA 27 OCTOMBRIE 1902 / urmează patru rânduri versuri de M. Eminescu
- stare de conservare, bună
- Cimitirul Belu, fig. 66/27.

92. ING. DIMITRIE POENARU (1864–1905)

- Medalion cu portret de bărbat 3/4 spre stânga pe un soclu tip obelisc
- basorelief, bronz
- j = 38 cm pe un soclu din marmură neagră ornamentat cu ramură de palmier din bronz, cu $\hat{h} = 230$ cm
- semnat și datat dreapta jos: C. Storck, 1907
- inscripție cu majuscule pe soclu: INGINER / DIMITRIE POENARU / NĂSCUT ÎN MAI 1864 / DECEDAT ÎN NOIEMBRIE 1905
- stare de conservare, bună
- Cimitir Belu, fig. 62/63.

93. FAMILIA A. POPPITZEANU

- a) Bust Mihail A. Poppitzeanu
 – ronde bosse, bronz
 – 83 x 54 x 30 cm
 – semnat și datat pe spate: C. Storck 1907
 – inscripție la bază: ETATE 64 ANI
- b) Bust Maria Poppitzeanu
 – ronde bosse, bronz
 – 83 x 54 x 30 cm
 – semnat și datat pe spate: C. Storck 1907
 – inscripție la bază: ETATE 58 ANI
 – Ambele busturi așezate pe un soclu comun, masiv, din marmură neagră cu $\hat{t}$ = 130 cm
 – inscripție cu majuscule pe soclu: AICI REPAUZEAZĂ OSEMINTELE LUI MIHAIL A. POPPITZEANU / ȘI A SOȚIEI SALE / MARIA NĂSCUTĂ HUNON / DE NAȚIONALITATE FRANCEZĂ
 – stare de conservare – metal înverzit
 – Cimitirul Sf. Vineri, fig. 15/412.

- c) Înger în picioare pe nori, arătând cu o mână în sus, spre o cruce, în cealaltă mână având un pergament și înconjurat de trei heruvimi
 – basorelief, marmură albă
 – 118 x 50 cm
 – nesemnat, nedatat (Carol Storck, 1907)
 – inscripție cu majuscule, încadrată de 2 sfeșnice cu 3 brațe și lumânări, pe soclu: FAMILIA VÎRLAN
 – stare de conservare, bună
 – Cimitirul Belu, fig. 98/57.

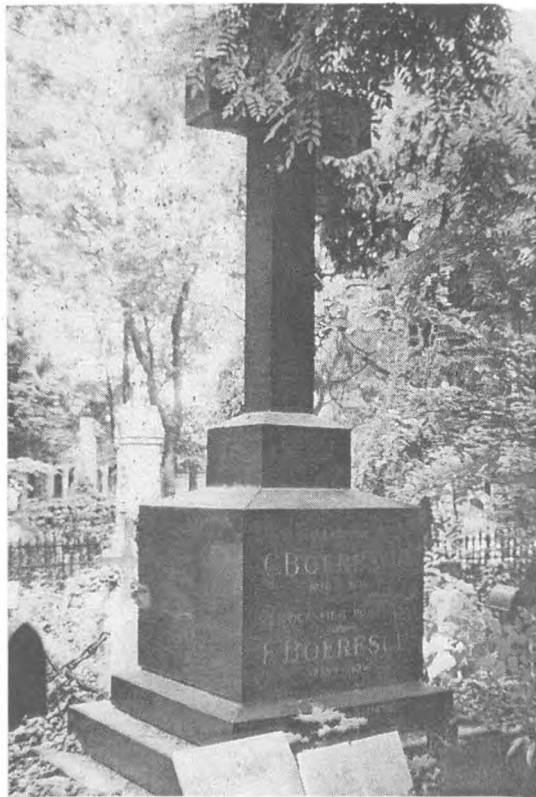
94. FAMILIA VÎRLAN

- Două busturi așezate lateral la baza unui soclu masiv, surmontat de o cruce și cu un basorelief central reprezentând un înger în picioare
- ronde bosse, marmură albă
 – 350 x 100 x 70 cm
- a) Bust de bărbat
 – ronde bosse, marmură albă
 – 60 x 52 x 32 cm pe un soclu din marmură albă cu $\hat{t}$ = 18 cm
 – semnat și datat pe spate: Carol Storck, 1907
- b) Bust de femeie
 – ronde bosse, marmură albă
 – 60 x 50 x 32 cm pe un soclu din marmură albă cu $\hat{t}$ = 18 cm
 – semnat și datat pe spate: Carol Storck, 1907

95. C. BOERESCU (1836–1908)

- Cruce așezată pe un soclu masiv în trepte
- ronde bosse, marmură neagră
- 440 × 230 × 220 cm
- semnat pe plinta soclului – stânga: Carol Storck, nedatat (1908)
- inscripție cu majuscule pe soclu: AICI ODIHNEȘTE / C. BOERESCU / 1838–1908 / VEȘNICĂ FIE-I POMENIREA
- stare de conservare, bună
- Cimitirul Belu, fig. 2/2-3.

96. ȘTEFAN P. CHRISTU (1854–1907)

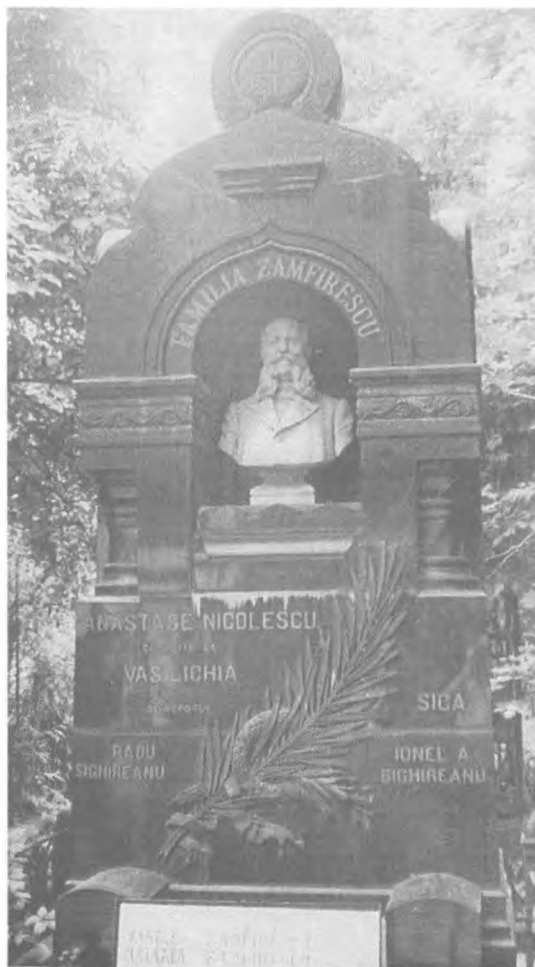
- Medalion octogonal cu portret de bărbat, 3/4 spre dreapta, încadrat de o ghirlandă cu flori și panglici
- basoreliev, bronz
- 42 × 42 cm; ghirlanda 27 × 67 cm pe un soclu din marmură neagră surmontat de o cruce, cu $\hat{h} = 360$ cm
- semnat și datat stânga sus medalion: C. Storck, 1908 stânga soclu: Carl. Storck
- inscripție cu majuscule pe soclu: ȘTEFAN P. CHRISTU / 18 DEC. 1854–24 APRILIE 1907 / ELENA CHRISTU / 1853/1925
- stare de conservare, bună; lanțul de bronz dispărut
- Cimitirul Belu, fig. 61/94.

97. JULES FLORIAN (1853–1908)

- Ansamblu funerar compus dintr-un bust de bărbat pe soclu și o femeie îngenunchiată presărând flori
- ronde bosse, marmură albă
- 235 × 98 × 180 cm
- a) Bustul magistratului Jules Florian (1853–1908)
  - ronde bosse, marmură albă
  - 70 × 65 × 35 cm pe un soclu din marmură albă
- cu î = 165 cm
- nesemnat, nedatat (Carol Storck, 1908)
- b) Femeie îngenunchiată
  - ronde bosse, marmură albă
  - 95 × 116 × 70 cm
  - nesemnat, nedatat (Carol Storck, 1908)
  - inscripție cu majuscule pe soclu: JULES A. FLORIAN / MAGISTRAT / NĂSCUT LA 1853 / DECEDAT LA 27 MAI 1908
- stare de conservare: lipsă o mână, mustață ciobită
- Cimitirul Belu, fig. 28/1.

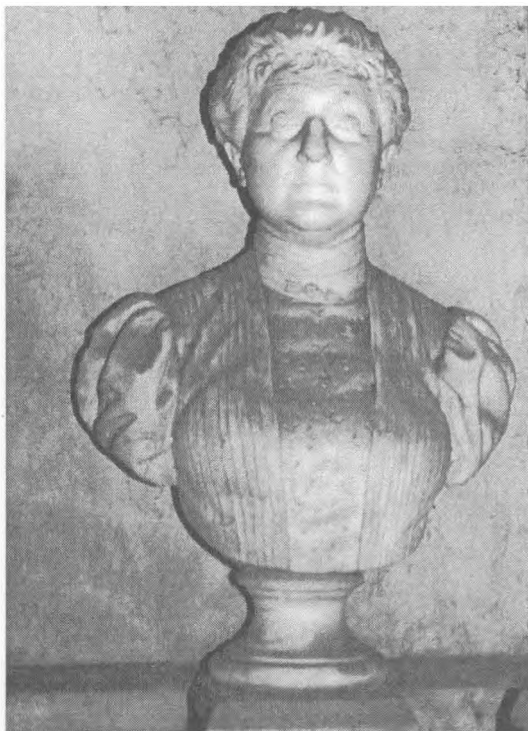
98. ANASTASE NICOLESCU

Ansamblu funerar compus dintr-un corp de marmură neagră cu arcade susținute de coloane torse angajate și nișă cu bust de bărbat; în registrul inferior o ramură de palmier și o coroană din frunze de laur, legate cu panglică din bronz.

- ronde bosse, marmură albă
- 73 × 52 × 36 cm în nișa unei construcții: din marmură neagră cu dimensiunile 400 × 165 × 120 cm
- semnat și datat spate bust: Carol Storck, 1908
- inscripție cu majuscule pe corpul central: FAMILIA ZAMFIRESCU / ANASTASE NICOLESCU / ȘI SOȚIA SA / VASILICHIA ȘI NEPOTUL / RADU / SIGHIREANU
- stare de conservare, bună
- Cimitirul Belu, fig. 63.

99. ELENA SAN MARIN (1840–1918)

- ronde bosse, marmură albă
- 61 × 50 × 28 cm pe un soclu din marmură albă cu $\hat{t} = 13$ cm
- nesemnat, nedatat (C. Storck, 1908)
- inscripție cu majuscule pe postament: ELENA SAN MARIN / 1840–1908
- stare de conservare, bună
- Cimitirul Belu, fig. 15/50 – în cavoul familiei Stoicescu San Marin.

100. ILIE I. BEJIU (1859–1908)

- ronde bosse, marmură albă
- 73 × 54 × 32 cm pe un soclu din piatră cu $\hat{t} = 130$ cm
- semnat și datat pe spate: Carol Storck, 1909
- inscripție cu majuscule pe soclu: ILIE I. BEJIU, NĂSCUT 30 NOIEMBRIE 1859 / DECEDAT 19 SEPTEMBRIE 1908
- stare de conservare, bună
- Cimitirul Sf. Vineri, fig. 3.

101. GEORGE D. VASILIU (1865–1908)

- ronde bosse, marmură albă
- 77 × 50 × 33 cm pe un soclu tip obelisc din marmură neagră cu $\hat{t} = 250$ cm
- semnat și datat pe spate: Carol Storck, 1909; pe soclu semnătura pietrarului C. Santalena București
- inscripție cu majuscule pe soclu: GEORGE / D. VASILIU / FĂRMACIST / NĂSCUT ÎN ANUL 1865 / DECEDAT ÎN ANUL 1908 – stare de conservare, bună
- Cimitirul Sf. Vineri 3/186.

102. GENERAL MIHAIL RASTY

- 1909
- vezi monumentul funerar al generalului Mihail Rasty.

103. LILICA MARCELA STOICOVICI (1898-1907)

- Carol Storck, 1909 [cf. Gunther Ott, op. cit.]
- inscripție cu majuscule pe soclul din marmură neagră cu $\hat{t}$ = 158 cm: LILICA / MARCELA A. STAICOVICI / NĂSCUTĂ 18 DEC. 1898 / DECEDATĂ 4 DEC. 1907
- stare de conservare: bust dispărut
- Cimitirul Belu, fig. 61/100.

105. FRIEDRICH BROEHM (1844-1909)

- Medalion oval, cu portret de bărbat fixat pe o placă dreptunghiulară din marmură neagră cu fronton sprijinit pe două coloane canelate; pe cele două panouri laterale câte o ramură decorativă din bronz; pe fronton însemn masonic
- relief plat; marmură albă
- 51 x 46 cm; 250 x 270 cm
- semnat și datat în dreapta medalionului: C. Storck/1910
- inscripție cu majuscule pe fronton: FAMILIE F. BROEHM

104. DUMITRU I. ATHANASIU (1844-1907)

- Ansamblu funerar cu figură întreagă pe un soclu masiv, cu emblemele județelor Ialomița (stânga) și Ilfov (dreapta); la bază, lateral dreapta, o femeie îngenunchiată;
- ronde bosse, marmură albă
- 424 x 220 x 220 cm
- semnat, datat și localizat dreapta jos: Carol Storck, fec. București, 1910
- a) Statuie Dumitru I. Athanasie, având la picioare un snop de grâu, mâna dreaptă la rever, iar în mâna stângă un rotul.
- ronde bosse, marmură albă
- 170 x 60 x 65 cm pe un soclu din marmură albă cu $\hat{t}$ = 287 cm
- nesemnat, nedatat (Carol Storck, 1910)
- b) „Femeie în rugăciune”, îngenunchiată drapată cu văl, cu o mână la piept și cu cealaltă depunând pe soclu frunze de palmier.
- ronde bosse, marmură albă
- 110 x 70 x 130 cm pe soclu din marmură albă cu $\hat{t}$ = 60 cm
- nesemnat, nedatat (Carol Storck, 1910)
- inscripție cu majuscule pe soclu: DUMITRU / I. ATHANASIU / NĂSC 1844 - DECED 13 MARTIE 1907
- stare de conservare, bună
- Cimitirul Belu, fig. 16/37.

- inscripție cu majuscule pe placa din marmură: FRIEDRICH BROEHM / 2 NOVEMBER 1844 / 26 OKTOBER 1909 / HENRIETTE BROEHM / GEB. SCHMITZ / 20 OKTOBER 1841 / 24 SEPTEMBER 1917.
- stare de conservare: blocuri dizlocate, medalion pătat
- Cimitirul Evanghelic.

106. G. A. MELIC (1844–1908)

- ronde bosse, marmură albă
- 75 x 55 x 33 cm pe soclu din piatră cu $\hat{h}$ = 170 cm
- semnat și datat pe spate: Carol Storck, 1910
- inscripție cu majuscule pe soclu: G.A. MELIC / 1844–1908.
- stare de conservare, bună
- Cimitirul Armenesc.

107. RUSSE RUSSESCU (1845–1901)

- ronde bosse, marmură albă
- 78 x 56 x 32 cm pe un soclu din marmură neagră cu $\hat{h}$ = 154 cm
- semnat și datat pe spate: Carol Stork, 1910
- inscripție cu majuscule pe soclu: RUSSE RUSSESCU / DECEDAT / LA 24 MAI 1901 / ÎN ETATE DE 56 ANI.
- stare de conservare, bună
- Cimitirul Belu, fig. 40/48.

108. IOAN I. ȘERBĂNESCU (1860–1906)

- ronde bosse, marmură albă
- 80 x 55 x 34 cm pe soclu din marmură neagră cu $\hat{h}$ = 154 cm
- semnal și datat pe spate: Carol Storck, 1910
- inscripție cu majuscule pe soclu: IOAN I. ȘERBĂNESCU / DECEDAT / LA 25 MARTIE 1906 / ÎN ETATE DE 46 DE ANI
- stare de conservare, bună
- Cimitirul Belu, fig. 31/57–58.

109. ANGHEL THEODORU (1843–1908)

- ronde bosse, marmură albă
- 74 x 58 x 38 cm pe un soclu din marmură neagră cu $\hat{h}$ = 181 cm
- semnat și datat pe spate: Carol Storck, 1910
- inscripție cu majuscule pe soclu: ANGHEL THEODORU/NĂSCUT 11 MAI 1843 / DECEDAT 10 IULIE 1908, (urmează 4 rânduri versuri) și soția MARIA A. THEODORU / NĂSC. 1857 – DEC. 1948
- stare de conservare, bună
- Cimitirul Belu, fig. 58/75.

110. FAMILIILE ANDREAS FRIEDR. GRÄF ȘI THERESE ZEIDNER

cuprinzând și mormântul lui Carol Storck

– Placă dreptunghiulară rotunjită superior având în jumătatea de sus un medalion cu profil de femeie (Bertha Storck) susținut de un amoraș și înconjurat de trandafiri; jumătatea inferioară cu numele defuncților și ancadrament flancat de doi șerpi; la bază un basorelief cu un profil de bărbat îngândurat (autoportret) flancat de elemente vegetale.

- basorelief, marmură albă
- 242 × 130 cm
- semnat și datat dreapta mijloc sub ghirlande:

C. Storck 1911

a) Medalion Bertha Storck (1869–1907)

- basorelief, marmură albă
- 129 × 120 cm
- nesemnat, nedatat (Carol Storck, 1911)

b) Autoportret Carol Storck (1854–1926)

- basorelief, marmură albă
- 39 × 63 cm
- nesemnat, nedatat (Carol Storck, 1911)

– inscripție cu majuscule pe placă: HIER RUHEN

IN FRIEDEN / ANDREAS FRIEDR. GRAF/APOTHEKER / 18 FEBR 1804–10 IAN 1864 / THERESE ZEIDNER / 2 OCT 1863–25 DEZ 1873 / THERESE ZEIDNER / 28 APRIL 1830–28 FEBR 1886 / BERTHA STORCK / GEB. ZEIDNER / 28 FEB 1869–15 FEB. 1907 / FRANZ ZEIDNER / APOTHEKER / 3 DEZ 1825 / 21 MARZ 1914 / ALEXANDER STORCK/GEST. FÜR PFLICH-T. UND WATERLAND / IM IAȘI AN 11 FEB. 1917 / IM ALTER VON 23 IAHREN / CARL STORCK / BILDHAUER / GEB. 10 MAI 1854 – GEST. 25 AUG. 1926.

- stare de conservare, bună
- Cimitirul Evanghelic.

111. MARIOARA MOTAS (1885–1910)

– Medalion oval cu portret de femeie spre stânga

– 40 × 35 cm pe o placă din marmură neagră cu dimensiunile 85 × 62 cm

– semnat și datat dreapta medalion: C. Storck, 1911

– inscripție cu majuscule pe placă: MARIOARA MOTAS / NĂSCUTĂ ROȘU / 20 JUNIE 1885–7 DECEMBRIE 1910

– stare de conservare – medalion dispărut, placă căzută

– Cimitirul Belu, fig. 73/13.

112. MEDALION BERTHA STORCK

- 1911
- vezi Monumentul funerar al familiei Grăf și Zeidner.

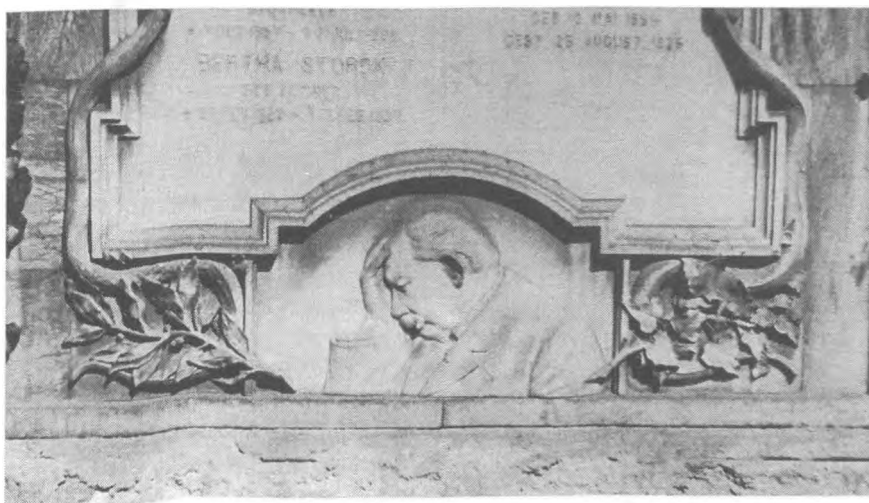
113. CONSTANTIN STOICESCU (1852-1911)

- ronde bosse, marmură albă
- 55 × 51 × 26 cm pe un soclu din marmură albă cu $\hat{h}$ = 12 cm.
- nesemnat, nedatat (C. Storck, 1911)
- inscripție cu majuscule pe postament: CONSTANTIN I. STOICESCU / FOST MINISTRU / 1852-1911.
- stare de conservare, bună
- Cimitirul Belu, fig. 15/50 – în cavoul familiei Stoicescu San Marin.

114. AUTOPORTRET CAROL STORCK

- (1911)
- vezi monumentul funerar al familiei Andreas F. Grăf și Therese Zeidner.

115. ȘTEFAN CHRISTIAN TELL (1852-1874)

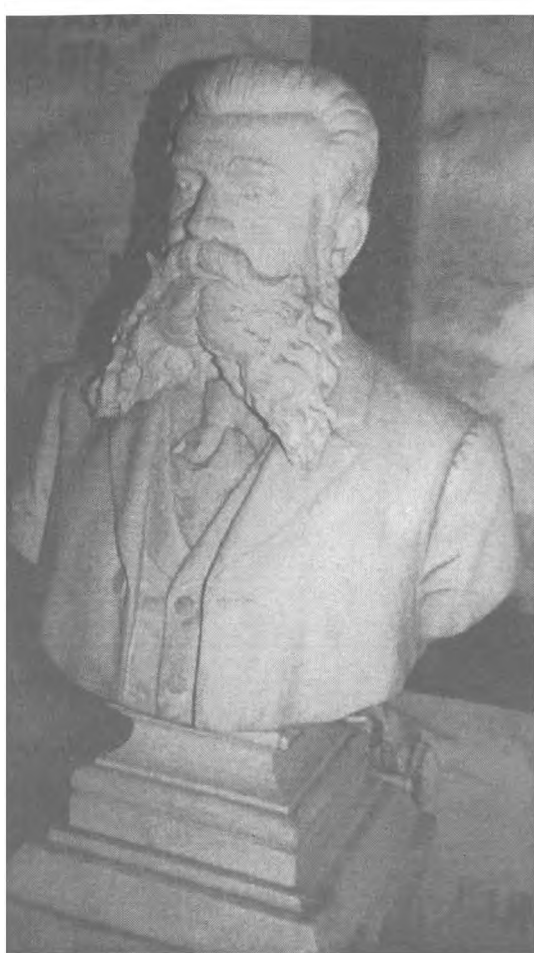
- ronde bosse, marmură albă
- 75 x 50 x 30 cm
- semnat și datat pe spate: Carol Storck, 1911
- stare de conservare, bună
- Cimitirul Belu, fig. 17/18 Cavoul familiei Tell.

116. ELISAVETA VLĂDEANU (1882-1910)

- ronde bosse, marmură albă
- 79 x 47 x 30 cm pe un soclu din marmură albă
cu $\hat{h} = 137$ cm
- semnat și datat pe spate: Carol Storck, 1911
- inscripție cu majuscule pe soclu: ELISAVETA / CĂP. VLĂDEANU / NĂSC. 4 SEPT. 1882 / DECED. 13 OCT. 1910
- stare de conservare, bună.
- Cimitirul Belu, fig. 51/15.

**117. DOCTOR DIMITRIE CHRISTESCU
(1848–1911)**

- ronde-bosse, marmură albă
- 77 × 56 × 36 cm pe un soclu din marmură albă cu $\hat{h}$ = 100 cm.
- semnat și datat pe spate bust: Carol Storck 1912
- stare de conservare
- Cimitirul Belu fig. 18 bis/4 în cripta familiei Dunka.

118. EUGENIU M. PETRINI GALATZ (1879–1903)

- ronde bosse, marmură albă
- 75 × 50 × 31 cm pe un soclu din marmură albă cu $\hat{h}$ = 180 cm
- semnat și datat pe spate: Carol Storck, 1912
- inscripție cu majuscule pe soclu: EUGENIU M. PETRINI (GALAZ) / STUDENT ÎN DREPT / NĂSCUT LA 13 OCTOMBRIE 1879 / DECEDAT LA 16 APRILIE 1903 / RUGAȚI-VĂ PENTRU EL.
- stare de conservare, bună
- Cimitirul Belu, fig. 4/31.

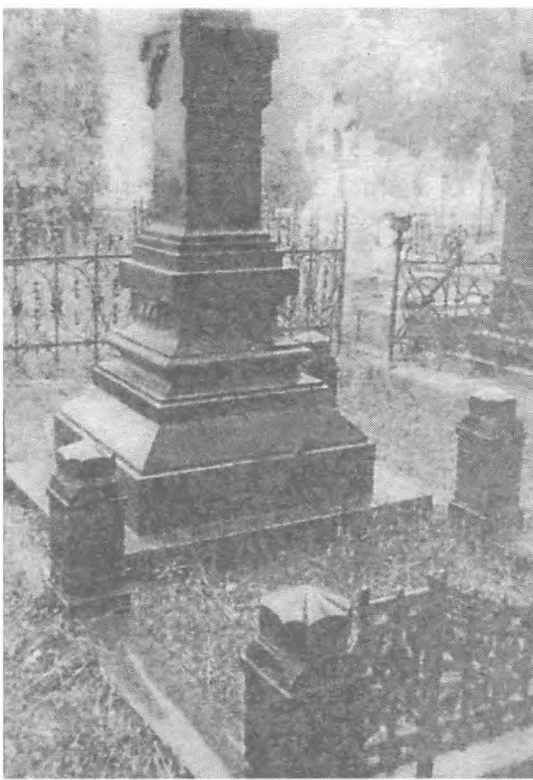
119. FAMILIA GRECESCU (1838-1911)

- Placă, rotunjită în partea superioară, având efiile soților Grecescu, fixată pe un soclu tip obelisc.
- basorelief, marmură albă
- 50 x 54 cm pe un soclu din marmură neagră cu dimensiunile 306 x 92 x 46 cm
- semnat și datat dreapta jos: C. Storck, 1913;
- dreapta jos pe soclu semnătura pietrarului G. Liritis.
- inscripție cu majuscule pe obelisc FAMILIA N. GRECESCU / NĂSCUT LA 17 FEBR. 1838 / DECEDAT LA 29 IUNIE 1911 / SOȚIE / ELISABETA N. GRECESCU / NĂSCUTĂ LA 5 IUNIE 1851 / DECEDATĂ LA 25 MARTIE 1935.
- stare de conservare, bună
- Cimitirul Sf. Vineri, fig. 3/106.

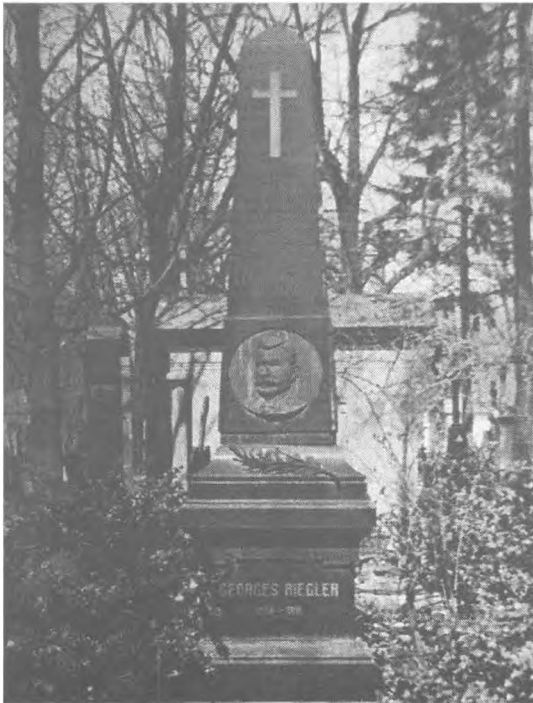
120. EUFEMIA NICOLESCU (+1912)

- ronde bosse, marmură albă
- 75 x 53 x 36 cm pe un soclu din marmură roșie cu $\hat{h} = 130$ cm
- semnat și datat pe spate: Carol Storck, 1913
- inscripție cu majuscule pe soclu: AICI SE ODIHNEȘTE / PEA IUBITA / NOASTRĂ MAMĂ / EUFEMIA / NICOLESCU / DECEDATĂ LA / 23 APRILIE 1912.
- stare de conservare, bună
- Cimitirul Belu, fig. 27/39.

121. ȘTEFAN URLĂȚEANU (+1907)

- ronde bosse, marmură albă
- 73 x 53 x 36 cm soclu inițial din marmură neagră cu $\hat{h} = 230$ cm
- semnat și datat pe spate: Carol Storck, 1913
- stare de conservare: desprins de pe soclu
- Mutat în 1977 de pe amplasamentul inițial - Cimitirul Mânăstirii Cernica în Muzeul Mânăstirii.

122. GEORGES RIEGLER (1858-1910)

- Medalion central cu portret de bărbat și ramură de laur, din bronz, la bază.
- basoreliev, bronz
- $j = 37$ cm pe un obelisc din marmură neagră cu $\hat{h} = 300$ cm
- semnat și datat dreapta jos: Carol Storck, 1914
- inscripție cu majuscule pe soclu: GEORGES RIEGLER / 1858-1910
- stare de conservare, bună
- Cimitirul Belu, fig. 73/4.

123. MEDALION CLARA STORCK

- 1915?
- vezi monumentul funerar al familiei Storck

124. ERACLIE E. DURO (1846–1914)

- ronde bosse, marmură albă
- 80 × 38 × 60 cm pe un soclu din marmură albă cu $\hat{h}$ = 105 cm
- semnat și datat pe spate: Carol Storck / sculptor 1916
- inscripție cu majuscule pe soclu: ERACLIE E. DURO / NĂSC. 6 JANUARIE 1846 / DECEDAT 17 JULIE 1914.
- stare de conservare, bună
- Cimitirul Belu, fig. 55/34.

125. CAROL GÖBL (1845–1916)

- ronde bosse, marmură albă
- 75 × 56 × 38 cm pe un soclu din marmură neagră decorat din bronz, cu $\hat{h}$ = 195 cm
- semnat și datat pe spate: Carol Storck 1916
- inscripție cu majuscule pe soclu: GOTT, GRUST DIE KUNST (stânga) SAXA LOQUUNTUR (dreapta) CAROL GOBL / 1845 + 1916.
- stare de conservare, bună
- Cimitirul Belu catolic, fig. T/a1–a2.

- 126. MIȘU M. PETRINI GALATZ (1889–1911)**
- Figură întregă cu o mână rezemată pe un soclu drapat, cealaltă îndoită în față ținând o carte
  - ronde bosse, marmură albă
  - 180 x 60 x 55 cm pe un soclu din marmură albă cu $\hat{h}$ = 70 cm
  - semnat și datat dreapta jos: C. Storck scul. 1916
  - inscripție cu majuscule pe soclu: MIȘU M. PETRINI GALATZ / STUDENT ÎN MEDICINĂ / NĂSCUT LA 7 APRILIE 1889 / DECEDAT LA 9 FEBRUARIE 1911.
  - stare de conservare, bună
  - Cimitirul Belu, fig. 56/81.

127. GENERAL DAVID PRAPORGESCU (+1916)

- ronde bosse, marmură albă
- 75 x 57 x 30 cm pe un soclu din marmură albă cu $\hat{h}$ = 170 cm
- semnat și datat pe spate: C. Storck 1918
- inscripție cu majuscule pe soclu: AICI ODIHNEȘTE / GENERALUL / DAVID PRAPORGESCU / COMANDANTUL CORPULUI 1 ARMATĂ / CĂZUT PE CÂMPUL DE LUPTĂ / LA 30 SEPTEMBRIE 1916.
- stare de conservare, bună
- Cimitirul Belu, fig. 1 bis./10–11.

128. FAMILIA DRAGOMIRESCU

- a) Bust Nicolae Dragomirescu (1855–1917)
– ronde bosc, marmură albă
– 77 × 60 × 36 cm pe un soclu din marmură neagră cu $\hat{i} = 170$ cm
– semnat și datat pe spate: Carol Storck, 1919
- b) Medalion cu portret de femeie, montat pe soclu
– basorelief, marmură albă
– j = 40 cm
– nesemnat, nedatat (Carol Storck, 1919)
– inscripție pe soclu față: Aici odihnește scumpul nostru soț și tată / NICOLAE DRAGOMIRESCU / decedat la 19 noiembrie 1917 / în etate de 52 ani.
– stare de conservare, bună
– Cimitirul Reînvierea, fig. D. 6 loc 56–57.

129. FAMILIA NIRESCHER

– Trei medalioane încastrate pe un obelisc din marmură neagră cu o carte din marmură albă deschisă la bază.

a) Medalion oval cu efigiile suprapuse ale lui F.A. Nirescher (1869–1920) și Jeanette Nirescher (1839–1919) (central soclu).

- basorelief, marmură albă
- 35 × 31 cm
- semnat și datat dreapta jos pe grosime: C. Storck fec. 1921

b) Medalion oval cu portret de bărbat trei sferturi spre stânga (dreapta soclu).

- basorelief, marmură albă
- 35 × 31 cm
- semnat și datat dreapta jos pe grosime: C. Storck fec. 1921

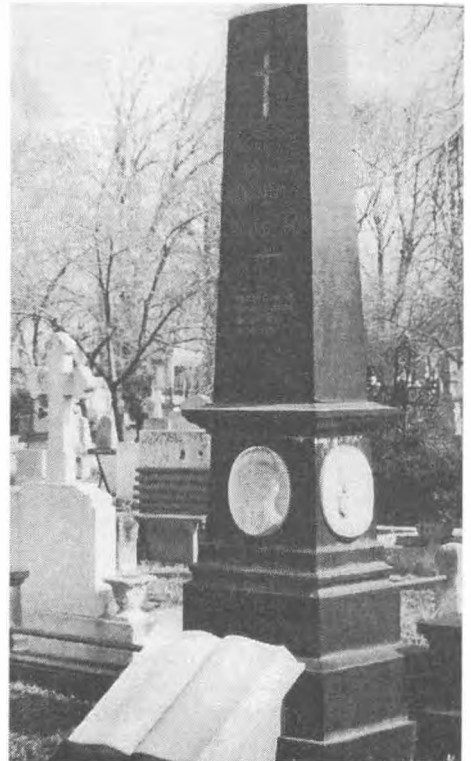
c) Medalion oval cu efigie spre dreapta (stânga soclu)

- basorelief, marmură albă
- 35 × 31 cm
- semnat dreapta jos cu inițiale: F.S.; nedatat (1921)

– inscripție cu majuscule pe obelisc: FAMILIE / FR. NIRESCHER / DAINEM GLAUBEN / DAINER SPRACHE / DAINEM VOLKE / BLEIBE TREU.

– inscripție cu majuscule pe cartea de la bază: DR. ION KLOOS / MEDIC VETERINAR / 27.IV.1805 CODLEA / 4.VII.1863 BUCUREȘTI / JONA KLOOS 24.VI.1816 BRAȘOV / 21.X.1873 BUCUREȘTI / FRIED NIRESCHER / FARMACIST / 9.I.1825 BISTRIȚA NĂSĂUD / 14.XI.1873 BUCUREȘTI / OTILIE / F. NIRESCHER 26.XII.1873/12.XI.1875 BUCUREȘTI / JEANETTE / NIRESCHER 7.IV.1838 10.06.1919 BUCUREȘTI / F.A. NIRESCHER / DR. ÎN ȘTIINȚE FARMACIST / LT. COL. FRAM. REZ. / OFIT. ORD. COR. ROM. CU SPADE / 9.III.1868 / 15.V.1920 BUCUREȘTI / KARLM / M.F.E. NIRESCHER / ADVOCAT / 10.VII.1867 KARLSBAD / 19.V.1942 BUKAREST

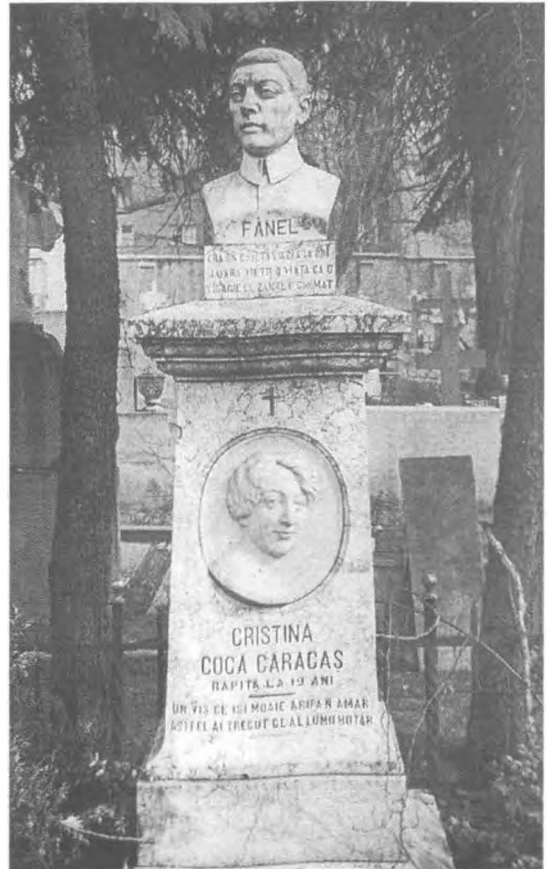
- stare de conservare: obelisc fracturat
- Cimitirul Evanghelic.

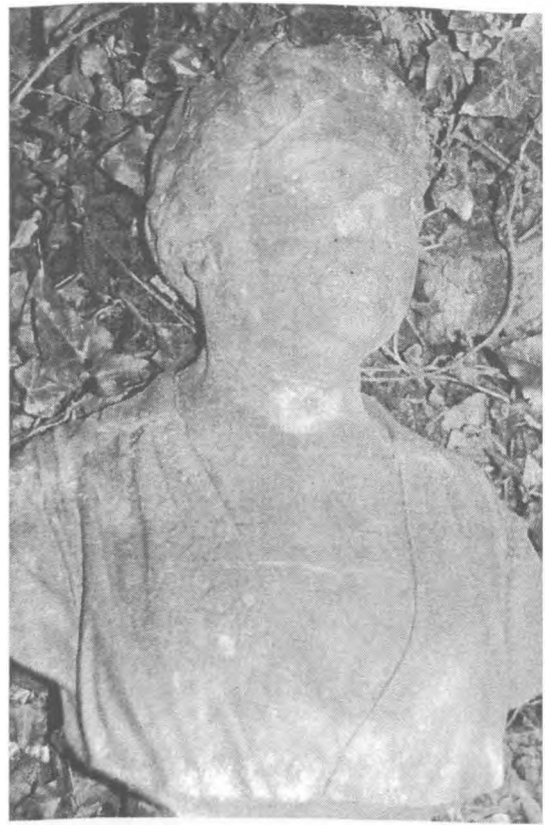
130. EUGENIU NOREANU (1890–1920)

- ronde bosse, marmură albă
- 72 × 49 × 30 cm pe soclu din piatră cu
î = 150 cm
- semnat și datat pe spate: Carl Storck, 1921
- inscripție cu majuscule pe un soclu: AICI
ODIHNEȘTE / NICOLAE NOREANU / CĂPITAN /
EUGEN NOREANU / DECEDAT LA 5 SEPT 1920
/ ÎN VÂRSTĂ DE 30 ANI.
- stare de conservare bună
- Cimitirul Sf. Vineri, fig. 1/1960.

131. FAMILIA CARACAȘ

- a) Bust Fănel Caracaș
  - ronde bosse, marmură albă;
  - 45 × 31 × 23 cm pe un soclu din piatră cu
î = 150 cm
  - semnat și datat pe spate: C. Storck, fec. 1924
- b) Medalion oval cu portretul Cristinei Coca
Caracaș fixat central pe soclu
  - basorelief, marmură albă
  - 37 × 31 cm pe un soclu din piatră cu î = 150 cm
  - semnat și datat pe grosime: C. Storck, 1923
  - inscripție cu majuscule pe soclu: ERA UN
BĂIEȚAȘ ABIA ÎN PRI / MĂVARA VIEȚII O VIAȚĂ
CA O / LICĂRIRE DE ZĂMBET CURMAT. UN VIS
CE ÎȘI ÎNMOAIE ARIPA-N AMAR / AȘA FEL AI
TRECUT DE AL LUMII HOTAR.
  - stare de conservare, bună
  - Cimitirul Armenesc, fig. 118–120.

132. FAMILIA PETRE HR. TARPO

- a) Bust Petre Hr. Tarpo
  - ronde bosc, marmură albă
  - 56 x 48 x 30 cm
  - semnat și datat pe spate: C. Storck, 1923
- b) Bust de femeie
  - ronde bosse, marmură albă
  - 55 x 45 x 31 cm
  - semnat și datat pe spate; C. Storck sculpt. 1923

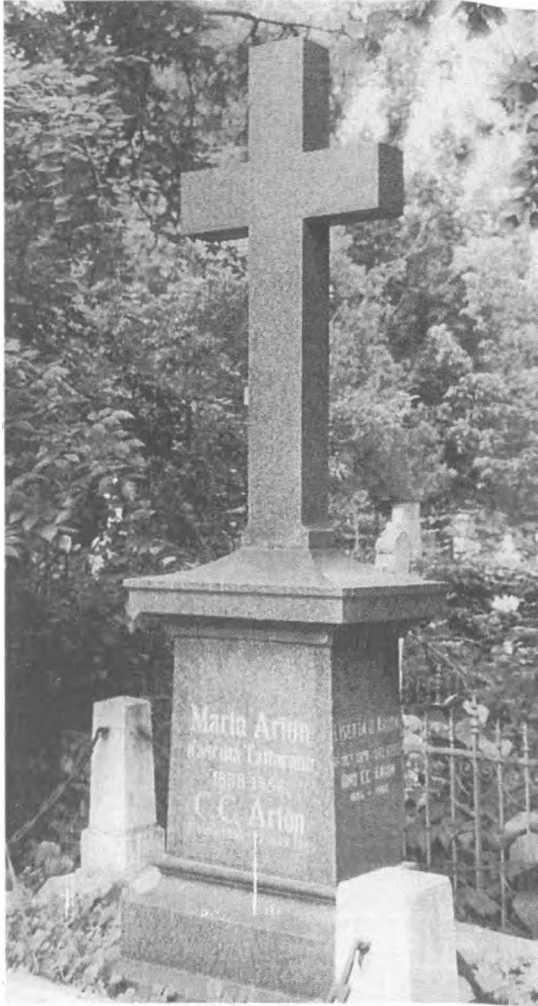
Ambele busturi așezate pe un soclu comun în trepte, din marmură albă, ornamentat central cu motive geometrice

- inscripție cu majuscule în centrul soclului și la baza lui: FAMILIA / PETRE HR. TARPO.
- stare de conservare: busturile căzute de pe soclu, nasul femeii spart; soclu dezmembrat
- Cimitirul Belu, fig. 37 bis/1-2.

133. BUST FĂNEL CARACAȘ

- 1924
- vezi monumentul funerar al familiei Caracaș

134. CRUCEA ARION

- Cruce așezată pe un soclu în trepte
- ronde bosse, marmură neagră
- 332 x 130 x 82 cm.
- semnat pe plintă dreapta jos: C. Storck, nedatat
- inscripție pe soclu față: MARIA ARION / NĂSCUTĂ TĂTTĂRANU / 1808-1886 / C.C. ARION / 18 IUNIE 1855-27 IUNIE 1923.
- stare de conservare, bună.
- Cimitirul Belu, fig. 29/23.

135. ALESSANDRU CODĂ (+1898)

Bust de bărbat în uniformă de căpitan de cavalerie, așezat pe un soclu gen obelisc.

- ronde bosse, marmură albă
- 65 x 58 x 26 cm pe un soclu din marmură cu î = 250 cm.
- nesemnat, nedatat (Carol Storck 1898)
- inscripție cu majuscule pe soclu față: COLONEL / THEODOR CODĂ / DECEDAT 20 NOEMBRIE 1890 / ÎN ETATE DE 85 ANNI / CĂPITAN / ALESANDRU CODĂ / DECEDAT 4 APRILIE 1898 / ÎN ETATE DE 35 ANNI.
- stare de conservare: bustul căzut
- Cimitirul Belu fig. 29/11

136. CAPELA FUNDĂȚEANU

Construcție cu acoperiș în două ape decorat cu patru acrotere și cruce; două ferestre circulare ornamentate cu motiv treflat; deasupra intrării ghirlandă decorativă prinsă în panglici

- ronde bosse, piatră
- 400 x 200 x 200 cm.
- nesemnat, nedatat (Carol Storck)
- inscripție cu majuscule deasupra ușii; FAMILIA / H.H. FUNDĂȚEANU
- stare de conservare, bună.
- Cimitirul Belu, fig. 35/27.

137. CĂPITAN ION RÂMNICIANU (1844-1902)

- Îngeraș șezând; totul pe un soclu gen obelisc.
- ronde bosse, marmură albă
  - 62 x 27 x 23 cm pe un soclu din marmură gri ornamentat central cu cunună de trandafiri, cruce și trei fotografii, cu $\hat{h}$ = 180 cm.
  - nesemnat, nedatat (Carol Storck 1902)
  - inscripție cu majuscule pe soclu: CĂPITAN ION RÂMNICIANU / NĂSCUT LA 2 MAIU 1844 / DECEDAT LA 6 MAIU 1902
  - stare de conservare bună
  - Cimitirul Belu fig. 4/26.

138. MARIA ROMANOFF (1876-1897)

- - Figură întreagă, cu o carte în mână
- - ronde bosse, marmură albă
- - 168 × 60 × 58 cm pe un soclu masiv din marmură roz cu $\hat{h}$ = 162 cm.
- - nesemnat, nedatat (Carol Storck, 1897)
- - inscripție cu majuscule pe soclu: AICI ÎN DREAPTA / ZAC / RĂMĂȘIȚELE SCUMPEI MELE FIICA / MARIA ROMANOFF / 1876-1897.
- - stare de conservare, bună.
- - Cimitirul Mănăstirii Cernica.

139. ANA SCHIOPESCU (1856-1889)

- - Medalion cu portret de femeie 3/4 spre stânga fixat pe soclul unei cruci masive din marmură neagră.
- - ronde bosse, marmură albă
- - j = 38 cm, pe un soclu de marmură neagră cu $\hat{h}$ = 360 cm.
- - nesemnat, nedatat (Carol Storck, 1889)
- - inscripție pe soclu față: Aici odihnește / ANA SCHIOPESCU / născută la 8 Februarie 1856 / decedată la 25 Aprilie 1889.
- - stare de conservare, bună.
- - Cimitirul Belu, fig. 17/52.

140. DIAMANDI TARPO (1843–1893)

Medalion cu portret de bărbat pe un soclu tip obelisc terminat în fronton cu palmete și acroterii; central monograma D.T. în cunună de lauri.

- ronde bosse, marmură albă
- 43 × 35 cm. pe un soclu din marmură cu $\hat{h} = 260$ cm.
- nesemnăt, nedatată (Carol Storck 1893)
- inscripție pe față soclu: Aici se odihnește / DIAMANDI HR. TARPO / născut în Macedonia orașul Corcea / 1843 / decedat la 25 noiembrie anul / 1893 / în etate de 50 de ani / late ce-i omul
- stare de conservare bună
- Cimitirul Belu fig. 1 bis/12

III
CAROL STORCK
MONUMENTE DE FOR PUBLIC

141. GIGANTUL

- Nud de bărbat șezând, întors spre dreapta
- ronde bosse, piatră
- 375 x 230 x 150 cm pe un soclu din piatră cu
î = 97 cm
- nesemnat, nedatat (Frederic Storck, 1904)
- stare de conservare - piatră roasă la mână și
piept
- Parcul Carol

142. ȘTEFAN VODĂ ȘI CAROL I.

- Placă dreptunghiulară având central
efigiile celor doi domnitori (Ștefan cel Mare
spre dreapta, Carlo I spre stânga) așezate
pe frunze de laur și încadrate de un fronton
sprijinit pe doi pilaștri canelați; sub efigii
stema Moldovei, respectiv a României.

- basorelief, bronz
- 99 x 90 cm.
- semnat și datat dreapta jos: Fritz
Storck, 1905

- inscripție cu majuscule pe fronton:
ȘTEFAN VODĂ ESTE NU NUMAI FALA
NEAMULUI ROMÂNESC / DAR ȘI UN
EROU AL CREȘTINĂȚII / REGELE
CAROL I LA IAȘI ÎN IV. OCT. MCMIV

- inscripție cu majuscule încadrând
efigiile celor doi domnitori: LIPNIC /
BAIA/SOCI (stânga), PODU ÎNALT,
PLEVNA / CURSUL-APEI GRIVIȚA /
CODRUL COSMINULUI / VALEA ALBĂ,
VIDIN / SCHEIA, SMARDA / RÂMNIC,
NICOPOL (centru), LOM PALANCA /
BORADIN / RAHOVA / OPANEZ /
CALAFAT / 1877/ (dreapta); ȘTEFAN
(stânga jos), CAROL I. (dreapta jos).

- stare de conservare, bună.
- Palatul Cotroceni. (Amplasată inițial
în clădirea Academiei Române)

143. ADEVĂRUL

- 1907
  - vezi sculpturile de la Palatul de Justiție
- ### 144. DOCTOR GHEORGHE MURGOCI (1872-1925)
- ronde bosse, bronz
  - 78 x 43 x 36 cm pe un soclu placat cu marmură, cu $\hat{i}$ = 200 cm
  - semnat și datat dreapta cu inițialele: F.S. 1932
  - inscripție cu majuscule pe bust față: G. MURGOCI
  - inscripție cu majuscule pe soclu: GHEORGHE MUNTEANU MURGOCI (1872-1925).
  - stare de conservare, bună.
  - Institutul de Geologie.

145. PROFESOR DOCTOR ALEXANDRU OBREGIA (1860-1937)

- ronde bosse, bronz
- 80 x 80 x 50 cm pe un soclu de piatră cu $\hat{i}$ = 218 cm
- semnat și datat dreapta jos: Fr. Stoeck, 1935
- inscripție cu majuscule pe soclu: PROFESOR DR. AL. OBREGIA / ÎNTEMEIETORUL SPITALULUI CENTRAL / 1860-1937
- stare de conservare bună.
- Spitalul nr. 9 „Dr. Gh. Marinescu”.

146. MATHIAS GEIGER (1827–1899)

- Medalion cu portret de bărbat pe un soclu neogotic surmontat de o cruce.
- basorelief, bronz.
- j = 31 cm pe un soclu, din tablă de bronz, cu î = 345 cm.
- semnat stânga jos: Fr. Storck, nedatat (1899).
- inscripție cu majuscule pe soclu: FAM GEIGER / MATH. GEIGER / GEB 17 SEPT 1827 / GEST. 27 AUG. 1899.
- stare de conservare: fundația înclinată, crucea fisurată.
- Cimitirul Belu catolic fig. R.1/F.16.

147. FL. THIERRIN (1849–1907)

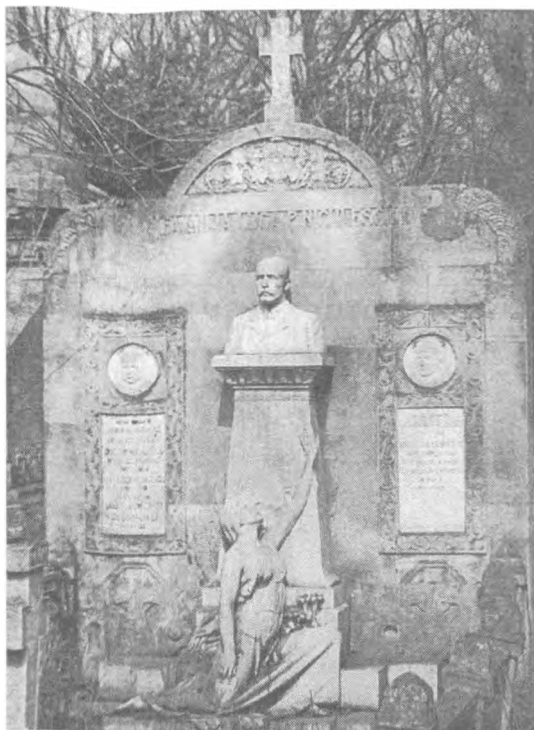
- Medalion cu portret de bărbat spre stânga
- basorelief, bronz.
- j = 30 cm; pe un obelisc din marmură gri cu î = 250 cm.
- semnat și datat: Fr. Storck [1]902
- inscripție cu majuscule: FL. THIERRIN / DIRECTORUL INSTITUTULUI / SCHEWITZ-THIERRIN / SURPIERRE ELVEȚIA DECEMBRE 1849 / BUCUREȘTI JUNIE 1907.
- stare de conservare: crucea căzută
- Cimitirul Belu catolic, fig. U.2/F. 3–5.

148. LUCA P. NICULESCU (1855–1903)

Ansamblu funerar compus din două medalioane și un bust de bărbat adosate unui panou dreptunghiular, surmontat de o cruce și ornamentat cu elemente fitomorfe.

- ronde bosse, basoreliev, marmură albă, piatră.
- 370 × 350 cm.
- a) Bust Luca P. Niculescu (central)
- ronde bosse, marmură albă
- 58 × 57 × 32 cm pe un soclu din marmură albă cu $\hat{=}$ 230 cm.
- nesemnăt, nedatat (Frederic Storck, 1903).
- b) Femeie îngenuchiată privind în sus, cu o mână ridicată (baza soclului).
- ronde bosse, marmură albă.
- 160 × 85 × 20 cm.
- nesemnăt, nedatat (Frederic Storck, 1903).
- c) Medalion cu portret de femeie (dreapta panou) într-un cadru decorat cu motive fitomorfe).
- basoreliev, marmură albă.
- j = 32 cm.
- nesemnăt, nedatat (Frederic Storck, 1903).

- inscripție cu majuscule pe o placă din marmură, sub medalion: AICI SE ODIHNESC / ALEXANDRINA I. L. NICULESCU / 1890–1919 / ION LUCA P. NICULESCU / MARE COMECIANT / FOST MINISTRU ÎN TIMPUL / RĂZBOIULUI PENTRU ÎNTREGIREA / NEAMULUI / 1886–1934.

d) Medalion cu portret de fetiță (stânga panoului într-un cadru decorat cu motive fitomorfe).

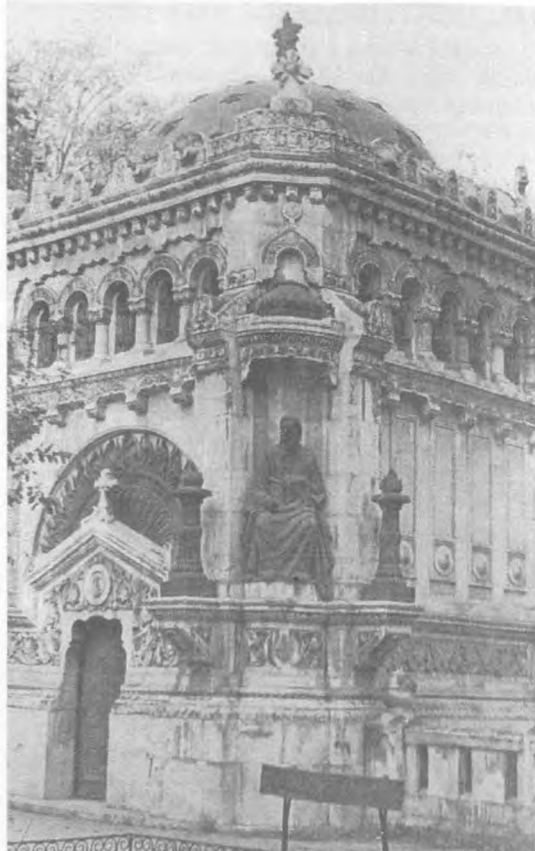
- basoreliev, marmură albă.
- j = 32 cm.
- nesemnăt, nedatat (Frederic Storck, 1903).
- inscripție cu majuscule pe o placă din marmură, sub medalion: AICI SE ODIHNESC / PREOTUL NICULAE / ȘI SOȚIA SA LUXANDRA / LUCA P. NICULESCU / MARE COMERCANT / 1855–1903

/ ANA LUCA NICULESCU / 1865-1910 / ȘI FICELE
LOR / LUCIA ȘI CONSTANȚA / PETRE LUCA
NICULESCU / 1889-1924.

- inscripție cu majuscule, pe panoul din fundal
sus: FAMILIA LUCA P. NICULESCU / MARE
COMERCIANT

- stare de conservare, bună.
- Cimitirul Belu, fig. 27/23.

149. EVANGHELISTUL LUCA

- Bărbat așezat, cu mâna stângă sprijinită pe
genunchi și mâna dreaptă pe Evanghelie.
- ronde bosse, bronz.
- 163 x 93 x 75 cm.
- semnat și datat stânga în chenar: Fritz Storck,
1903
- stare de conservare, bună.
- Cimitirul Belu, fig. 47/28 pe latura S-E la cavoul
familiei Gheorghieff.

150. EVANGHELISTUL MARCU

- Bărbat așezat, binecuvântând, în mâna dreaptă ținând Evanghelia.
- ronde bose, bronz.
- 157 × 85 × 75 cm.
- semnat și datat stânga jos: Fritz Storck, 1903.
- stare de conservare, bună.
- Cimitirul Belu, fig. 47/28 pe latura N-E, la cavoul familiei Gheorghieff.

151. EVANGHELISTUL IOAN

- Bărbat așezat, cu o mână la bărbie și cotul sprijinit pe Evanghelie.
- ronde bosse, bronz
- 165 × 80 × 75 cm.
- semnat stânga jos: Fritz Storck, nedatat (1905)
- stare de conservare bună.
- Cimitirul Belu, fig. 47/28 pe latura N-V la cavoul familiei Gheorghieff.

152. EVANGHELISTUL MATEI

- Bărbat așezat, cu o pană în mâna stângă: cu mâna dreaptă ține Evanghelia.
- ronde bosse, bronz.
- 178 × 95 × 75 cm.
- semnat stânga jos: Fritz Storck, nedatat (1905)
- stare de conservare, bună.
- Cimitirul Belu, fig. 47/28 – pe latura S-V, la cavoul familiei Gheorghieff.

153. DOCTOR IOAN MARINESCU-BETULEA (1862–1905)

- ronde bosse, bronz
- 82 x 58 x 34 cm pe un soclu din marmură neagră cu $\hat{h}$ = 155 cm.
- semnat și datat pe spate: Fr. Storck, 1906
- inscripție pe soclu: Dr. Marinescu / Joan Betulea / născut 6 D-brie / 1862 / decedat 27 Julie/1905 / în etate de 43 ani.
- stare de conservare, bună.
- Cimitirul Belu, fig. 64/31.

154. FAMILIA STOENESCU

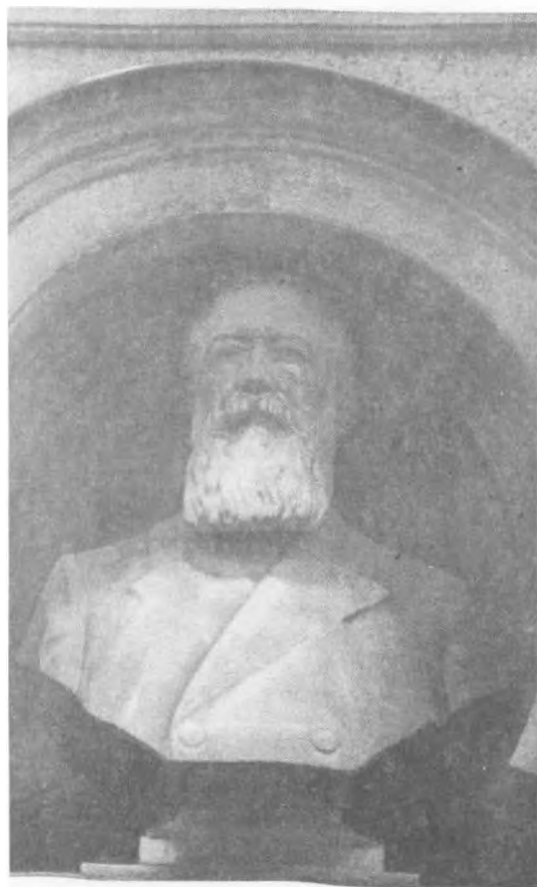
- Bust de bărbat (cf. M. Oroveanu op. cit.)
- ronde bosse, marmură
- soclu din marmură neagră cu $\hat{h}$ = 170 cm.
- (Frederic Storck, 1907)
- inscripție pe soclu: MIHAI STOENESCU / Farmacist, proprietar, droghist / 1852–1904 / GEORGE M. STOENESCU / 1890–1909 / Rugați-vă pentru dășii.
- stare de conservare – lipsă bust și medalion (central soclu); pe soclul inițial montată o cruce nouă.
- Cimitirul Belu, fig. 65/41 (familia Cavassi)

155. PROFESOR IONESCU GION (1857–1904)

- ronde bosse, marmură albă
- 70 x 50 x 35 cm, pe un soclu din marmură cu $\hat{h}$ = 200 cm.
- semnat și datat pe spate; Fr. Storck [1]907
- inscripție din bronz aplicată pe soclu: semnătura profesorului încadrată de două ramuri încrucișate și o pană și anii 1857/1904.
- stare de conservare, bună.
- Cimitirul Belu, fig. 17/25.

156. P.S. AURELIAN (1833–1909)

- Medalion cu portret de bărbat spre stânga fixat pe un soclu masiv surmontat de o cruce.
- basorelief, bronz.
- j = 37 cm pe un monument din marmură neagră cu dimensiunile: 340 × 190 × 100 cm.
- semnat dreapta medalion: Fr. Storck, nedatat (1909)
- inscripție cu majuscule pe soclu: P.S. AURELIAN / 1833–1909 / CHARLOTTA AURELIAN / 1858–1933
- stare de conservare, bună.
- Cimitirul Belu, fig. 7/38.

157. NICULAE MANDREA (1842–1910)

- ronde bosse, marmură albă
- 73 × 58 × 34 cm
- semnat dreapta umăr Fr. Storck, nedatat (1910)
- inscripție cu majuscule pe o placă din marmură albă: NICULAE MANDREA / FOST PREȘEDINTE AL CURTEI DE CASSAȚIE 1842–1910.
- stare de conservare, bună.
- Cimitirul Belu, fig. 74/25 în nișa de deasupra intrării în cavoul familiei N. Mandrea.

158. GENERAL V.A. BĂDULESCU

- Medalion cu portret de bărbat 3/4 spre dreapta
- basorelief, bronz
- 40 x 38 cm pe un soclu din marmură neagră, în trepte, surmontat de o cruce cu $\hat{h} = 330$ cm.
- semnat și datat stânga jos basorelief: Fr. Storck, 1911.
- inscripție cu majuscule pe soclu: FAMILIA / GENERAL / V. A. BĂDULESCU.
- stare de conservare, bună; lanțurile de la împrejmuire tăiate
- Cimitirul Belu, fig. 61/119.

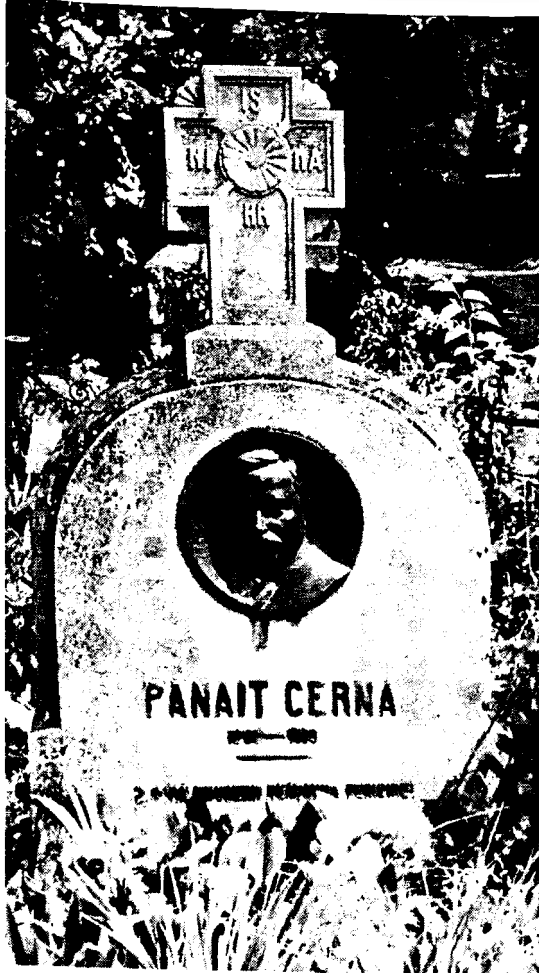
159. ION DANABASSI

- ronde bosse, marmură albă
- 70 × 61 × 37 cm pe un soclu din piatră artificială cu $\hat{h}$ = 152 cm.
- semnat și datat dreapta umăr: Fr. Storck [1]912
- inscripție cu majuscule pe soclu; FAMILIA / ION / DANABASSI
- stare de conservare: ureche și nas rupte
- Cimitirul Belu, fig. 63/33.

160. MAIOR N.C. MOSCU (1862–1910)

- ronde bosse, bronz
- 72 × 60 × 34 cm pe un soclu din marmură neagră cu $\hat{h}$ = 148 cm.
- semnat și datat stânga jos: Fr. Storck, 1912
- inscripție cu majuscule pe soclu: MAIORUL N.C. MOSCU / DIN REGIMENTUL 9 ROȘIORI / NĂSCUT LA 7 DECEMBRIE 1862 / ȘI ÎNCETAT DIN VIAȚĂ / LA 26 AUGUST 1910
- stare de conservare, bună
- Cimitirul Belu, fig. 27/21.

161. PANAIT CERNA (1881–1913)

- Medalion central cu efigia poetului, așezat pe un soclu de formă trapezoidală, rotunjit superior și având chenar de frunze de laur
- basorelief, bronz
- j = 37 cm pe un soclu din piatră cu dimensiunile 185 × 100 × 29 cm.
- semnat dreapta medalionului cu inițiale: F.S., nedatat (913).
- inscripție cu majuscule pe soclu: PANAIT CERNA (1881–1913); O SORĂ A DURERII PLĂPÂNDĂ FERICIRE.
- stare de conservare bună.
- Cimitirul Belu, fig. 84/8.

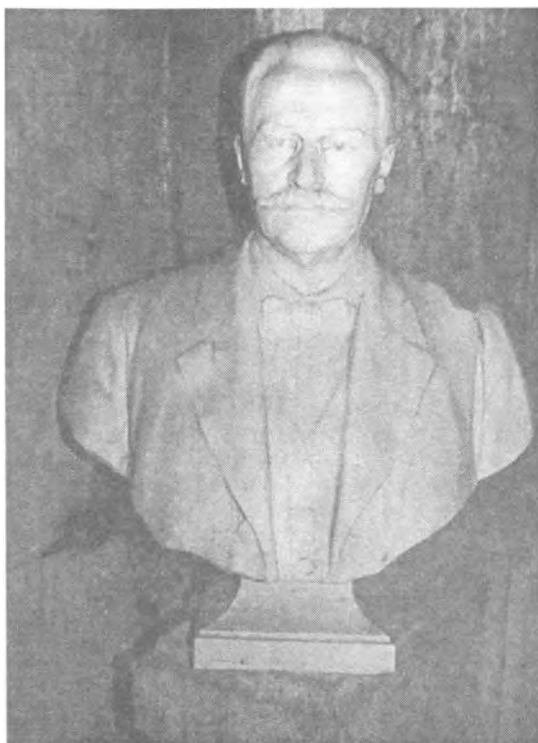

162. MIHAIL IONESCU CĂLINEȘTI (1848–1914)

- Bust de bărbat pe un soclu bogat ornamentat cu fronton cu motive vegetale; central în alto – relief înger în picioare, plutind pe nori, cu o mână ridicată, în mâna cealaltă având un corn cu flori.
- ronde bosse, marmură albă
- 73 × 60 × 40 cm pe un soclu din marmură albă cu î = 213 cm
- semnat și datat stânga spate: Fr. Storck [1]914
- inscripție cu majuscule pe soclu: MIHAIL IONESCU CĂLINEȘTI / NĂSCUT 1848-DECEDAT 1914 / ANTON M. IONESCU / NĂSCUT 1879 DECEDAT 1939.
- stare de conservare, bună.
- Cimitirul Belu, fig. 6/22.

163. BUST DE BĂRBAT

- 1915
- vezi monumentul funerar al familiei Bragadiru (Carol Stork, Repertoriu II)

164. MEDALION FREDERIKE STORCK (1843-1915)

- (1915)
- vezi monumentul funerar al familiei Storck (Carol Stork, Repertoriu II)

165. GENERAL GHEORGHE I. ANGHELESCU (1839-1915)

- ronde bosse, bronz.
- 64 x 53 x 30 cm pe un soclu din piatră cu î = 170 cm.
- semnat cu inițiale și datat: F.S. (19)20.
- inscripție cu majuscule pe soclu: AICI ODIHNESC / GENERAL / GH. I. ANGHELESCU / PRIM COMANDANT AL COP. I / DE ARMATĂ / 1839-1915 / ELENA G-AL ANGHELESCU / 1870-1935 / ROMULUS ANGHELESCU 1890-1960.
- stare de conservare, bună.
- Cimitirul Belu, fig. 38/48.

166. MEDALION CU PROFIL DE BĂRBAT

- (1921)
- vezi monumentul funerar al familiei Nirescher

167. FRIEDRICH W. KAISER (1860–1926)

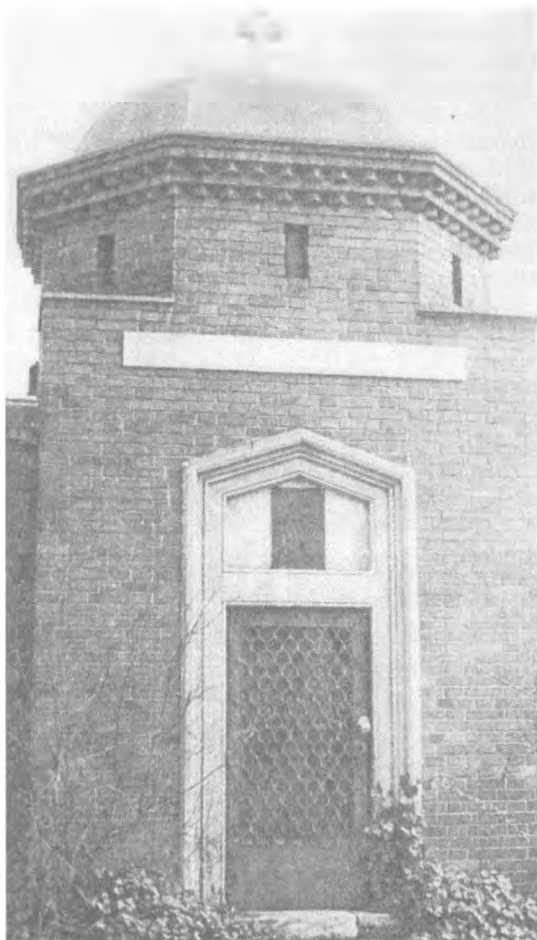
- ronde bosse, marmură albă.
- 73 x 56 x 36 cm, pe un soclu din marmură neagră cu $\bar{i} = 180$ cm.
- semnat dreapta umăr: Fr. Storck; nedatat (1926)
- inscripție cu majuscule pe soclu: HIER RUHT IN GOTT / MEIN INNIGST GELIEBTER GATTE / FRIEDRICH W. KAISER / GEB. 14 NOVEMBER 1860 / GEST 18 JANUAR 1926 / RUHE IN FRIEDEN
- stare de conservare, bună
- Cimitirul Evanghelic.

168. FAMILIA FREDERIC STORCK ȘI CECILIA CUȚESCU-STORCK

– Placă dreptunghiulară cu scenă religioasă:
Maica Domnului cu Pruncul și îngerii așezată deasupra
ușii de acces în cavou.

– basorelief, bronz

– 58 x 37 cm.

– nesemnat, nedatat (Frederic Storck).

– Interiorul cavoului pictat de Cecilia Cuțescu-Storck cu motive fitomorfe.

– stare de conservare, bună.

– Cimitirul Sf. Vineri, fig. 16/238.

169. ION ECONOMU

– Bust de bărbat cu tocă și robă de magistrat.

– ronde bosse, marmură albă

– 64 x 62 x 60 cm.

– semnat pe postament, dreapta: F. Storck,
nedatat

– stare de conservare bună

– Cimitirul Belu, fig. 29/11 în cripta familiei Codă.

Fișa de localitate

Fișa de localitate face parte din metoda de inventariere a monumentelor istorice practică în cadrul proiectului de colaborare româno-german pentru cercetarea unor localități din SE Transilvaniei. Ea reprezintă o analiză ce pune accentul atât pe prelucrarea materialului oferit de studierea clădirilor susceptibile de a avea valoare de monument istoric și a structurii așezării, cât și pe informațiile bibliografice privind localitatea. Această analiză este menită să pună în evidență importanța și caracteristicile localității ca semn material al unui trecut ce trebuie transmis generațiilor următoare, prin protejarea lui cu ajutorul mecanismelor puse la îndemână de legislația specifică și prin includerea în planul de dezvoltare a așezării.

Factorii de analiză folosiți pentru constituirea unei fișe de localitate sunt:

1. *Spațiul natural*: analiza factorilor topografici care au favorizat întemeierea și dezvoltarea localității și care au influențat aspectul și alcătuirea acesteia (structura solului și subsolului, rețeaua de ape și căi de comunicație, materialele de construcție oferite de cadrul natural înconjurător); interacțiunea om-mediul, modul în care ocupațiile tradiționale au modificat aspectul peisajului în jurul localității.

2. *Istoricul localității*: analiza datelor bibliografice cu evidențierea acelor evenimente istorice (incendii, cutremure, epidemii, relația între comunitate și stăpânii laici și/sau eclesiastici ai locului) ce au influențat aspectul și structura așezării; perioade de dezvoltare economică ce au stimulat activitatea constructivă. Se are în vedere analiza localității în starea sa actuală, nu reconstrucția ipotetică a acesteia. Sursele folosite sunt, în afara datelor istorice generale, cele oferite de literatura istorică regională, cronicile ale localității, analiza planurilor, hărților, imaginilor vechi ale așezării, a tradițiilor orale. În cadrul proiectului de colaborare o mare parte a acestui capitol revine Institutului de cercetări socio-umane din Sibiu.

3. *Tipul de așezare și dezvoltarea acesteia*: se bazează pe analiza comparativă a datelor oferite de hărți, planuri vechi, date cadastrale istorice și cea a structurii actuale a satului, așa cum rezultă în urma inventarierii.

4. *Tipuri de gospodărie, construcții și caracteristicile de formă*; este punctul de greutate al fișei și se bazează în special pe prelucrarea materialului oferit de cercetarea construcțiilor și gospodăriilor susceptibile de a avea valoare de monument istoric. Acest subcapitol al fișei de localitate analizează următoarele aspecte:

– unde sunt așezate clădirile de folosință comună sau cu destinație specială ale localității și prin ce se caracterizează;

– ce formă și structură au spațiile de folosință comună ale localității, ex: piețe, străzi, parcuri, cimitire, locuri de dans în aer liber; dat fiind că localitățile supuse analizei în cadrul proiectului comun sunt localități afectate de un profund proces de transformare, în primul rând al componenței etnice, aceste aspecte sunt analizate cu un plus de atenție;

– tipuri de gospodărie și modul de ocupare al parcelei, tipuri de locuințe și anexe; ce factori au influențat forma acestora; repertoriul elementelor decorative; ce elemente de datare conținute de obiect au fost folosite (inscripții, ornamente, anumite tehnici constructive sau detalii constructive tipice pentru o anumită epocă).

Analiza localității este urmată de o evaluare concentrată menită să indice care părți componente și imagini caracteristice ale localității sunt propuse spre a fi protejate.

Așezare

Satul, atestat documentar la 1345, este situat în podișul Târnavelor în plină arie verticală, într-o zonă de dealuri nu foarte înalte, împădurite (cota maximă pe teritoriul așezării – 488 m), configurația localității fiind determinată de așezarea de-a lungul văilor unor pâraie, afluenți ai pârâului Copșei. Situația în vecinătatea unor târguri și centre meșteșugărești – Biertan, Dumbrăveni – și, la aproximativ 20 km, de două din principalele orașe săsești ale Transilvaniei de Sud – Mediaș și Sighișoara – i-au influențat dezvoltarea oferind piețe accesibile pentru comercializarea produselor, Valchidul neavând târg propriu.

Ocupații tradiționale, surse venituri

Până la sfârșitul sec. al XIX-lea, principala ocupație și totodată principala sursă de venituri a constituit-o viticultura (un document de la 1430 semnală existența a patru teascuri în Valchid). Viile se aflau în special între limita de N a vetrei satului și hotarul cu Hoghilag. Distrugerile provocate culturilor de viță de vie, la sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX, produc sărăcirea rapidă a locuitorilor și, ca urmare, depopularea satului datorată masei emigrări în America.

* Mulțumim Dr. Matthias Kitschenberg de la *Rheinisches Amt für Denkmalpflege* pentru îndrumările privind modul de întocmire al unei fișe de localitate.

Refăcută parțial în perioada interbelică, organizată în terase, viticultura a fost definitiv abandonată după colectivizare; terasele părăsite, pline de scaieți și tufșuri, continuă să dea forma peisajului în jurul satului, iar pivnițele semiîngropate, spațioase ale fiecărei locuințe se constituie de asemenea ca o mărturie a influenței acestei ocupații.

Pe lângă vița de vie, aproximativ 1/3 din terenul cultivabil (locul doi în structura veniturilor) era ocupat de culturile de cartofi, porumb, grâu; se folosea Dreifelderwirtschaft (procedeu utilizat pentru revitalizarea solului uneori și după 1990).

Creșterea animalelor (vite mari și porci) capătă o mare însemnătate în special în perioada interbelică, suplinind parțial pierderile suferite datorită distrugerii culturilor de viță de vie, spre V și SV peisajul fiind dominat de pășunile ce ocupau aproximativ 10% din hotarul satului pe dealul Gosului și spre Șaroș; fânețele erau răspândite pe lunci. Amploarea pe care a cunoscut-o creșterea animalelor a influențat de asemenea aspectul și organizarea gospodăriilor, unde, în afara locuinței, construcțiile cărora li se acorda cea mai mare însemnătate sunt șura și grajdurile.

Peisajului tradițional al satului îi aparține de asemenea zona de livezi și grădini de legume ce se afla pe fiecare parcelă în spatele șurii: grădinilor pentru

varză le era destinată o suprafață specială –der Kompost Aa – la ieșirea din sat spre Haghilag, parcelele fiind separate pe etnii. După 1945, și în special după colectivizare, acestea au dispărut, iar livezile au fost înlocuite de culturi de porumb.

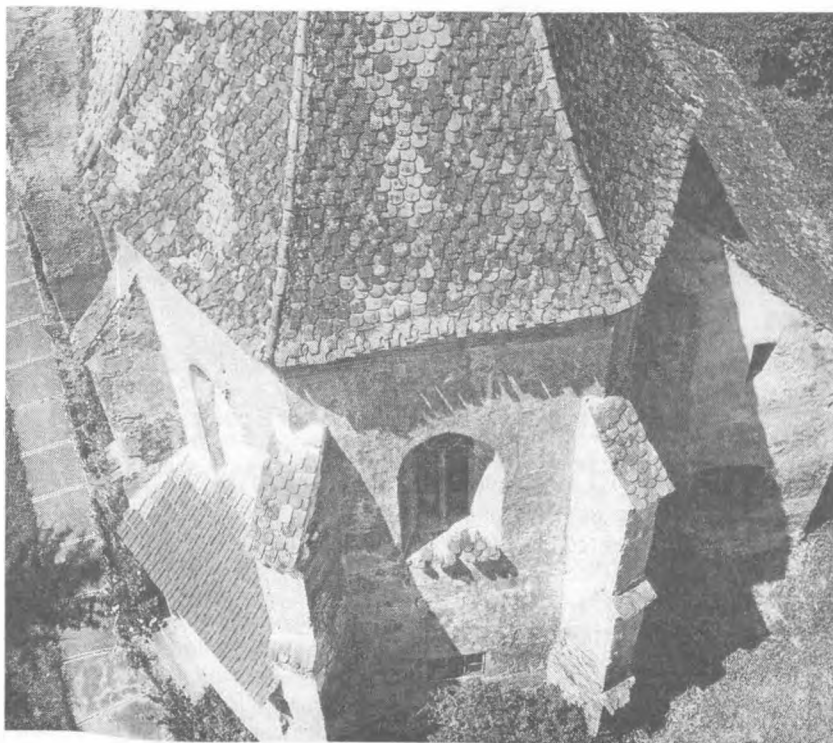
Plantele tehnice – cânepa și inul – erau cultivate numai pentru nevoile gospodăriei; după anii '60 ai sec. XX, peisajul în jurul satului s-a modificat prin introducerea culturii intensive a hameiului.

Pădurile aparținând comunei (aproximativ 3000 ha, conform relațiilor) se aflau pe dealurile din jurul satului, în special spre Est.

Imaginea satului și a peisajului înconjurător nu a fost influențată de existența micului atelier de țigle pe dealul Zeinter și nici de existența unui mic număr de meșteșuguri ce lucrau numai pentru nevoile localității în ateliere în cadrul gospodăriei.

Structura localității

După cum am menționat deja, rețeaua de pâraie de pe teritoriul localității determină rețeaua de ulițe a satului, acestea fiind situate de o parte și alta a pâraielor, afluenți ai pârâului Copșei ce străbate așezarea de la S la N; văile lor largi și adânci, cu maluri înierbate și pomi, domină imaginea Gosului și a porțiunii de N a Hauptstrasse.

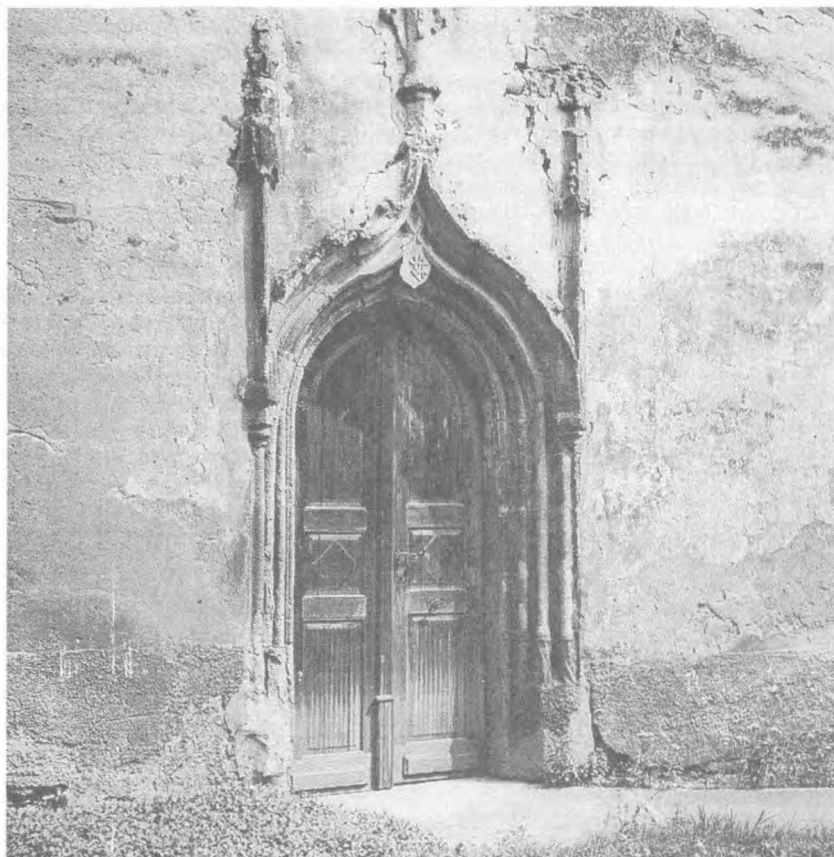
Biserica evanghelică (E) (foto din turnul-clopotniță)

Sat multietnic, cu un număr maxim de 1000 locuitori, cei mai numeroși fiind sașii și românii, Valchidul, ca și alte sate de același tip, este organizat pe cartiere, ale căror limite au fost respectate până în anii '60 ai sec. XX.

Sașii organizați în 4 vecinătăți, pe străzi, ocupau Mühlgasse (Mielgos), Gasse (Gos) și Weidenzelter

progresiv de țigani. Românii sunt organizați în 2 vecinătăți după criteriile sociale.

Ca urmare a reformei agrare din 1945, la extremitatea de NE a noului cartier românesc, apare strada Băncii prin împrumutarea unor locuitori mai săraci ai satului; este denumită astfel deoarece

Portalul de vest al bisericii evanghelice

(sașii săraci), Hauptstrasse (Hoistrios) până la ulița Luncii și Habășul ăl Mic, porțiunea dintre Habășul ăl Mic și Habășul ăl Mare fiind zona cu populație amestecată.

Cartierul românesc, așezat inițial pe Habășul ăl Mare, migrează spre sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX în zona Nach den Gruind, ca urmare a îmbunătățirii situației economice; noul cartier românesc se dezvoltă pe ulițele Luncii și Bisericii, în relație cu biserica și școala confesională românească. Fostul cartier românesc a fost invadat

locuințele de aici au fost construite cu bani împrumutați de la bancă.

Țigani, așezați inițial la extremitatea SV a Hauptstrasse, pe Ziegeunergasse (Ziegeunergos), ocupa în prima treime a sec. XX și o parte din vechiul cartier românesc.

Arhitectura religioasă este reprezentată de biserica evanghelică și biserica ortodoxă (fostă greco-catolică).

Biserica evanghelică, hram Sf. Andrei, punct de greutate al cartierului săsesc, este construită în a doua jumătate a sec. XIV ca biserică – sală, fără

turn, stil gotic târziu. Zidul înconjurător de piatră, de forma poligonală neregulată, înalt de aproximativ 10 m, este construit în prima jumătate a secolului XVI, prevăzut cu drumuri de strajă și tragere și câte un turn pătrat la jumătatea fiecărei laturi; accesul se face pe sub turnul-clopotniță (E) și turnulețul de SV (se pare înzestrat cu pod mobil peste

sec. XIX – începutul sec. XX, nereamarcându-se prin caracteristici de plan sau decorație.

Cartierul săsesc:

Casa parohială evanghelică, așezată la SV de biserica evanghelică, în mijlocul parcelei, este o construcție cu pivniță semiîngroată și parter înalt,

Fosta Primărie și biserica evanghelică cu incintă fortificată

Gossgroven); după 1916 turnul S a fost dărâmat fiind avariat de un cutremur.

Biserica ortodoxă, inițial greco-catolică, construită în 1856, este un edificiu modest, reluând un tip de plan și elevație frecvent în zonă – plan dreptunghiular cu absida altarului semicirculară la exterior și interior și turn-clopotniță decorat pe V, adăugat în 1899 o dată cu decorația clasicizantă a fațadelor. Absida și spațiul unitar al naosului și pronaosului sunt acoperite cu tavan drept de lemn.

Clădiri și spații de folosință comună

Sunt masate, atât în cartierul săsesc cât și în cartierul românesc în jurul bisericilor respective. Sunt, cu excepția casei parohiale evanghelice, edificii datând de la sfârșitul

acoperiș mansardat; are un nucleu de sfârșit sec. XVIII, ce prelua, supradimensionat, planul compact folosit în mod curent în localitate în această perioadă; aspectul actual se datorează modificărilor de la sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX.

Școlile evanghelice, atât cea veche cât și cea nouă, se află pe latura de N a zidului de incintă al bisericii. Școala veche, clădire de la sfârșitul secolului XVIII cu pivniță îngropată și parter înalt, cu plan modificat prin transformarea în sala comună, nu se deosebește decât prin dimensiuni de siluetă obișnuită a locuințelor de plan simplu din localitate. Noua școală evanghelică, ridicată în 1905 (azi abandonată), plan în L, fațade principale spre Mittel der Gemeinde și Gasse are o decorație clasicizantă de bună calitate.

Locuința învățătorilor – începutul secolului XX – cu plan, fațade alterate de transformarea în școală și cămin cultural, se află pe Gasse, vis-à-vis de școala evanghelică. După Marea Unire, în perioada 1920–1930, alături de locuința învățătorilor se construiește școala de stat, clădire tip, fără merite arhitectonice, cu modificări în epoca contemporană. În curtea școlii de stat se aflau grajdurile comunale (cu 2 șuri), azi dispărute.

Cântarul comunal era adosat laturii de N a curții casei parohiale, iar remiza de pompieri la aproximativ 50 m la S de biserică, pe locul actualului magazin.

Unul din cele mai importante spații de folosință comună – locul de dans în aer liber și al stâlpului cununii – se afla la NV de biserică, lângă zidul de incintă; are forma octogonală, este delimitat de plantații, gard scund de lemn și bănci.

Porțiunea de nord a str. Principale, cu aspect determinat de valea pârâului Copșei (în fundal cartierul românesc)

Primăria, așezată la SE de biserică, construită în 1912, cu modificări interioare în anii '30 (păstrând din această perioadă pardoseala de gresie multicoloră și tâmplăria), se deosebește de primăriile din zonă și chiar și de celelalte clădiri oficiale ale localității printr-un plan mai puțin compact, ale cărui părți componente sunt subliniate de acoperișuri separate. Casa notarului, datând de la începutul sec. XX, cu plan simplu și fațada decorată cu elemente clasicizante, este așezată de asemenea în apropierea bisericii, vis-a-vis de primărie, la nr. 206.

Terenul de sport se află lângă moară, pe Mühlgasse.

Cimitirul evanghelic este așezat pe un teren în pantă accentuată, în partea de SV a cartierului săsesc; este înconjurat de gard dublat de plantație de arbuști, organizat în terase, cu alee centrală și târnaț; nu are pietre de vechime sau formă deosebită. Accesul se face pe o alee amenajată din partea de S a bisericii.

Cartierul românesc reia simplificat, organizarea cartierului săsesc. Școala confesională, folosită și ca sală comunală, se află în curtea bisericii; este o clădire

construită la sfârșitul secolului XIX – începutul secolului XX, parter, o singură încăpere; alături de școală se află locuința învățătorului, demolată în anii '60 ai secolului XX pentru a se construi actuala casă parohială, la S de biserică.

Cele două cimitire ortodoxe sunt separate pe criterii etnice: cimitirul românilor se află la V de vechiul cartier românesc, iar cel al țiganilor la V de Ziegeunergasse; nici unul nu păstrează cruci vechi sau de forme deosebite.

Ulițele satului, de lățimi variind între 12 și 4 m, sunt ulițe de pământ, rareori pietruite, cu rigole superficiale și trotuare pardosite cu piatră de râu, cu porțiuni modernizate (dale de beton). Un aspect deosebit are porțiunea nordică a Hauptstrasse – Dort Hinunter –, străbătută în partea centrală de valea pârâului Copșei, distanța între cele două fronturi ale uliței este în zona maximă de 30–40 m. De asemenea, datorită lățimii și abundenței vegetației văii Gosului, ulița Weidenzelter devine aproape invizibilă.

Clădiri cu destinație specială

Sediul băncii Raiffeisen, contemporan Primăriei (1912), adosat laturii de est a zidului de incintă a bisericii evanghelice, este o clădire cu 2 niveluri și fațada cu o modestă decorație din repertoriul decorativ clasicizant, adoptat de majoritatea clădirilor oficiale ale satului.

Moara de apă, datată 1836, funcționând ca atare până în anii '60 ai secolului XX, este așezată în partea de S a satului, fiind, împreună cu casa morarului, punct de greutate al străzii Morii; păstrează aspectul istoric – structura de lemn a construcției, roata și mecanismele de transmisie, ca și digul și canalul de aducțiune a apei.

Spațiile comerciale, puține la număr (nr. 158 și pe locul școlii de stat în cartierul sășesc și la nr. 302 în cartierul românesc), sunt de tipul „locuință și spațiu comercial”, ocupând una din încăperile locuinței căreia i se amenajează acces direct din uliță; face excepție măcelăria – clădire modestă cu o singură încăpere adosată turnului-clopotniță al zidului de incintă al bisericii.

Atelierele meșteșugărești nu beneficiază nici ele de amenajări speciale în cadrul gospodăriilor.

Locuințe și gospodării

Aspectul gospodăriilor, și deci și al localității, a fost determinat de principalele ocupații ale locuitorilor: viticultura și creșterea vitelor. Gospodăriile, organizate în parcele înguste (15–20 m) și cu lungimi variind în funcție de relief, sunt în majoritate gospodării în unghi drept cu locuința în marginea parcelei, de regulă cu latura îngustă la stradă; în filă cu locuința se află bucătăria de vară cu cuptorul de pâine și cazanul de apă, 1–2 șopuri cu structura din lemn și laterale de zid, grajdurile cu minim 2 compartimente. Paralel străzii, ocupând de regulă toată lățimea parcelei și delimitând curtea de grădină, se află cea mai importantă anexă a gospodăriei – șura. Curtea este în general pardosită cu piatră de râu sau are cel puțin alei amenajate în acest mod; în majoritatea cazurilor acest mod de amenajare a solului datează din anii '30 ai secolului XX.

Ca materiale de construcție sunt folosite: piatra – culeasă primăvara de pe văile pâraielor – și cărămida – făcută de țigani cu lut de pe dealul Zeinter; tot de aici era luat lutul și nisipul pentru amestecul folosit ca liant. Piatra era folosită pentru pivnițe și parțial pentru parterul înalt, în special în locuințele date sf.

Casa 212 (1786–1788)

Casele 79 (dreapta), 80 (stânga) (sfârșit sec. XVIII)

sec. XVIII – începutul sec. XIX; cu cât se avansează spre sf. sec. XIX se folosește din ce în ce mai frecvent cărămida în amestec cu piatra, proporțiile piatră-cărămidă în construcție putând fi un element de datare a acesteia. Lemnul (stejar sf. sec. XVIII-lea doua jumătate a sec. XIX, rășinoase sf. sec. XIX – început sec. XX) este folosit pentru tavanele caselor; pivnițele au de asemenea tavane de bărne, înlocuite uneori, spre sfârșitul sec. XIX, cu diverse forme de bolți. Pentru acoperiș s-a generalizat folosirea țiglei, deși în amintirea locuitorilor stăruie folosirea paielor și a stufului pentru acoperirea anexelor.

Situarea locuinței la limita spre stradă a parcelei are drept consecință atenția specială acordată decorației fațadei, de aici decurgând frecvențele modernizări ale acesteia, la începutul sec. XX existând tendința de a-i unifica decorația cu cea a gardului înalt de zid ce închide parcela spre stradă. În majoritatea cazurilor fațadele caselor inventariate păstrează o decorație din primul pătrar al sec. XX, cu elemente clasicizante rusticizate.

Cea mai veche casă datată este casa 220 (1763), situată la limita de NE pe Mittel der Gemeinde; nu există nici o altă locuință care prin caracteristici de formă sau material de construcție să poată fi datată anterior mijlocului secolului XVIII.

Perioadei cuprinsă între a doua jumătate a sec. XVIII – începutul secolului XIX îi aparțin, prin datare pe obiect, casele 71 (1771), 212 (pivnița 1786 și parter 1788), 79 și 137 (1794), 196 (1797), 213 (1801), 64 și 93 (1804); în afara acestor 9 locuințe, mai pot fi atribuite aceleiași perioade un număr de 25 locuințe datorită materialelor de construcție folosite, tipului de plan și proporțiilor, modului de acces, material și mod de prelucrare a grinzilor, proporțiilor pinionului, tipului de șarpantă și a modului de îmbinare a componentelor acesteia. Sunt, cu 2 excepții (nr. 136 și 197), case cu pivnița pe toată suprafața, cu pereți de piatră nefasonată, cu tavan de grinzi cu dimensiunea 40 x 40 cm, uneori bolți semicilindrice sau a vella, târzi, parter înalt, cu pereți de cărămidă cu grosimi de 60 cm, plan compact; accesul se face prin scări,

Panorama centrului localității, cu biserica și școala evanghelică, fortificația și front case sfârșitul sec. XVIII – începutul sec. XIX (în fundal Mühlgasse)

incluse în planul dreptunghiular al casei, situate în colțul liber spre curte al acesteia.

Caracteristica este proporția de 1:2,5 – 3 între lățimile celor două încăperi dinspre uliță. Ordonanța interiorului se exprimă prin gruparea 2 + 1 a ferestrelor fațadei principale. Acoperișul, în două ape, are o accentuată frângere de pantă peste pinion și lateral; pinionul teșit, în general cu 3 deschideri dispuse în unghi și uneori nișă în ax, are aproximativ înălțimea fațadei.

Grupul cel mai compact de locuințe, având datarea mai sus menționată, se află pe latura de E pe Mittel der Gemeinde, între nr. 202–227, determinând, prin masivitatea siluetei, pantele accentuate ale acoperișurilor și pinioanelor înalte, aspectul părții centrale a localității.

Numărul mare de locuințe aparținând acestei perioade se poate datora atât prosperității economice (agricultura înregistrează o perioadă de creștere a eficienței), perioadei de relativă liniște pe plan politic, cât și, dar nu în ultimul rând, incendiului din 1797 care a distrus o bună parte a așezării.

După această limită cronologică, planul compact este folosit sporadic, proporțiile și destinațiile încăperilor se modifică – ex. casa 230, datată 1875, în care încăperile spre stradă au lățimi aproximativ egale, vatra migrează spre holul scârilor, folosit ca bucătărie, se adaugă spre curte cămara și un hol deschis; un alt exemplu de evoluție – casa nr. 44 – sfârșitul secolului XIX – începutul secolului XX.

Locuințele date în prima jumătate a sec. XIX au în general 2 încăperi în filă, cu acces prin încăperea mică, inițial direct din curte, apoi printr-un pridvor parțial cu soclu-zid și balustrada și stâlpi lemn. Ceea ce caracterizează aceste construcții sunt: cantitatea încă mare de piatră folosită la pivnițe, proporțiile încăperilor, panta mare a acoperișului, pinionul teșit cu două deschideri și nișă înaltă în ax.

Spre sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX se generalizează planul cu 3 încăperi în filă, cu acces fie prin încăperea mediană, fie prin cea dinspre curte, cu fațada decorată cu elemente vegetale stilizate (ultimul sfert al sec. XIX) sau clasicizante (începutul sec. XX).

Spre finele primului sfert al secolului XX apare tipul de casă cu 3 încăperi dispuse în L și pridvor parțial, întâlnit în special în zona de N a lui Hoistrios.

Emigrarea masivă în America nu a avut influență asupra aspectului satului prin infuzia de capital, cum a fost cazul altor sate din zonă (Neudorf, Peschendorf), datorită faptului că puțini din cei plecați s-au mai întors.

Limitele localității fiind deja atinse spre sfârșitul secolului XVIII – începutul secolului XIX, problema extinderii spațiului locuibil a fost soluționată, în majoritatea cazurilor, prin adăugarea a 1–2 încăperi în filă cu casa sau prin transformarea bucătăriei de vară în spațiu locuibil. Numai 17 din cele 125

gospodării inventariate se extind prin modificarea formei gospodăriei: apariția unei a doua locuințe pe latura opusă casei vechi; există un singur caz de supraetajare a încăperii cuptorului, situat lângă casă (gospodăria 237) și un singur exemplu de 2 locuințe sub acoperiș comun și gang median (nr. 89).

După începutul sec. XX se constată încetarea activității constructive; singurele zone în care se construiește încă sunt strada Bisericii, în cartierul românesc, și extremitatea de N a lui Hauptstrasse. frontul V (după nr. 300); după cel de-al doilea război mondial singurele case noi din localitate, reluând tipul de plan și decorație curente la începutul secolului, sunt cele de pe strada Băncii.

Anexele gospodărești (a căror dispunere în cadrul gospodăriei a fost deja menționată), mult mai expuse alterărilor și modificărilor decât locuințele, sunt puțin reprezentate în localitate prin exemplare ce pot fi reținute. Sunt de menționat șopul și grajdul cu două compartimente din curtea casei parohiale evanghelice (1834).

Cea mai importantă anexă a gospodăriei, șura, are o structură simplă de lemn, cu trei travee delimitate de stâlpi, fie sprijiniți direct pe pământ fie pe lespezi de piatră; aceștia susțin bărnele orizontale prin intermediul unor contravânturi curbe; imbinările sunt, până spre sf. sec. XIX, cu cepuri și pene de lemn; acoperișul este în două ape, înălțimea până la coama 10–12 m, iar pereții sunt în general din scânduri verticale; există cazuri în care una din cele două travee laterale sunt ocupate de grajduri sau cotețe. Aspectul acestor construcții a fost alterat după 1945, când cele ce au scăpat devastărilor produse prin ocuparea gospodăriilor sătești, au fost mutate și modificate pentru a câștiga puțin teren de cultură. Au fost reținute pentru valoarea lor deosebită șurile gospodăriilor 234 și 235, date 1861, 195 – 1883, 230 – 1880–1890.

Aspectul actual al satului este determinat de depoluarea datorată migrării sașilor în Germania și a românilor spre orașele din jur și invadarea gospodăriilor părăsite de către populații defavorizate, în special romi. La aceasta s-au adăugat consecințele reformei administrative din 1967: abandonarea unei părți a clădirilor de folosință comună, singura folosită în prezent fiind fosta școală de stat.

Ca urmare a inventarierii rezultă că atât localitatea cât și majoritatea locuințelor studiate și-au păstrat structura și silueta originare, climatul istoric al așezării fiind puțin alterat. Partea de localitate în care sunt concentrate cel mai mare număr de clădiri bine păstrate, formând fronturi compacte cu substanța istorică aparținând în majoritatea cazurilor perioadei sf. sec. XVIII – prima jumătate a sec. XIX, însoțite de păstrarea autenticității vizuale, este cea cuprinsă în zona delimitată astfel: pe frontul E al lui Hauptstrase de la nr. 202 la nr. 227, pe linia de fund a parcelelor,

apoi pe linia de demarcație între gospodăriile 227/228 și pe frontul de V al lui Hauptstrasse de la nr. 61 la 74 pe culmea dealului (marcată pe harta cu linie întreruptă), continuând pe frontul de N al lui Gase de la nr. 75 până la nr. 102 de asemenea pe culmea dealului (marcată pe hartă cu aceeași linie întreruptă); de la nr. 102 pe firul pârâului Gosului (Gossgroven) până la nr. 126 (casa parohială evanghelică) și în continuare pe linia de fund a acestei parcele până la nr. 132 (de asemenea pe linia de fund a parcelei), linia continuând de-a lungul limitei la stradă a actualului magazin până în dreptul gospodăriei 202, închizându-se pe linia de demarcație între gospodăriile 201-202. Propunem ca partea de localitate mai sus delimitată să primească statutul de zonă cu valoare de monument istoric, în virtutea caracteristicilor deja menționate și datorită faptului că această zonă, reprezentativă pentru imaginea localității, este, ca de altfel întreaga localitate, o mărturie a unei civilizații amenințată de dispariție datorită unor mutații istorice ireversibile.

În zona rezervată sunt cuprinse următoarele clădiri aflate în evidența DMASI: 61, 62, 63, 64, 65 (cu șura), 66, 67, 68, 69, 70 (cu anexele), 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78 (cu anexele), 79, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88 (cu anexele), 89 (cu anexele), 90, 92, 93, 94, 95 (ambiental), 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 126 (casa parohială evanghelică, cu grajdurile, anexele și livada), biserica evanghelică și zidul de incintă, cu turnurile, dispensarul (fosta primărie), magazinul (fosta bancă Raiffesen), fosta măcelărie, fosta școală evanghelică, fosta sală comunală evanghelică, părculețul (fostul loc în care se ridica coroana), 131, 132, 202, 203, 204, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214 (și anexele), 215, 217, 218, 219, 220 (cu șura), 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227.

Punctele de belvedere (marcate pe hartă) din care se percep siluetele caracteristice ale localității,

siluete ce trebuie de asemenea protejate, sunt: la SV de sat lângă intrarea în cimitirul evanghelic; la N bisericii evanghelice pe panta de deasupra gospodăriilor 72-74 și în partea de V a cimitirului românesc.

Moara de apă (1836)

Propunem, de asemenea, ca zonă protejată moara veche (1836) de pe ulița Morii, cu urmele canalului de aducțiune, lacului și digului, ca instalație de tehnică populară de valoare deosebită (unica existentă în zonă) și în relativ bună stare de conservare.

Cimitirul evanghelic, martor al unei civilizații în curs de dispariție, este de asemenea propus ca zonă protejată.

ADRIANA STROE
AURELIAN STROE

NECESITATEA ORGANIZĂRII UNUI SERVICIU DE EVIDENȚĂ

În primul rând, trebuie spus că problema organizării unui serviciu de evidență eficient este o problemă de management de mare urgență.

Este necesar a se pune ordine într-un domeniu în care evidența este prima etapă în procesul de salvare a patrimoniului constituit și apoi de valorificare a lui pe diferite planuri: cultural, turistic, economic etc.

În mod paradoxal, deși la noi problema protecției monumentelor are o veche istorie, numeroși intelectuali implicându-se de-a lungul timpului, în conștiința colectivă ecoul a fost întotdeauna prea slab. Aceasta datorită faptului că opinia publică din România nu a avut niciodată timpul și condițiile necesare pentru a se maturiza în exercitarea atribuțiilor civice în context democratic. În al doilea rând, chiar preocuparea de care vorbeam mai sus, a unor personalități sau mici colectivități culturale a cunoscut un curs marcat de multe obstacole, uneori de nedespărțit, și de prea dese perioade de pierdere a continuității. Un complex de factori de naturi foarte diferite – economici, politici, sociali – asupra cărora nu insistăm aici, au ca avut efect lipsa unei strategii coerente pe termen lung.

Nici perioada totalitară, lungă și aparent stabilă nu a contribuit mai mult la formarea unei conștiințe colective sau individuale de profund respect și grijă pentru moștenirea trecutului. Prin perseverența cu care a lovit în proprietatea particulară, prin exagerarea importanței realizărilor istoriei prezente și „ruptura cu trecutul”, idee fundamentală a unei propagande dirijate, prin raporturile nefirești instituite între stat și cetățean, această perioadă a deschis semnificative mutații negative în conștiința colectivă.

S-a ajuns, astfel, la situația actuală, complet diferită de cea întâlnită în alte state, ca mulți dintre proprietarii sau beneficiarii unui monument istoric să se considere nefericiți, având numai obligații și nici un drept. Scutiri de impozite, taxe, ajutoare financiare pentru operațiunile de restaurare nu există.

Cadrul legislativ este, în prezent, deficitar în această privință, prevederi în legătură cu monumentele istorice fiind răspândite în mai multe acte normative emise de Parlament și Guvern. O lege a monumentelor istorice care să trateze problemele de o manieră unitară, corelată cu alte legi apărute referitoare la domenii adiacente, este absolut necesară.

La nivelul regiunilor, s-au format deja structuri organizatorice având ca obiect monumentele istorice. Adeseori, în aceeași regiune (județ) există mai multe astfel de structuri reprezentate de Comisiile zonale,

Oficiile de patrimoniu, Inspectoratele de cultură etc. Aceasta ridică o serie de probleme. Datorită lipsei de coordonare între diversele instituții, competențele lor se suprapun sau chiar intră în conflict între ele. În al doilea rând, există pericolul disipării competențelor consultative și decizionale. Responsabilitatea pentru una și aceeași problemă poate fi pretinsă/respinsă de mai multe organisme diferite.

Cele de mai sus nu constituie o pledoarie pentru centralism. Cu toate acestea, este important ca un organism central să definească clar competențele și activitățile fiecărui organism local, să-și ia asigurări că acestea sunt coordonate cu alte organisme consultative sau legale la nivel regional.

Totuși, având în vedere lipsa capitalului uman la nivel regional și cantitatea enormă de sarcini care trebuie îndeplinite, este, probabil, mai bine ca, într-o primă fază unul dintre organismele locale – cel mai puternic – să primească rolul de coordonator.

Un alt aspect care trebuie menționat aici ar fi acela că este de dorit ca orice structură, indiferent dacă este organizată pe plan central sau regional, existentă anterior sau nou înființată, să conțină o componentă a sa, practică, operativă. Experiența a demonstrat că mai ales structurile cu atribuții de control, directivare, coordonare întâmpină „rezistență” la cooperare din partea structurilor subordonate sau adiacente, care au preponderent atribuții operative. În lumea de azi nu mai este suficient să investești cu autoritate o structură; ea trebuie să-și câștige această autoritate în fața partenerilor de dialog, prin dovezi palpabile de activitate practică desfășurată cu profesionalism.

Deși, la prima vedere, pare a aparține unei perspective mai îndepărtate, în unele centre bogate în monumente dar și cu structuri organizatorice dezvoltate și experimentate, se poate tinde către crearea unor centre culturale științifice, inclusiv universități de vară. Ele ar putea facilita cunoașterea istoriei culturale și ar putea atrage susținători pe planul ideilor sau finanțelor. Ele ar coordona toate acțiunile culturale pe plan regional, între care și problemele monumentelor istorice.

Consider, de asemenea, că supravegherea stării fizice a celor aproape 20 000 monumente istorice listate în 1991 nu poate fi lăsată numai în grija unor Comisii zonale care se întâlnesc lunar în municipiul de reședință. Este necesar ca, în conjunctura economică actuală, cu schimbări frecvente de destinații și proprietari și presiuni dintre cele mai

diverse, starea lor fizică, juridică, administrativă să fie evaluată, cel puțin o dată pe an, la fața locului.

Specialiștii care vor efectua această evaluare, pe baza studiilor din teren, dar și a unei documentații istorice elaborate în prealabil, trebuie să aibă ca scop realizarea unui program adecvat de punere a lor în valoare.

Chiar dacă monumentele pot fi comparate, la un moment dat, cu niște ființe vii care se nasc, trăiesc și mor, pentru a rezista cât mai mult în timp, ele trebuie integrate în viața socio-economică a comunităților umane care le-au realizat (Carta de la Veneția, 1964). Păstrarea lor „sub clopot de sticlă” sau menținerea lor în stare de ruină nu sunt decât excepții care confirmă regula enunțată mai sus; spre exemplificare, celebrul templu al lui Zeus din Pergam, aflat la muzeul Pergamon din Berlin sau la fel de celebrele „ruine căutate” ale perioadei romantice ce pot fi admirate și astăzi în țările Europei occidentale marcate de acest curent artistic.

Toate semnalele din mass-media conduc la concluzia că, în multe cazuri, situația monumentelor și, implicit, soarta lor sunt scăpate de sub orice control: ori, intervențiile asupra lor sunt atât de brutale încât substanța și imaginea lor originală sunt definitiv alterate, ori sunt, pur și simplu lăsate să se degradeze pradă vicisitudinilor vremii sau actelor de vandalism ale oamenilor.

Pentru respectarea adevărului, trebuie spus că nucleul de oameni cu dragoste pentru trecutul nostru, specialiști sau organizații non-profit, luptă din greu și reușesc, uneori, să mai salveze de la distrugere – de cele mai multe ori iminentă – câte o casă, un conac sau o biserică valoroasă. Totuși, aceste reușite se află într-o pondere cantitativă mult inferioară celor definitiv pierdute.

În prezent, CNMASI a stabilit că 1000 obiective din întreaga țară sunt amenințate cu dispariția, în timp ce bugetul pe 1994 nu permite decât finalizarea lucrărilor la 18 monumente și demararea lucrărilor la alte 120.

După acest succint tablou al problemelor cu care se confruntă protecția și valorificarea monumentelor în România, să vedem acum cum sunt organizate acestea – și, în particular, evidența monumentelor – în câteva din țările europene cu veche tradiție în domeniu.

FRANȚA

Primele structuri organizatorice datează de la începutul secolului trecut (1830 – Inspector general al monumentelor istorice, 1837 – Comisia monumentelor istorice, 1887 – prima Lege a monumentelor istorice).

Activitatea organizatorică și legislativă continuă la începutul secolului XX, în paralel cu cea de protecție

și valorificare, prin elaborarea Legii monumentelor istorice din 1913 care prevede înființarea celor trei corpuri de specialiști cu responsabilități în domeniu:

- *Architecte en chef des monuments historiques* – răspunde de restaurarea monumentelor clasate.
- *Architecte des monuments historiques* – inspector.
- *Architecte des batiments de France*:
  - răspunde de întreținerea monumentelor clasate;
  - avizează lucrări la monumentele înscrise;
  - avizează lucrări în zona de protecție a monumentelor.

Actualmente în Franța, în pofida faptului că activitatea de inventariere și fișare a fost demult încheiată, există o structură complexă la nivel central și regional, reunind un personal numeros cu atribuții precise (vezi organigramele).

În ceea ce privește monumentele, acestea sunt clasificate în două categorii, în conformitate cu termenii legii din 31 decembrie 1913:

- monumente **clasate**, a căror conservare prezintă, din punct de vedere istoric și artistic, un interes public;
- clădiri sau părți de clădiri aflate în proprietate publică sau particulară care prezintă un interes istoric sau artistic suficient pentru a justifica protecția. Acestea sunt considerate **înscrise** în inventarul suplimentar al monumentelor istorice.

De evidență se ocupă Serviciile regionale ale inventarului care au următoarele atribuții:

- consemnează în fișele existente intervențiile care au loc în timp;
- transmit o fișă minimală la Direcția de inventar general al monumentelor și valorilor artistice ale Franței;
- „fac propuneri pentru **clasare** sau **înscriere** în inventarul suplimentar Serviciului regional de conservare a monumentelor istorice care întocmește dosarul pentru protecție;
- propune scoateri din clasament sau din inventarul suplimentar după aceeași procedură ca mai înainte.

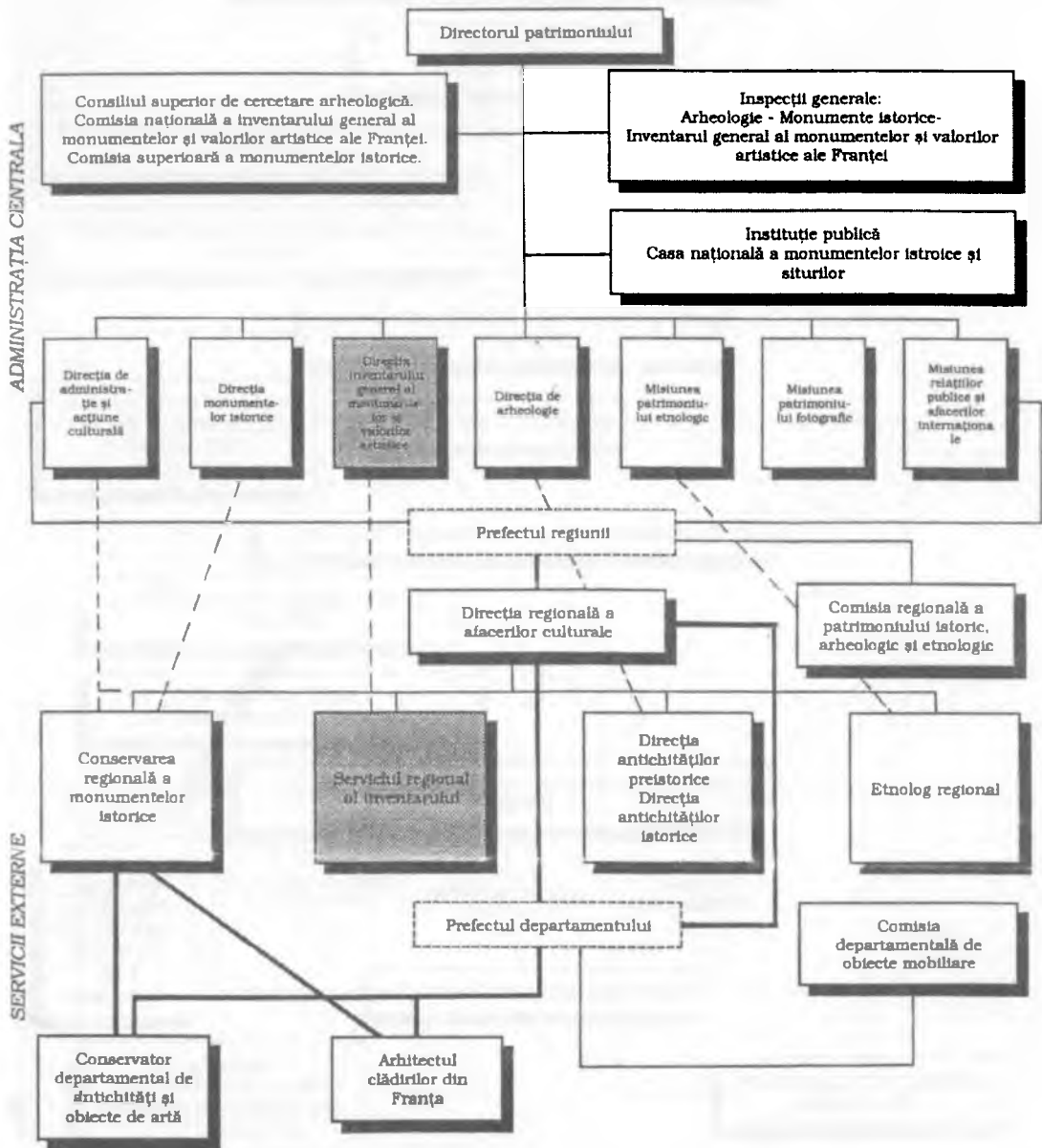
GERMANIA

S-au înființat încă de la sfârșitul secolului XIX Comisii ale monumentelor istorice. Ele au elaborat primele repertorii ale monumentelor și primele liste.

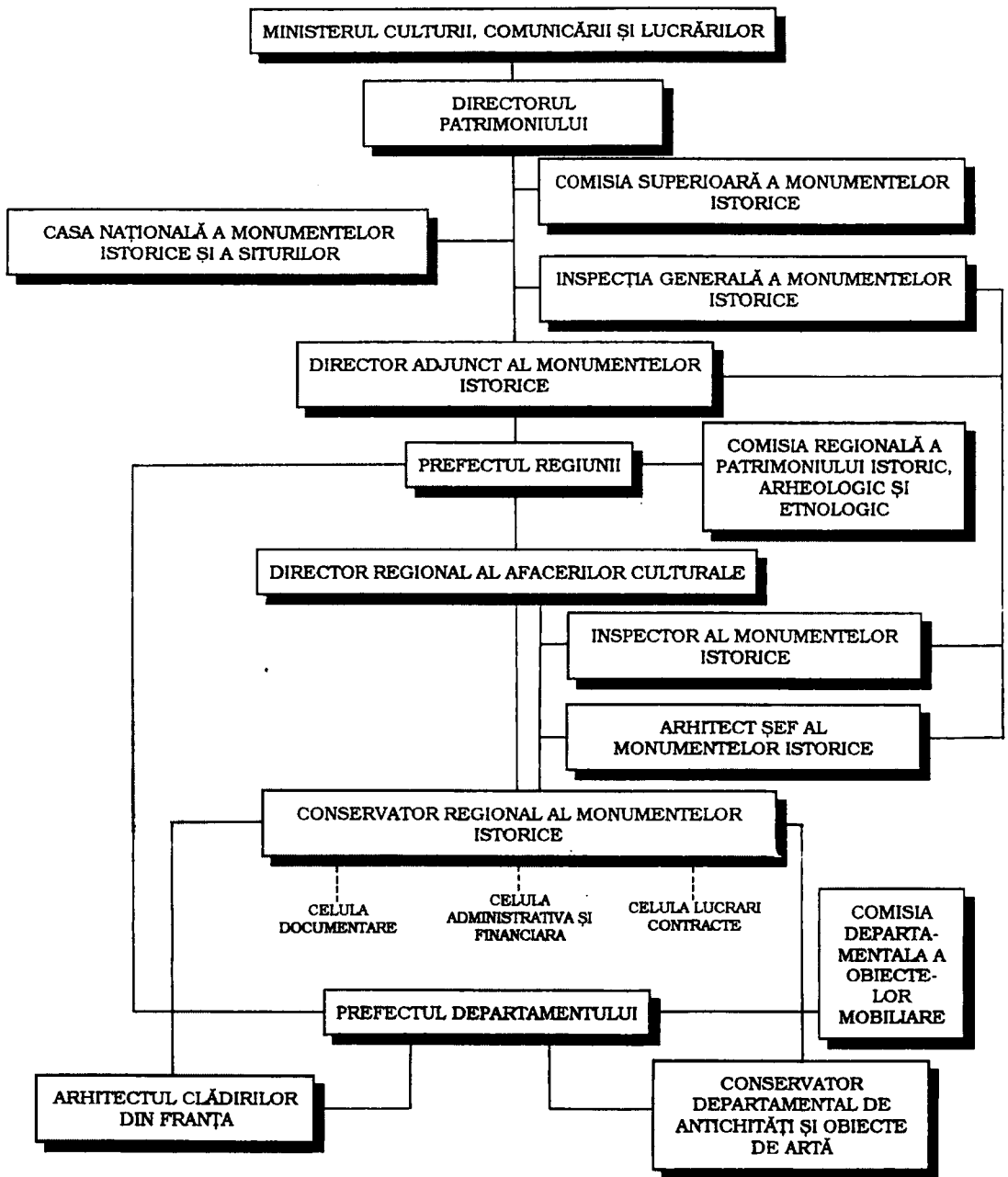
În deceniul 1930–1940 a avut loc o mișcare de revitalizare a activităților de protecție – restaurare și, implicit, de reactualizare a listei și repertoriilor realizate anterior. În prezent s-a păstrat organizarea separată pe landuri, în ceea ce privește monumentele istorice, locul Comisiei fiind luat de câte un Birou pentru protecția monumentelor istorice. Acest birou are în atribuții atât problemele de strategie și tactică, cât și

ORGANIGRAMA DIRECȚIEI PATRIMONIULUI

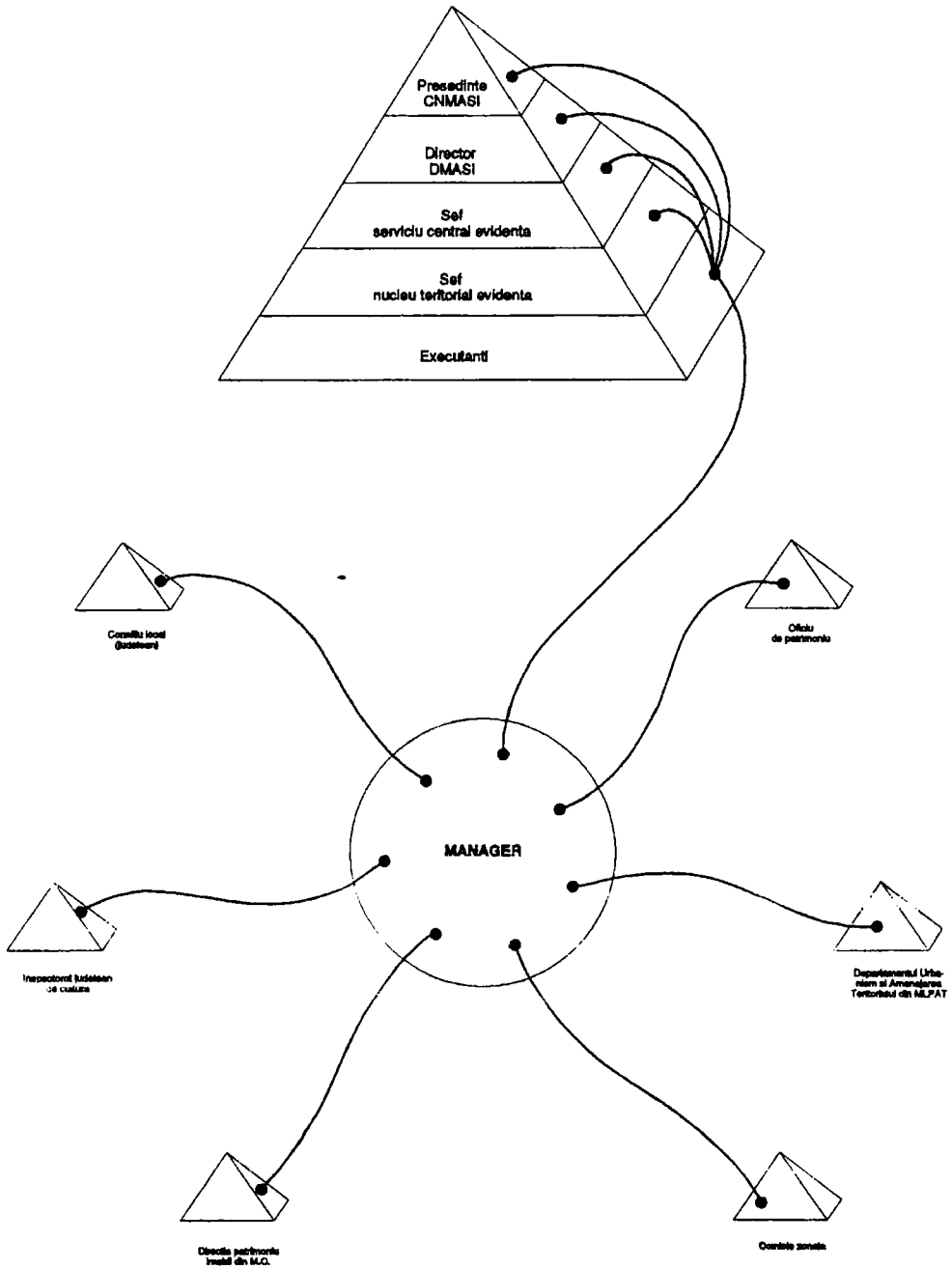
(FRANȚA)

ORGANIGRAMA SERVICIULUI MONUMENTELOR ISTORICE (FRANȚA)

ORGANIGRAMA FUNCTIONALA A MANAGERULUI

cele practice de evidență, avizare a lucrărilor și de relația cu autoritățile administrației locale. Această relație e facilitată de faptul că Biroul pentru protecția monumentelor istorice se găsește în subordinea Ministerului de interne al landului respectiv care repartizează și fondurile pentru restaurări și salariile angajaților. Biroul are o totală libertate de decizie în cadrul ariei sale de competență, fiind însă obligat să prezinte rapoarte de justificare a fondurilor folosite și soluțiilor alese.

Ca organizare, în cadrul biroului există câteva compartimente auxiliare (biblioteca, arhiva computerizată, arhiva de hărți, fototeca istorică și curentă) și două compartimente operative (Compartimentul pentru monumente civile și Compartimentul pentru monumente tehnice). În cazul acestora din urmă nu există o separare netă a atribuțiilor pe nuclee de angajați – în cazul în care ne interesează – nu există specialiști care să se ocupe numai de evidența monumentelor.

ASPECTE ECONOMICE

Valorificarea monumentelor istorice este, în același timp și o problemă economică. Rezolvarea ei se înscrie în contextul mai larg al curentului teoretic generat de teoriile economice ale lui Milton Friedman care, au înlocuit, la nivel ideologic, în anii 1980 teoriile intervenționiste ale lui Keynes.

La nivel practic, teoriile lui Friedman au exprimat părerea că, din perspectivă istorică, organismele centrale s-au dovedit ineficiente în rezolvarea problemelor de restructurare și reconversie. S-a argumentat că declinul regional nu poate fi stopat decât prin mobilizarea inițiativelor și a capacităților locale. S-a susținut că inițiativele economice locale au promovat întrebuițarea eficientă a resurselor locale, au îmbunătățit calitatea și au crescut numărul inițiativelor libere, au încurajat inovația și au ajutat economiile să se adapteze schimbărilor.

S-a argumentat, de asemenea, că încetarea exercitării controlului centralizat, transferul responsabilităților către regiuni au condus la o economie mai eficientă, din punct de vedere al ofertei. În această perspectivă, rezultă că problema dezvoltării regionale și locale, trebuie rezolvată la nivelul respectivelor regiuni sau subregiuni.

Fiecare regiune în parte își determină tactica, prioritățile etc. Fiecare va decide care îi sunt resursele umane și materiale. Mobilizarea suportului regional și local este cheia succesului sau eșecului respectivei strategii.

Aceste câteva considerații nu și-au propus decât să dea câteva explicații generale asupra modului în care este privită problema dezvoltării economice locale și regionale, să creeze un context în care obiectivele, necesitățile și strategiile dezvoltării economice regionale și locale să poată fi înțelese

și, ca o consecință, politica de valorificare a patrimoniului construit să se pună de acord cu acest model macro-economic. Rezultă, implicit, că orice structură organizatorică nouă trebuie concepută flexibil, astfel încât să se încadreze cât mai firesc modelului.

ORGANIZAREA PROPRIU-ZISĂ (STRUCTURĂ, ATRIBUȚII, NECESITĂȚI)

Învățămintele experienței europene pot fi utile, dar ele nu exclud necesitatea determinării proceselor, structurilor și obiectivelor specific românești. Există o tentație de a importa modele din Occident care, din punct de vedere cultural sunt inadecvate contextului românesc. De aceea, în cele ce urmează se încearcă o schițare a unei structuri organizatorice la nivel central și regional.

În primul rând, pentru a putea funcționa satisfăcător și a se putea dezvolta în viitor, Serviciul de evidență ar trebui să-și elaboreze propriul **sistem de inventariere**. Acesta ar trebui să cuprindă următoarele puncte:

1. *Scopuri și obiective*, definite pe termen scurt, mediu sau lung, cum ar fi:

- crearea unei arhive/bănci de date;
- furnizarea de informații organismelor de protecție;
- furnizarea de date administrațiilor locale,
- clasificarea științifică a patrimoniului;
- propunerea măsurilor de protecție;
- protejarea directă și imediată.

2. *Criterii*

A. Întindere

- stabilirea domeniului cercetării;
- stabilirea subiectelor care urmează a fi recenzate;
- definirea generalității/specificității cercetării.

B. Selecție:

- datarea sau perioada limită de timp până la care se face inventarierea patrimoniului;
- alegerea unor eșantioane reprezentative sau, dimpotrivă, inventarierea tuturor exemplarelor dintr-o serie;
- inventarierea bunurilor existente sau/și a celor distruse.

C. Statut juridic:

- asigurarea/neasigurarea implicită a protecției, o dată cu inventarierea;
- protecția ca rezultat al operațiunilor de inventariere și selecție;
- protecția la diverse niveluri: – internațional
– național
– local

3. Utilizări și produse

A. Utilizatorii potenționali pot fi:

- organisme guvernamentale;
- administrația locală;
- centre de informare.

B. Produsele pot fi:

- primare: – fișa analitică;
– fotografii;
– planuri;
– relevee;
– desene.
- elaborate: – liste;
– nomenclatoare tipologice;
– cataloage;
– monografii;
– dicționare;
– lucrări de popularizare;
– alte informații indexate după diverse criterii: geografic, selectiv, administrativ, grad de protecție, natura obiectului, încadrare tipologică.

4. Resurse

A. Personal permanent:

- central;
- descentralizat;
- specializat.

B. Personal temporar:

- voluntari: – specialiști;
– nespecialiști.

C. Resurse exterioare:

- instituții;
- asociații;
- servicii administrative.

5. Metoda

A. Informatizarea sistemului:

- text liber;
- key-words;
- alfanumeric.

B. Normare:

- determinarea numărului de fișe tip necesare;
- vocabular normat: – listă de cuvinte;
– dicționar ierarhizat de termeni definitorii;
– instrucțiuni de utilizare.
- definirea informațiilor: – primare;
– secundare;
– facultative.

6. Costuri și termene

A. Evaluarea timpului necesar pentru:

- achiziția de informație;
- punerea în funcție a sistemului;
- modificări.

B. Calcularea costurilor și compararea lor cu fondurile disponibile.

În concordanță cu sistemul prezentat mai sus, serviciul de evidență ar trebui să fie structurat la nivel central și teritorial pe nuclee operative, în sarcina cărora să intre supravegherea monumentelor de pe o porțiune bine delimitată de teritoriu. Acesta s-ar subordona, la nivel central, Direcției Monumentelor iar, la nivel teritorial, atât Direcției cât și Comisiei zonale (C.Z.) în raza căreia acționează.

Managerul

Considerăm că sistemul de organizare trebuie să fie o combinație între sistemul **piramidal** și sistemul **cu manager**. Astfel, dacă esența sistemului piramidal, care constă în existența unui Serviciu central de evidență (S.E.C.) și a unor nuclee teritoriale (N.T.E.), aflate în relație ierarhică, se păstrează, ea este completată cu acea persoană care realizează legătura (feed-back-ul) nu numai între cele două nivele (central și local), ci chiar cu directorul Direcției monumentelor și cu președintele Comisiei naționale, cu ceilalți șefi de serviciu, cu alte organisme ce activează în domeniu etc., fiind abilitat în acest sens.

Astfel, el poate transmite informația în ambele sensuri, în mod direct, scurt-circuitând nivelele intermediare și înlăturând principala deficiență a sistemului piramidal și anume aceea a existenței numeroaselor nivele la care o inițiativă poate fi blocată.

Lucrul cel mai important care trebuie avut în vedere pentru buna funcționare a sistemului este schimbul continuu de informații între S.C.E. și N.T.E.

Menținerea acestui schimb informațional la un nivel ridicat este sarcina managerului; el trebuie să organizeze întâlniri periodice între diversele compartimente și nivele din cadrul Direcției, astfel încât angajații acestuia din teritoriu să nu se simtă izolați și rupți de „mișcarea ideilor” de la centru, ci în permanentă cunoștință de cauză cu strategia pe care trebuie să o pună în aplicare.

Pentru a deveni eficiente, practica din țările cu sisteme organizatorice dezvoltate presupune ca întâlnirile să aibă un caracter oficial, formalizat, să se desfășoare la intervale regulate, stabilite prin regulamentele de funcționare și să se încheie cu un proces-verbal al discuțiilor în care să se consemneze problemele discutate, propunerile făcute.

În mod similar, se va acorda atenție comunicării orizontale între C.Z., N.T.E. Schimburile de experiență,

transferurile de cunoștințe, de metodologii nu se petrec accidental. Acestea trebuie să fie structurate în cadrul relațiilor între Comisii. Identificarea canalelor verticale și orizontale de comunicare reprezintă un obiectiv major în activitatea managerului.

Din punct de vedere administrativ, postul de manager ar trebui să fie subordonat direct directorului DMASI, având atribuțiile și statutul unui director adjunct.

Serviciul central și nucleele teritoriale.

Pe măsură ce Comisiile zonale capătă experiență în evaluarea patrimoniului și își formează specialiști, ar putea dobândi grade de libertate din ce în ce mai mare, punând astfel în valoare inițiativele locale și individuale.

Urmând aceeași cale, NTE vor putea să-și dezvolte schema de personal și atribuțiile, în funcție de condițiile specifice locale, de densitatea monumentelor etc.

Se valorifică, astfel, mai bine și pe plan național atașamentul factorilor locali pentru valorile pe care, de fapt, le-au moștenit și, deci, sunt cei mai îndreptățiți să le gestioneze și prezerve.

Această libertate de acțiune în teritoriul aferent fiecărui N.T.E. local o vedem însă în concordanță cu principiile, metodologia și criteriile elaborate de S.C.E., adoptate de comun acord cu nivelele locale și supuse aprobării Comisiei Naționale.

Din acest motiv, va trebui să existe o legătură strânsă între SCE și NTE, care să asigure o sinergie a acestora.

Astfel S.C.E., asemenea unui dirijor de orchestră, coordonează și dirijează informațiile dinspre și către structurile din teritoriu. În cadrul politicii generale de evidență, S.C.E. are următoarele atribuții:

- elaborează principiile, metodologia și criteriile de inventariere;
- elaborează fișele tip pentru monumente, ansambluri însoțite de instrucțiunile de completare;
- verifică, evaluează comparativ și ponderează rezultatele venite din întregul teritoriu național;
- concepe și difuzează către structurile din teritoriu un dicționar de termeni de specialitate folosiți la descrierea obiectivelor în fișele tip;
- întocmește dosarul pentru obiectivele propuse a fi declarate monument istoric sau scoase din listă și îl prezintă, spre analiză și aprobare, Comisiei naționale;
- întocmește fișa minimală pentru baza de date computerizată.

N.T.E. le revine rolul de cercetare-descoperire și supraveghere a situației monumentelor din zona respectivă, de elaborare a fișelor.

Dintre activitățile coordonate de alți factori pe plan local, dar, la care N.T.E. e de dorit să-și aducă contribuția, aș dori să mă opresc la câteva mai importante:

- implicarea în crearea unui lobby pe plan local în favoarea punerii în valoare și utilizării monumentelor istorice într-un mod adecvat;
- implicarea în activitățile de atragere a sponsorilor pentru lucrările de restaurare;
- implicarea în activitățile de marketing și publicitate pentru monumente;
- participarea la organizarea unor manifestări culturale cu caracter național sau internațional dedicate monumentelor istorice.

Componența pe specialități a N.T.E. și S.C.E. trebuie să fie corespunzătoare categoriilor de monumente istorice cuprinse în listă.

Astfel, N.T.E. ar trebui să cuprindă câte un arheolog, un arhitect și un istoric de artă, în timp ce S.C.E. ar trebui să cuprindă un număr mai mare de specialiști din domeniile menționate, având în plus sprijinul unui birou topografic, unui fond documentar, arhivistic și fotografic, unui laborator foto, unei arhive computerizate, compartimente încadrate cu personal corespunzător.

E dincolo de orice discuție că, de-a lungul timpului, NTE se vor adapta și transforma, astfel încât fiecare va avea specificul său. E cel mai probabil ca această specificitate să se reflecte în componența și obiectivele permanente, derivând din particularitățile zonei istorice de referință. Totuși, într-o primă fază, este recomandabilă standardizarea cel puțin a obiectivelor și structurilor.

FLORIN DOBRESU

BIBLIOGRAFIE

- T. T. PATERSON, *Theorie du Management*, Editura Gauthier Villars, 1969
- E. DALE, *Management Theory and Practice*, Editura Mc Graw Hill, 1965
- B. I. WILLIAMS, *Management & Organization*, South Western Publishing Co.; 1989
- S. NISTOR, *Inventarul patrimoniului*, curs postuniversitar IAIM București, 1994
- MINISTÈRE DE LA CULTURE, FRANCE, DIRECTION DU PATRIMOINE, *Monuments historiques – règles et procédures*

PROCESELE VERBALE ALE ȘEDINTELOR DE AVIZARE ORGANIZATE
DE COMITETUL DE STAT PENTRU ARHITECTURĂ ȘI CONSTRUCȚII, 1953

PROCES VERBAL Nr. 5
Monumente istorice din 21.II.1953
asupra amenajării

Castelului Pângărați

Compunerea comisiei:

Președinte: Prof. Duiliu Marcu Membru în C.S.A.C.

Membri: Prof. Grigore Ionescu
Prof. Horia Teodoru
Arh. Ștefan Balș
Arh. Ghika Budești

Secretar: N. Christu

Titlul lucrării: *Castel Pângărați, amenajare pentru unitatea de muncă M.A.I.*

Adresa Dir. Gl. a Hidrocentralei „V. I. Lenin” Bicaz – Neamț Nr. 1/466 din 14.II.1953 înregistrează la C.S.A.C. sub No. 1386 din 19.II.1953.

Valoarea lucrărilor: Lei 335 000

Titular de investiții: Dir. Gl. a Hidrocentralei V. I. Lenin Bicaz -- Neamț, reprezentată prin tov. Ing. Focșa din Min. Energiei Electrice și tov. Arh. N. Săvulescu din Institutul de Proiectări energetice (ISPE).
Proiectant: Arhitect Romeo Vlad, din cadrul Dir. Gl. a Hidrocentralei V. I. Lenin.

Piese scrise și desenate, precum și documentația pe baza căreia se dă avizul se află depuse la dosarul lucrării.

În urma expunerii făcute de tov. referent Arh. I. Ghika și discuțiilor purtate în ședință se fac următoarele constatări și observații:

Proiectul de amenajare prezentat constă din lucrări de construcție de mică importanță ca: ziduri despărțitoare, închideri și deschideri de goluri, reparații și consolidări a planșeelor, completări de stâlpi la cerdacuri, refacerea și completarea tencuielilor, a ancadramentelor la ferestre, a profilației brâurilor și cornișelor, rostuirea zidăriei de piatră aparentă, execuția de împrejmuiri în curți și în jurul clădirii etc.

Planșele desenate sunt sumare neavând caracterul unui proiect de execuție.

Proiectul nu prevede nici o lucrare de amenajare sau consolidare a corpului de pe latura de vest a curții cu biserică, deși rezultă din declarația proiectantului că acest corp se găsește în stare de degradare

avansată (învelitori complet deteriorate, ziduri prăvălite, stâlpi lipsă, etc.)

Se propune o compartimentare a curții în mijlocul căreia se află biserica cu ajutorul a numeroase ziduri masive, pentru a se crea o curte separată la intrare, să se izoleze biserica și să se închidă incinta pe latura de vest unde se află corpul de clădire ruinat. Această compartimentare rupe unitatea incintei bisericii, iar apropierea prea mare a zidurilor de biserică creiază acesteia un cadru meschin, insuficient degajat care va îngreuna accesul și circulația publicului în zilele de sărbătoare.

Față de constatările de mai sus, comisia, considerând că prin amenajarea propusă se aduce o îmbunătățire a stării actuale a monumentului fără a altera în general caracterul său, dă aviz favorabil proiectului prezentat cu următoarele condițiuni:

– Se va renunța la închiderea cu ziduri a curții bisericii. Se vor executa numai împrejurimi cu caracter provizoriu din bulumaci și sârmă ghimpată, rezervându-se conform indicațiilor date în ședință spații mai largi în jurul bisericii. (linia A.B.C.)

– Se va asigura protecția tuturor temeliiilor construcțiilor îndepărtând apele de ploaie prin amenajarea unor pante de scurgere lesnicioasă și a unor trotuare, unde va fi necesar.

– Rostuitul zidăriei de piatră aparentă se va face fără umplerea și lustruirea rosturilor cari vor rămâne adâncite.

– Tencuirea soclurilor se va face acolo unde este necesar, pe o înălțime de cel puțin 1 metru deasupra solului cu mortar de var, excluzând cimentul pentru a nu închide umezeala în interiorul zidurilor și provoca dezagregarea lor.

– Planșeele intermediare din lemn ce se prevăd în turnul de Nord-Est se vor executa independente pe stâlpi, pentru a nu se face spurgeri în zidurile perimetrice.

– Pentru execuția lucrărilor se vor completa planurile cu detalii suficiente. Se va studia cu grijă profilatura ancadramentelor, brâurilor și cornișelor, păstrând și îmbunătățind caracterul celor existente. Pretutindeni unde se găsesc profile originale se vor menține neatinsse porțiunile în stare mai bună.

– Execuția lucrărilor se va face sub conducerea și supravegherea directă a arhitectului proiectant, care poartă răspunderea pentru respectarea caracterului original al monumentului.

- Beneficiarul construcțiilor ce se amenajează are sarcina de a păstra în bună stare întregul ansamblu. Se va da o grijă deosebită vechei biserici, la care nu se va face nici o adăugire sau transformare fără aprobarea C.S.A.C.. Până la reconstruirea corpului situat pe latura de Vest a incintei bisericii, pe baza unui proiect aprobat de C.S.A.C., se vor lua toate măsurile ca materialele din acest corp să fie păstrate în starea existentă.

- În legătură cu folosirea unei uși demontate de la biserica Cârnău, Comisia socotește că nu trebuie să se procedeze la desmembrarea monumentelor de arhitectură cu caracter istoric ce se află în porțiunea de pe Valea Bistriței ce se inundă pentru construcția Hidrocentralei V. I. Lenin. În vederea luării unei hotărâri privind ansamblul acestor monumente care ar putea fi eventual demontate și remontate pe alte amplasamente, arhitectul urmează a întocmi un memoriu detaliat cu privire la această problemă.

Președinte: Prof. DUILIU MARCU

Membri: Prof. GRIGORE IONESCU

Prof. HORIA TEODORU

Arh. ȘTEFAN BALȘ

Arh. EM. COSTESCU

Referent: Arh. I. GHİKA BUDEȘTI

**PROCES VERBAL Nr. 6
al ședinței din 26.II.1953
pentru organizarea execuției lucrărilor
de conservare a monumentelor istorice
de arhitectură**

Compunerea comisiei:

Președinte: Prof. Duiliu Marcu Membru în C.S.A.C.

Membri: Prof. Grigore Ionescu

Prof. Horia Teodoru

Arh. I. Ghika Budești

Ing. Blum

Ing. Lăzărescu

Arh. Lieblich

Invitați: Tov. Moiceanu Ministerul Cultelor

Tov. Simionescu Ministerul Cultelor

Tov. Costescu C.P.A.C.

Tov. Cazimir C.P.A.C.

Tov. Berechet Patriarhia

Tov. Șerbănescu Min. Gosp. Comunale

Tov. Niculescu C.S.A.

Secretară: Buzescu Sanda

Tov. Prof. Duiliu Marcu deschide ședința arătând că potrivit Cap. I punctul 14 din H.C.M. 2447/1952 C.S.A.C. are sarcina de a „conduce și organiza activitatea de protecție și restaurare a monumentelor istorice de arhitectură de pe teritoriul Republicii Populare Române”. În exercitarea acestei atribuțiuni C.S.A.C. a cerut ca fondul de Lei 5 600 000 – acordat

prin HCM 186/20.II.1953 la dispoziția C.S.A.C. ca fond de investiții în vederea reconstruirii, restaurării și protejării monumentelor istorice, să fie repartizat celor trei unități interesate după cum urmează:

1. Lei 1 900 000 – către Ministerul Cultelor din care:

Lei 1 440 000 pentru lucrări de conservare la 17 monumente în 1953.

Lei 260 000 pentru intervenții urgente la biserici de lemn și la diferite alte monumente istorico-religioase.

Lei 200 000 pentru întocmirea proiectelor de readucere a 13 monumente alese de CSAC la forma lor originală.

2. Lei 1 700 000 – Comitetul pentru Așezămintele Culturale din care:

Lei 1 460 000 pentru lucrări de conservare la 10 monumente în 1953.

Lei 140 000 pentru intervenții urgente

Lei 100 000 pentru întocmirea proiectelor de readucere a 7 monumente alese de CSAC la forma lor originală.

3. Lei 2 000 000 – Comitetul pentru Artă pentru reconstruirea și amenajarea Palatului Mogoșoaia în 1953.

La această intervenție nu s-a primit încă răspuns. Între timp este necesar ca, în ședința de azi, să se stabilească cine întocmește devizele și proiectele pentru lucrările de protejare și restaurare din 1953, deasemeni care vor fi execuția lucrărilor, precum și modalitățile de procurare și aprovizionare a șantierei cu materialele necesare.

În legătură cu sarcinile ce se vor da fiecărei instituții, este necesar să se precizeze răspunerile fiecăreia fiind hotărât că C.S.A.C. va avea rolul de coordonare, inspectând șantierele de lucrări și participând la recepționarea lor.

Din discuțiile ce au avut loc, în care fiecare delegat și-a expus punctul de vedere, se desprind următoarele:

Tov. Moiceanu și Simionescu din partea Ministerului Cultelor ca și tov. Costescu și Cazimir din partea C.P.A.C. își iau angajamentul ca până la 31 Martie a.c. să întocmească proiectele și devizele pentru toate lucrările de restaurare și reparații din lotul ce revine fiecăreia din aceste instituții, pe 1953, prin serviciile tehnice proprii, supunându-le pe măsura întocmirii la avizarea C.S.A.C. Tov. arată mai departe că problema cheie pentru îndeplinirea la timp a execuției lucrărilor este procurarea materialelor și stabilirea organelor de execuție.

Tov. Niculescu din partea Comitetului de Stat al Aprovizionării arată că, deși sarcinile C.S.A. sunt foarte mari și este întotdeauna greu pentru această instituție să prevadă alocarea de cote suplimentare de materiale, când acestea nu au fost prevăzute din vreme, va fi totuși posibil, dat fiind cantitățile relativ mici ce sunt necesare pentru monumentele istorice, să se repartizeze materialele în trim. II, dat fiind scopul important urmărit. Aceasta cu condiția ca să fie dată de urgență o hotărâre a Consiliului de Miniștri, trasând această sarcină C.S.A. și ca Ministerul Cultelor, C.P.A.C. și Comitetul pentru Artă să comunice până la 31 Martie cel mai târziu la C.S.A. *listele de materiale necesare și localitățile unde acestea urmează să fie dirijate.*

Tov. Ing. Șerbănescu, șeful Serviciului Execuție din Ministerul Gospodăriilor Comunale, arată că întreprinderile regionale de Construcție pendinte de Minister au sarcini foarte mari, trasate prin plan pentru execuția unor lucrări de volum mare, deși au fost înființate pentru preluarea lucrărilor de minimă amploare față de cele ce revin trusturilor Ministerului Construcțiilor.

În prezent sunt în curs de înființare întreprinderi de reparații și întreținere cari vor ține de I.R.C.L. Ministerul Gospodăriilor Comunale. Aceste unități vor putea prelua lucrări mici, ca acelea de restaurare a monumentelor istorice.

În cazul când proiectele și materialele ar putea fi puse imediat la dispoziție, Ministerul Gospodăriilor Comunale ar putea prinde în planul I.R.C.L. unele lucrări de conservare, dar în primul rând trebuie rezolvată includerea acestor lucrări în planul întreprinderilor, lucru ce nu se poate face decât printr-o hotărâre a Consiliului de Miniștri.

Este deasemeni necesar să se elaboreze de urgență norme speciale de modul cum trebuie executate lucrările de conservare și restaurare a monumentelor și pentru stabilirea regimului de prețuri la lucrările de reparații ce se execută la aceste monumente.

Tov. Prof. Grigore Ionescu și tov. Ing. Lăzărescu își exprimă îndoiala că întreprinderile de reparații ale Întreprinderilor Regionale de Construcții ar putea executa în bune condițiuni lucrări cu specific atât de deosebit și delicat ca lucrările de conservare și restaurare a monumentelor istorice. Va trebui ca în termen scurt să fie organizate unități specializate pentru aceste sarcini, care să aibă posibilități permanente de a interveni urgent cu calificarea necesară. Există o propunere mai veche a Comitetului de Stat pentru Construcții în acest sens, care prevede înființarea unor *atelieri* pe lângă întreprinderile de construcții, având sediul în centrele unde se găsesc concentrate monumente numeroase. (Suceava, Iași, București, Craiova, Cluj, etc.).

În concluzia dezbaterilor tov. Prof. Duliu Marcu face un apel la toate instituțiile reprezentate ca să

colaboreze cu C.S.A.C. pentru aducerea la îndeplinire a sarcinii de mare importanță și răspundere care este aceea de a păstra patrimoniul arhitectonic valoros al poporului nostru.

Întemeiat pe HCM 2447/1952, C.S.A.C. va lua de urgență toate măsurile de coordonare și organizare, inițiind la nevoie și o hotărâre a Consiliului de Miniștri, pentru a asigura toate condițiile pentru realizarea la timp a lucrărilor de conservare și restaurare prevăzute pe 1953, mobilizând toate organele competente ale instituțiilor și organizațiilor de Stat interesate și concentrând toate mijloacele potrivite pentru îndeplinirea acestei sarcini.

Se vor trasa precis diferitelor instituții părțile de sarcini ce le revin, fixând termenele cele mai juste pentru aducerea lor la îndeplinire.

Aceste sarcini se pot concretiza după cum urmează:

1. Finanțarea lucrărilor prin repartizarea efectivă către trei beneficiari a sumelor corespunzătoare, din fondul pus la dispoziția C.S.A.C. prin hotărârea 186.

2. Întocmirea urgentă a proiectelor și devizelor.

3. Asigurarea mijloacelor de execuție prin întreprinderile cele mai calificate *existente*.

4. Asigurarea la timp și în cantități corespunzătoare a materialelor necesare.

5. Întocmirea normelor și îndrumărilor metodologice pentru modul de execuție și pentru stabilirea regimului de prețuri la lucrările de reparații și restaurare a monumentelor istorice de arhitectură.

După ce vor fi asigurate modalitățile îndeplinirii sarcinilor urgente pe 1953, se vor face propuneri pentru așezarea pe baze temeinice și de durată a întregii activități de conservare și restaurare a monumentelor istorice de arhitectură, organizându-se organe de proiectare și organe de execuție specializate pentru asemenea lucrări.

Președinte: Prof. Arh. DULIU MARCU
Membri: Prof. Arh. GR. IONESCU
Prof. Arh. H. TEODORU
Ing. BLUM
Arh. I. GHIKA

Invitați:
Min. Cultelor: Tov. MOICEANU
Tov. I. SIMIONESCU
C.P.A.C.: Tov. E. COSTESCU
Tov. CAZIMIR
Patriarhia Tov. BERECHET
M.G.C.I.L. Tov. ȘERBĂNESCU
C.S.A. Tov. NICULESCU
C.S.A.C. Tov. LĂZĂRESCU
Tov. LIEBLICH

Comitetul Așezămintelor Culturale poate asigura întocmirea formelor tehnice pentru cele 14 monumente trecute în listă.

- Repartizarea materialelor, programarea constructorului și virarea fondurilor cade în sarcina C.S.A.C. ca instituție ce a fost planificată de C.S.P. cu suma pentru restaurări pe 1953.

G. Cazimir

PROCES VERBAL Nr. 7

al ședinței de avizare din 2 Aprilie 1953 orele 12

Compunerea Consiliului:

Președinte: Prof. Duiliu Marcu, Membru în C.S.A.C.

Membri: Arh. Ștefan Balș
Arh. E. Costescu
Arh. I. Ghika Budești
Prof. Gr. Ionescu
Prof. H. Teodoru
Arh. R. Lieblich

Deasemeni iau parte ca:

Referenți: Arh. I. Ghika Budești
Arh. T. Socolescu

Secretar: N. Christu

I. *Titlul lucrării:* Lucrări de protejare la Mănăstirea Aninoasa (Raionul C. Lung, Reg. Pitești) adresa Min. Cultelor 4495 din 17 Martie 1953 înregistrată la C.S.A.C. sub Nr. 2534 din 18 Martie 1953.

Valoarea lucrării: Lei 50 000 – (sumă în limita stabilită de C.S.A.C.)

Titular de investiții: Ministerul Cultelor, reprezentat prin tov. Moiceanu și tov. Arh. D. Ionescu Berechet (din partea Patriarhiei).

Proiectant: Arhitect D. Ionescu Berechet.

Referent: Arh. I. Ghika Budești.

Dosarul cuprinde următoarele piese scrise și desenate:

- memoriu, deviz, antemăsurătoare, baza prețurilor, analiza prețurilor, lista materialelor.

Secțiunea longitudinală prin bucătăria, fațada interioară (clopotnița și paraclisul) secțiuni prin clopotniță, stăreție și trapeză scara 1:100, plan etaj, plan pivniță și parter (scara 1:100).

În urma expunerii făcute de tov. referent Arh. Ghika Budești și discuțiilor purtate în ședință, se fac următoarele constatări și observații:

Proiectul prezentat constă din lucrări de conservare a anexelor mănăstirii (chilii, trapeza, paraclis și bucătăria) la care acoperișurile sunt complet deteriorate. Devizul prevede pentru refacerea acoperișurilor următoarele operațiuni: desfacerea și curățirea zidurilor pentru rezidire, zidărie nouă, șarpanta acoperișului, inclusiv stâlp de susținere, învelitoare de șifă.

Planșele desenate sunt sumare, neavând caracterul unui proiect de execuție; astfel lipsește un plan al acoperișului, deasemeni planșe de detaliu ale șarpantei.

Fiind vorba de lucrări de protejare se propune ca zidăria susținătoare a șarpantei să nu fie executată pe toată grosimea zidului existent astfel cum este prevăzut în proiect ci numai atât cât este necesar susținerii ei, lăsându-se ștrepi la partea exterioară a zidului pentru legarea ulterioară a paramentului de piatră și zidărie aparentă (întocmai ca resturile clădirii acesteia). Astfel, se va realiza o economie cu care s-ar putea executa eventual și acoperirea bucătăriei. Zidăria nouă va fi continuă, nelăsându-se goluri, pentru a împiedica desvelirea prin acțiunea vântului ce ar pătrunde prin aceste goluri.

Se constată deasemeni, că molozul rezultat din dărâmarea zidăriei se află actualmente depozitat pe bolțile de la parter, exercitând o presiune mare pe acestea, care ar putea să le dărâme.

În afară de aceasta, Consiliul mai constată (după afirmațiile reprezentanților Ministerului Cultelor) că paraclisul în care se află interesante lucrări de zugrăveli, amenință cu prăbușirea, dacă nu se vor lua măsuri urgente de proptire.

Față de constatările de mai sus, Consiliul, considerând că lucrările proiectate sunt absolut necesare pentru protejarea mănăstirii, dă aviz favorabil proiectului prezentat cu următoarele condițiuni:

1. Zidăria susținătoare a șarpantei nu va fi executată pe toată grosimea zidului existent de la parter, ci numai atât cât este necesar susținerii ei, lăsându-se ștrepi în partea exterioară a zidului, pentru legarea ulterioară a paramentului de piatră și cărămidă aparentă.

2. Molozul ce se află depozitat pe bolțile parterului și care este rezultat din dărâmarea zidăriei vechi, va fi imediat îndepărtat, căutându-se cu atenție în acest moloz, urmele vechilor piese de piatră, ornamente, etc., cari vor fi inventariate și păstrate.

3. Se vor lua măsuri urgente de consolidare a paraclisului, punându-se proptiri provizorii din lemn, cu pene bătute până la refuz, căutându-se însă să nu se strice zugrăvelile existente. Deasemeni, se vor dispune legături exterioare prin platbande, fără să se deterioreze zidurile.

4. Execuția lucrărilor se va face sub conducerea și supravegherea arhitectului proiectant și a unui tehnician, care va avea răspunderea. Arhitectul proiectant va avea obligația de a întocmi proiectul de execuție înainte de începerea lucrărilor și de a da detalii de execuție și toate indicațiunile necesare în timpul execuției pe șantier.

II. *Titlul lucrării:* Lucrări de restaurare la mănăstirea Gura Motrului. (adresa Min. Cultelor Nr. 4495 din 17.III.1953).

Valoarea lucrărilor: Lei 60 000 – (sumă în limita celei stabilite de C.S.A.C.).

Titular de investiție: Ministerul Cultelor reprezentat prin tov. Moiceanu și tov. arh. Ionescu Berechet din partea Patriarhiei.

Proiectant: Ing. Ioan Popovici și Arh. Berechet.

Referent: Arh. Ghika Budești.

Dosarul, cuprinde următoarele:

a. Piese scrise: memoriu, antemăsurătoare, analiza prețurilor, deviz estimativ, extras de materiale.

b. Piese desenate: plan de situație, (parter) scara 1:100; plan etaj (casele stăreției) sc., 1:100.

În urma expunerii făcute de tov. referent Ghika Budești, și a discuțiilor purtate în ședință, se fac următoarele constatări și observații:

Proiectul prezentat constă din lucrări de reparare și conservare ca: terminarea acoperirii turnului clopotniță, restaurarea vechiului zid de legătură, din fața turnului clopotniță și partea de nord a bisericii.

Se constată că din planșele desenate, atașate la dosar, nu rezultă deloc poziția lucrărilor. Hotărârile luate se bazează deci numai pe afirmațiile reprezentanților Min. Cultelor și pe acelea ale tov. arh. Balș, care a vizitat mânăstirea în vara anului 1952.

Membrii Consiliului propun ca din șirul lucrărilor prevăzute să nu se execute tencuielile exterioare la turle și spoielile exterioare la pereții bisericii, pentru a se păstra vechile decorații. Deasemenea constată că în deviz sunt prevăzute lucrări de desfacere completă și refacere a zidului împrejmuitoar. Acest zid ar putea prezenta un interes deosebit arheologic, prin prezența de urme ale zidurilor transversale și bolțile fostelor chilii (astăzi distruse) și nu este cazul să fie dărâmat, refăcut și tencuit.

Față de constatările de mai sus, Consiliul, *dă aviz favorabil proiectului prezentat cu următoarele condițiuni:*

1. Nu se vor executa tencuielile exterioare la turle și spoielile exterioare, păstrându-se vechile decorații.

2. Zidul împrejmuitoar cu urmele zidurilor vechilor chilii, va fi menținut și în nici un caz dărâmat și refăcut, iar dacă ar amenința să cadă, i se vor face proptiri provizorii, subzidirii sau ori ce altă lucrare de consolidare pentru a-l menține, luându-se aprobarea Dir. G-rale a Monumentelor Istorice.

3. Execuția lucrărilor se va face sub conducerea și supravegherea arhitectului proiectant și a unui tehnician, care va avea răspunderea. Arhitectul proiectant va avea obligația de a întocmi proiectul de execuție înainte de începerea lucrărilor și de a da detalii de execuție și toate indicațiunile necesare în timpul execuției pe șantier.

III. Titlul lucrării: *Lucrări de restaurare la Casa Veche din Herești – raion Vidra, regiunea București.*

Adresa Comitetului pentru Așezămintele Culturale Nr. 6125 din 16 Martie 1953.

Valoarea lucrărilor: Lei 219 000 (peste limita de 200 000 lei stabilită de C.S.A.C.)

Titular de Investiții: Comitetul pentru Așezămintele Culturale reprezentat prin tov. arhitect E. Costescu.

Proiectant: Arh. E. Costescu

Referent: Arh. T. Socolescu

Dosarul: cuprinde următoarele piese:

a. Piese scrise, memoriu, antemăsurătoare, deviz, analiza prețurilor, lista de materiale.

b. Piese desenate, 2 planuri și o fațadă la sc. 1:50, o schiță perspectivă, precum și o fotografie.

Toate piesele desenate au fost prezentate Consiliului în ședință de către arhitectul proiectant.

În urma expunerii făcute de tov. ref. arh. T. Socolescu și discuțiilor purtate în ședință, se fac următoarele constatări și observații:

Se constată că această casă veche, în stare de ruină are un corp adăogit ulterior (cu parter și etaj), care se află în aceeași stare. Clădirea originală executată în piatră de talie și cu încăperi acoperite cu bolți de cărămidă, – avea parter și etaj, iar în partea centrală un al doilea etaj, care pare a fi mai nou, având fațada și pilăstriei executați în tencuială, soclul imitând în tencuială bosaje de piatră. [*Afirmație greșită privind materialul de construcție al bolților, care sunt din piatră fățuită. N.R.*]

După fotografia prezentată, care reprezintă această clădire înainte de a se dărâma, partea centrală avea un acoperiș de formă bombată.

Din examinarea planului de la parter, cât și a fațadelor, rezultă că porțiunea clădirii de la Est, a fost sigur adăogată mai târziu.

Se constată deasemenea că lucrările prevăzute în proiect ating suma de 219.000 lei, depășind cu 19 000 lei suma fixată pentru acest scop.

Față de constatările de mai sus, Consiliul *dă aviz favorabil proiectului cu următoarele observațiuni:*

1. Construcția veche va fi reclădită cu zidărie până la cornișe, lăsându-se ștrepi pe ambele fețe pentru a se putea fixa ulterior piatra (atât în exterior, cât și în interior).

Deasemenea, se vor prevedea umeri pentru construirea bolților de cărămidă.

2. Învelitoarea va fi executată din olane.

3. În ceea ce privește forma acoperișului pavilionului central, se va face un studiu cu două variante (acoperiș bombat și acoperiș drept în 4 ape), care va fi prezentat Dir. G-rale a Monumentelor Istorice pentru a decide.

4. Construcția mai nouă adăogită (de cărămidă) va fi deocamdată menținută în starea ei actuală, urmând ca refacerea ei să se facă eventual ulterior.

IV. Titlul lucrării: *Lucrări de protejare la Casa Veche din Pribești, Raion Codăești, Regiunea Iași.*

Adresa C.P.A.C. Nr. 6125 din 16 Martie 1953.

Valoarea lucrărilor: Lei 120 000 (sumă în limita celei stabilite de C.S.A.C.)

Titular de investiții: Comitetul pentru Așezămintele Culturale, reprezentat prin tov. arh. E. Costescu.

Proiectant: Arh. E. Costescu
Referent: Arh. T. Socolescu.
Dosarul cuprinde următoarele:

a) Piese scrise, memoriu, antemăsurătoare, deviz, analiza prețurilor, lista materialelor, baza prețurilor.

b) Piese desenate: plan parter, fațadă și secțiune la sc. 1:100 prezentate în ședință.

Tov. referent în expunerea făcută arată că se intenționează să se facă următoarele lucrări:

Restaurarea acoperișului și învelitorii cu șită, consolidarea zidurilor deteriorate, refacerea bolților interioare prăbușite, executarea tâmplăriei și tencueli exterioare și interioare, precum și refacerea dușumelilor, etc.

Din examinarea planurilor, rezultă că la clădirea originală a fost adăogit ulterior un corp compus din patru camere, care este străin de arhitectura casei vechi.

În urma discuției asupra referatului și proiectului, Consiliul dă *aviz favorabil proiectului prezentat cu următoarele condițiuni:*

1. Corpul adăogit vechii clădiri va fi dărămat, păstrându-se zidurile numai la înălțimea de circa 0,50 m deasupra solului, astfel ca distribuția camerelor acestui corp să poată fi recunoscută. Soclul va fi amenajat ca o bancă continuă, jardiniere, etc. dispunându-se eventual în spațiile rezultate din fostele camere peluze de iarbă sau ronduri de flori.

2. Acoperișul vechii clădiri va fi refăcut în forma lui originală, prevăzându-se panta și pe latura de sud.

3. Ferestrele din fațada de sud, zidite actualmente, vor fi desfăcute, iar în acest caz ferestrele rotunde (fără ambratură) din capătul fațadelor de Est și Vest, vor fi închise (zidite).

4. Execuția lucrărilor se va face sub conducerea și supravegherea arhitectului proiectant și a unui tehnician, care va avea răspundere.

Arhitectul proiectant va avea obligația de a întocmi proiectul de execuție înainte de începerea lucrărilor și de a da detalii de execuție și toate indicațiunile necesare pe timpul execuției pe șantier.

Președinte: Prof. Arh. DUILIU MARCU
Membri: Arh. ȘTEFAN BALȘ
Arh. E. COSTESCU
Arh. I. GHİKA BUDEȘTI
Prof. GR. IONESCU
Arh. R. LIEBLICH
Prof. H. TEODORU

Invitați:
Min. Cultelor: Tov. MOICEANU
Arh. IONESCU BERECHET
Referenți: Arh. T. SOCOLESCU
Arh. GHİKA BUDEȘTI

PROCES-VERBAL Nr. 8
al ședinței de avizare din 7 Aprilie 1953 orele 12

Compunerea Consiliului:

Președinte: Prof. Duiuiu Marcu, Membru în Comitet

Membri: Arh. Balș Ștefan
Arh. Costescu Emil <= Emilian >
Arh. Ghika Budești
Prof. Ionescu Grigore
Arh. Liebllich Richard
Prof. Teodoru Horia

Deasemeni iau parte ca referenți:
Arh. Fischer Ferdinand
Arh. Socolescu Toma

Secretar: N. Christu

I. Titlul lucrării: *Lucrări parțiale de restaurare la castelul Corvineștilor din Hunedoara.*

Valoarea lucrării: Lei 300 000. (sumă în limita stabilită de C.S.A.C.)

Titular de investiții: Comitetul pentru Așezăminte Culturale reprezentat prin tov. Arh. Costescu și Arh. Moisescu.

Proiectant: Arh. Moisescu.

Referent: Arh. R. Liebllich.

Dosarul cuprinde următoarele piese scrise: memoriul, antemăsurătoare, deviz, analiza prețurilor, tabloul materialelor, baza prețurilor, tablou de manoperă.

Un plan de situație al castelului a fost prezentat de către tov. arh. Moisescu în ședință.

Lucrările proiectate reprezintă o mică parte din lucrările necesare restaurării monumentului și se compun din: refacerea podului principal și cel secundar, completări de zidărie de piatră la picioarele podului și la aripa de est a castelului, repararea crăpăturilor la turnul principal de intrare, la turnul de apărare și la turnul buzdugan, completarea înveltoarii de țiglă solzi.

Consiliul, luând în discuție proiectul prezentat, constată că dosarul nu cuprinde documentație suficientă, neexistând elemente pentru a aprecia situația și natura exactă a lucrărilor prevăzute, – mai cu seamă că aceste lucrări urmează să se facă la unul din cele mai importante monumente din țară și socotește că acestor lucrări va trebui să li se dea cea mai mare atenție.

Deaceea, dă numai un aviz favorabil de principiu lucrărilor prevăzute de protejare și cere ca proiectantul să completeze dosarul cu planuri și studii detaliate, în care să fie arătate toate lucrările proiectate.

II. Titlul lucrării: *Lucrări de consolidare a Cetății de Vest de la Suceava și construcția unei locuințe de paznic în incinta Cetății.*

Adresa Comitetului pentru Așezăminte Culturale Nr. 9361 din 28 Martie 1953.

Valoarea lucrărilor:

a) lucrări de consolidare 7 100 lei

b) locuința paznicului 23 500 lei

Titular de Investiții: Comitetul pentru Așezăminte Culturale reprezentat prin tov. Arh. Costescu și Arh. Moiescu.

Proiectant: Arh. Costescu

Referent: Prof. Horia Teodoru

Dosarul cuprinde:

a) piese scrise: deviz, antemăsurătoare, analiza de prețuri și tabloul de materiale.

b) piese desenate: plan de situație a Cetății (schiță), plan, secție și fațadă a locuinței de paznic sc. 1:50.

Proiectul prevede lucrări de consolidare a zidăriei de piatră, din care s-au păstrat în cea mai mare întindere numai fundațiile. În afară de aceasta, se mai propune și construirea unei locuințe de paznic compusă din două camere.

Consiliul, luând în discuție proiectul, socotește că lucrările de desfacere a zidăriei și de refacere cu ciment a rosturilor dintre pietre ar putea să înlăture ori ce autenticitate istorică și arheologică a zidurilor, denaturând caracterul vechiului parament și să suprimе ori ce posibilitate de datare a zidurilor.

Deaceea, dă aviz nefavorabil lucrărilor de consolidare, astfel cum sunt concepute și recomandă următoarele:

1. După completa terminare a cercetărilor, de către organele Academiei R.P.R., să se îngroape la loc toate fundațiile descoperite, fără a se aduce elementelor găsite (fundații, ziduri, drumuri sau spații pietruite, etc.), nici o modificare sau restaurare, pentru ca oricând, viitorii cercetători să le afle în forma lor originală. Terenul se va nivela astfel ca să se obțină o cât mai bună scurgere a apelor de ploaie.

2. Planul fundațiilor, zidurilor și al celorlalte elemente descoperite se vor însemna, pe pământul nivelat în felul următor:

a) În locurile unde fundațiile sau zidurile se află la nivelul pământului, se va așeza pe aceste ziduri sau fundații un trotuar alcătuit din bolovani de râu sau din piatră neregulată, cu mortar de ciment. Trotuarul va putea avea lărgimea totală a zidurilor sau va marca ambele margini ale zidurilor pe lărgimea ce se va socoti necesară.

b) În locurile unde pământul nivelat este deasupra fundamentelor și zidurilor, adică acolo unde trotuarul așezat pe pământ de umplură nu s-ar putea menține în bune condițiuni, traseul planului cetății va fi marcat, la toate colțurile și, pe parcursul rectiliniu, din loc în loc, prin stâlpi de zidărie de piatră neregulată, cu mortar de ciment, așezați pe vechile temelii și ridicați până deasupra nivelului pământului de nivelare. Însemnări cioplite în acești stâlpi pot arăta adâncimea la care se află zidurile originare.

c) Numai eventualele porțiuni de zidărie, care ar ieși deasupra nivelului pământului de nivelare, vor trebui să fie sacrificate din punct de vedere arheologic, completându-se rosturile cu ciment și acoperindu-le cu un strat de ciment, care să împlinească golurile dintre pietre, pentru a asigura scurgerea apelor. În ceace privește proiectul locuinței paznicului, Consiliul amână luarea unei hotărâri, urmând ca dosarul să fie completat cu un plan de situație, de preferință cu curbe de nivel, în care să se vadă în ce loc s-a proiectat ridicarea acestei case. Locul trebuie astfel ales, încât casa paznicului să fie cât mai ascunsă și să nu se siltueze. Această locuință ar putea fi așezată de exemplu pe versantul dinspre Țăncani Vechi, ca o ultimă casă a acestuia spre locul mai înalt al cetății.

Devizul lucrării se va reexamina și se va modifica în sensul recomandărilor de mai sus.

III. Titlul lucrării: *Lucrări de protejare la Castelul Bran.*

Valoarea lucrărilor: Lei 110 000 (sumă în limita stabilită de C.S.A.C.)

Titular de Investiții: Comitetul pentru Așezăminte Culturale, reprezentat prin tov. arh. Costescu și arh. Moiescu.

Proiectant: Arh. E. Costescu.

Referent: Arh. R. Lieblich.

Dosarul cuprinde:

a) piese scrise: memoriu, deviz estimativ, antemăsurătoare, analiza prețurilor, baza prețurilor, seria de prețuri, extras de materiale.

b) piese desenate: plan subsol II, plan subsol I, plan parter, la sc. 1:100; plan etaj I, II, V, VI, VII la sc. 1:100, casa de ceai, plan parter sc. 1:100 și perspectivă. Piese desenate au fost aduse în ședință de către proiectant.

Proiectul prevede lucrări exterioare la castel ca: reparații la șarpantă și la învelitoarea de țiglă solzi, reparații la obloane și la ușa corpului de gardă, spoieli și vopsitorii, – și lucrări interioare la castel ca: tencuieli interioare, înlocuirea stâlpului și a grinzilor putrede. Deasemenea, lucrări de reparație la pavilionul de ceai.

Consiliul, luând în discuție proiectul prezentat, dă aviz favorabil cu următoarele recomandări:

1. Țigla va trebui reșezată pe turnul cel mai înalt, fixându-se bucată cu bucată cu sârmă, astfel ca ele să poată rezista la furtuni.

2. Pentru facerea ușii noi din grilă metalică, la intrarea în castel, se va prezenta spre aprobare CSAC-ului desene de detaliu.

3. Lucrarea va fi condusă de un arhitect diriginte, care va da toate detaliile și indicațiunile pe șantier și care va fi răspunzător de calitatea execuției lor.

IV. Titlul lucrării: *Lucrări de protejare la biserica Stelea – Târgoviște.*

Valoarea lucrării: lei 60 000.

Titular de Investiții: Ministerul Cultelor reprezentat prin tov. Simionescu.

Proiectant: Arh. Panaitescu.

Referent: Arh. T. Socolescu.

Proiectul compus din piese desenate și scrise cuprinde lucrări de execuție a trotuarului din piatră, inclusiv bordurile și socluri de piatră cu copertine.

Consiliul amână discuțiile asupra acestui proiect deoarece proiectantul lipsește la ședință, delegații CSAC urmând să cerceteze monumentul la fața locului.

V. Titlul lucrării: *Lucrări de protejare la Biserica din Bordești.*

Valoarea lucrării: 63 400 – (din suma repartizată de CSAC de lei 90 000)

Titular de Investiții: Ministerul Cultelor reprezentat prin tov. Simionescu.

Proiectant: C. Jipescu.

Referent: Arh. T. Socolescu

Proiectul prevede dezgroparea bisericii, făcându-se săpături de pământ în jurul ei, defaceri și refaceri de zidărie în toate punctele unde sunt crăpături, refacerea șarpantei acoperișului, construcția turlei din lemn și îmbrăcarea ei și a acoperișului cu tablă galvanizată.

Devizul lucrărilor de reparație fiind de 63 400 lei, restul de 26 600 lei (până la suma de 90 000) este prevăzut a se întrebuița pentru restaurarea picturilor (execute la timpul lor de vestitul pictor al sec. XVII, Pârvu Mutu).

Consiliul, luând în discuție proiectul prezentat constă următoarele:

1. Turla bisericii a fost inițial construită din zid și nu din lemn învelit cu tablă galvanizată, astfel că este prevăzută în proiect. Deasemenea, întreaga învelitoare era din țiglă și nu din tablă galvanizată.

2. Dat fiind că nu se cunosc precis cauzele crăpăturilor mari ce s-au produs în zidărie și că acestea par a fi datorate mai degrabă alunecărilor de teren, sau în orice caz structurii solului decât datorită mișcărilor seismice, Consiliul socotește că înainte de a se efectua lucrările de reparație proiectate, să se facă o cercetare științifică, geotehnică la fața locului, prin care se va determina prin sondaje natura terenului, deducându-se astfel în mod precis cauzele degradării monumentului.

În concluzie, amână, până la efectuarea acestei cercetări științifice geotehnice, luarea unei hotărâri, recomandând Ministerului Cultelor să ia de urgență măsuri pentru studiul terenului. În acest scop s-ar putea adresa și Trustului topografo-geotehnic din CSAC.

Președinte: Prof. Arh. DUILIU MARCU
Membrii: Arh. BALȘ ȘT.
Arh. COSTESCU
Arh. GHİKA BUDEȘTI
Prof. IONESCU GR.
Arh. LIEBLICH R.
Prof. TEODORU H.

**PROCES VERBAL Nr. 9
al ședinței de avizare din ziua de 11 Aprilie
orele 9**

Compunerea Consiliului:

Președinte: Prof. DuiIU Marcu

Membrii: Arh. Balș Ștefan
Arh. Ghika Budești
Prof. Ionescu Grigore
Arh. Liebligh R.
Prof. Teodoru Horia

Deasemenea iau parte ca:

Referenți: Arh. Fischer F.
P. Năsturel
Arh. Socolescu T.

Secretar: N. Christu

I. Titlul lucrării: *Lucrări parțiale de restaurare la biserica fostei mănăstiri Dealul din Târgoviște.*

Adresa Min. Cultelor Nr. 5362 din 1953 înregistrată la C.S.A.C. sub Nr. 3304 din 2 Aprilie 1953.

Valoarea lucrării: Lei 192 160 (sumă în limita celei stabilite de C.S.A.C.)

Titular de Investiții: Min. Cultelor reprezentat prin tov. V. Simionescu și Arh. Paraschivescu.

Proiectant: Arh. Paraschivescu

Referent: Prof. Grigore Ionescu

Se prezintă dosarul, care cuprinde piesele desenate și piese scrise. Proiectul prevede construcția turlei mari a bisericii (a pantocratorului) din zidărie cu centură de beton armat și învelirea ei cu tablă de aramă. Revizuirea învelitorii bisericii, ornamente de piatră și refacerea trotuarului din piatră în jurul bisericii. Prin aceste lucrări, restaurarea exterioară a bisericii ar putea fi socotită terminată, rămânând ca tencuirea interioară a turelilor și refacerea picturilor să fie executate ulterior.

Consiliul, luând în discuție proiectul, dă:

AVIZ FAVORABIL

cu următoarele recomandări:

1. Înainte de începerea lucrării se va proceda la strângerea, cu cea mai mare grijă a tuturor pietrelor cioplite cu ornamente, care provin din turelele bisericii și care astăzi se află răspândite în neregulă în molozul dărâmurilor. Se vor grupa de o parte și se vor numerota fleuronii care pot fi folosiți din nou la cornișa

turlei mari și cei care sunt parțial, deteriorați. Aceste pietre vor fi inventariate și depozitate într-un loc ferit.

2. Se vor executa sondaje lângă soclul monumentului pentru a se găsi nivelul exact al feței inferioare a primei asize de piatră de talie a soclului, care actualmente este parțial îngropat.

3. Trotuarul și bordurile actuale vor fi scoase și depozitate, pentru a putea fi refolosite.

4. Monumentul va fi degajat de molozul și pământul din jurul lui, pe o lărgime de cel puțin 8 m, ajungându-se la un nivel de 20 cm sub nivelul găsit prin sondaje (arătat la pct. 1). La marginea acestui spațiu debleiat se va face provizoriu o rigolă cu pantă suficientă pentru strângerea și evacuarea apelor de ploaie. Trotuarul se va reface pe un strat de beton de 10 cm, iar bordura pe o fundație de 30 cm adâncime. Trotuarul nu se va executa din piatră de Câmpulung astfel cum este prevăzut în deviz, ci dintr-o piatră mai dură ca de exemplu cea de Măgura sau Gura Văii.

5. La îmbrăcarea cu piatră a turlelor se va admite ca unele pietre să depășească cu puțin planul general al fațadei, nefiind necesare racorduri.

6. Fleuronii de piatră de pe cornișe nu se vor mai fixa cu scoabe de fier ci cu scoabe de bronz, sau dacă aceștia au fixate de acum scoabe de fier, acestea vor fi îmbrăcate cu un strat de plumb. Pieseile existente vor fi așezate la rând, evitându-se întreruperea șirului lor prin intercalarea de fleuroni de piatră noi, care au alt aspect decât acei vechi patinați.

7. Din pietrele de talie și din pietrele profilate răspândite astăzi pe teren, se vor căuta cu grijă acelea care făceau parte din clopotniță. Ele vor fi așezate la loc, completându-se eventualele lipsuri.

8. Plasele de metal puse la golurile părții superioare ale corpului bisericii, în fața rozetelor de piatră perforată, vor fi scoase din exterior și vor fi așezate pe rame metalice în interior astfel ca ele să fie cât mai puțin vizibile dinăuntru bisericii.

9. Geamurile ferestrelor turlelor se vor executa pe cât posibil din geam armat în loc de geam catedral.

10. Ferestrele actuale ale bisericii vor fi demontate înlăturându-se cu grijă tocurile de lemn care nu sunt bine așezate. Ele vor fi înlocuite dacă este posibil cu ferestre metalice sau de lemn de stejar. În acest ultim caz se vor recondiționa tocurile existente, așezându-le cu cel puțin 25 cm retrase de la fața zidului.

11. Ușa de intrare va fi revizuită, înlocuindu-se șipca din mijlocul ei (Schlagleister), care în partea sa superioară are un element greoi și inestetic.

12. Execuția lucrărilor se va face sub conducerea și supravegherea arhitectului proiectant și a unui tehnician care va avea răspunderea. Arhitectul proiectant va avea obligația de a întocmi proiectul de execuție înainte de începerea lucrărilor și de a da detalii de execuție și toate indicațiunile necesare în timpul execuției pe șantier.

II. Titlul lucrării: *Lucrări de refacere a clopotniței și a chiliilor de la Mănăstirea Dealul.*

Adresa Ministerului Cultelor Nr. 5362/953, înregistrată la CSAC sub Nr. 3304 din 2 Aprilie 1953.

Valoarea lucrărilor: lei 224 920 pentru refacerea chiliilor

lei 185 800 pentru refacerea clopotniței (din fondurile puse la dispoziție de Patriarhie)

Titular de Investiții: Ministerul Cultelor reprezentat prin tov. Simionescu și tov. Arh. Paraschivescu.

Proiectant: Arh. Paraschivescu.

Referent: Prof. Grigore Ionescu.

Proiectul care cuprinde piese scrise și desemnate prevede consolidarea părții existente a clopotniței, precum și construcția din nou a unui corp de clădire (parter), care să adăpostească chiliile stăreției.

Consiliul luând în discuție proiectul prezentat, constată că la elaborarea acestui proiect nu s-a ținut seama în totul de fundațiile vechi, neexistând un relevu exact al fundațiilor și pivnițelor și pentru alte motive care au fost expuse de referent și au rezultat din discuțiuni, dă un aviz nefavorabil, urmând ca proiectul și devizul să fie refăcute pe baza următoarelor recomandări:

1. Se va curăți terenul de resturile de dărâmături, punându-se de o parte toate blocurile de piatră de talie, profilate sau nu, pentru a se putea studia și apoi refolosi. În special se va căuta să se găsească vechea pisanie de marmoră a clopotniței, pe care se aflau cioplite chipurile donatorilor.

2. Se va întocmi un relevu exact al fundațiilor și pivnițelor existente, de care se va ține seama la conceperea noilor construcții, folosindu-se cât mai mult posibil vechile fundații.

3. Pentru a lăsa monumentului un cadru cât mai potrivit, noile construcții se vor executa numai pe latura nordică a incintei, simetric la dreapta și la stânga clopotniței. La baza proiectului va sta neapărat un studiu de ansamblu al întregii incinte.

III. Titlul lucrării: *Lucrări de reparații la Biserica Stelea din Târgoviște.*

Adresa Ministerul Cultelor Nr. 5362/953 înregistrată la CSAC sub Nr. 3304 din 2.IV.1953.

Valoarea lucrării: 60 000 lei sumă în limita celei stabilite de CSAC

Titular de Investiții: Min. Cultelor reprezentat prin tov. Simionescu și Arh. Panaitescu

Proiectant: Arh. Panaitescu.

Referent: Arh. T. Socolescu.

Proiectul prevede lucrări de execuție a trotuarului din plăci de piatră din jurul bisericii (inclusiv bordura) și bituminizarea rosturilor.

Consiliul, examinând proiectul și în urma discuțiilor, dă aviz favorabil lucrărilor recomandând:

1. Să se așeze neapărat copertina peste soclul existent pentru a nu se periclita fundațiile și zidurile prin apa care stagnează între soclu și zid.

2. Să se continue trotuarul împreună cu soclul și copertina în limita sumei prevăzute.

3. Pentru lucrări de viitor se vor prevedea: continuarea și terminarea trotuarului și a soclului cu copertina, refacerea acoperirii bazei stelate a turlei, darea jos a tencuiei ce acoperă fosta cornișă din cărămidă în zimți și refacerea acestei cornișe în forma ei originală.

IV. Titlul lucrării: *Lucrări de protejare la turnul Chindia la Palatul Domnesc din Târgoviște.*

Valoarea lucrărilor: Lei 100 000, sumă în limita celei stabilite de CSAC

Titular de Investiții: Comitetul pentru Așezăminte Culturale reprezentat prin tov. V. Moisescu.

Proiectant: Arh. V. Moisescu.

Referent: Prof. Gr. Ionescu

Proiectul prevede:

a) la turnul Chindia: lucrări de consolidare ca desfăcutul și refăcutul zidăriei dislocate, a tencuiei burdușite și a dușumelilor găsite putrede; tâmplărie nouă la ferestre și la ușa de intrare, revizuirea învelitorii de tablă, a jghiaburilor, precum și consolidarea scării existente.

b) la Palatul Domnesc: refacerea zidurilor în părțile unde sunt distruse și amenințate cu prăbușirea și rostuirea fețelor acestor ziduri.

Consiliul luând în discuție proiectul, dă aviz favorabil cu următoarele recomandări:

a) *La turnul Chindiei:*

1. La executarea consolidării prevăzute în deviz se va avea în vedere: la deschiderea superioară de pe latura Est a turnului se va proceda la ridicarea la loc a masivului de zidărie lunecată în jos, înainte de a se țese zidăria acestei arcade. Pe lângă țesătura de zidărie prevăzută, se vor injecta, *sub presiune*, cu zeamă de ciment toate crăpăturile și fisurile.

2. La balustrada superioară a turnului se va completa fierul mânei curente, acolo unde lipsește, se vor așeza la loc și prinde cu mortar de ciment copertinele de piatră deplasate de cutremur de pe stâlpii pătrați ai balustradei; se vor pune la loc copertinele căzute.

3. La învelitoare se va prevedea, în locul aruncătoarelor de apă existente, aruncătoare mult mai <eșite>, pentru ca apa să nu se mai prelingă pe paramentul turnului. În acest scop se vor trimite Dir. G-rale a Monumentelor Istorice propuneri precise.

4. Pentru a doua etapă a lucrărilor se va prevedea:

- curățatul de buruieni și de plante din rosturile pietrelor soclului turnului, completându-se rosturile cu mortar de ciment.

- Pe tot paramentul exterior se va completa zidăria din cărămidă, înlocuindu-se toate cărămizile putrezite sau măcinate cu cărămizi de formatul celor existente.

- Odată cu această completare a paramentului se va face în partea superioară a turnului (între cele două centuri superioare de fier existente) și între cele două rânduri de ferestre, câte o centură de zidărie armată sau de preferință o centură de beton armat așezată în zid și mascată prin completarea zidului de cărămidă în spre exterior, după care cercurile de fier vor fi îndepărtate. În acest scop se va trimite spre avizare un proiect de execuție împreună cu evaluările necesare.

- Se va reface consola de susținere a balconului de pe latura Sud.

b) *La Palatul Domnesc*

1. Se vor consolida zidurile mâncate ce amenință cu prăbușirea și arcadele, bolțile sau arcele mâncate, care sunt supraîncărcate cu alte ziduri.

2. Pentru alte consolidări se va face uz de ajutorul unei echipe de arheologi și tehnicieni care vor face studiul și releveul ansamblului cu ajutorul sondajelor și deblejerilor necesare.

3. În ceea ce privește baia turcească din incinta Palatului Domnesc consiliul socotește că ar fi util să se întocmească de îndată un releveu exact al ei. Propunerea referentului de a acoperi ruinele acestui edificiu cu o șarpantă de lemn și învelitoare de șindrilă nu este admisă de Consiliu, socotind că aceste ruine pot să rămână deocamdată neacoperite, ca și acelea ale Palatului Domnesc.

V. Titlul lucrării: *Lucrări de protejare la Biserica Albă din comuna Baia, raionul Fălcițeni.*

Valoarea lucrării: 50 000 lei în limita sumei fixate de C.S.A.C.

Titular de Investiții: Min. Cultelor, reprezentat prin tov. Simionescu.

Proiectant: Arh. Andrei Loiso.

Referent: Arh. Fischer.

Proiectul prevede lucrări de desfacerea învelitoarei, de refacere a șarpantei putrede, a streșineii și a învelitoarei de olane.

Consiliul, luând în discuție proiectul, dă aviz favorabil cu următoarele recomandări:

1. Olanele recuperabile nu vor fi întrebuințate alternând cu olane noi, ci acoperind suprafețe întregi din acelaș fel de olane.

2. Refacerea acoperișului va fi executată după un plan exact al acoperișului, ținându-se seama de forma și structura vechei șarpante.

3. Execuția lucrărilor se va face sub conducerea și supravegherea arhitectului proiectant și a unui tehnician care va avea răspunderea. Arhitectul proiectant va avea obligația de a întocmi proiectul de execuție înainte de începerea lucrărilor și de a da detalii de execuție și toate indicațiunile necesare în timpul execuției pe șantier.

VI. **Titlul lucrării:** *Lucrări de reparare la Schitul Brad – Olănești.*

Adresa Comitetului pentru Așezăminte Culturale Nr. 9357/953, înreg. la CSAC sub nr. 3026/27 Martie 1953.

Valoarea lucrării: Lei 187 000.

Titular de Investiții: Min. Cultelor reprezentat prin tov. Simionescu.

Referent: Arh. T. Socolescu.

Conform datelor cuprinse în dosar, lucrările proiectate constau din amenajări și reparațiuni la biserica și clădirile anexe.

Având în vedere că dosarul nu este complet, el necuprinzând piese desenate prin care să se poată determina poziția lucrărilor proiectate, Consiliul amână cercetarea acestei lucrări, până la completarea dosarului.

Președinte: DUILIU MARCU

Membrii: Arh. BALȘ ȘT.

Arh. GHIKA BUDEȘTI

Prof. IONESCU GR.

Arh. LIEBLICH R.

Prof. H. TEODORU

PROCES VERBAL Nr. 10 al ședinței din 13 Aprilie orele 9

Compunerea Consiliului:

Președinte: Duiliu Marcu

Membrii: Arh. Balș Ștefan

Arh. Ghika Budești

Prof. Gr. Ionescu

Arh. Lieblich R.

Prof. Teodoru H.

Deasemenea iau parte ca:

Referenți: Arh. Fischer F.

P. Năsturel

Arh. Socolescu T.

Secretar: N. Christu

I. Tov. Prof. Teodoru nefiind prezent la ultima parte a ședinței din 11 Aprilie, ridică chestiunea protejării băii turcești din incinta Palatului Domnesc din Târgoviște, semnalând Consiliului existența în arhiva Comitetului pentru Așezăminte Culturale a unui proiect de acoperire a acestui edificiu și cere repunerea în ordinea de zi a ședinței viitoare a acestei chestiuni și examinarea proiectului mai sus menționat.

Consiliul hotărăște ca acest proiect să fie adus spre cercetare într-o ședință viitoare.

II. **Titlul lucrării:** *Lucrări de reparație a zidurilor și turnurilor Cetății Sighișoara.*

Valoarea lucrării: 100 000 lei (în limita sumei fixată de CSAC)

Titular de Investiții: Comitetul pentru Așezăminte Culturale reprezentat prin tov. Arh. Moisescu V.

Proiectant: Arh. V. Moisescu

Referent: Arh. R. Lieblich

Dosarul cuprinde piese scrise și o schiță a Cetății Sighișoara, prezentată în ședință. Proiectul prevede lucrări de desfaceri și refaceri parțiale la zidurile surpate de piatră, copertine la ziduri din cărămidă învelite cu țiglă solzi, completări la turnul cu ceas ca: zidărie de cărămidă, tencuieli exterioare și interioare, pardoseli și trepte de cărămidă, dușumele de lemn și tâmplărie simplă la ferestre.

Consiliul luând în discuție proiectul prezentat, dă aviz favorabil lucrărilor cu următoarea condițiune:

Lucrările vor fi supravegheate îndeaproape în afară de arhitectul diriginte și de un colectiv, ca organ de consultare, compus din tehnicienii locali, arhitecții și inginerii cu mai multă experiență, istorici sau ori care altă persoană competentă în materia și care se simte legată de istoria acestui oraș (ca de exemplu fostul sau fostii Directori ai Muzeului din Turnul cu Ceas și alții).

Deasemenea Sfatul Popular va trebui să ia măsuri de protejare a caselor vechi din cetate, evitându-se orice schimbare a fațadelor, chiar și în ceea ce privește culoarea; acolo unde din diferite motive s-a procedat în trecut la văruierea acestor case, se va încerca să se cojească fațadele de stratul de văruială albă făcându-se mai întâi încercări de cojire pe porțiuni mici (1–2m.p.)

III. *Lista de monumente istorice (prima serie) care urmează să fie propusă pentru a fi decretată ca atare, Referent: Arh. R. Lieblich.*

În vederea decretării unei prime liste de monumente istorice de arhitectură, Direcția Generală de Monumente Istorice prezintă o primă listă conținând cca. 900 monumente istorice care au fost alese dintre cele mai importante și care au fost controlate și găsite bune ca atare de această Direcțiune.

Se dă cetire listei de monumente din orașul București, Consiliul fiind de acord cu aceste propuneri, făcând totuși unele mici modificări. Consiliul hotărăște ca în ședința viitoare să se continue examinarea acestei liste.

IV. **Titlul lucrării:** *Lucrări pentru restaurarea bisericii fortificate Precista din Galați. Adresa Min. Cultelor Nr. 4895/1953 înreg. la C.S.A.C. sub Nr. 3686/11.IV. 1953.*

Valoarea lucrării: Lei 250 000 – (sumă în limita celei stabilită de C.S.A.C.)

Titular de investiții: Ministerul Cultelor, reprezentat prin tov. Arh. Chefneux și V. Simionescu.

Proiectant: Arh. Chefneux (Arhitectul Episcopiei de Galați).

Referent: Prof. Gr. Ionescu.

Dosarul compus din piese scrise și desenate prevede lucrări de dărâmare a turelor crăpate și reclădirea altora noi, una pe naos în locul celei existente, alta pe pronaos, unde restauratorul presupune că a existat o asemenea construcție. El înlătură turla clopotniță de pe exonartex, care după părerea sa ar fi o adăugire târzie.

Consiliul luând în discuție proiectul prezentat, desparte problema dărâmării de aceea a reconstituirii bisericii și întrucât starea de deteriorare în care se găsesc în special turele, reprezintă un pericol permanent, hotărăște să dea un aviz favorabil lucrărilor de dărâmare cu următoarele condițiuni:

1. Să se dărâme și să se îndepărteze încăperea anteintrare din fața bisericii.

2. Să se construiască schelăria independentă în jurul întregii clădiri în vederea lucrărilor de dărâmare și refacere.

3. Să se execute un relevu exact al fațadelor, cu toate detaliile cotate, atât pentru corpul de jos al bisericii, cât și pentru ambele turlle cu acoperișurile lor.

4. După executarea releveului să se procedeze cu mare grijă la dărâmarea părților dislocate ale turelor.

5. Să se execute cu mare grijă și atenție, spre a nu se rupe eventuale resturi de profile vechi, straturile de tencuială suprapuse peste eventualul strat original de tencuială, sau pe zidul vechi, care în prealabil ar fi fost curățat de tencuiala veche.

Cu această ocazie se vor urmări cu atenție toate urmele care ar putea aduce vreo lumină asupra formelor, profilelor sau decorului original al monumentului. În special se va cerceta dacă pe latura dinspre răsărit a bazei turlei pantocratorului nu se găsește urma, în formă de cerc a cupolei sau învelitoarei absidei altarului.

Să se execute după aceea fotografiile și relevee, atât după fețele bazelor celor două turlle, cât și după fațadă.

6. Să se scoată din operă, cu cea mai mare grijă, cele două blocuri de piatră cioplită ce se află

zidite în ușa astupată de pe latura de sud a exonartexului.

În ceea ce privește lucrările de reconstituire a turelor (proiect întocmit de tov. arh. Chefneux), consiliul amână luarea unei hotărâri urmând:

1. Să se întocmească pe baza datelor rezultate din studiul atent al fațadelor curățate de tencuiele, un proiect de restaurare, care va fi trimis spre avizare. Eventuale săpături în terenul de umplutură din jurul bisericii vor putea da la iveală fragmente de piatră cioplită de la ferestre sau alte profile, fragmente de cărămizi de format special sau alte urme, care vor putea fi de folos la completarea datelor necesare întocmirii proiectelor.

2. Să fie anunțat C.S.A.C. din vreme, atunci când monumentul va fi înconjurat de schele și curățat de tencuiele, spre a se putea face de către specialiștii C.S.A.C. o nouă cercetare atentă a monumentului la fața locului, dându-se toate indicațiile necesare întocmirii proiectului de restaurare.

3. Nu se va îngădui nici o lucrare de refacere înainte de avizarea proiectului și a detaliilor necesare executării în bune condiții a lucrărilor.

V. Consiliul ia notă de informațiile aduse de tov. referent P. Năsturel cu privire la dărâmarea ruinelor vechii biserici catolice a lui Alexandru cel Bun din Baia, ce începe să se facă fără avizul CSAC sau a Ministerului Cultelor și hotărăște să se întocmească de îndată o adresă către comună și raion, pentru a opri dărâmarea ei.

Deasemenea, Consiliul hotărăște ca C.S.A.C. să sesizeze în scris Comitetul pentru Artă cu privire la frescele ce se degradează de la Biserica Vatra Moldoviței.

Președinte: DUILIU MARCU

Membrii: Arh. BALȘ ȘT.

Arh. GHIKA BUDEȘTI

Prof. GR. IONESCU

Arh. R. LIEBLICH

Prof. TEODORU H.

SIMPOZIONUL ROMÂNNO-GERMAN
BRAȘOV 18–20 noiembrie 1994

Între 18–20 noiembrie 1994 a avut loc la Brașov Simpozionul româno-german „Cercetarea patrimoniului cultural săsesc din Transilvania – Rezultate și perspective” organizat de Ministerul Culturii – România, Comitetul Național german ICOMOS, Consiliul cultural săsesc din Gundelsheim-Germania, gazde fiind Inspectoratul pentru cultură Brașov și Muzeul de etnografie Brașov.

Programul simpozionului a debutat în prima zi cu vernisajul expoziției de fotografii „Un viitor pentru trecut – Patrimoniul german din România”, o sugestivă prezentare în tehnică color a monumentelor săsești din Transilvania – relevând valoarea de excepție a arhitecturii create de coloniștii din spațiul german pe teritoriul țării noastre.

După deschiderea festivă ce a cuprins luările de cuvânt ale ing. Alex. Popa prefectul Brașovului, dr. Andreas Wegend, din partea Ministerului federal de Interne din Germania, dr. Anton Roszbach – ambasadorul Germaniei la București, ing. Ioan Gonțea – președintele Consiliului județean Brașov, dr. Paul Filippi – președintele Forului Democratic al Germanilor din România, dr. Christoph Klein – episcop al bisericii evanghelice C.A. din România și dr. C. Moisescu, directorul Direcției Monumentelor Istorice din cadrul Ministerului Culturii, au urmat comunicări în plen (în număr de șase) a căror tematică cu caracter generalizator a adus în fața participanților problemele legate de „Programul documentare exhaustivă, a patrimoniului cultural din Transilvania”, inițiat în 1991 în baza acordului încheiat între Consiliul cultural săsesc – Gundelsheim – Germania și Ministerul Culturii – România, program ce urmează să continue și în 1995. Acest contract ce presupune o investigație pluridisciplinară de anvergură, realizată după metoda de cercetare și inventariere a patrimoniului arhitectural pusă la dispoziție de ICOMOS – Germania și finanțată de Ministerul federal de Interne al Germaniei – a permis o documentare completă pentru 180 din cele 240 așezări săsești din Transilvania, cercetarea restului de 60 localități rurale urmând să fie definitivată până la sfârșitul anului 1995, iar rezultatele publicate în 26 volume de sinteză.

O contribuție concretă în restaurarea monumentelor germane din România a avut cointeresarea unor fundații din Germania la finanțarea unor proiecte de restaurare. Astfel, cu sprijinul Comitetului Național German ICOMOS, în cadrul contractului de colaborare româno-german este

inclusă și finanțarea unor proiecte de restaurare de anvergură (Biserica din Deal, Sighișoara, biserica cetate Drăușeni, Brașov, restaurarea capelilor Hărman și Sânpetru, Brașov), de către fundația Messerschmitt din München. Totodată și alte fundații din Germania: Fundația Patrimoniului Cultural German din România, cu sediul la Stuttgart, Fundația sașilor Transilvăneni – cu sediul la München și Fundația Culturală a Landurilor cu sediul la Berlin, s-au implicat în acțiuni de restaurare și protejare a fondului construit, finanțând lucrările de conservare la o serie de monumente: bisericile evanghelice din Prejmer, Hărman, Bagaciu, Casa Schuller-Mediaș, etc.

Cea de a 2-a zi a simpozionului a fost destinată dezbaterilor pe secțiuni organizate pe 3 specialități: evidență, restaurare și etnografie.

În cadrul secțiunii I: *Evidența și cercetarea sistematică a monumentelor de arhitectură*, cele 18 comunicări prezentate de către specialiștii din numeroase instituții ce au colaborat la elaborarea programului – au prezentat rezultatele obținute în activitatea de documentare efectuată până în prezent (relevee + cercetare sistematică) în privința sistematizării metodelor și tehnicilor folosite cât și al conturării aportului științific la cunoașterea aprofundată a acestui patrimoniu.

În secțiunea a II-a, „*Restaurarea patrimoniului de arhitectură săsească*” au fost susținute 19 comunicări, s-au prezentat rezultatele cercetărilor întreprinse cu ocazia restaurărilor la o serie de monumente ca: Ansamblul de arhitectură civilă Brașov nr. 15–16 – monument din epoca Renașterii, ce a necesitat o cercetare pluridisciplinară de anvergură (arheologie, arhivistică, istorie, istoria artei, pictură, arhitectură), în baza căreia s-au conturat soluțiile adoptate în proiectul de restaurare; Cetatea țărănească Drăușeni; Capela bisericii Sânpetru – Brașov. În cadrul acestei secțiuni au fost prezentate interesantele cercetări făcute cu ocazia inventarierii la o serie de ansambluri de artă plastică, cât și rezultatele unor cercetări arheologice și de arhivă privind monumentele săsești.

Secțiunea a cuprins și comunicări având ca temă revitalizarea unor așezări urbane (Sighișoara) sau rurale (satele săsești din zona Rupea), în vederea conturării unor viitoare repere de valorificare a acestora.

Secțiunea a III-a – „*Cercetări etnologice de urgență*” – în cadrul căreia au fost prezentate 12 comunicări, a adus la cunoștința participanților contribuțiile științifice în domeniul cercetării

patrimoniului etnologic (arta populară, tehnici tradiționale, evoluția casei țărănești, etc.) din zonele de colonizare germană din România.

O ilustrare a acestei activități, căreia Muzeul de Etnografie Brașov i s-a datorat cu deosebită râvnă, a constituit-o vernisajul expoziției „Din universul satului săsesc transilvănean”, cu o prezentare specială a „specificelor „Wandsprüche”.

Dezbaterile pe secțiuni pe marginea lucrărilor simpozionului, ca și cea în plen din ultima zi, au permis numeroșilor specialiști români și germani sistematizarea rezultatelor obținute până în prezent

în domeniul salvării patrimoniului istoric și cultural german din România, conturarea unor proiecte de acțiune – urgente sau de perspectivă – în funcție de o ordine de priorități clar definită, precum și a implicațiilor pe care le are asupra viitorului acestui patrimoniu clarificarea imperativelor legislative, juridice, economice și sociale ce decurg.

În încheierea lucrărilor simpozionului a fost adoptat următorul proiect de REZOLUȚIE, ce sintetizează condițiile actuale în care se află acest patrimoniu, cât și modalitățile concrete de acțiune în viitor.

MARINA ILIESCU

privind măsuri de protecție a patrimoniului cultural creat de populația germană din România

Prezența populației germane pe teritoriul României începând din evul mediu și-a pus amprenta asupra cristalizării unui peisaj cultural specific, caracterizat printr-o mare varietate datorată adaptării la condițiile istorico-geografice.

Existența unor comunități distincte care au locuit continuu acest teritoriu, a condus la dezvoltarea unei civilizații regionale distincte.

Conștiința răspunderii comune pentru această parte importantă a patrimoniului european a făcut posibilă inițierea în iunie 1990 a unui program de colaborare științifică între instituții specializate din România și Germania.

Ca primă condiție pentru strategia de conservare s-a impus documentarea asupra patrimoniului săsesc din Transilvania, proiect finanțat de guvernul federal german și guvernul român, coordonat de Consiliul Cultural Săsesc din Gundelsheim, în colaborare cu Ministerul Culturii și instituțiile sale specializate.

El s-a desfășurat până în prezent cu concursul specialiștilor Direcției Monumentelor Ansamblurilor și Siturilor Istorice, Academia de Artă București, Institutul de arhitectură „I. Mincu” București, Institutului de cercetări socio-umane Sibiu, Institutului de arheologie și istoria artei Cluj, Muzeului de Etnografie Brașov, documentarea urmând să continue și în celelalte regiuni de colonizare germană.

Conducerea științifică a fost asigurată prin protocolul de colaborare încheiat între D.M.A.S.I. și Comitetul Național German ICOMOS, care la rândul lui a reușit să cointerezeze Fundația Messerschmitt din München la finanțarea unor proiecte de restaurare de anvergură.

Concomitent, alte fundații din Germania: Fundația Patrimoniului Cultural German din România cu sediul la Stuttgart, Fundația Sașilor Transilvăneni – cu sediul la Stuttgart, Fundația Sașilor Transilvăneni – cu sediul la München și Fundația Culturală a landurilor cu sediul la Berlin, s-au implicat în acțiuni de restaurare și protejare a fondului construit.

De asemenea, se preconizează elaborarea unei strategii de protejare a patrimoniului mobil în cadrul unei concepții muzeistice de lungă durată.

În zilele de 18–20 nov. 1994 s-au desfășurat la Brașov lucrările Simpozionului româno-german cu tema: „Cercetarea patrimoniului cultural săsesc din Transilvania – rezultate și perspective” cu participarea specialiștilor din domeniile protecției monumentelor: arhitecți, arheologi, istorici de artă, istorici, restauratori,

etnografi, din cadrul D.M.A.S.I., muzee, instituții de cercetare ale Academiei române, Instituții de învățământ superior precum și reprezentanți ai Bisericii evanghelice C.A. din România.

Organizatorii simpozionului: Ministerul Culturii din România, Consiliul Cultural Săsesc din Germania, Comitetul Național german ICOMOS, Comitetul Național Român ICOMOS au asigurat participanților din România și Germania cadrul necesar dezbaterilor profesionale asupra stării de degradare a zonelor cuprinse în patrimoniul cultural de sașii transilvăneni. Participanții la simpozion constatând:

- unicitatea acestui patrimoniu cultural creat de populația săsească în decursul a opt veacuri în spațiul românesc, parte a patrimoniului cultural național și european;
- valoarea deosebită și originalitatea acestui patrimoniu ca rezultat al multiplelor interferențe culturale datorate conviețuirii comune cu românii și alte etnii din Transilvania;
- starea de rapidă degradare care amenință patrimoniul mobil și imobil ca urmare a depopulării acestor zone, în urma plecării masive a sașilor, proces intensificat mai ales după anul 1989;
- absența în România a cadrului legislativ specializat, coerent și eficient – în special a Legii monumentelor istorice, în care să poată fi urmărită consecvent protecția patrimoniului cultural mobil și imobil;
- răspunderea comună a instituțiilor și organismelor asociative române și germane în ceea ce privește măsurile de păstrare și protecție a acestei moșteniri.

Participanții consideră ca neceare:

- continuarea activității de inventariere, cartare și documentare a așezărilor de colonizare germană atât din Transilvania cât și din alte părți ale României;
- elaborarea unei strategii globale care să vizeze aspecte de mediu natural și de existență economico-socială incluzând proiecte fezabile care să împiedice pierderea acestui patrimoniu, stabilindu-se programe de urgență și de perspectivă;
- implicarea autorităților administrației centrale și locale abilitate, a instituțiilor și a celorlalte organisme interesate din România și Germania;

- crearea unor structuri organizatorice coordonate științific de Comisia Națională a Monumentelor Istorice și Comisia Națională a Muzeelor și Colecțiilor, ca instituții abilitate cu competențele în domeniul protecției patrimoniului mobil și imobil;
- participarea în continuare cu proiecte și programe a organismelor internaționale de specialitate;
- promovarea pe plan regional și local a unor măsuri legislative privind protecția patrimoniului cultural mobil și imobil;

- crearea de programe speciale cu caracter informativ-educativ pentru stimularea opiniei față de aceste valori.

Participanții la simpozion, apreciind realizările științifice ale proiectului româno-german, consideră că acestea au fost posibile numai prin sprijinul financiar al celor două guverne – din România și Germania.

Având în vedere importanța deosebită a acestui program complex de cercetare, sistematizare, conservare-restaurare și protecție a zonelor cu populație germană din România, participanții de la simpozion reafirmă necesitatea susținerii în continuare a acestor programe de cele două state.

„Teoria și practica reabilitării monumentelor istorice”,
Tușnad, 20–25 martie 1995

Intrat în tradiția manifestărilor legate de activitatea de reabilitare a monumentelor istorice, al IV-lea Simpozion Internațional de la Tușnad, organizat cu concursul Comitetului Național Român ICOMOS, Comitetul Național Ungar ICOMOS, Comitetul Național German ICOMOS, Ministerul Culturii, Inspectoratele județene Harghita și Covasna, Universității Tehnice Cluj, Societății Muzeul Ardelean Cluj Grupul de construcții Montaj, la această ediție 1995 a avut ca tematică „Schimbări de viziune și atitudine în reabilitarea monumentelor istorice de la Carta de la Veneția până la sfârșitul mileniului”.

Pornind de la principiile Cartei de la Veneția – 1964 – text de referință fundamental pentru doctrina modernă a restaurării patrimoniului, se simte nevoia ca la o distanță de 3 decenii, în fața schimbărilor rapide ale societății și cadrului construit, să fie necesare reformulări chiar ale unora din principiile de bază ale restaurării.

Materialele simpozionului, grupate în 5 categorii tematice și anume: **1. Schimbările social economice și patrimoniul; 2. Probleme teoretice ale reabilitării monumentelor; 3. Managementul și utilizarea monumentelor; 4. Protecția ansamblurilor urbane; 5. Probleme practice ale reabilitării monumentelor**, s-au dorit dezbateri lucide, uneori chiar incomode privind realitatea ce se conturează în acest domeniu, ca urmare a rapidelor transformări economice, tehnice și sociale survenite în societatea contemporană.

Desfășurat pe parcursul a 5 zile (20–25 martie 1995), simpozionul a reunit circa 70 de specialiști în domeniul restaurării din România, Ungaria, Slovacia, Anglia și Germania. Cele cca. 50 comunicări ca și intercalarea în cadrul programului a 2 zile dedicate vizitării unor monumente istorice din județele Brașov, Harghita și Covasna, au prilejuit un binevenit schimb de informații între specialiști în sensul cunoașterii reciproce atât a varietății aspectelor pe care le ridică problema reabilitării patrimoniului național specific, cât și a necesității unei atitudini de reflecție față de impactul schimbărilor survenite în viața contemporană asupra principiilor de bază ale restaurării.

Deschiderea simpozionului a fost făcută de dr. arh. Cristian Moiescu, director al Direcției Monumentelor Istorice – Ministerul Culturii, care a prezentat preocupările actuale în domeniul conservării și restaurării monumentelor istorice din România, subliniind dificultățile momentului (create de Ordonanța

Guvernamentală 68/94) în elaborarea unei strategii pe termen lung în domeniul protecției monumentelor.

Interesante informații privind structura și principiile organizațiilor de protecția monumentelor din Slovacia a conținut comunicarea directorului Direcției Monumentelor din Slovacia, dr. Alexander Balega.

Cuprinzătoare materiale grupate în tematica „Schimbările social-economice și patrimoniul național” au fost prezentate de către personalități de prestigiu în promovarea politicii de protecție a patrimoniului. Comunicarea „Aspecte legate de protecția internațională a patrimoniului mondial” (dr. Roman Andraș – vicepreședinte ICOMOS) a adus în discuție valoarea de neînlocuit pe care o reprezintă patrimoniul cultural mondial pentru umanitate, în ideea că protecția și promovarea sa trebuie să devină factori de bază ai politicii de dezvoltare,;

– „Refacere, completare, reconstrucție – o problemă de conservare a monumentelor” (dr. Christoph Machat – vicepreședinte ICOMOS german), scoate în evidență schimbările de concepție în conservarea monumentelor din germania din perioada refacerilor distrugerilor aduse de cel de-al doilea război mondial până în prezent;

– „Condiționări contemporane asupra monumentelor istorice” (dr. Ioan Opreș – România), atrage atenția asupra anumitor valori de patrimoniu defavorizate: vestigiile arheologice, ansamblurile rurale, monumentele tehnice, monumente memoriale, care din lipsa unor evidențe complete, riscă să dispară ca urmare a impactului social.

Ideea unei strategii globale în sistemul de protecție al sitului cultural ce pune accentul pe importanța primordială a existenței unei legislații a patrimoniului se regăsește și în comunicarea „Schimbările social-economice și patrimoniul național (Gurko János – dir. adj. al Intendenței Monumentelor din Ungaria), ce analizează impactul negativ al transformărilor sociale intervenite în perioada 1989–1994, asupra patrimoniului, în lipsa cadrului legislativ specific. În acest context ideea rolului cât mai activ care revine organizațiilor neguvernamentale și administrației publice locale, se regăsește în aproape toate materialele respectivului grupaj tematic.

În cadrul „**Problemele teoretice ale reabilitării monumentelor**”, o cuprinzătoare analiză a locului pe care îl ocupă astăzi știința restaurării confruntată cu condiționările de ordin tehnic, social, economic, științific, ale societății moderne a făcut comunicarea

„Contradicțiile restaurării” (prof. dr. arh. Sanda Voiculescu), anticipând temele dezvoltate în comunicările ce au urmat.

Laitmotivul sesiunii l-a constituit tema „autenticității” – subiectul conferinței de la Nara – Japonia, organizată de ICOMOS în colaborare cu Comitetul pentru Patrimoniul Mondial al UNESCO între 1–5 noiembrie 1994. Comunicarea dr. Tamás Tejerdy (director al Intendenței Monumentelor – Ungaria) „Evoluția conceptului de autenticitate în cadrul restaurării monumentelor” a prilejuit prezentarea documentului de la Nara – document ce constituie o prelungire conceptuală a Cartei de la Veneția. Plecând de la analiza conceptului de autenticitate, funcție de diversitatea culturală și diferitele categorii de bunuri patrimoniale, se promovează respectul diversității culturale funcție de legitimitatea valorilor specifice fiecărui popor sau grup cultural. În concluzia documentului de la Nara, valoarea de autenticitate nu trebuie apreciată după criterii unice, ci în raport cu criteriile care caracterizează contextul cultural specific căruia îi aparține.

Pentru a deveni un etalon obiectiv, fiecare cultură în parte, va trebui să-și determine structura componentelor autenticității patrimoniului său, a cărui valoare va avea la bază surse de informație credibile. Exemplificările prezentate au adus precizări în înțelegerea sensului acestei noțiuni, ce a constituit, așa cum am mai relatat, tema pivot a dezbaterilor teoretice ale simpozionului.

Beneficiind de aportul unor personalități recunoscute prin îndelungată și bogată activitate în domeniul restaurării monumentelor istorice din Ungaria, tematica „**Problemele teoretice ale reabilitării monumentelor**”, a prilejuit, totodată, momentul unei retrospective critice a unei perioade de continuitate în domeniul de peste 30 de ani: Janos Sedlmayr, „Principii, proiecte, și critica lor”; Klára Nándori, „Zona limită între teorie și practică”; Zoltán Deák, „Concepte false în protecția monumentelor în Ungaria”; Károly Orsi, „Arhitectura grădinilor istorice în lumina Cartei de la Veneția”; Mihály Zádor, „Rolul tehnicii moderne în dezvoltarea principiilor restaurărilor autentice” etc.

Analiza critică a unor cunoscute restaurări datorate arhitectului Janos Sedlmayr (donjonul Palatului Visegrad, Cetatea Eger, ruinele Palatului Regal Visegrad, ruinele bisericii Zsambek etc.) au pus în discuție sarcina restaurării ruinelor, subiect controversat, ale cărui multiple aspecte au fost punctate și de alte comunicări: „Restaurarea ruinelor și punerea lor în valoare”, arhitect Gheorghe Sion „Problema autenticității în cazul restaurării monumentelor antice”, arh. Hajniczi Gyula etc., detașându-se concluzia că restaurarea ruinelor – domeniul supus frecvent criticii, trebuie să țină cont,

atât de argumente tehnice cât și de cele economice, impunându-se totodată, o continuă intenție etică în redarea univocității semantice a monumentului.

Comunicările prezentate în cadrul grupajului tematic „**Protecția ansamblurilor urbane**” reiau ideea rolului care revine administrației publice locale în apărarea patrimoniului: Gábor Winkler, „Protecția locală – a doua linie de protecție a monumentelor”. Comunicările au oferit cunoașterea bazei teoretice „Evoluția principiilor de protecție a centrelor istorice” (arh. Sanda Ignat, arh. Marina Iliescu) pe parcursul ultimilor trei decenii, cât și aplicarea acestor principii pe studii de caz exemplificative: Virgil Pop, „Delimitarea zonei istorice Cluj”, arh. Hanna Derer, „Evaluarea patrimoniului arhitectural – Studiu de caz: București”; István Gyula, „Conservarea unei zone istorice din jud. Borosd – Ungaria”; Kerestesz Geza, „Protecția monumentelor – urbanism – studiu de caz Mediaș”.

O temă aparte în cadrul simpozionului a constituit-o **Managementul și utilizarea monumentelor istorice**, ca necesitate de prim ordin a integrării patrimoniului în viața contemporană. Constituit ca un capitol distinct, cu conotații științifice, economice și sociale, domeniul ale cărui multiple implicații au fost prezentate în comunicarea „Problemele economice ale conservării centrelor istorice” – (arh. Sergiu Nistor – I.A.I.M. – București) a fost exemplificat prin realizările europene prezentate de către Karoly Meszaros („Restaurarea și utilizarea monumentelor istorice conform exigențelor istoriei culturii”), Varga István („Drumul castelelor central europene”), Valter Ilona („Muzeul viu Paszto”) – exemple elocvente atât pentru grija restauratorilor de a reda în totalitate ambianța prin restaurarea întregii decorații interioare, a mobilierului și a inventarului de obiecte legate de epoca în care a fost construit monumentul, cât și prin efortul de a conferi acestuia o prezență activă în viața comunității.

Tema „**Probleme practice ale reabilitării**” a oferit prin varietatea exemplilor prezentate un binevenit prilej de a cunoaște progresele tehnice ale științelor care concură la operația de restaurare, cum sunt: consolidarea structurilor (John Fowler, „Măsuri practice de realizare a consolidărilor structurale în vederea prevenirii efectelor seismice”; dr. Szabo Balint, „Reabilitarea structurilor portante în a II-a jumătate a sec. XX”; ing. Augustin Popa, „Consolidare prin injectare a fundațiilor și terenului de fundare”), concepții noi de restaurare (Adam Arnoth, „Restaurarea unor biserici reformate din N-E Ungariei”; Szeker György; „Reconstrucția teoretică și posibilitățile ei de aplicare”) reconstrucția după metode științifice de calcul a unor bolți gotice pe nervuri, Vilmos Osgyányi „Importanța reproducției și reconstrucției în practica restaurărilor de piatră”, problema materialelor utilizate în restaurare (Orcsik Eva, „Recomandările Cartei de la Veneția

privind materialele de construcții și originalitatea"; Livia Bucse, „Probleme de biodegradare și rezolvarea lor la Castelul Bran“ etc.).

În cadrul simpozionului au mai fost organizate: participarea la vernisajul expoziției „În memoriam Kos Károly”, la Sf. Gheorghe și două excursii ce au inclus în program vizitarea monumentelor istorice: Biserica evanghelică Homorod, Biserica cetate Drăușeni, Castelul Bethlem Racoș, cetatea țărănească Aita Mare, Biserica reformată Biborțeni, (23.03.1995), bisericile romano-catolice Delnita, Nicolești, Mihăileni, satul Valea rece, cetatea Milko – Miercurea-Ciuc (25.03.95).

Fără a mai enumera și celelalte titluri de comunicări, de același mare interes din punct de vedere al materialului prezentat, se poate conchide că ediția din anul 1995 a Simpozionului Internațional de la Tușnad, privind „teoria și practica reabilitării monumentelor istorice”, reprezintă o reușită incontestabilă, atât în privința organizării întregului parcurs al desfășurării acestuia, cât și în cea a conținutului tematic, deosebit de bogat și de o mare actualitate în domeniul activității de protecție al monumentelor.

arh. MARINA ILIESCU

31.03.1996

La Editura Arta Grafică a fost publicată lucrarea arhitectului Gheorghe Leahu intitulată *Bucureștii dispărut*. Volumul, abundent ilustrat cu fotografii și reproduceri după acuarelele autorului, cuprinde 134 pagini de text (inclusiv rezumatele în engleză și franceză, precum și bibliografia, foarte selectivă), urmate de 52 pagini cu imagini.

Împletind propriile amintiri cu memoriile altora – de obicei, autori cunoscuți –, documentele de arhivă cu observațiile pe teren, Gheorghe Leahu a realizat o carte vie despre marea tragedie a orașului-capitală. Evocările sale sunt, uneori patetice, altele pline de o amară ironie dar totdeauna afirmă imposibilitatea oamenilor de meserie – arhitecți, istorici de artă, muzeografi – de a salva vestigiile unei bogate tradiții arhitectonice românești din fața tăvălugului distrugător al comunismului în expansiune. Prin profesiunea sa de arhitect și prin funcția ce o deținea la Institutul Proiect București, Gheorghe Leahu se afla chiar în miezul problemei, cunoscând mai bine ca nimeni altul programul de sistematizare (a se citi „demolare”) a centrului istoric și de reconstrucție a cartierelor reprezentative pentru o capitală comunistă, menită să întâmpine veacul XXI cu blocuri standardizate, cuburi de locuire, fabrici de mâncare, salopete uniformizate și steaguri roșii fâlfâind în bătaia vântului de răsărit. Lucrând zilnic la planșeta sa unde încerca să găsească soluții de eludare a monumentelor valoroase de către artele socialismului și megaliticele palate ale poporului – arhitectul Leahu simțea o mare mâhnire fiind stăpânit de temerea, ce se transforma tot mai mult în certitudine, că eforturile sale de a salva cartierele vechi ce ne atestau etapele istoriei trecute, sunt inutile. Dar, în timpul liber, se refugia în Bucureștii visurilor sale și cutreiera străduțele ce mai păstrau izul acelor epoci apuse și care erau sortite unei iminente pieiri. Știind acest lucru el se grăbea să le immortalizeze în caietele sale de schițe, în creion și acuarelă. Se mai ajuta, câteodată, și de aparatul de fotografiat, surprinzând momente dramatice: ziduri coșcovite, acoperișuri desfundate, uși smulse, cercevele fără geamuri și buldozerul victorios ștergând un întreg front de clădiri, într-un nor de fum ca de bătălie.

Mergând pe urmele unor artiști documentariști de prestigiu ai secolului al XIX-lea, deprinzându-le stilul concis al notației rapide, Leahu a creat o istorie în imagini a Bucureștiiului, demnă continuare a albumelor și planșelor dispartate create de Michel Bouquet, Charles

Doussault, Auguste Lancelot, Amedeo Preziosi și Carol Szathmari. Afinitățile cele mai puternice le simte pentru opera lui Szathmari. Dar este puțin probabil ca Szathmari să fi avut conștiința dispariției orașului în care trăia și acesta să fi fost mobilul pentru care l-a pictat, cu împrejurimile lui, oamenii și locurile de agrement, cu sentimentul că le consemnează pentru generațiile care urmau și care trebuiau să scrie o istorie adevărată, într-o perioadă nedefinită din viitor, așa cum a avut-o arhitectul Leahu. Szathmari lucra pentru a face această țară cunoscută Europei și pentru a oferi amintiri pitorești patronilor săi – familia domnească – și oaspeților cu sânge albastru. Leahu a lucrat cu înfrigurarea celui care cunoștea din interior soarta vestigiilor epocilor anterioare și dorea să o prezerve, deocamdată pentru sine, dar destinată ulterior memoriei colective a națiunii, mințită și alienată de totalitarism.

Cu *Bucureștii dispărut*, istoriografia de specialitate se îmbogățește cu încă o lucrare valoroasă ce se adaugă celor deja cunoscute, semnate de istorici și memorialiști de prestigiu precum Dimitrie Pappasoglu, Gh. Ionescu-Gion, N. Iorga, Gheorghe Crutzescu, Henri Stahl, D. Caselli, Constantin Bacalbașa, Constantin C. Giurescu, Nicolae Vatamanu și George Potra. Deosebit de important este faptul că, de data aceasta, autorul este un arhitect ce privește fenomenul cu ochii specialistului, al creatorului de locuințe și spații publice, al proiectantului de sistematizări urbane și al cunoscătorului de stiluri. De aceea, romanțările, edulcorările, sunt excluse, având de-a face cu un comentariu la obiect și o descriere sistematizată științifică, fără literaturizări și lungiri inutile. Fiind direct implicat în procesul de „primenire” al orașului, informațiile furnizate de el sunt de primă mână, contribuind în cea mai mare măsură la documentația necesară scrierii unei istorii sociale și culturale a Capitalei din vremea dictaturii proletariatului. Pe lângă aceasta, Leahu are avantajul că a locuit, din copilărie și până în prezent, în mai multe cartiere vechi ale Bucureștiiului – unele astăzi complet dispărute, altele irevocabil desfigurate. Din această cauză el cunoaște, cu temeinicie, fiecare stradă, fiecare casă și monument. Prezentările monografice de case și străzi sunt făcute cu profesionalism, urmărind evoluția cronologică, funcționalitățile temporare ale imobilelor și personalitățile care și-au legat numele de ele. Analiza plină de concretețe a specialistului se întâlnește cu pasiunea pentru detaliul anecdotic a memorialistului.

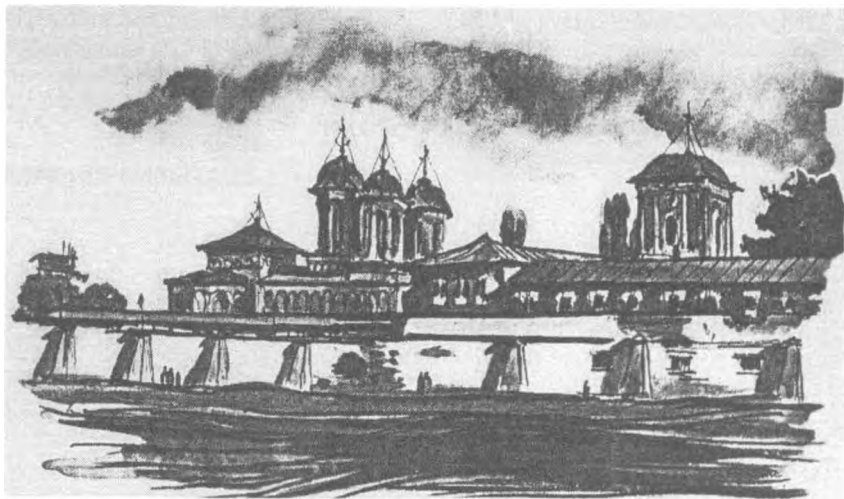
Nu trebuie uitat că arhitectul Leahu este secondat și de un sensibil acuarelist, așa că o mare importanță o au și ilustrațiile sale. Descrierile din paginile de text își găsesc expresia plastică în planșele de la finele volumului – iar cei mai puțin creduli îi pot verifica aserțiunile în această zonă a documentației vizuale. Cu pasiunea-i nedezmințită pentru orașul în care trăiește, autorul a mai adăugat un volum la anterioarele sale contribuții, în slovă și imagine, la perpetuarea memoriei Capitalei – *București – arhitectură și culoare* (ed. Sport-

Turism 1988, 1989) și *Lipscanii – centrul istoric al Bucureștilor* (Ed. Arta Grafică 1993). Recentă carte a lui Gheorghe Leahu – *Bucureștiul dispărut* – este o operă meritorie, plină de acribie științifică dar și de agreabilitate (cu tot tragismul faptelor relatate), devenind o lectură interesantă și atractivă, chiar palpitantă uneori, atât pentru cercetători cât și pentru nespecialiștii iubitori ai istoriei orașului care, în paginile ei, vor găsi locuri dragi și icoane ale unui trecut frumos, mândru și demn.

ADRIAN-SILVAN IONESCU

Planșa I – Mănăstirea Mihai Vodă și Arhivele Statului

Planșa XXXVIII – Mănăstirea Văcărești (din afara zidurilor)

Restaurarea picturii murale medievale este un proces complex cerând din partea restauratorului nu numai pasiune, răbdare și sensibilitate, ci și o mare responsabilitate, conștiința răspunderii asumate în fața unei opere de artă care este în același timp document istoric ce trebuie salvat, păstrându-i-se autenticitatea, cu prețul unei dăruiri totale. Dan Căceu a înțeles perfect acest lucru dăruind în permanență tot ce a avut mai bun – capacitate creatoare, tenacitate, sensibilitate dar și afecțiune, prietenie, mărinimie – cu modestie și blândețe, fără ostentație, fără să aștepte mulțumiri, cu firescul pe care numai marii generoși îl au.

S-a născut la Lupeni, a urmat facultatea de Arte Plastice din cadrul Institutului Pedagogic Timișoara, zece ani a activat în învățământ pentru ca apoi să se dedice picturii monumentale și dificilei munci de restaurare.

El este autorul ansamblurilor murale ce împodobesc astăzi bisericile din: *Zlagna*, com. Turnu Ruieni, jud. Caraș-Severin, realizată în 199; com. *Eftimie Murgu* (1980); *Garbovăț*, com. *Bozovici* (1981); *Sinești*, jud. Ilfov (1982); *Lupeni*, biserica „Sf. Ilie” (1985); *Deta*, jud. Timiș, biserica ortodoxă (1989); *Vălișoara*, com. Bucosnița, jud. Caraș-Severin (1990).

Din 1983 a început să colaboreze la restaurarea picturilor în frescă, alăturându-se colectivelor care au lucrat la *Biserica Episcopală din Roman, mănăstirea Cozia* (1984–1985), *Timișoara (biserica „Sf. Ilie” și catapeteasma bisericii „Nașterii Maicii Domnului”)*, fără ca numărul colaborărilor să se oprească aici. Între anii 1986–1988 restaurează singur pictura din naosul (cu excepția turlei și a bolții de est), pronaosul (exceptând bolta) și pridvorul bisericii mănăstirii Săraca, jud. Timiș, iar în 1991, parțial, pe cea a bisericii monument istoric din *Potlogi**.

Datele privind degradările stratului de culoare, stratului de preparație („intonaco”) și operațiile de restaurare ale ansamblului mural de la Săraca au fost sintetizate de Dan Căceu în studiul *Unele aspecte privind lucrările de conservare ale picturilor murale*, publicat în „Revista Monumentelor Istorice”, XX, 2, 1989, p. 76–81. Pe lângă faptul că și-a exprimat, cu această ocazie, în mod clar părerea despre pregătirea unui restaurator, care trebuie să dea dovadă de „competență și experiență de un înalt nivel profesional”, autorul s-a remarcat, ca și în alte împrejurări, fie în cadrul unor comunicări științifice, fie în discuțiile avute pe șantiere cu diverși specialiști, ca un atent observator al monumentului în totalitatea lui. Dan Căceu era interesat de cercetarea materialului documentar privind istoricul, etapele de construcție ale bisericii, materialul arheologic, acolo unde acesta exista, încerca să înțeleagă fresca în contextul în care a fost creată, fără să se limiteze numai la restaurarea propriu-zisă.

Atras în mod special de monumentele transilvănene și bănățene, în ultima vreme a întocmit documentații și a făcut cercetări la biserica „Sf. Gheorghe” din *Beregsăul Mare*, jud. Timiș (1993), la *Timișoara*, la *Magna Curia – Deva*, în bisericile monument istoric din *Târpiu*, jud. Bistrița-Năsăud (1994), *Crișcior*, *Ribița*, *Densuș*, *Leșnic*, jud. Hunedoara, fiind deosebit de afectat de soarta picturilor de la Sântă Marie Orlea, Ostrov, Râu de Mori (pe cale de dispariție), și hotărât să le salveze. Nu a reușit însă să restaureze decât ansamblul mural de la *Crișcior* (1992–1994), dar și aici restaurarea a rămas, din nefericire, neîncheiată prin brusca curmare a vieții autorului ei, a cărui amintire va rămâne permanent în sufletele celor care l-au cunoscut.

ECATERINA CINCHEZA-BUCULEI

* Mulțumim doamnei Luise Căceu pentru toate informațiile pe care ni le-a pus la dispoziție cu atâta bunăvoință.

ACEST NUMĂR
A APĂRUT CU SPRIJINUL MINISTERULUI CULTURII

ISSN 1221-552X